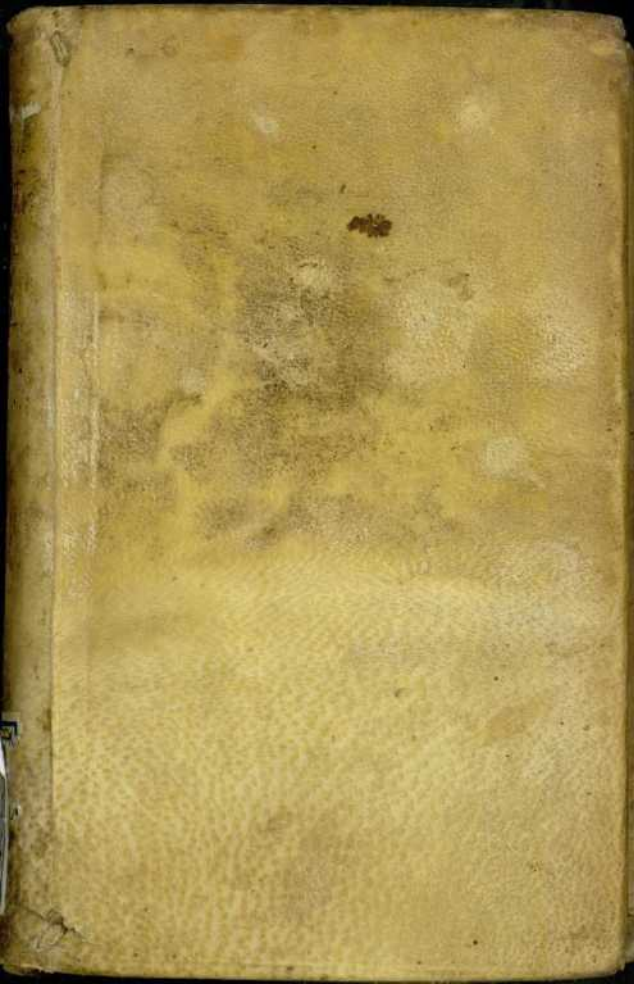
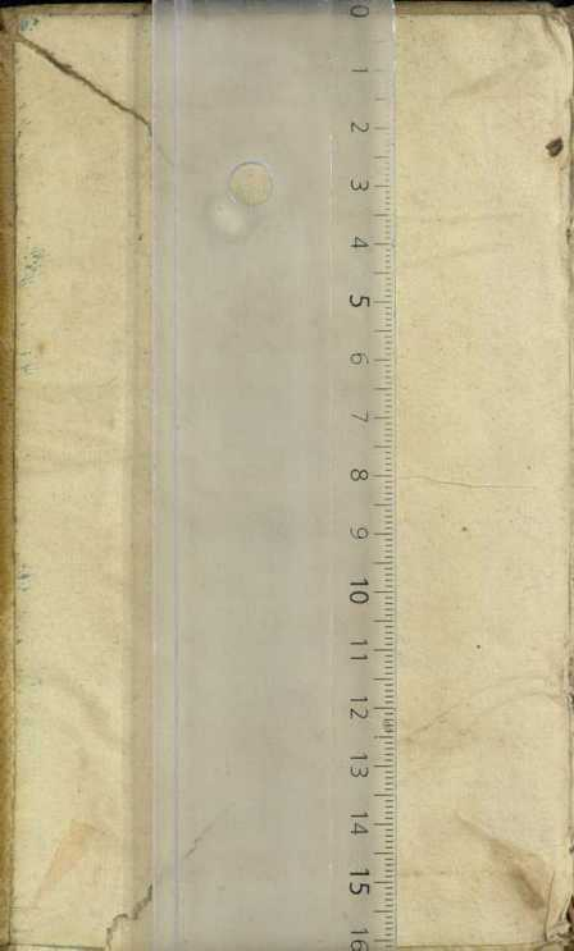

M. N. N. - 4A
1341 DEC
DOMESTIC
FORM IV

A
47
271

~~G-I-d.~~

A 081 Man

12

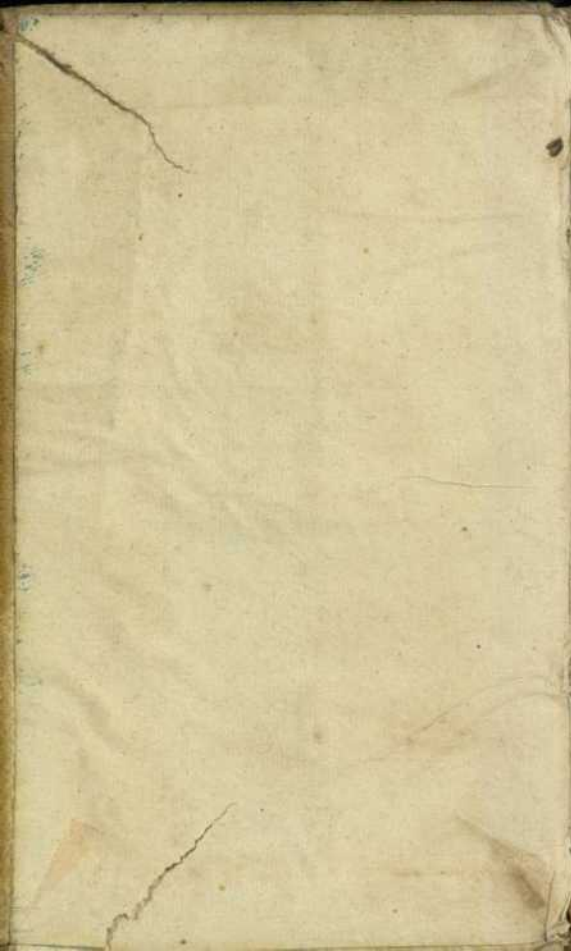
1-26

BOLETIN DE LA REAL ACADEMIA DE CIENCIAS Y LETRAS DE GRANADA

A

17

271

~~G-I-d.~~

A 081 Man

12

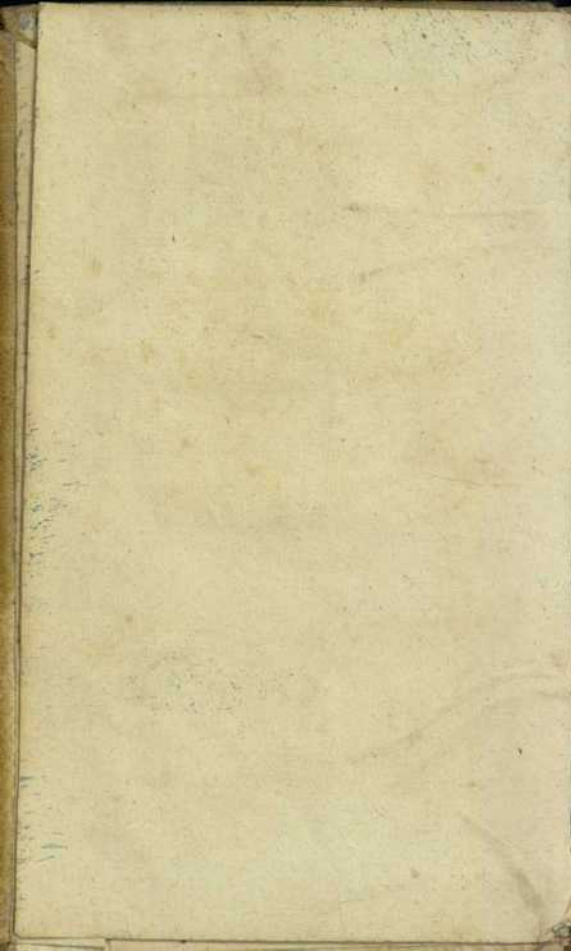
1-26

SECRETARÍA DEL REY.
GRANADA

A

17

271

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

**BIBLIOTHECA
DOMESTICA .
BONARUM ARTIUM
AC ERUDITIONIS
STUDIOSORUM USUI
INSTRUCTA ET APERTA.**

OPUS

SECVLI NOSTRI STUDII AC MORIBVS
ACCOMMODATVM.

TOMVLVS IV.

DE RE DIPLOMATICA, DEQVE PHILOSO-
PHIA NATVRALI ET MORALI.

R
1325

CVM PRIVILEGIO CESAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORVM,
SVMTIBVS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.

THE UNIVERSITY OF
CAMBRIDGE
LIBRARY
DOMESTIC
BONNARD
STREET

George
H. H.

122
—
11

EPITOME
LIBRI VII.
DE
RE DIPLOMATICA.

CAPUT I.
INDOLES ET HISTORIA REI
DIPLOMATICÆ.

§. I.

Etymologia & Encomium.

I.

Origo nominis Diploma a tabulis seu literis ad publicum cursum concessis: Postea nomen hoc ad Ediēta & Mandata Principum transiit: demum ad instrumenta publica. Diplomatis definitio ex Lazio & Budæo.

* 2

II.

Epitome Libri VII.

II.

Emolumenta, quæ ex diplomatibus obveniunt: primum ad intelligendas multas antiquitates: secundum ad fidem faciendam in judiciis. Majorum nostrorum diligentia in custodiendis diplomatibus.

§. II.

Historia rei Diplomaticæ.

III.

Ratio firmandi fidem publicam apud Hebræos: per juramentum: per testes: per chirographa & tabulas. Publica negotia gravioris momenti apud Romanos in tabulas cereas relata. Pauca horum fragmenta supersunt.

IV.

Germania diplomatum valde fecunda. In hac pleraque pacta & conventiones scripto factæ fuerunt, ita stantibus legibus Alemannicis. Plura sæpe

Epitome Libri VII.

ſæpe circa idem negotium diplomata confecta ſunt. Formulæ diplomatum & confirmationum.

V.

Jus Latinum in Germaniam penetravit circa finem Seculi XV. Hoc introducto deinceps modica fuit cura archivorum & diplomatum. Major eſſe cœpit ad finem Seculi XVI. Studium Eruditorum, quo Tabularia & Scripturas antiquas inveſtigarunt. Lites variæ circa diplomata exortæ, quarum aliquæ in medium proferuntur.

VI.

Triplex classis ſcriptorum de re Diplomatica: prima eorum, qui ſparſim edendo aliqua diplomata initium fecerunt. Secunda illorum, qui vaſtis voluminibus ea in lucem protraxerunt. Tertia, qui ex inſtituto variarum nationum & perſonarum diplomata collegerunt.

Epitome Libri VII.

VII.

Primus qui rem diplomaticam rite tractare aggressus est, fuit Papebrochius S. J. occasionem præbente colloquio cum Alexandro VII. Pontifice, quod totum refertur. Mabillonius Papebrochii lucubratione excitatus celebre opus de re Diplomatica composuit. Litteræ Papebrochii ad Mabillonium. Judicium Mabillonii de Papebrochio circa studium Diplomaticum. Ludewigii crisis intemperans, & sibi contradicens adversus Papebrochium & Germonium illius defensorem.

CAPUT II.

SCRIPTURA VETUS.

§. I.

Materia veteris scripturæ.

VIII.

*M*agna singulis pene seculis fuit diversitas literarum & scripturarum. Materia, in qua facta fuit olim scri-

Epitome Libri VII.

scriptura, erat triplex: Membrana, Philyra, Charta. Describitur unaquæque. Diplomata pleraque in membranis scripta fuerunt: epistolæ vero & chirographa in charta.

§. II.

Characteres veteris scripturæ.

IX.

Primi apud Romanos characteres erant puri, & nitidi. Varia classis characterum: uncialium, cubitalium, trabalium, semiuncialium, minutorum. Characteres Romani a barbaris valde corrupti, nunc rursus restituti. Scriptura Romana & triplex illius genus. Scriptura Gothica, Longobardica, & Franco-Gallica: item Anglo-Saxonica, & Germanica. Harum singularum alphabeta, characteres, & exempla proponuntur.

Epitome Libri VII.

§. III.

Forma scribendi.

X.

Orthographia veterum secundum ple-
nasque alphabeti literas.

XI.

Interpungendi varius modus: pri-
mo per singulos versus: tum per di-
stinctionem, subdistinctionem, & me-
dianam: denique per commata, cola,
& puncta. Veteres Jurisconsulti ad
finem Codicum addebant summam ver-
suum. Alcuinus sub Carolo M. com-
mendat discipulis observantiam inter-
punctorum.

XII.

Voces breviae (vulgo abbreviatio-
nes) fiebant triplici modo, vel per no-
tas, vel per literas, vel per utrasque.
Notae Tironis, quibus integrae voces
significabantur: has in Codicibus & In-
strumentis Juridicis adhiberi vetuit Ju-
stinianus Imp. Saepe una vel duobus
aut

Epitome Libri VII.

aut tribus literis integrum vocabulum fuit expressum: cuius rei exempla proponuntur. Alia veterum syncopandi ratio, diversis seculis diversa.

XIII.

Ordo & modus scribendi apud Veteres. Libri Ostrographi & Rotuli. Scriptio vel per integram lineam rectam, vel per columnas. Clausulae librorum: Explicit liber feliciter &c. Varia & pretiosa ornamenta literarum & vocum. Compacturae.

CAPUT III.

NOTÆ ANTIQUITATIS SCRIPTURARUM.

§. I.

*Scripturae veteres secundum
seriem seculorum.*

XIV.

Usque ad Seculum V. tenuit Romana scribendi methodus. A Seculo V. invaluerunt literae Gothicæ auctore

Epitome Libri VII.

re Ulphila Gothorum Episcopo. Post medium Seculi VI. scriptura Longobardica. Seculo VII. prodierunt scripturarum compendia & abbreviationes vocum. Seculo VIII. & IX. adparuit manus inscribendo tremula, & literæ flammeæ. Seculo X. & XI. caractères minores & crassiores deprehenduntur. Seculo XII. & XIII. literæ grandiores & nitidiores, sed breviatæ voces satis multæ. Seculo XIV. Scriptura viguit perquam obtusa, crassa, & pressa cum innumeris abbreviationibus. Seculo XV. sensim emendata fuit, & pristino nitore restituta usque ad Seculum XVI.

§. II.

Notæ antiquitatis aliæ.

XV.

Duplex via ad investigandam antiquitatem. Prima nota & communis omnibus est character scripturæ: *Initium*

Epitome Libri VII.

tium & finis variarum scripturarum. Altera nota est distinguendi seu interpungendi ratio: varius apud veteres interpungendi modus. Tertia est orthographia. S. Hieronymus primus sacros codices interpunctis distinxit. Quarta ex litera i petitur.

XVI.

Eundo per singula secula ostenditur diversitas characterum & scriptionum, ac singulares cujuslibet seculi notæ proferuntur a Seculo V. usque ad Seculum XVI.

XVII.

Multiplex difficultas discernendi ætatem scripturarum, & causæ hujus difficultatis, ac modus discernendi. Singularis est scriptura Psalterii.

Epitome Libri VII.

CAPUT IV.

**NATURA ET INDOLES
DIPLOMATUM.**

§. I.

Varia illarum conditio.

XVIII.

*Definitio diplomatum, & divisio in
litteras patentes Regales, Pagen-
ses, & Ecclesiasticas: chartæ Precariæ
& Præstariæ: Præcepta, Indiculi,
Placita, Tractoriæ, Descriptiones, &
Panchartæ.*

XIX.

*Archivorum & Tabulariorum usus
antiquissimus apud Hebræos, Romanos,
aliasque nationes: atque a primis Eccle-
siæ temporibus. Multa perierunt bello,
vel flammis absumpta. Archivum
Romanum.*

§. II.

Epitome Libri VII.

§. II.

Facies exterior & interior Diplomatum.

XX.

Facies exterior. Diplomata habent aliquid commune omnibus, & proprium singulis. Scriptura diplomatum in plurimis differt ab ea, quæ Codicum est.

XXI.

Facies interior diplomatum. Certa fuit civis ævo scribendi ratio. Stilus diplomatum valde incultus tum in vocibus, tum in sententiis. Triplex hujus rei causa 1. idiotismi nationum. 2. vulgaris usus sermonis. 3. Notariorum formulæ.

§. III.

Regulæ pro recto circa diplomata judicio ferendo.

XXII.

Diplomata non pauca, sicuti numismata, falsa esse deprehenduntur. Oc-

Epitome Libri VII.

caſiones malarum hac in re artium & fraudum: Remedium lacera vel deperdita reficiendi. Vidimatio diplomatum quid ſit. Pœnæ in falſarios latae.

XXIII.

Tres falſorum diplomatum ſpecies: 1. Reſecta. 2. Adulterata. 3. Proprie falſa. Discrimen inter falſa & interpolata. Tres modi interpolandi diplomata. Stili barbaries non obeſt integritati diplomatum.

XXIV.

Octo Regulae ad diſcernenda vera diplomata a falſis. Quid Actum & Datum?

XXV.

Elegans Capitulum, e Decretalium libro ſecundo depromptum, quo tum cura inquirendi in veritatem diplomatum jam olim exercita, tum rigidum eorum examen, tum variae fraudeſ, quæ hoc in negotio contingunt, graphice exponuntur. Fraudeſ, quæ in Diplomatiſ committi poſſunt.

CAPUT V.

OECONOMIA DIPLOMATUM.

§. I.

*Invocatio, Inscriptio, Expositio
causarum, & Enumeratio bonorum.*

XXVI.

*Partes diplomatis exhibentur in com-
pendio ex scriptore Anonymo Secu-
li IX. Diversæ formulæ Invocatio-
num. Inscriptiones variæ cum titulis
Imperatorum, Regum, Principum &c.
Mos inscriptionis a Sede Apostolica usur-
pari solitus. Origo tituli Servus Ser-
vorum Dei. Tituli, quibus Papa ho-
norat tum Præsules Ecclesiasticos, tum
Principes seculares. Expositio causa-
rum, quæ ad beneficium concedendum.
movent. Diploma Caroli Calvi conces-
sum Monasterio Compendiensi. Diplo-
ma Caroli M. concessum Abbati S. Dio-
nysii. Enumeratio bonorum & jurium:
ejus formulæ.*

§. II.

Epitome Libri VII.

§. II.

*Clausula, subscriptio, sigillum,
chronologia.*

XXVII.

*Clausula Diplomatis complectitur
tum pœnas ac minas, tum mentionem
subscriptiois & sigilli. Pœnæ contra
diplomata agentium vel sunt multa in
ære, vel anathema, vel imprecatio, vel
hæc omnia simul. Variarum clausu-
larum exempla. Subscriptio diploma-
tis, ejusque formulæ. Signum crucis
additum subscriptionibus: hujus rei origo.
Monogrammata quid sint, & qualia in
Diplomatibus & Bullis. Quinam sub-
scribere diplomata soliti fuerint. An-
nuli usus multiplex apud veteres: etiam
ad signandas publicas literas adhibebatur.
Sigilla diplomatum & Bullarum. Chro-
nologia diplomatum tres partes compre-
hendit: 1. Annum & diem. 2. Indi-
ctionem. 3. Tempus regiminis. De
vario annorum computo.*

LIBER VII.
DE
RE DIPLOMATICA.

CAPUT I.
INDOLES ET HISTORIA REI
DIPLOMATICÆ.

§. I.

Etymologia & Encomium.

I.

Eousque progressum est rei literariæ magis magisque promovendæ excolendæque studium, quo hodie totam fere Europam flagrare videmus, ut e Priscorum libris impigro labore conquisita omnis generis eruditione non contentum, etiam chartas, tabulas,

BIBLIOTH. DOMEST. LIB. VII. A CO-

codices, & quidquid manuscripti veteris nomine venit, in lucem protrahendi ac diligentius excutiendi provinciam in se susceperit. Hujus rei testes habemus, quotquot libros & grandia volumina, summa sedulitate ac magnifico adparatu typis publicis edita videmus (videmus autem seculo nostro sane multa & copiosa) in quibus omnis ætatis ac generis scripturæ, maxime vero antiqua diplomata, quæ temporum injurias & vetustatis invidiam, quamvis sæpe non sine vulnere aliquo, evaserunt, luculenter nobis ante oculos ponuntur. Inde natum est, quod vocamus rei diplomaticæ studium, de quo jam nunc acturus sum ea ratione, quam in libris qua præcedentibus qua subsequenter mihimet præscripsi, semper instituti mei memor; scilicet non tam ut artis vel scientiæ, quam tractandam suscipio, intima adyta pandam, omnemque illarum thesaurum expilem, quam ut rectam de iis ideam, ordinem, eruditionis latentis supellectilem, formandique sani judicii modum subministrem. Ne vero heic ipso statim in limine hæere cogatur Lector, ante omnia quid nomine Diplomatis intelligatur, explicandum venit. Nosse igitur oportet, vocem hanc & prisco, & medio,

dio, & nostro ævo in usu fuisse pro eadem re quidem significanda, in diversis tamen occasionibus atque negotiis. Olim primum tabulæ seu scripta testimonia, Veredorum Præfectis exhibenda, nuncupabantur Diplomata. Solis enim Imperatoribus teste Joanne Corrasio (a) licebat uti veredariis (quos nunc vulgo *postiliones* dicunt a *positis*, seu locis per intervalla hunc in finem *positis*) ad epistolas ultro citroque mittendas: aliis vero nonnisi facultate impetrata, quam vocabant *Tractoriam*. Quare populo cursus publici copia fiebat per facultatem tractoriam, quæ ut illam definit Cælius (b), est licentia utendi equis publicis cursorum. Porro dabatur hæc licentia scriptis tabellis *testimonialibus*, ut Vegetius loquitur (c), a quibus cursores obtinere nomen Tabellionum seu Tabellariorum; quæ ipsæ tabulæ ut plurimum apud Scriptores veteres adpellantur Diplomata, hoc est, duplices tabellæ seu literæ complicatæ, primum tenui ligno, post lineæ trajectæ, demum etiam signatæ. Ita Plutarchus (d) narrat, Augustum Cæsarem in diplomatibus libellis-
que

(a) L. I. *Miscell. Jur. Civil. c. 11.* (b) L. 21: c. 24. (c) L. 2. c. 3. (d) *In Augusto*:

4 Cap. I. *Indoles & Historia*

que & epistolis signandis initio sphinge usum esse, mox imagine Magni Alexandri. Meminerunt diplomatis Cicero (e) dicens: *De diplomate admiraris? ego autem qui scripseras te proficisci cogitare (etenim audieram nemini alteri licere) eo te habere censebam, & quia pueris diploma sumpseras.* Et Capitolinus (f) *Præfectus* inquiens *cobortis a M. Aurelio Imperatore quod sine diplomate cursum usurpaverat, ab Antiochia ad Legatum suum ire coactus est: videlicet ad subeundam pœnam, quæ gravis admodum constituta fuerat iis, qui legem hanc violassent.* Erat autem in præfenti negotio hæc ineunda ratio: Accipiendum a Principe vel a Præfecto Fisci diploma: hoc ostenso *parachi*, apud quos per viam dispositi stabulabantur equi, statim novos recentesque suppeditabant equos ad conficiendum cursum, qui vehiculis seu rhedis instituebatur, & ad literas aliaque in locum destinatum transferenda. Ex his jam patet, Diploma prius idem fuisse ac publicas literas auctoritate Principis, vel in hujus vicem Præfecti, firmatas, quibus fides adhiberi debebat de obtenta quam dixi facultate, id quod planum fit ex Plutarchi verbis

(e) *L. 10. ad Atticum.* (f) *In Pertinace.*

bis (g): „Nymphidius vero non medio-
 „cri indignatione affectus est; cum Con-
 „sules servos publicos destinassent, qui-
 „bus ferenda ad Imperatorem Senatus
 „consulta præberent: quibus scilicet
 „ipsis ea, quæ diplomata appellantur,
 „ideo dari solent, ut iis statim agnitis
 „civitatum magistratus tabellariorum cur-
 „sum accelerent in commutatione vehi-
 „culorum datis deductoribus. „ Post-
 „modum vero vox hæc *Diploma* ad edicta
 & mandata Principum transit. Ita Cice-
 ro (h) de literis Cæsaris loquens, quibus
 Balbus restitui mandabatur, ait: *Diplo-
 ma statim non est datum.* Ita Trajanus
 quoque ad Plinium (i): „Diplomata quo-
 „rum præteritus est dies, non debent
 „esse in usu. Ideo prima injungo mihi,
 „ut per omnes provincias ante mittam
 „nova diplomata, quam desiderari pos-
 „sint. „ Ita rursus Cicero (k): *Mitto
 diplomata tota in provincia passim data.*
 Denique tum medio, tum nostro ævo di-
 plomatis nomine venerunt omnes literæ a
 Principe, vel a Nobilibus Viris scriptæ
 signatæque, quibus *largitiones, fundatio-
 nes, privilegia, pacis fœdera, pacta, edi-*
ctæ

(g) *In Galba.* (h) *Lib. 6. epist. 12.*(i) *L. 10. epist. 47.* (k) *Ad Pisonem.*

6 Cap. I. *Indoles & Historia*

ita &c. constituta vel confirmata sunt, ita ut iis exhibitis, riteque examinatis plena fides ac publica utroque in foro ab omnibus adhiberi debeat. Rem totam paucis verbis illustrent gemini Juris Consulti Læzjus (l) & Budæus (m) dum ajunt:
 „ Diplomata esse literas, quas patentes
 „ nunc appellamus; cujusmodi sunt edicta
 „ & mandata Principum regio signo sancta : & quas Bullas Pontificias vocant.
 „ Hæ autem literæ patentes sunt chartæ
 „ complicatæ, & olim ligno, nunc lino
 „ trajectæ. Tales erant & Codicilli Principum signis notati, quibus visis hipparchi vehicula & equos cursorios præstabant iis, qui utebantur cursu publico. „

II.

Perspecta diplomatis etymologia & origine, rei hujus maximum, quod humano generi adfert, emolumentum propius non nihil conspiciendum se præbet. Plurima enim sunt, quæ ex diligenti & diplomatum inspectione considerationeque tum ad eruditionem nostram intelligere, tum ad fidem faciendam in gravissimis etiam negotiis eruere possumus. Ad primum quod adtinet, Imperatorum, Regum, Ducum,
 Co-

(l) *De Rep. Rom.*

(m) *Annot. Postter. in Pandectas.*

Comitum, Illustrium Virorum, nec minus Pontificum, Archiepiscoporum, cæterorumque Præsulum, longissimo temporis tractu a nobis diffidorum dignitatem, titulos, potentiam & regiminis amplitudinem inde cognoscimus: præclara eorum facta, pietatem in superos, liberalitatem in amicos & bene meritos, fidei publicæ integritatem, aliosque mores seculis illis præcis, nempe argenteis aureisque, congenitos grandibus veluti characteribus descriptos legimus: perspicimus regnorum, ditionum ac latifundiorum fines, quousque se extenderint: urbes, pagos, castra, prædia, fundos & possessiones, quas vocant fiduciarias, ad quos Dominos pertinerint olim, quibusque ista vel vendita, vel pleno jure donata, vel in feudum concessa fuerint: rationem quoque temporum discernimus, qua ætatis ac regiminis anni, *indictiones*, series continua dominorum ac hæredum palam fiunt. Præterea innotescunt nobis Nobilium quarumque familiarum origines, dignitates, munera, incrementa, vicissitudines & interitiones. Hæc omnia, inquam, facile intelligimus diplomatum ope, quæ in marmoribus & ære vetusto frustra inquireremus. Grandia profecto & Historiæ, & Geographiæ, & Genealogiæ subsidia! Ad alterum quod spectat,

suum unicuique jus his tabulis publicis, si genuinæ fuerint, adseritur. Nullum enim fortius ad jura sua, res & bona familiæ facta tecta servanda præsidium, nullum ad hæc ipsa, si forte temporum injuria, ignorantia, aut malis artibus & fraude in alienas manus ante diem devenerint, vel ab adversa parte mota lite infestentur, vindicanda certius argumentum est eo, quod sit in tribunalibus diplomata producendo. Horum auctoritate, ac indubitata fide non solum privatorum fortunæ, agri, domus, census, sponfiones, ultimæ voluntates, sed etiam civitatum, regionum limites, pacta publica, & fœdera, jura ipsius majestatis stant intacta & secura. Væ Nosocomiis, Monasteriis, Parochiarum decimis, Episcopatum juribus, ipsi Ecclesiæ Romanæ patrimonio, si non diplomatum antiquiorum valida sepe circumdata, probeque munita forent. His avaritiæ ac cupiditati frenum injicitur; his sacra & profana jura oppugnantium temeritati limes ponitur: his cedere debent legum ac leguleiorum argutiæ, omnisque conjecturarum, interpretationum, cæterarumque machinationum juridicarum moles. Quando enim diploma debitis instructum formulis loquitur, tacere debent litigantium ora, & in judicio cau-

sa

sa finita est. Ejusmodi diplomata sunt Carolingica, Dagobertina, Conradina, Henriciana, Fridericiana, aliaque sexcenta, quibus artis hujus scriptores, utramque paginam, quin & vasta volumina hisce temporibus implent ac locupletant, e quibus Nobilium familiarum, Monasteriorum, & Ecclesiarum privilegia, bona & jura luculenter demonstrant. Equidem fateri oportet, satis multa eorum dubia & sublestæ fidei, interpolata, quin & suppositiva ac spuria, præcipue ante sesqui seculum, e tenebris subito emeruisse, ac pro genuinis aliquamdiu per manus & fora impune circumcursasse. Sed hoc ipsum est, quod artis hujus ac studii diplomatici utilitatem & vix non necessitatem vel maxime com-
monstrat. Et re ipsa non pauci e viris doctis ac multa eruditionis laude conspicuis eo curas suas verterunt, ut vetustos Codices ac scripturas in tabulariis sedulo excuterent, cujusvis ævi characteres, scribendique morem diligenter adnotarent, figilla & monogrammata curate inspicerent, singula inter se probe conferrent, ac denique certas quasdam regulas adinvenirent, traderentque, quibus genuinæ chartæ ac diplomata a falsis & confictis discerni possent, quam artem postmodum diplomaticam adpellarunt. Hinc est,

quod nos posteri grates plurimas debeamus Majoribus nostris, qui velut futurorum præfagi tanta cura & solitudine hæc antiquitatis monumenta adservarunt ac custodierunt in locis ad id designatis, quæ lapideo ut plurimum fornice instructa fuerunt, ac ferreis cratibus munita, & ad quæ aditus non patebat nisi per portas ferro obarmatas, quandoque etiam geminas, ac diligentissime obseratas, ut tum a flammis, tum a furibus eo securior foret thesaurus hic, quo sæpe tota rei familiaris fortuna continebatur. Neque superflua fuit hæc omnis quantacunque industria atque custodia, quum olim non solum a Vulcano, sed etiam a rapacibus prædonum manibus timendum esset, qui monasteriorum præsertim bonis inhiantes non raro vim faciebant, clam vel palam perfractis repagulis auferentes antiqua documenta, chartas, & diplomata, quibus *cessiones, emptiones, venditiones, donationes* &c. a Regibus, Principibus, & Viris Nobilibus pridem factæ confirmatæque consignabantur, cujus rei exemplum sane funestum dedit Gaidulfus Italus, qui postquam a Pipino Rege *Abbatiam* ut vocant Glannafoliensem obtinuit, Monachis inde fugatis scripturas omnes, ac tabulas donationum & ultimarum voluntatum testes

testes vi facta secum abstulit, partim aquis partim flammis postea absumtas, ne qua spes vindicandarum ac repetundarum facultatum superesset. Nunc vero plus metuendum est a malis Criticis, maxime A catholicis, qui Episcopatum & monasteriorum spoliis, quæ luctuoso illo avitæ religionis ejuratæ seculo passim fecere, non contenti antiquissima etiam Diplomatica & privilegia in jus vocare, atque convellere student, cujus rei notum satis specimen dedit cum aliis ejusdem farinae Hermannus Conringius, qui Ludovicianum diploma Lindaviensis Cænobii sacrarum Deo Virginum, tanquam falsum & a Monachis confictum non sine magno per Imperium strepitu divulgavit, qua de re paullo post dicendi locus erit. Hæc omnia hucusque in medium allata magnam profecto studii diplomatici, de quo sermo est, utilitatem loquuntur atque commendant,

§. II.

Historia rei Diplomaticæ.

III.

Ubi aureis mundi seculis humanam societatem atque commercium regebat bona fides, & concordia, non opus erat char-

chartis, codicillis, aliisque instrumentis, quibus *transactiones, edicta, rescripta, mandata, privilegia, largitiones, donationes, fundationes, testamenta*, & his similia firmarentur, sed cuncta hæc negotia conceptis verbis, dataque utrinque dextra componebantur, majusque robur ab hac paciscendi forma acceperunt, quam a tot aliis, quas postmodum homines excogitarunt, solemnibus scriptisque formulis. At diffidentia sensim in privatas publicasque res se se insinuante, quam malæ artes ac fraudes semper comitari solent, alio gravioreque remedio labescentem bonam fidem sustentari oportuit: unde tot literæ *fiduciariæ*, ac tabulæ, quas negotiorum in quacunque re demum rite gestorum instrumenta adpellare solemus. Jam in ipsa sacra Scriptura hujus rei vestigiaprehendere licet. Primi homines fidem datam ut corroborarent, verbis juramentum addidere. Ita legimus (n), Abimelech Geraris Regem ad litem de puteo terminandam fœdus cum Abrahamo percussisse dicto utrinque juramento: *Idcirco vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi uterque juravit. Et inierunt fœdus pro puteo juramenti.* Jacobum vero

ab

(n) *Gen. c. 21.*

ab Esau fratre, qui pro lentis edulio *primogenitura* jus ipsi vendiderat, ut securior esset, ne forte accepto cibo pœnitentia ductus eam sibi denuo vendicaret, juramentum exegisse (o). *Ait Jacob: jura ergo mibi. Juravit ei Esau, & vendidit primogenita.* Postmodum vero etiam testes, absque tamen scriptura, in gravioris momenti conventionibus adhibuerunt. Sic dum Abraham ab Ephron agrum emisset ad speliendam ibidem Saram uxorem defunctam, sacer Codex inquit (p): *Quod cum audisset Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron postulaverat, (scilicet pro agro suo) audientibus filiis Hetb quadringentos siclos argenti probatæ monetæ publicæ. Confirmatusque est ager quondam Ephronis... Abrabæ in possessionem videntibus filiis Hetb.* Tum quoque ventum est ad scripturas & chirographa, qualia exigebant creditores securitatis gratia. Ita Tobias senior (q) cum in multa turba generis sui Gabelum egentem videret, qui erat ex tribu ejus, sub chirographo dedit illi memoratum pondus argenti, nempe decem talenta: Filio autem suo postea mandavit, ut recepta pecunia mutuo data Gabelo chirographum restitue-

(o) *Gen. c. 25.* (p) *Gen. 23.* (q) *Tob. 1.*

tueret. Non minus dotalia pacta Ra-
 guel, quum Tobiaë juniore Saram in
 uxorem dederat, scripto confirmavit:
*Fecit scripturam, ut pars dimidia, quæ
 supererat obitum eorum (videlicet paren-
 tum) Tobiaë dominio cederet (r).* Deni-
 que publica negotia tabulis rite confe-
 ctis peracta fuerunt. Sic docet nos hi-
 storia Machabæorum (s), qui ut jugo
 Græcorum se subducerent, legatos Ro-
 mam miserunt, ad societatem & fœdus
 cum Romanis ineundum. Hi rescripse-
 runt hunc in modum: „ Bene sit Ro-
 „ manis & genti Judæorum, in mari
 „ & in terra æternum: gladiusque &
 „ hostis procul sit ab eis. Quodsi insti-
 „ terit bellum Romanis prius, aut om-
 „ nibus sociis eorum in omni domina-
 „ tione eorum, auxilium feret gens Ju-
 „ dæorum, prout tempus dictaverit
 „ corde pleno: & præliantibus non da-
 „ bunt neque subministrabunt triticum,
 „ arma, pecuniam, naves, sicut pla-
 „ cuit Romanis, & custodient mandata
 „ eorum, nihil ab eis accipientes Si-
 „ militer autem si & si genti Judæo-
 „ rum prius acciderit bellum, adjuva-
 „ bunt Romani ex animo, prout eis
 „ tempus permiserit. „ *Et hoc Rescri-
 ptum*

(r) *Tob. 8.* (s) *Lib. I. Cap. 8.*

ptum est, ait S. Codex, quod rescripserunt in tabulis æreis, & miserunt in Jerusalem, ut esset apud eos ibi memoriale pacis & societatis. Hac ratione res ista agebatur in Hebræorum Republica. At si Romanam spectemus, pauca supersunt *emptionum, venditionum, conventionum, donationum*, hujusque generis alia monumenta, cujus rei causæ possunt esse vel mores Romanorum, quod raro literis & chartis ulro citroque datis contraxerint, vel modica cura in iis adservandis adhibita, vel demum bella & incendia, quæ quidquid obvium est, devorare solent. Pauca inquam supersunt, eaque solum, quorum fragmenta quædam Jurisconsulti ex Historicorum, Philosophorum, & Oratorum Romanorum libris, atque etiam e Legum Codicibus & Pandectis, ubi dispersa delitescerant, magno labore collegerunt. Posteriorum tamen Italiæ temporum scripturas & diplomata non pauca diu sepulta Cl. Vir Ludovicus Antonius Muratorius in lucem protraxit.

IV.

Fœcundior fuit Germania, medio præsertim ævo, tamque abundans similium monumentorum, seu chartis seu membra-

branis inſcriptorum, ut poſt tot etiam
 bella, clades, direptiones, incendia &
 inundationes nulla fere ſit communitas
 ſive ſacra ſive profana, quæ non vete-
 res chartas; nulla civitas & Republi-
 ca, quæ non privilegia, ſtatuta, & quas
 vocant *Matriculas*, nullum Collegium,
 quod non tabulas publicas: nulla Nobi-
 litas, quæ non Codicillos *Clientelares*:
 nullum Cœnobium, quod non literas
fundationum, dotationum, largitionum:
 nulla demum Curia Principalis, quæ
 non tabularia, & quæ vocamus Archi-
 va, locaque ſanctiora diplomatibus ac
 documentis referta oſtentare queat. Iſ
 enim moribus vixerunt Germaniæ vete-
 res incolæ, maxime Alemanni, ut Ro-
 manarum legum & Juris Latini parum
 curioſi amotis procul litibus forenſibus,
 quas illud tot interpretationibus, *gloſ-
 ſis*, ſcholiis, & exceptionibus obnoxium
 poſt ſe trahere ſolet, pacem & com-
 mercium inter ſe colerent ita, ut in
 quibusvis momenti majoris rebus fidem
 ſuam ſcripturis oppignerarent, ignari
 adhuc, quid rei eſſent *Uſucapio & Præ-
 ſcriptio*: tantum quiſque poſſidebat, ca-
 piebat, & reddebat, quantum charta
 loquebatur ac teſtabatur. Patet hoc ſa-
 tis e legibus Alemannicis, inter quas
una

una erat: *Res Ecclesiæ de Laicis absque charta nullus præsumat possidere* (t) Alia: *Si quis res suas vel semetipsum ad Ecclesiam tradere voluerit, per chartam firmitatem faciat, & testes sex aut septem adhibeat, & nomina eorum ipsa charta contineat, & ponat super altare. Et proprietas de ipsis rebus ad ipsam Ecclesiam in perpetuum permaneat. Et si aliquis illas res abstrahere voluerit, Dei iudicium & excommunicationem incurrat* (u). Rursus aliæ: *Si quis de rebus Ecclesiæ traditis chartam fecisset, si illa charta arserit aut perditâ fuerit, quam ille homo fecit, tunc dicat illi hæredi cum testibus nominatis quinque (ipse sit sextus) in ipsa Ecclesia jurare, quod pater ejus nec chartam fecisset, nec ad illa sancta loca dedisset. Et si hoc præsumpserit facere, illas res possideat* (x). Hic tamen mos postea, quum multis perjuriis locum daret, Longobardorum legibus est sublatus. Tam frequens igitur erat apud istam nationem hæc se aliosque obstringendi, fidemque datam chartarum ope confirmandi ratio, ut passim invaluerit vox illa barbara *inchartare*, & prædium *inchartatum* diceretur, quod secundum literarum ac tabu-

(t) Cap. 19. (u) Cap. 1. (x) Cap. 2.

bularum præscripta possidebatur. Auxiliæ frequentiam sollicitudo, ne forte incuria vel alio fato interiret supellex isthæc, in qua jurium ac probationum omnis consistebat valor & vigor. Hinc illi quorum intererat, plura tabularum, & diplomatum exemplaria circa idem negotium facta in tribunalibus & curiis Principum magnis impensis condi curabant. Certe ab ævo Carolingico quatuor minimum fuerunt: unum scilicet in gratiam illius, qui diploma rogaverat; alterum ut servaretur in loco, ubi Princeps petitioni annuit; tertium ut exstaret in urbe vel castro, in quo scriptum ac sigillo munitum fuit; quartum denique, quod in ipso Principis tabulario ad perpetuam rei actæ memoriam reponeretur. Inde est, quod in vetustis ejusmodi instrumentis sequentes formulas legamus: *Cum hominum memoria sit labilis: cum a temporum ærugine nihil liberum: ne qua incuria aliove casu intercidat nostræ voluntatis dispositio: cum mors omnibus rebus adferat oblivionem &c. ideoque e re visum est, referre in literas id, quod actum contractumque est, ne posteris posset esse dubitatio eorum &c.* Præcipuam vero, ut oportuit, curam chartarum, chirographorum & diplomatum suorum gerebant Cœnobîa & Ecclesiæ, in qui-

quibus mira fuit Clericorum & Monachorum tum diligentia tum providentia in describendis piarum *fundationum*, *privilegiorum*, *largitionum* & *ultimarum voluntatum* literis ac diplomatibus, quæ pictis etiam eleganter ac inauratis characteribus insignita sigillis ac subscriptionibus probe muniri curarunt, ut plenam fidem apud posteros invenirent, velut præfagi temporum futurorum, quibus vix aliquid de Majorum pia liberalitate relinqueretur Ecclesiis ac Monasteriis, si non tot tamque legitimis documentis, & testimoniis omni exceptione majoribus essent instructa. Aliud industriæ genus accessit apud Germanos, quo ætatem ferrent literaria hæc monumenta: nimirum omni studio contenderunt, ut qui in regno, principatu, vel nobili familia succedere, antecedentium largitiones, voluntates, ac formulas renovarent, amplissimeque confirmarent. Testantur hoc vetustiores scripturæ, his fere verbis conceptæ: „Noverint omnes, „ quod nos literas (hujus vel illius ex „ antecessoribus) adspexerimus, ac ma- „ nibus contractaverimus non abollitas, „ non concellatas, nec aliqua parte vi- „ tiatas, neque suspectas, sed genuinas, „ & omni ex parte sinceras. Jussimus „ ergo illas de verbo ad verbum hic tran-

„ scribere & transumere. „ *Sequitur tenor literarum, ac subjungitur:* „ Nos
 „ itaque scrutatione habita diligenti eas
 „ literas declaramus & habemus legiti-
 „ mas, & genuinas, atque instar sui ori-
 „ ginalis, quod non opus est porro exhi-
 „ bere, & producere. Deinde omnia
 „ ejus literæ charta hac nostra facimus,
 „ ratihabemus, approbamus, ratificamus,
 „ repetentes execrationes adversus illos,
 „ qui earundem fidei aliquid detraxe-
 „ rint. „

V.

Hæc scripturarum & diplomatum ingens copia, & solertissima cura duravit prope-
 modum usque ad finem seculi decimi quin-
 ti, quo tempore Jus Latinum cum Causi-
 dicorum ac Leguleiorum turba in Germa-
 niam quoque penetravit, & magno hono-
 re studioque exceptum fuit. Tum lites
 & controversiæ circa *contractus, venditio-
 nes, emptiones, usucapiones & testamenta*
 ad legum apices expendi cœperunt, ma-
 gnisque contentionibus in foro & tribuna-
 libus agitari. Ita factum est, ut brevi
 evanesceret grandis illa fiducia, quæ in
 literis & chartis prius ponebatur, & illa-
 rum ratio vix ulla haberetur: quin quod
 tabulariorum Præfecti, quos *Chartularios*
 &

& *Archivarios* vocabant, quibusque in Principum & Magistratum curiis multus honor, magnaue fides deferebatur, dimissi fuerint, & e munerum publicorum albo expuncti. Jacebant igitur veluti carceribus conclusa hæc prisca germanæque fidei monumenta, & intra ferreas crates solitaria a tineis & blattis defendere se cogebantur: non raro etiam involucri loco libris vilissimis servire debebant pretiosa hæc antiquitatis spolia. Tantus erat eorum neglectus, tanta oblivio. Magis propitium illuxit sidus uno abhinc, & quod excedit, seculo, quum crescente hominum eruditorum numero, & cum his cupiditate ac studio rei antiquariæ, istud quoque genus scriptorum in memoriam redire cœpit. Tunc aperta sunt claustra, quibus hæc Sibyllarum folia captiva tenebantur, & Principum, Nobilium, ac Cœnobiorum favore accessus ad tabularia patuit Viris rerum peritis, quibus & ad legendum & ad describendum passim exhibebantur chartæ, codicilli ac diplomata; unde factum, ut quamplurima publicis quoque typis orbi literato communicarentur. Geminam hujus rei causam invenio: Prima erat, quod non pauci ævo isthoc prodierint, qui aut regnorum, provinciarum, principatum & nobilium

stemmatum, etiam Episcopatum, Ecclesiarum, & Cœnobiorum originem ac vicissitudines curiosius vestigabant, aut in mores præcorum hominum, jura & potentiam diligentius inquirebant, aut ad Imperatorum, Regum, Principum, Heroum, præsertim vitæ sanctitate illustrium Virorum acta, scripta, & res præclare gestas curatius describendas animum adjecerunt. Hi omnes ut historiæ suæ melius, quam veteres scriptores solebant, confulerent, varias provincias ac ditiones non sine magnis impensis peragrarunt, ubique in tabularia & bibliothecas benigne admissi antiquos codices, omnesque vetustarum scripturarum & chartarum angulos excusserunt, & quidquid in rem suam esse videbant, quam diligentissime excerpserunt adnotaruntque. Ingens profecto tum ad historiam, tum ad chronologiam, maxime vero ad veritatem subsidium, utpote quæ ex adparatu documentorum tot chirographis, diplomatibus & sigillis munitorum quam certissime eruitur! Altera fuit causa, quam priori seculo præbuerunt lites ac controversiæ & graves & multæ circa Diplomata vetustiori ævo concessa vel obtenta potissimum in Germania exortæ, dum quædam hi producerent ac defenderent tanquam genuina & sincera, illi re-

jice-

ſcerent tanquam ſpuria & ſuppoſititia. Magnis utrinque ſtudiis pugnatum eſt jam olim inter Archiepiſcopum Mediolanſem, & Abbatem S. Donati in Curia Romana circa Inſtrumentum donationis a Comite Luitardo factæ, ac diplomata Henrici & Ludovici Imp. uti legitur in *Decretalibus* (y), & patebit infra pluribus capite quarto hujus libri ad finem: Maxime vero prioribus ſeculis ferveſcebant lites in ſupremis etiam Germaniæ tribunalibus. Ita Magdeburgenſis civitas circa annum 1640. producto quodam diplomate, quod ab Ottone M. Cæſare an. 940. ſibi datum perhibebat, ſubducere ſe voluit Archiepiſcopi, Principis ſui, obedientiæ, ac Imperialium & liberarum urbium numero adſcribi. Non minor lis exorta eſt inter Archiepiſcopum & Electorem Trevirenſem, atque inter Cœnobium S. Maximini O. S. B. ſitum in ſuburbio Trevirenſis civitatis, Archi-Præſule civilem æque ac ſacram in illud poteſtatem ſibi vendicante: utrinque acriter certatum eſt productis diplomati- bus Dagobertinis, deditque res hæc anſam Henſchenio, Papebrochio, Mabillo- nio, Germonio aliisque accuratius exami-
nan-

(y) C. Inter Dilectos 6. de Fide inſtrumentorum.

nandi diplomata quoque Merovingica & Carolingica. Frisiae Orientalis Ordines, ut vocant, & Principem inter se diu commisit Diploma Caroli M. quo illi contende-
bant, ob praestita militaria obsequia concessam fuisse sibi a Carolo libertatem, ne pareant Principi, sed juris dicundi causa eligant ex Ordinibus Consules, imperii autem exercendi potestas sit penes populum & Ordines Frisiae, qui etiam ad hoc diploma in supremis Imperii tribunalibus provocarunt. Aliud ejusmodi Diploma Carolinum, quo Westphaliae Episcopis Osnabrugensi, Bremensi, & Verdensi *regalis jurisdictio & superioritas* concessa est, graves turbas excitavit, aliquibus, maximam partem acatholicis, id nullius fidei esse contendentibus: aliis, inter quos etiam Papebrochius, demonstrantibus verum esse ac authenticum, suffragantibus quoque Imperii tribunalibus. Pertinacior ac diuturnior erat pugna inter civitatem Lindaviensem Acatholicam, & Illustre Cœnobium Sacrarum Virginum ad Beatae Virginis, circa diploma Ludovici Imp. Pro civitate stabant Daniel Heiderus, Hermannus Conringius, Wilhelmus Tenzelius, Joannes Wegelinus: contra hos pro cœnobio fortissime decertabant Henricus Wagnereckius, SS. Canonum Profes-

fessor, & Maximilianus Raslerus, Cancellarius Academiæ Dilinganæ, uterque Societatis Jesu Religiosus. Omitto alia seu prælia seu velitationes: Episcopi Argentoratensis cum civitate ejusdem nominis circa diploma Lotharii I: Monasterii Reichenaviensis cum Ulmensibus de diplomate Carolino: Wirzburgensis Præsulis cum Bambergensi ob diploma Friderici I. &c. quæ refert Jo. Petrus Ludevvi-gius (z). Jam vero hæc lites ac controversiæ, utcunque demum finitæ, magnum præstitere obsequium rei diplomaticæ studio. Hac enim via, ut quisque pro vel contra Trojam acerrime pugnabat, innotuit denique veteris ævi orthographia, & variorum seculorum varia scribendi ratio: constitutum fuit codicibus tempus, quo in lucem editi sunt: explicatæ fuerunt intricatissimæ notæ chartarum, & breviatæ voces suæ integritati restituebantur: examinata sigilla & monogrammata diplomatum: detecta quoque eorum vitia: verbo, nihil omissum est, quo hæc antiquitatis monumenta magis magisque illustrarentur.

VI.

(z) *In Reliquiis MSS. omnis ævi diplomatum.*

VI.

Juvat nunc præclaros industriæ hujus partus, eorumque auctores tam sacros quam profanos recensere, quos commode in tres classes distribui posse mihi visum est. *Prima* sit illorum, qui postremis duobus seculis primi velut vadam tentarunt editis variis chartis & diplomatibus. Inter hos numerandi veniant Joannes Aventinus, qui non pauca diplomata in *Annalibus Bavaricæ* produxit, iisque historicorum quorundam menda correxit . . . Henricus Canisius in *antiquis Lectionibus*, & qui eas continuavit Petrus Stevartius, item Jacobus Gretserus S. J. in eruditis suis operibus hinc & inde diplomata quædam & instrumenta utiliter inseruerunt . . . Joannes Georgius Hervvartus Cancellarius Electoris Bavari in *Apologia pro Ludovico IV. aliis V. Cæsare* ex Aulæ tabulario aliqua in lucem protulit diplomata: non minus Joannes Fuggerus in *Speculo Austriaco* sedulus fuit in colligendis Austriacæ domus diplomatibus . . . Melchior Goldastus in *Constitutionibus Imperialibus* plurima collegit, sed desideratur delectus, & multa sunt sublestæ fidei . . . Variorum principatum, ducatum, regio-

gionum, monasteriorum, civitatum diplomata publici juris fecerunt Brovverus, Guillimannus, Gabriel Bucelinus Ord. S. Bened. Bœcklerus, Maderus, Peckmanus, Daniel Baringius, Heineccius, Hofmannus, Ludevvigius. *Alter* classis est eorum, qui magnis voluminibus vastam complexi historiam copiosis MSS. is & diplomatibus eam locupletarunt. Ejusmodi fuerunt: Conditor Annalium Ecclesiasticorum Cæsar Baronius, cujus doctæ industriæ non solum Italia & Francia, verum etiam Germania plurimum debet ob producta magno numero hujus generis documenta, ad id usque tempus ignorata. . . . Abrahamus Bzovius, qui septem voluminibus Baronii Annales persecutus est, ingentem adfert copiam diplomatum, quorum aliqua etiam in critica Francisci Pagii est reperire. . . . Wiguleius Hundius, Bojariæ Duci a Consiliis, in libris quibus stemmata Procerum Bavariæ Nobilium, & Salisburgensem Metropoli illustravit, maximam diplomatum curam habuit. . . . In appendice ad Chronicon Reichersbergense, in scriptis septemviralibus adversus Freherum, & in Metropoli Salisburgenfi, quorum omnium Auctor est Christophorus Gevvoldus, ejusdem Ducis Bavariæ Consiliarius, silvam diplo-

diplomatum invenire licet. . . . Non par-
 cior fuit in exhibendis hujuscemodi publi-
 cis instrumentis Carolus le Coite, qui
 octo Tomos Annalium Ecclesiasticorum
 Franciæ edidit . . . Joannes Mabillonius,
 de quo brevi amplior sermo redibit, in
 variis quæ scripsit operibus multa in lucem
 protraxit diplomata, in quibus conquiren-
 dis strenuam eidem operam navavit Ruinar-
 tius laboris eruditi socius . . . in Actis
 Sanctorum, quæ Bollandus feliciter in-
 choavit, Henschenius vero, Papebro-
 chius, alique tanto hucusque volumi-
 num numero strenue continuarunt, ingens
 diplomatum adparatus comparet . . . Ja-
 cobus Sirmondus S. J. notæ eruditionis
 scriptor multa adfert & examinat diplo-
 mata in *Capitularibus Galliæ*, & opuscu-
 lis variorum MSS.orum editis Lutetiæ Pa-
 risiorum. . . . Ferdinandus Ughellus in
 Italia sacra novem voluminibus descripta
 nemini cedit ubertate similium instrumen-
 torum. Nam Italiam totam pervagatus a
 Principibus & Præsulibus quamplurima
 accepit vulgavitque tum diplomata Cæsa-
 rum, maxime Germanicorum, tum Bul-
 las Pontificum. *Tertia classis* esto illo-
 rum, qui ex instituto cum veteres scriptu-
 ras, tum diplomata collegerunt ac typis
 promulgarunt. Sunt autem Aubertus Mi-
 rzus,

ræus, qui diplomata belgica diversis libris complexus est . . . Stephanus Perardus diplomata ad res Burgundicas pertinentia collegit . . . Fridericus Leonardus, Regius Architypographus, Franciæ Regum cum Imperio ac Rebus publicis aliisque initorum *fæderum, pacis, & transactionum instrumenta* ab anno 1435. usque ad annum 1690. sex voluminibus posteritati reliquit . . . Godefridus Leibnizius in libro Codicis Juris gentium *tabulas pacis, conventionum, fæderum &c.* . . . Josephus Peresius O. S. B. Salmanticæ typis dedit Dissertationes, in quibus pleraque ad rem diplomaticam spectantia discutiuntur. . . . Thomas Reymerus acta publica diversi generis cum literis & *conventionibus* inter Angliæ Reges, aliosque Principes ab anno 1101. ad annum 1718. voluminibus omnino septemdecim Lectoribus exhibet . . . Scipio Maffei historiam diplomaticam vulgavit Mantuæ an. 1727. . . Memorandi quoque veniunt tres Viri Clarissimi ex Ordine S. Benedicti: Edmundus Martene, & Ursinus Durand, qui novum thesaurum epistolas Regum & Diplomata continentem quinque voluminibus aperuerunt: & Lucas Dacherius, qui omnis ævi chartas, libellos, chronica, epistolas, & opuscula varii argumenti, quo-

quorum magna pars S. R. I. diplomata tangit, tredecim librorum finibus circumscriptis . . . illustrissimus Abbas Justus Fontaninus Romæ an. 1705. vindicias antiquorum diplomatum in lucem dedit . . . Non ita pridem Chronicon Gottvvicense seu Annales liberi & exempti Monasterii Gottvvicensis O. S. B. inferioris Austriæ magnis impendiis & eruendæ antiquitatis per plures tomos promissis prodiit. Quod ad Pontificia Diplomata adinet, quæ proprio nomine Bullæ vocantur, *Magnum* exstat *Bullarium*, in quo initium ducitur a B. Leone M. & per omnia subsequentiâ Pontificum secula in hodiernam usque diem singulorum *Epistolæ*, *Brevia*, *Bullæ*, *Constitutiones* quam curatissime, plenaque fide recensentur. Hujus præclarissimi Operis Conditor primus erat Laertius Cherubinus inclytus Juris Consultus Romanus: persecutus est Angelus Maria Cherubinus Monachus Cassinensis: continuarunt Angelus a Lantusca & Joan. Paulus a Roma ex Ord. Min. S. Francisci, ac post hos alii Viri Eximii ad id muneris constituti, constatque modo totum Opus Tomis XIX.

VII.

Eruditis his scriptoribus multum quidem debet incrementi res Diplomatica: nullus tamen adhuc erat, qui ad artis methodum certis eam regulis conformarit. Nam qui leges aliquas statuebant, singularibus duntaxat scripturis & diplomatibus eas adhibuere, quemadmodum Leo Allatius in animadversionibus ad fragmenta antiquitatum Etruscarum, & Hermannus Conringius in censura diplomatibus Ludoviciani pro Cœnobio Lindaviensi. Primus qui peculiari tractatione rem summe arduam aggressus est, fuit Daniel Papebrochius S. J. editis Sanctorum actis Vic Clarissimus in *Propyleo Antiquario circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis*, quod præmisit Tomo secundo Aprilis. Operæ pretium esse mihi videtur, (ut brevi patebit) rem totam ut gesta est, cognoscere. Occasionem hujus sui laboris suscepti ipse narrat in *Præfatione* his verbis: „Alexandri VII. Pontificis Maximi extremo dignati alloquio, priusquam Roma discederemus in Belgium anno MDCLXI, ad Opus de Sanctorum actis majori indies cum cura profectuque expolientium, non tantum alacriores ex illius „appro“

„ approbatione revertimus, sed etiam
„ instructiores ex admonitione. Nota-
„ verat vir ille sapientissimus, lecta de
„ tribus Dagobertis Francorum Regibus
„ Diatriba, tam novis ac curiosis, quæ
„ isthic tractantur, quæstionibus definien-
„ dis præsidium magnum ex veterum
„ Ecclesiarum Monasteriorumque archivis
„ peti. Audiverat idem a Vaticanæ bi-
„ bliothecæ Custode Allatio, non tantum
„ probatas sanctorum vitas, sed etiam
„ fabulosas aliquas transcribendas per nos
„ designari. Hoc cur faceremus, voluit
„ causam intelligere; istud mirifice com-
„ mendavit; si tamen, inquiebat, suppo-
„ sititia a genuinis, interpolata a sincere
„ maturo secernantur judicio; in ve-
„ tustis enim diplomatis chartisque reci-
„ piendis ad historicam probationem non
„ minori versandum est cautela, quam
„ in numis; quorum multi sub larva an-
„ tiquitatis inducunt in fraudem, vix a
„ paucis oculatoribus agnoscendam. Ei
„ igitur qui falli nolit, curandum cen-
„ sebat, non tantum ut cognitas habeat
„ formularum notorialium rationes, pro
„ seculorum atque locorum varietate di-
„ versas, sed ipsos quoque literarum du-
„ ctus dignoscat curiose, si quando offer-
„ rentur chartæ, quæ authographæ esse
di-

dicantur. Idque confirmaturus Sanctis-
simus, sublato de genibus iussit ad in-
terius conclave sequi; ubi habebat con-
ventionem quamdam authographam, a
Carolo Magno in Hetruria confirma-
tam; dignatusque est ipse eam præle-
gere nobis atque indicare singula, quæ
diligentius merebantur considerari.
Quod autem ad fabulosa quædam San-
ctorum acta attinet, de iis a nobis edo-
ctus vicissim, ipsorum exemplar ideo
peti, quod aliter nequeat certo diluci-
deque convinci falsitas, quam relegen-
do ipsamet fraudis nunquam integre se
occultantis vestigia; probavit consi-
lium, agnovitque etiam id habere lo-
cum in diplomatis, neque minus ad
veri falsique discretionem acquirendam
valere chartarum suppositarum exem-
pla, quam authographa verarum. Hucusque de colloquio cum Pontifice:
huic mox subjungit Papebrochius, quæ
sequuntur: „Exinde quod antea facieba-
mus studiose, cœpimus multo adhuc
diligentius facere Auctore tanto, & utro-
rumque sæpius inter se collatorum fre-
quenti usu paulatim facti peritiores mul-
ta deprehendimus manifesto falsa, in
quibus dubii ante paventesque hæreba-
mus: nonnunquam etiam nos ipsos
BIBLIOTH. DOMEST. LIB. VII, C. „ cor-

„ correximus, retractando fidem, quam
 „ talibus ante dederamus. Hujus studii
 „ ad illustranda Sanctorum acta tantum
 „ valentis fructus aliquos exhibebit præ-
 „ sens Propylæum. „ In hoc præmissa
 admonitione, quod a supposititiarum char-
 tarum demonstratione nullum immineat
 discrimen possessioni justæ & antiquæ, in-
 dicare cepit auctor, qua ratione in vete-
 rerum *fundationum, donationum, privi-
 legiorum instrumentis* ope tum caracte-
 rum, tum styli, tum formularum & nota-
 rum, tum chronologiæ & historiæ, tum
 sigillorum & monogrammatum & subscri-
 ptionum vera a falsis discerni queant, va-
 riisque illustrare conatus est exemplis.
 Monstravit itaque Papebrochius viam cer-
 tæ methodi in chartarum & diplomatum
 examinandorum negotio ineundæ, ejus-
 que fontes primus aperuit. Verum res
 hæc insolens visa (quemadmodum in
 omnibus initiis fieri assolet) validum inter
 viros doctos certamen accendit, eo quod
 aliqui jam antea obliquis oculis acta hæc
 sanctorum aspicerent, rati quantum in iis
 veritati daretur, tantum detrahi rerum
 suarum antiquitati: alii vero diplomata
 quædam rejecta cernerent, tanquam mi-
 nus genuina, pro quorum vetustate ac
 valore quasi pro Palladio servando pugna-
 bant.

bant. Inter hos præcipuus erat Joannes Mabillonius, Presbyter & Monachus Ord. S. Bened. e Congregatione S. Mauri, Vir eruditissimus, & quum annos bene multos omnis generis vetera instrumenta & Codices antiquos evolvisset in bibliothecis & tabulariis variarum provinciarum, hac in re versatissimus. Hic occasione velut oblata usus animum adplicuit ad conficiendum doctum ac celebre Opus *de re Diplomatica*, Lutetiæ Parisiorum anno 1681. editum, in quo totam illius œconomiam exposuit, & non raro ea, quæ Papebrochius in Propylæo suo statuebat, refellere studuit. In hujus supplemento producit Mabillonius literas ab ipso Papebrochio die 20. Julii an. 1683. ad se datas in hæc verba: „ Postquam . . . utcunque evol-

„ vi opus vestrum de re diplomatica, non
 „ possum tamen celare fructum, quem
 „ inde retuli. Fructus autem hic est,
 „ quod in mea de eodem argumento octo
 „ foliorum lucubratiuncula, nihil jam am-
 „ plius placeat, nisi hoc unum, quod
 „ tam præclaro operi & omnibus numeris
 „ absoluto occasionem dederit. Idque
 „ his ipsis fere verbis profitebor in præ-
 „ fatione ad Conatum Chronico-histori-
 „ cum de Romanis Pontificibus, qui cras
 „ ad prælum dabitur. Quod facere nolui,

„ priusquam e vestro libro notassem,
 „ quid corrigere circa ipsorum bullas de-
 „ berem, ad restituendam San-Dionysia-
 „ no Archivio æstimationem suam, quam
 „ læsisse videor, secutus Launoi judi-
 „ cium. „

Et re ipsa quod promisit, præstitisse Pa-
 pebrochium invenio in Præfatione ad præ-
 fatum Conatum Chronico-Historicum (quæ
 habetur Tomo primo Mensis Maji, edito
 an. 1685.) numero ejusdem duodecimo,
 ubi a quadam Baronii sententia recedens
 ait: „ In hoc si scopum non attigero, al-
 „ terque feliciori id faciens successu meos,
 „ si quos invenerit, errores corrigat,
 „ adeo non feram id ægre, ut cum animi
 „ gratulatione sincera cessurus ei palmam
 „ sim; eademque promptitudine illi assur-
 „ rectorus, qua eruditissimi Patris Joannis
 „ Mabillonii de re diplomatica opus ex-
 „ cepi, & postquam legeram, approbavi,
 „ licet in non paucis contrarium eis, quæ
 „ in argumento eatenus intacto optima
 „ quidem voluntate, sed impari ad rem
 „ tantam instrumenti necessarii copia, obi-
 „ ter delibavi occasione Trevirensis cu-
 „ jusdam figmenti, Quamvis enim istud
 „ satis eversum sit lucubratiuncula prædi-
 „ cta, assentiente ipsomet Mabillonio, ad
 „ lucem tamen dignioris istius justique
 „ ope-

6) operis (videlicet Mabilloniani) illa sic
 7) mihi ipsi viluit, ut in ea nihil fere am-
 8) plius inveniam, quod placeat, quam
 9) quod ex dubiis isthæ a me fortuito mo-
 10) tis tam insignis Commentarius nasci
 11) potuerit ab eo, qui rem ex professo
 12) pertractavit. Equidem sic existimo,
 13) neminem turpiter vinci, ubi gloriosum
 14) fuit certare; si tamen certasse dici pos-
 15) sim cum alio, quam cum ipsius argu-
 16) menti obscuritate, originaliumque di-
 17) plomatum defectu, nemine tum adhuc
 18) invento, qui speraret inveniri aliquam
 19) methodum posse, ad veri falsique di-
 20) scrimen faciendum inter diplomata ve-
 21) tera, etsi constaret multa esse inter ea
 22) sublestæ fidei, saltem quoad historiam,
 23) pro qua sola satagebam. Libenter in-
 24) terim restituo San-Dionysiano Archivio,
 25) quam læsisse inconsultius videor, re-
 26) verentiam sub ea, quam Mabillonius
 27) offert cautela, *ut quædam isthæc inve-*
 28) *niri non negentur vel omnino falsa, vel*
 29) *interpolata, vel dubia, tum primæ tum*
 30) *secundæ stirpis, quia bonus ac simplex*
 31) erat Dubletus, qui quodlibet incidit
 32) in manus, sine dolo malo in publicos
 33) oculos producit. Hucusque Pape-
 34) brochius. E quibus tria satis constant:
 35) *Primo* quidem, Daniele Papebrochium

primum fuisse, qui vadum tentavit, & rei diplomaticæ in ordinem & artis formam redigendæ manum admovit, constitutis quibusdam legibus, quemadmodum fatetur ipse Mabillonius (a), dum ait: *Multi quidem varias sparsim regulas, ubi de singulari argumento agebatur, tradiderunt. . . . At nullus ad hoc usque tempus peculiari tractatione rem aggressus fuerat ante Daniele Papbrochium S. J. editis sanctorum actis clarissimum Virum, qui in Prolypæo ad Aprilis tomum secundum data opera eam discutiendam suscepit anno M. DC. LXXV. Secundo, Mabillonium Propylæi Pepebrochiani occasione, ac gloriosa æmulatione excitatum constructo insigni opere artem diplomaticam perfecisse, uti vice versa Papebrochius palam de ipso testatus est verbis illis: *Fructum fuisse lucubrationum suarum, quod nihil jam amplius in ea placuerit, nisi hoc unum, quod tam præclaro operi & omnibus numeris absoluto occasionem dederit.* Cætera summi etiam hi Viri in negotio tam lubrico ab omni hallucinatione non fuerunt immunes: Mabillonius refellit regulas Papebrochii, quem strenue vindicavit postmodum Bartholomæus Germonius (b): contra Georgius*

(a) *Lib. I. c. I.*(b) *In Discept. de Diplom. ad Mabillonium.*

gius Hiccesius (c) acriter insurgit ac impugnat regulas Mabillonii, quem tamen Theodoricus Ruinartius defendit. Tertio, admirandam esse in utroque hoc eruditissimo Scriptore animi moderationem atque modestiam, dum Mabillonius Papebrochio primas, Papebrochius Mabillonio palmam in hac palæstra diplomatica concedit. Hanc modestiam in scribendo utinam æmulatus fuisset cæteroque non ignobilis scriptor acatholicus, & rei hujus gnarus Joannes Petrus Ludevigius J. C. Nescio quod hominem cæstrum invaserit, ut in *præfatione* sua ad *Reliquias MSSorum* Papebrochii & Jesuitarum omnium famam indignis sane modis, & convitiis etiam in heterodoxo scriptore non ferendis proscindere non dubitarit. Ait enim (d), quum Acta Sanctorum scribere cœpissent, Jesuitas id egisse, ut omni vetustati indicerent bellum, ne aliis præcipui aliquid eos oporteret relinquere: instituti hujus furorem eo processisse, ut chartas omnes in dubium vocare ausi sint, simulque pretio omni eas destituere: quidquid nefarii & improbi consilii fuisset, texisse illo involacro alicujus remedii adversus hæreticos: vocat hunc eorum conatum odii & periculi plen-

(c) *In lingu. veter. Thesauro.* (d) *Pag. 25.*

nissimum, immo pestilentissimum, addens: hoc forte consilio quoque describere susceperunt Acta Sanctorum, ut scilicet in hoc argumento campum haberent amplissimum omnia convellendi, exaggerandi literarias imposturas, fraudes, fabellas, commenta, cum iisque etiam plenæ fidei documenta & testes impetendi, commiscendi prima cum ultimis, & demum subvertendi destruendique omnem vetustiorum seculorum memoriam &c. Hoc nimirum crimen est Ludeviggio iudice *brevibus gya-ris & carcere dignum*, vetustatis monumenta in examen vocare, non omnibus, quæ circumferuntur, passim fidem habere, secernere spuria & adulterina a veris & genuinis, cuncta expendere ad pondus *sanctuarii*. Quis sit orbis literati sensus de Actis Sanctorum, & piis simulque eruditibus laboribus Bollandi, Henschenii, Papebrochii & sociorum, non solum apud Orthodoxos, verum etiam heterodoxos, quos non vel sectæ suæ pertinax studium, vel livor & invidia, vel Jesuitas ubique criminandi libido transversum egit, supervacaneum foret pluribus persequi. Verum commode accidit, ut Ludeviggus suis se se armis impetat & jugulet. Nam dum ob pauca quædam diplomata & documenta vetusta, quæ ex instituto im-

pu-

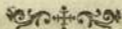
pugnat Papebrochius cum aliis, altum vociferatur, Jesuitas bellum indicere toti antiquitati, & carthaginis hujus eversores esse, ipse in libris suis passim diplomata illa aut dubiæ aut malæ fidei accusat, & tanquam supposita rejicit, quæ Monasteriis, Ecclesiis, Episcopatibus & Ecclesiasticis Principibus favent, & authentica esse gravium Virorum judicio, & rationibus validissimis probantur. Tum vero, quod mirere Lector, homo iste vel sul prorsus immemor, vel malæ conscientiæ stimulis agitatus eadem in præfatione sua (e) ita pronunciat: *Inprimis vero Acta Sanctorum hac faciunt, quæ XII. voluminibus per menses totidem a Surio conscripta, sed plusquam Herculeo post conatu a Bollando, Henschenio, Papebrochio, & Sodalibus eorum innumeris accessionibus aucta & adornata sunt, extantque a Januarii ad Junium mensem usque grandioris formæ volumina XXV. In quo demum opere æternum duraturo dici & extolli satis non potest, quam immanis adservetur N. diplomatum & plenæ fidei documentorum apparatus.* Profecto hæc quomodo in Scriptore, qui Critici partes sibi amplissime vendicat, quomodo inquam

CO-

(e) Pag. 110.

cohæreant, non perspicio. Paulo ante dicit, Jesuitarum conatum in scribendis Sanctorum Actis esse *pestilentissimum*, latere consilium etiam *plenæ fidei documenta* impetendi, commiscendi omnia, & *vetustiorum seculorum memoriam destruendi*: postmodum vero Opus hoc æternum seu Acta Sanctorum *extolli satis non posse*, & diplomatum ac *plenæ fidei documentorum* immani apparatu esse instructum palam fatetur. Non minore licentia, & criseos intemperantia idem Ludevvigius insurgit adversus Bartholomæum Germonium S. J. Virum notæ eruditionis, ac Papebrochii defensorem, quem tanquam antiquitatis hostem, & scriptorem nauci floccique non sine grandi fastu ac contemptu traducit. Verum longe aliud atque illustrius testimonium præbent Germonio Viri alii literatissimi, inter quos P. Honoratus Ord. Carmel. Criticus insignis, qui ait: *Germonii Jesuitæ, præcipui Diplomatices Mabillionianæ adversarii dissertatio de Veteribus Francorum diplomatibus norma esse potest iis, qui ad scribendum accedunt.* Et Auctor Ephemeridum Sapientum ad 7. Januarii 1704. in compendium redigens Dissertationem memoratam ita loquitur: „ Quod ad rationem adinet, qua „ descripta est hujusmodi P. Germonii „ dis-

„ dissertatio, egregia plane est, omni-
 „ busque qui scribendi suscipiant onus,
 „ exemplo esse potest. Res ad disputan-
 „ dum subjectæ eo sunt ordine digestæ,
 „ ut voluptatem legentibus ingerant;
 „ nitidus stylus est, purus, cla-
 „ rus, castigatus, & nullo involutus
 „ impedimento. Patris hujus differendi
 „ modus dulcis est, limatus atque alli-
 „ ciens, & moderatio ejus summa re-
 „ splendet, nec non incredibilis eorum
 „ quoque habita ratio, in quos inveni-
 „ tur. „ Cætera recensitam heic litem
 istam diplomaticam inter gravissimos,
 qui ex utraque parte, ut vidimus, ve-
 litabantur Scriptores paucis diremis-
 setur laudatus supra Honoratus, dum
 inquit Dissert. 4. Art. 14. Tom 1. Ani-
 madversionum ad Criticam: *Cum non
 defuerunt scriptores eruditi, qui Diplo-
 maticam Mabillonii artem vehementer
 impugnarent, alii contra non minus in-
 dustrii eadem vi ipsius causam suscepe-
 rint, quidam demum negotium hoc ad
 problema publici judicii revocaverint &c.*
 Sed his missis, & illis quæ ad historiam
 rei diplomaticæ faciunt, quasi in vestibulo
 expositis, ad interiora hujus artis
 progrediamur.

CAPUT II.
SCRIPTURA VETUS.

§. I.

Materia veteris Scripturæ.

VIII.

Ad iudicium de chartarum & diplomatum genuina indole ac veritate ferendum ante omnia opus est nosse scripturam, characteres, & orthographiam, quibus Veteres pro ævi varietate in ejusmodi instrumentis condendis, describendisque usi fuerunt. Hæc enim ex re vel maxime cognoscitur vetustas ac temporum, quæ confecta fuerunt, ratio: & prius est, ut inoffenso pede legere ea possis, quam ut iudicium de illis atque sententiam feras. Difficile profecto negotium hoc reddit literarum, alphabetorum, & scripturarum mira variatio, quæ singulis pene seculis apud diversas nationes se se prodidit. Quemadmodum enim temporum periodica mutatio magnam semper vim exercuit in scientias & artes aliis aliisque modis figurandas, ita

mi.

mirum non est, si eandem supra scripturas variandas potestatem obtinuerit, quum facilius nihil sit, quam mutare manum. Hinc recte Thomas Bartholinus (f) pronunciavit: *Mutantur calami sicut pilei, quot homines, tot vultus indiscreti, tot manuum sensuumque differentiae: suo quisque genio litat, suoque modo docet & scribit.* Hujus autem de qua nunc loquor, variationis cognitio e triplici potissimum fonte peti potest ac debet, nimirum e materie in qua scriptum; dein e characteribus, quibus scriptum est; demum e forma scribendi, ita ut tota fere ars discernendi MSS.a his tribus absolvatur.

De materia quidem, in qua scriptum est, pauca dicturo mihi non est animus aliorum more per omnia rerum genera, quibus Veteres animi sui sensa impressis characteribus commiserunt, evagari, uti erant arborum folia atque cortices, laminæ plumbeæ, æreæ, tabellæ cera obductæ, quin & ligneæ atque eboreæ, coria piscium &c. Tria duntaxat considerare juvat, quæ ad institutum præsens faciunt, videlicet membranam, philyram, & chartam. Membranarum usus erat antiquissimus, ævoque suo multum ex-

(f) *Dissert. 5. de legend. libris.*

cessit chartam, quam aliqui primum Alexandri M. temporibus natam fuisse tradunt, dum alii membranas Pergami ab Eumene Rege inventas esse contendunt, utrique tamen incerta fide. Certius videtur esse testimonium illud Josephi scribentis, membranaceos antiquissimos libros ab Eleazaro Judæorum Pontifice ad Ptolemæum Philadelphum Regem fuisse missos. Certe apud Græcos ipsos proverbium invaluit, ut si rem vetustissimam indicare vellent, *dipthera*, (id est membrana) *antiquiorem* esse dicerent. Membranæ autem vocantur, quod sint pelles, pecudum, præcipue ovium, membris deglubitæ, quæ pilis abrasis, vel calce aliove succo acido ablatis interiore parte qua carnem aperiunt, in subtilissima folia tenuantur. Modum quo ad scribentis calammum & characteres facile admittendos parantur, apte describit Petrus Blesensis (g), dum de membranaceo Codice inquit:

„ Audi libri compositionem, ut & omnia in corde tuo comparare studeas, (scilicet mystice ad chartæ similitudinem) Prius traditur rasori, ut cum rasario omnem superfluitatem, pinguedinem, scrupulos & maculas tollat; dein supervenit pumex, ut quod

„ ra-

(g) *In serm. de Nativ. Dom.*

„ rasio auferre non potuit, pumice de-
 „ leatur, scilicet pili & talia minuta;
 „ ad hæc antequam scribatur, opus est
 „ regula, ne tortuose ducatur linea. „
 Sed non ex ovium duntaxat, verum et-
 iam e piscium pellibus scite laboratis
 olim confectæ fuerunt membranæ, ut
 scripturæ servirent, cujus rei testes ido-
 neos habemus Zonoram (h) & Cedre-
 num (i), quorum primus scriptam fuis-
 se narrat Iliadem totam, & Odysseam
 Homeri in draconis intestino: alter ve-
 ro his verbis idem confirmat, dum ait:
 Basilio Imperatore ortum fuisse Con-
 stantinopoli incendium, quod Basilicam
 devoravit, in qua fuit Bibliotheca lib-
 rorum millia centum viginti continens,
 quos inter erat *draconis intestinum* pe-
 des CXX longum, cui Homeri poema-
 ta, Ilias & Ulyssæa aureis literis fuerunt
 inscripta cum historia rerum a Heroibus
 gestarum. Atque in his quoque piscium
 pellibus in membranas attenuatis Diplo-
 ma Hugonis & Lotharii Italiæ Regum
 scriptum deprehendit Puricellus (k),
 quumque diligentius archetypum illud
 cum aliis Imperatorum Regumque di-
 plo-

(h) Lib. 3. *Annal.* (i) *Hist. de Basil. Imp.*

(k) *Lib. de Ambrosiana Mediolanensis Eccle-
 sia monumentis.*

plomatibus authenticis contulisset, ea pariter, inquit, visa nobis fuerunt in corio piscis, & aureis literis conscripta; proinde ac si hac ipsa praerogativa conscribi ea olim honoris gratia solerent. Cur vero membranae scripturis, quas perpetuas esse volebant earum Conditores, adhibitae fuerint, facilis est conjectura, quum quotidiana doceat experientia, membranas reliquis omnibus materiis esse potiores, utpote in quibus exaratos plures antiquissimos codices multis jam dudum seculis ad nostram usque aetatem adhuc incorruptos pervenisse conspiciamus.

Membranam excipit Philyra seu Philura, quae a Graecis quidem dicitur arbor, quam Latini tiliam vocant. Plinius tamen (1) philyram nuncupat membranam tenuissimam inter corticem & lignum tiliae arboris, e qua coronarum lemniscis conficiebantur. Ejus verba sunt: „ Inter corticem & lignum tenues tunicae sunt multiplices membranae, e quibus vincula tiliae vocantur, tenuissimae earum philyrae coronarum lemniscis celebres, antiquorumque honore. „ Non solum autem lemniscis, sed vel maxime scripturis serviebat cortex iste, uti testatur.

(1) Lib. 16. c. 14.

statuatur Martianus (m) dicens: *libri in philyra cortice subnotati.* Et Plinius (n): *Præparantur ex ea chartæ acu divisæ in prætenues, sed quam latissimas philyras.* Ex hujusmodi cortice magnum volumen confectum (chartam Securitatis regiæ dicunt) adservatur in Cæsarea Vindobonensi Bibliotheca, vidique ipse ibidem inserta tabulis varia in corticibus ejusmodi scripturarum vetustissimarum monumenta.

Charta demum, prout membranæ ac philyræ opponitur, duplicis potissimum generis est, videlicet una e caule fruticis Ægyptiaci, quam idcirco nonnulli chartam Ægyptiacam & Niloticam adpellant: altera, quæ ex linteis contritis facta est, qua hodieque utimur. Primæ materiem subministrat ut dixi caulis arbusculæ, papyrus græcis dictæ, quæ in Ægypti præcipue palustribus nascitur. Ejus folia in modum viminis longa extenduntur, quibus in transversum imposita obductaque sunt alia ejusdem fruticis folia velut opere textorio, quæ glutine quodam oblita, ac ita demum lævigata scriptioni serviunt. Vetustatem chartæ hujus probant tum plures codices omnino antiqui in eadem exarati, & adhuc superstites, tum Romani fasti, qui de variis

(m) *De nuptiis Philolog.* (n) *Lib. 13.*

riis chartarum ejusmodi speciebus meminerunt, veluti chartæ *Augustæ*, chartæ *Liviæ*, *Claudiæ*, quæ omnium optima fuit, vilissima vero *Emporetica*, qua negotiatores ad merces involvendas utebantur. Quamdiu autem perseveraverit charta hæc *Ægyptiaca*, ejusque usus, non conveniunt inter se Scriptores: satis certum esse videtur, adhuc post Christum natum eam fuisse adhibitam, dicente Dioscoride, qui Plinio fere æqualis fuit (o): *Papyrus nota est omnibus, ex qua charta conficitur.* Quin Mabillonius *Ægyptiacæ* papyri usum seculo adhuc septimo, nono, & ultra viguisse contendit, adferens (p) partim testimonium Milonis Elnonensis Seculi IX. Monachi, qui in supplemento ad vitam S. Amandi prodit, Martinum Papam ad Amandum misisse Synodi Romanæ exemplar *in papyraceis scbedis*, quo nomine charta papyracea intelligitur, quæ nudo papyri nomine apud veteres designari solebat: partim Pontifices Hadrianum I. Joannem VIII. Marinum, Innocentium III. aliosque, qui ejusmodi papyraceis chartis usi sunt in concedendis privilegiis. Ne vero hæc charta oppido subtilis & tenera vitium a vetustate pateretur, singulis vel pluribus foliis membranas interiecerunt,

ut

(o) *Lib. I. c. 116.* (p) *L. I. c. 8.*

ut tam facile deteri nequirent. Hac industria factum, ut e papyro ista codices etiamnum in celebrioribus bibliothecis, ipsaque Vindoboniensi superstites reperiantur. Jam vero charta seu papyrus, qua nos utimur, e veterum linteorum reliquiis contritis, maceratis, ac in pollen redactis composita seculo primum XI. vel XII. comparuisse videtur, utpote quo posteriore vixit Petrus Mauricius, Abbas Cluniacensis, qui (q) libros suo tempore lectos fuisse memorat *ex rasuris veterum pannorum compactos*. Fuit equidem jam olim chartæ genus, de quo Titus Livius, alique Scriptores Romani meminerunt, e linteis, non tamen tritis & ut nunc coagulatis, sed integris & glutine quodam firmatis confectum; in qua tela lintea, qualem hodie pictores adhibent, scribebatur. Chartæ autem huic nostræ, seu vulgari, vix ulla diplomata vel instrumenta publica inscripta reperiuntur, bene tamen epistolæ, chi-rographa, aliaque minoris momenti: quin etiam non pauci sunt, qui integros libros & codices in charta vulgari scriptos vix seculum XIV. excedere arbitrantur. Hæc de materia, in qua scriptum est:

§. II.

(q) *In Tract. contra Judæos apud Mabillonium.*

Characteres veteris Scripturæ.

IX.

Nunc agendum de characteribus seu literis, quibus olim scriptum fuit. Eadem profecto fors fuit literarum, quæ linguæ ipsius latinæ, cæterarumque artium bonarum. Hæ enim e rudibus initiis, & velut agrestibus cunis egressæ, postquam accedente sedula cultura ad justam ætatem suam perfectionemque pervenerunt, demum rursus urgentibus fatis in pristinam rudem formam inciderunt seculis illis, quibus barbaries quasi soluta dominabatur. Certe aurea ætate literas latinas ad omnem elegantiam factas in ævi illius numis, saxis & inscriptionibus priscis, quæ communem temporum cladem evaserunt, etiamnum conspiciere licet. Verum barbaris gentibus Romanum Imperium inundantibus, uti reliquæ artes, ita & literarum cœconomia ac orthographia magnis passibus in deterius ire, corrumpi, scædarique cœpit, donec rursus posteriora hæc secula priorum vitia emendarunt, remque literariam cum scœnore quodam restituerunt. Quantum vero ad nostrum de re diplomatica institutum adtinet, sex potissimum genera scripturarum considerare juvat, nimirum

Romanam veterem, Gothicam, Longobardicam, Francicam, Anglo-Saxonicam, & Germanicam, quamvis fateri oporteat, non esse plenam hanc divisionem, quum omnes scripturarum species, quæ in vetustis libris ac monumentis occurrunt, ad hæc genera revocari non possint; quin etiam in his ipsis per singula pene secula quædam fuerint mutata, perpetuo variantibus hominum manibus in scribendo, æque ac linguis in loquendo.

Romana scriptura primæ ætatis (Tab. L. 1. 2. 3.) iisdem fere, si unam alteramve excipias, literis gaudebat, ac nostra latina major, quam idcirco etiam nunc Romanam adpellare solemus, ita ut merito dici possit, primam Romanorum scripturam post tot variationes ac sordes, quas barbaricæ gentes, malique scribæ mediæ ævi in eam intulerunt, uno & quod plus est, ab hinc seculo integritati suæ velut postliminio restitutam fuisse. Duplex autem Romanæ scripturæ genus adsignant plerique Scriptorum, cui tertium quoque addit Mabillonius: ad unum tamen omnia tria facile reducuntur, quum non tam forma, quam sola magnitudine differant, quemadmodum ulna a semissi, & quadrante. Aliqua igitur scriptura constabat literis grandibus, quas *unicales* vocabant. Harum mentionem fa-

cit D. Hieronymus (r), dum ait: *Habeant qui volunt veteres libros, vel in membranis purpureis auro argentoque descriptos, vel uncialibus (ut vulgo ajunt) literis, onera magis exarata, quod codices: dummodo mihi meisque permittant pauperes habere schedulas & non tam pulchros codices, quam emendatos.* Dictæ autem fuerunt *Unciales*, quoniam uncia est pedis pars duodecima, ad cujus mensuram hæ literæ formabantur. Quippe definitum fuisse illis certum magnitudinis terminum satis constat ex epistola Luppi Abbatis Ferrariensis (s), in qua mensuram literarum maximarum & uncialium, quæ penes Regium scriptorem Bertcaudum adservaretur, in schedula diligentissime clausa descriptum mitti sibi postulat. Operosa tamen hæc maximarum literarum scriptura non passim adhibebatur a Romanis, aliisque post ipsos, sed usui erant in inscriptionibus veterum monumentorum, atque in libris ad pompam ostentandam descriptis, in quorum una duntaxat facie characteres isti grandes adparebant, altera relicta intacta. Quandoque etiam nonnulli ultra hanc mensuram progressi sunt, & literis, quas Plautus *cubitales*, nos *Trabales* & *Sesquipediales* vocare

(r) *Præf. in Job.* (s) *Epist. 5. ad Eginhardum.*

re solemus (id est, enormis magnitudinis) libros suos, maxime librorum titulos, horumque gramma primum insignivere. Alia erat scriptura, quæ literis minoribus quidem fiebat, majusculis tamen, quas *Semiunciales* dicere fas est. His antiquissimi codices fuerunt exarati, ut Codex Virgilianus Medicæus, codex Evangeliorum, & Theodosianus, adservati in bibliotheca Herbipolensi. Demum quædam fuit minuta, & minutissima, in familiaribus scriptionibus usitata, rotundis constans literis, non quod in spheræ modum obvolverentur, & a majusculis essent diversæ, sed quod ob scribendi celeritatem quasi in globos curvarentur: ejusmodi videntur fuisse, quarum meminit Suetonius (t), dum refert *Ejusdem Caligulæ legem scriptam esse minutissimis literis & angustissimo loco, ut ne cui describere liceret.* Atque hæc, ut ita dicam, tria scribendi genera viguerunt apud Romanos usque ad seculum V. post quod

Gothica scriptura cœpit invalescere. Nam inclinante Romano Imperio, magnisque passibus in occasum properante, dum omni ex parte barbari locustarum more Italiam invaderent ac depopularentur, Gothi de-

(t) *In Caligula.*

demum regno Italico potiti sunt. Hi nominis Romani odio implacabili flagrantes, nec contenti ut Imperium susdeque veterent, destruerent monumenta majestate ac vetustate plena, & in ipsos etiam tumulos ac faxa sævirent; non inquam his contenti in linguam quoque & scripturam latinam non modicam stragem intulere. Nam vel abjectis literis Romanis suas satis inconditas substituerunt, vel quum omnem latinam eradicare non possent, bene multas e suis immiscendo illam magnopere vitiarunt. (Tab. II. 1. 2.)

Longobardica scriptura non minus quam Gothica Romanæ veteri ac puræ infesta fuit. (Tab. III. 3. 4.) Nam Longobardi, qui Gothis regno Italico exutis successerunt, per varias ejusdem provincias suam, id est, barbaram scripturam & characteres disseminarunt. Tum Gothica in Hispaniam ablegata, & Longobardica per Italiam dominante, utraque intra fines suos ad seculum usque XII. duravit; id quod de Longobardica patet teste Mabillonio ex bulla Paschalis II. Dionysianis Monachis concessa, & ex Bibliotheca Cassinensi, in qua opuscula Guaiferii caractere isthoc ab annis circiter sexcentis exarata habentur. Certe septimi & octavi seculi codices si non omnes, plurimos saltem, præsertim Ita-

Italicos, Longobardicis literis scriptos inveniri idem Mabillonius asserit.

Franco-Gallica scriptura originem suam debet Francis, postquam Imperium diu velut ventorum turbine agitatam & fluctuans ad ipsos delatum est. Erat autem hæc scriptura varia pro varietate stirpium Regiarum, scilicet Merovingicæ, Carolingicæ, & Capetingicæ. (Tab. II. 3. 4. Tab. IV. 3. 4.) In diplomatibus Merovingicis ac instrumentis publicis fere ejusdem formæ scriptura minutior fuit adhibita: at in vetustis ejus ætatis libris sæpius Romana major occurrit. Verum hæc Merovingica sensim multo politior & in formam elegantiore mutata comparuit Caroli M. temporibus; quin sub Carolinis Regibus Romanus character major in pristinam illam aureæ ætatis formam proxime restitutus est. Demum ineunte Capetiorum principatu circa annum 987. etiam Romana minutior, quæ sædum in modum depravata fuit, emendari magisque excoli cœpta est, retentis tamen sinuosis & oblongis literarum ductibus. (Tab. XV. & XVI.)

Anglo-Saxonica scriptura antiquos admodum natales habet, & quum ab Anglo-Saxonibus in Germaniam multasque alias provincias Catholicæ fidei lumen illatum fuerit, mirum non est, quod complares na-

tionis hujus characteribus descripti codices in Germaniam pervenerint, vel certe a Monachis Anglo-Saxonibus in ea comorantibus exarati fuerint. (Tab. III. 1. 2.) Erat autem character iste lectu difficillimus ob literas minutas, contortas, & inter se implexas, ita ut S. Bonifacius, ille Apostolus Germaniæ, qui Cœnobium Fuldense, ac duos Episcopatus Herbipolensem & Euchstettensem condidit, epistola tertia ad Danielem Episcopum Wentanum data doleat, *se caligantibus oculis minutas ac contextas literas discere non posse: optat hinc sibi transmitti a præfato Episcopo in senectutis solatium libros clavis, discretis, & absolutis literis scriptos, quales in hac terra (nempe Germanica) acquirere non poterat.*

Germanica quemadmodum lingua, ita & scriptura alia fuisse videtur primorum temporum: alia posteriorum. Fuerunt, qui omnia, quibus hodie utimur, vocabula a se ipsis, & veteri lingua Celtica (Celtarum nomine olim veniebant Hispani, Galli, Britanni, Illyrici & Germani, quibus omnibus unam fuisse linguam Philippus Cluverius Germanicæ antiquitatis peritissimus testatur) a veteri inquam lingua Celtica fuisse velut e fonte accepta asserunt. Sed ut Vossius ait: „Hæc non dicent,

„ cerent, si scirent, longe aliam fuisse Teu-
 „ tonicam linguam priscam, cujus bona
 „ pars deperit: aliam postea receptam,
 „ quæ multa admisit exotica, & ita ad-
 „ misit, ut vetera paullatim venerint in
 „ oblivionem. „ Eadem mens est Aventi-
 no dicenti: *Maxima in nostra lingua est*
mutatio, adeo ut ea, quæ olim fuerit,
ægre etiam peritus intelligat. Primam mu-
 tationem passa est, quando Græcorum mi-
 gratio & sermo in Europam Celticam in-
 cubuit, ita ut non solum ab iis plurima
 vocabula acceperint Germani, sed etiam
 in publicis privatisque negotiis literas græ-
 cas adhibuerint: qua de re Tacitum te-
 stem habemus (u): *Monumenta & tumu-*
los quosdam græcis literis inscriptos in
confinibus Rhætia Germaniæque adhuc ex-
stare: ac Cæsarem (x): Neque fas esse ex-
istimant, ea literis mandare, quum in re-
liquis fere rebus publicis privatisque ra-
tionibus græcis literis utuntur. Alteram
 fecere mutationem Romani, ubi victri-
 bus armis magnam Germaniæ partem
 emensi more suo una cum jago linguam
 Romanam populis devictis imposuere,
 quemadmodum de provinciis trans Da-
 nubium sitis, deque Rhætia prima, &
 secun-

(u) *De mor. Germ.*(x) *De bell. Gallic. l. 6.*

secunda Beatus Rhenanus (y) testatur. Verum quum lingua hæc Romana populo adhuc inculto & aspero pronuntiatio perquam difficilis accideret, mox tertia mutatione facta prodiit alius sermo, quem vulgo *Provincialem* sive *vulgarem* adpellarunt: Sed & hanc labentibus Romanorum rebus, & Francis (gente Germanica) ubique dominantibus Germani reliqui & Alemanni fastidire cœperunt, veteremque gentis linguam e ruinis atque cineribus revocare, retentis tamen nonnullis vocabulis, quæ Lipsius (z) recenset. Atque hæc lingua *Teutisca* seu *Theotisca* dicta fuit, quæ Provinciali honestior ac nobilior habebatur, quum Provincialem vocarent *Rusticam*, ac plebi relinquendam censerent. Quartæ mutationi ansam præbuit Carolus M. qui rerum potitus, uti de bonis artibus & literis, ita de germanico sermone præclare meritus est, dum variis in locis scholas erexit, ac linguam *matricem*, quæ Germanica fuit, e tenebris prostravit, obsoletis purgavit verbis, novisque auxit vocabulis, uti Sigebertus meminit (a). Certe Trithemius memorat, obtigisse sibi partem Grammaticæ Teutonice

(y) *Lib. 2. rer. German.* (z) *Cent. 3. ad Belgas epist. 44.* (a) *In Chronicis ad annum 749.*

nicæ a Carolo concinnatæ inspiciendam : sed characteribus tam informibus sqallentem, ut a nullo mortalium legi atque intelligi posse crederet. Dum hac ratione labor Caroli cassus esset, latinus, ut antea, sermo scribendis atque tractandis rebus qua privatis qua publicis adhibebatur (Tab. XI. 1.) ferme usque ad tempora Friderici II. Imp. quo regnante quinta demum mutatio facta est. Quippe superatis omnibus difficultatibus lingua Teutonica suis exarari scribique literis, atque in tribunalia, Curias & Aulas invehi cœpit : hujus Imperatoris vestigiis insistere Rudolphus I. & Maximilianus I. qui publico edicto sanxerunt, ut quæ Romano olim sermone, nunc Teutonum lingua ederentur. Denique Caroli V. ævo barbaries omnis absterfa fuit, & sequentibus annis tam lingua hæc quam scriptura ad magnam, qua hodie fruimur, elegantiam est perducta. Tremula vero scriptura, in majoribus saltem literis, invecta est imperantibus Ottonibus sæculo X. (Tab. XI. 2.) Hæc omnia tamen de codicibus & diplomatis latino characterè scriptis sunt intelligenda.

§. III.

Forma scribendi.

X.

Exposita materia, & characteribus scripturarum venio ad formam scribendi, quæ in veterum chartis, codicibus, & diplomatibus etiamnum hodie elucet. Hæc autem potissimum in orthographia, interpunctis, vocibus breviatis, & modo ac ordine scriptiois consistit, quæ singula paucis exponam. *Orthographiæ*, quæ recta literas formandi ratio est, tanta reperitur diversitas, quanta sæculorum, quum in quolibet fere sæculo alia aliaque occurrat, nulla publica sed solum privata scribentium auctoritate, seu potius placito usuque introducta, manu linguæ barbariem & incitiam perpetuo comitante. E plurimis pauca delibo, exempli loco in aliis servitura. A. litera absque lineola media ut plurimum scripta deprehenditur Λ non raro etiam cum incumbente superius linea $\overline{\Lambda}$. . . litera B. pro P. in antiquioribus codicibus legitur, qui mos Longobardorum erat, uti *Brator* . . . Litera C. cum litera Q. permutata fuit: *Cottidie*, *Anticus*: item cum G. *Evangelium*: rursus cum T. *Oracio* . . . literam F. loco PH. adhi-

adhibuerunt Romanorum more, ut *Tri-*
umfus, Filippus . . . Litera H. tum quæ
 initio, quum quæ in medio alias poni solet,
 sæpius omissa fuit: *Ortus* loco hortus,
ypocrisis pro hypocrisis: *peribetur* loco per-
 hibetur: aliquando adjecta, ut *babundabit*
 pro abundabit: *Hludovicus* pro Ludovi-
 cus . . . Litera K. posita in vicem C.
Karolus, Kalumnia, vel etiam in vi-
 cem H. *Kynnus* pro Hymnus . . . Lite-
 ram O. attextuerunt literæ U: *Oudalricus*,
 aut interjecerunt: *Altuo* pro Alto . . . Li-
 tera S. non raro utebantur pro X. ut *ef-*
scellenti loco excellenti . . . Litera U. mu-
 nus literæ O. obivit: *Epistula, Cænubium*;
 aliquando interiecta fuit, veluti *Cbuonra-*
du . . . Litera Y. per I. simplex crebrius
 scripta fuit: *Ægyptus* . . . Diphthongus Æ. æ.
 modo per A & E, a. e. separata, modo
 Æ. æ. conjuncta, modo per ꝥ caudatum
 expressa invenitur: *Caesar, Cæsir, Cesus*.
 Illud quoque notatu dignum, quod olim
 præpositiones ita fuerint ante verba com-
 posita collocatæ, ut nulla literæ sequentis
 mutatio interveniret. v. g. *Inlustris, Con-*
laudo, adfectio, offensus, quas voces, uti
 & alias similes posteriora secula ut emolli-
 rent eorum pronunciationem, scribere so-
 lebant duplicando sequentem literam, ab-
 jiciendoque priorem: *Illustris, collaudo,*
affe-

affectio, offensio. Sed hac ætate non pauci antiquitatis studiosi priscum has voces scribendi morem revocare videntur.

XI.

Interpunctiones, quas Cicero nominat interpuncta, sunt certæ notæ, quibus scriptio velut in partes secatur. Equidem non omnis interpungendi ratio ignota fuit veteribus, dicente Aristotele (b): *Scripta Heracliti interpungere operosum est, quia incertum, utri vox conjungenda, an priori an posteriori &c.* ac Cicerone, qui Crassum inducit loquentem: *Non librariorum notis, sed verborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus veteres esse voluerunt* (c). Apud Græcos ante Aristophanem perpetuo quodam tractu vox vocem sequebatur, ipsæque etiam sententiæ eandem intra lineam producebantur, usque dum finitæ perfectæque fuerint; tum mox alteram auspicabantur alia linea, eodemque modo ad finem perduxere, ita ut aliquando duas, interdum tres aut quatuor lineas una occupet; quemadmodum etiam hodie videmus multas sacras Scripturas, & in horis Canonicis, quas *Breviarium* vocant, Psalmos Davidicos typis impressos, hoc discrimi-

(b) *Rhetor. l. 3. c. 5.* (c) *De Oratore l. 3.*

mine, quod hic non solum sententiæ sint separatae, sed ipsæ quoque interpunctis distinctæ. Has autem sententias ita terminatas Græci *σίχτες*, quod ordinem sulcorum aratro ductorum significat, Latini vero *versus* nuncuparunt a versione aratri, quæ metaphora lineis certe solis convenit. Unde etiam ortum esse videtur verbum *exarare*, quod idem est ac scribere. Quum vero primi apud Græcos omnium testimonio fuerint Poetæ, qui scripsere, primi etiam versibus usi sunt, ita ut uno versu unum metrum complecterentur, & una linea unum versum absolverent. Ab his sumto exemplo reliqui etiam scriptores prosæ orationis suas lineas, intra quas una continebatur sententia, versus adpellasse videntur. Atque inde nata est prima distinctio per versus, qui majores vel minores erant, prout sententia pluribus vel paucioribus verbis absolvebatur. Horum versuum summam ad finem subductam exhibebant libri, ut tradit Justinianus in binis Constitutionibus (d), *veteres Jurisconsultorum libros ad trecenties millia versuum excurrisse*. Tum vero Aristophanes modum, quo eodem in versu periodi & cola distinguerentur, invenit, ac notas ad intervalla signan-

(d) *De Concept. Et Confirm. Digestorum.*

signanda commentus est. Primam Latini, qui a Græcis accepere, vocarunt *Distinctionem*, alteram *Subdistinctionem*, tertiam *Medianam*. Distinctio punctum erat, quod in apice ultimæ vocis alicujus, in quam periodus desinit, literæ collocabatur, v. g. ESSE VIDETUR. Subdistinctio posita erat in imo literæ parte v. g. ESSE VIDETUR. Mediana ad mediam ejus parte v. g. ESSE VIDETUR. Hunc distinctionum in solis punctis consistentium usum in sacrum quoque codicem induxit D. Hieronymus, novo ut ipse ait (e) scribendi genere, secutus exemplum Demosthenis & Ciceronis, *Quia idem in Demosthene & Tullio fieri solet, ut per cola scribatur & commata*. Verum tunc temporis omnis interpungendi ratio facta est duntaxat per punctum, suis tamen locis variatum: superius, medium, & inferius, uti docet Lipsius (f). Quare punctis singulis tota distinctio & subdistinctio librorum constabat tam apud Græcos, quam apud Latinos, quibus nostra puncta singularia, quæ sententiæ absolutæ nota sunt, & virgulæ ac duo puncta, quæ sententiam nondum esse integram ostendunt, sed veluti suspensum tenent, prorsus erant ignorata. Hæc clare

Ili-

(e) *In præf. ad transl. Isaia.* (f) *Cent. 3. epist. miscell. 39.*

Isidorus (g) describit, inquit: *Sunt tres positurae, prima subdistinctio dicitur eadem & COMMA: media distinctio sequens & ipsa est COLON: ultima distinctio, qua totam sententiam claudit, PUNCTUM.* Frequentior postmodum usus distinctio- num invaluit seculo VII. ubi finis periodi ut plurimum puncto notatur. Continua- tus hic mos seculo VIII. ubi etiam com- mata quaedam comparent. Plenior & con- stantior demum consuetudo se prodidit sub Carolo M. qui Praeceptoris sui Alcuini & & Warnefridi opera eandem in codices in- duxit. Certe prioris elegans monitum ex- stat discipulis suis relictum (h) scilicet ut

*Per cola distinguant proprios, & com-
mata versus,*

Et punctos ponant ordine quosque suo.

Cætera ad hunc usque Imperatorem in scribendis tum diplomatibus tum libris nul- lam fere verborum distinctionem factam fuisse a Notariis testatur Mabillonius. Et si quæ hinc inde occurrat, tam rara est, si- mulque loco tam iniquo posita, ut velut per errorem calami id contigisse videatur.

XII.

*Voces breviatae, quas abbreviationes vul-
go dicimus, sunt compendiarie scriptura-
rum*

(g) L. I. origin. c. 19.

(h) Epist. 15.

rum notæ. In hac scribendi forma triplicem viam inierunt Prisci, nimirum vel per notas, vel per utrasque. Nam notæ, ut multi existimarunt, sed perperam, non sunt literæ, sed *Sigla*, quod latinum est vocabulum, ut recte observavit Petrus Gregorius Tolosanus, eruditus in paucis Jurisconsultus (i), contractum ex Sigillo, quasi dicas *Siglum parvum sigillum*. Quemadmodum enim Sigillum est parva icuncula, qua literas obfirmamus, ita Siglum est nota, qua intelligitur plus esse legendum, quam expresse scriptum sit. Primum itaque scripturæ compendium fiebat per has notas seu sigla, quæ integras voces designabant, dicebanturque *notæ Tironis*. Tiro enim Ciceronis libertus eas excogitasse fertur, auxisse vero Seneca. Ejusmodi nota seu siglum erat *W* quod mundum, *M* quod modum, *T* quod tempus significabat: *S* quod Senatum Populumque Romanum, *Sc* quod Senatus consultum indicabat. Atque notarum istarum beneficio citata oratio excipiebatur, ut loquitur Seneca, & angusta pagina libri vasti arctabantur. Nam hac ratione tum dictantium verba, tum describendorum librorum exemplaria incredibili celeritate adsecuti sunt scribæ, ut Martialis scite canit (k):

Cura

(i) L. 16. de *Repub.* c. 1. (k) L. 14. *epigram.*

*Curvant verba licet, manus est velocior
illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit
opus.*

Et Prudentius (l):

*Raptimque punctis dicta præpetibus
Sequi.*

Frequentissimus autem usus notarum erat apud Romanos: quin & a Christianis auctæ fuerunt, ita ut integra quoque Psalteria, quæ vocant, priori ævo ejusmodi notis scriberentur. Sed quod beneficium erat scripturæ apud alios, in maleficium grande transit apud Leguleios & Notarios. Nam & Jurisperitorum libri & Instrumenta publica similibus notis, sæpe recens inventis, olim scatebant, quas vero ob pessimum abusum & fraudes plurimas severe prohibuit Justinianus Imperator, dum lege sanxit (m): „ Ne per scripturam aliqua
„ fiat imposterum dubitatio, jubemus non
„ per siglorum captiones & compendiosa
„ ænigmata (quæ multas per se, & per
„ suum vitium antinomias induxerunt)
„ ejusdem codicis textum conscribi (n).
„ Ean-

(l) De S. Cassiano. (m) L. I. Cod. tit. 17. de veteri jure enucleando. Leg. I. (n) Eod. tit. leg. 2.

„ Eandem pœnam falsitatis constituimus
 „ adversus eos, qui in posterum leges no-
 „ stras per siglorum obscuritates ausi fue-
 „ rint transcribere. . . . Neque enim li-
 „ centiam aperimus ex tali codice in Ju-
 „ dicium aliquid recitari, qui in quacun-
 „ que sui parte siglorum habet malitiam
 „ &c „ . Nihilominus longiore post tem-
 pore in codicibus Juris remansit usus eo-
 rum, quæ sæpe imperitis crucem figunt. Ho-
 die tamen Juris consulti hujusmodi notis
 solum utuntur in *allegationibus*, & in his
 quidem admodum parce. Cæterum notas
 Tironis, de quibus dixi, e tenebris in lu-
 cem protraxere Isidorus (o), Goltzius,
 Manutius, Lipsius, Mabillonius: præcipue
 vero Gruterus (p), qui copiosum earum
 catalogum exhibet. Ex his, quæ ad quin-
 que millia excreverunt, quædam in codi-
 ces vulgari more exaratos breviandarum
 vocum causa traductæ sunt: in diploma-
 tibus quandoque ac potissimum in eorun-
 dem subscriptionibus occurrunt. Alterum
 scripturæ compendium veteres adhibue-
 runt, literam duntaxat unam primam, vel
 tres, aut plures cujusdam vocabuli, quod
 exprimere volebant, signando; cujus rei
 exempla e quam plurimis aliqua alphabeti
 or-

(o) L. 3. de etymol. c. II.

(p) in *Inscript. ad finem.*

ordine proferre juvat, A. A. V. C. Anno ab
 urbe condita. A. B. V. Arbitratu boni Viri.
 B. F. Bona fide, bona fortuna. B. R. P. N.
 Bono Reipublicæ natus. C. C. C. Censa ci-
 vium capita. CUNC. Conjux. COM. B.
 Commune bonum. D. B. I. Diis bene juvan-
 tibus. DEDD. Dedicavit. DIG. M. Di-
 gnus memoria. E. B. S. Ex bonis suis. EX. R.
 Exactis Regibus. F. D. Fide data. FOR.
 Forum, Forte. GL. R. Gloria Romano-
 rum. GR. D. Gratis dedit. H. M. P. Hoc
 monumentum posuit. H. L. S. Hoc loco se-
 pultus. IM. Immortalis. INL. Inlustri.
 K. IAN. Kalendæ Januarii. K. C. Char-
 tago Civitas. L. AGR. Lex Agraria.
 LC. S. Locus Sacer. M. A. Memori animo.
 M. EQ. Magister Equitum. N. Q. Nus-
 quam. NAT. GAL. natione Gallus. OB.
 Obiter. O. E. R. Ob eam rem. P. C. Pa-
 tres conscripti. P. C. N. Posuerunt cont-
 muni nomine. Q. Quintus, Quirinus,
 Quæstor. Q. D. E. R. F. P. Quid de ea re
 fieri placet. Q. V. A. Qui vixit annis.
 R. G. C. Rei gerendæ causâ. ROM. RED.
 Roma redux. S. A. Salus. S. P. Q. R. Se-
 natus Populusque Romanus. S. C. Senatus
 Consultum. S. D. S. Soli Deo sacrum.
 S. OF. Sine offensa. T. P. Titulum po-
 suit. TR. MIL. Tribunus militum. V. BF.
 Vir bonæ fidei. V. D. L. Videlicet. V. S.

Votum solvit. X. Decimus. Denarius.
XBER. *December.* Ex his duobus scriben-
 di compendiis natum est tertium, veluti
 ex utroque (notarum scilicet & literarum)
 conflatum. Exempla hujus sunt **ATR.**
Auctoritas. BT. *Brevi tempore. 9SVS.*
consensus. C9NS. *Cautiones. EX9.*
Existimationi. H. *Hora. X.* *Inter.*
HT. *Interea. L.* *Locus. R.* *Rex. NE7.*
Necesse est. X. *Decies. F.* *Trans. &c.*
 Præter hæc alia quoque uti frequentior in
 Codicibus & Diplomatis, ita lectu lon-
 ge difficilior syncopandi ratio priscis in usu
 fuit, dum vel vocibus dimidiatis, vel lite-
 ris inter se implexis, vel adjectis diversis
 calami ductibus, vel characteribus sursum
 & deorsum adpositis scripserunt. In hoc
 scribendi genere potissimum sese exercue-
 runt Viri Religiosi in Cœnobiis circa se-
 culum XIV. describentes in membranis
 sacros & profanos auctores, quorum ma-
 gna pars non tam scribendi elegantia, quam
 celeritati per notas & vocum *breviationes*
 operam dederunt; unde postea natæ sunt
 tot lectionum varietates, tamque contra-
 riæ criticorum sententiæ: & quod pejus est,
 ob male lecta codicum authographa, & sic
 descripta, omissis etiam quandoque inte-
 gris lineis, quæ legi non poterant, multi
 errores in historiam irreperunt, immo &

graves circa Diplomata & Instrumenta publica lites in tribunalibus sunt excitatæ. Sed hæc, de qua dixi, syncopandi ratio tam varia fuit, ut singulis pene seculis, & in quovis rursus alia aliaque prodierit forma, ita ut certa regula tradi haud possit, sed ex ipsis seculorum scripturis addisci debeat. Non pauci scriptorum tabulas diversissimarum scripturarum ediderunt, uti Joan. Bapt. Palatinus Romanus, Petrus Hamon Regii Cubiculi Notarius regnante in Gallia Carolo IX. Fr. Jacobus Bonaventura Hebprunus Scotus, Daniel Eberhardus Baringius, ipse Mabillonius. Maximum tamen obsequium hoc in negotio nobis præstitit Joannes Ludolphus Waltherus, qui Lexicon Diplomaticum Göttingæ edidit An. 1745. plenum ejusmodi *abbreviationibus* secundum seriem seculorum. Ex his fragmenta quædam singulis scripturis, seculis, & Diplomatis convenientia decerpere visum fuit, & in tabulas collecta ad libri hujus finem adponere, ut artis hujus tyro e parvis ideas ad majora animo concipere queat.

XIII.

De ordine & modo, quem Veteres in suis scripturis tenuerunt, ut pauca dicamus, imprimis antiquissimi codices neuti-

quam fuerunt *opistographi*, seu ex utraque parte scripti, cujus rei causam duplicem assignare licet: primo quidem, quia exarati fuerunt ad formam *Rotulorum* ut vocant, sive in membrana vel papyro, qui postmodum convoluti fuerunt (unde Volumina dicuntur) ita ut pars adversa literis vacua veluti pro involucro & theca serviret. Dein quia in charta Ægyptiaca seu Nilotica, quam supra descripsi, quæque tunc temporis potissimum ad scripturas codicum adhibebatur, ob nimis tenerum ejus textum ex utraque parte scribi non poterat. Ubi vero seculo VI. & VII. robustior membrana tenuiori successit, utraque voluminis facies literis frequentari cœpit. Non desunt, qui *opistographarum* hujusmodi scripturarum initium tribuunt Julio Cæsari, de quo Suetonius (q): *Epistolæ quoque ejus ad senatum exstant, quas primum videtur ad paginas & formam memorialis libelli convertisse; cum antea Consules & Duces nonnisi transversa charta mitterent.* Quidam fuerunt, qui alium scribendi ordinem sectati non recta linea integram paginam percurrebant, sed scripturam in columnas divisere, ita ut modo duas, modo tres una pagina ostentaret, quemadmodum hodie adhuc fieri cernimus in impressis *Concordantiarum S. Scripturæ* libris. Codicibus

autem quacunque demum ratione conscriptis veteres ad calcem adposuerunt consuetam formulam *Explicit liber*, vel *Explicit liber feliciter*, vel *Explicitum Opus*, ut innuerent, librum esse finitum, integrum, & completum. Ad ætatem vero indicandam seculo VIII. & IX. non raro ad finem adjectum legebatur nomen vel ejus, cujus ævo, vel illius, cujus jussu scriptus fuit codex ille, v. g. *Regnante Domino Karolo, Hludouico &c. aut Wicmannus Archiepiscopus fieri jussit*. Hæc de ordine, nunc de modo scribendi: Li-
 quor, qui præ cæteris communius in usu erat prisca ad exarandas scripturas, fuit atramentum, quod teste Plinio (q) ex tædarum fuligine, commixta cum resina & pice, ac flammis subacta, vel ut alii tradunt, e collecta furni atra materie, adjecta gummi & taurini glutinis liquati massa, composuerunt. Ad literas vero primarias, titulos, & novarum sectionum initia scribenda frequentissime adhibebant minium eodem Plinio attestante (r); quin etiam aliqui libri integri colore isto picti reperiuntur. Inde natæ sunt *Rubricæ*, quas postmodum e MSS. is ad impressos codices seculo XV. transtulerunt typographi: Encaustum autem e muricis & conchilii cruo-

re

(q) L. 35. c. 6. (r) L. 33. c. 7.

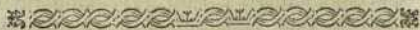
re compositum solis Imperatoribus ad publica scripta conficienda serviebat: quare Leo Imp. (s). *Sacra Rescripta alio colore quam purpurea inscriptione lustrari ve-* tuit. Nobilior scripturæ genus erat, quod codices sat multi membranæ purpureis, & literis auro argentoque splendentibus, ac variegatis coloribus distincti exhibent. Audiamus Hieronymum (t) dicentem: *Ha-* beant, qui volunt veteres libros vel in membranæ purpureis auro argentoque descriptos &c. item (u): *Insiciuntur membranæ colore purpureo, aurum liquefcit in literas.* Non solum autem in gratiam Principum & Illustrium Personarum libri integri hac ratione conscripti fuerunt, sed vel maxime Codices Sacri, veluti Psalteria & Evangelia, quales in Germania plures adhuc supersunt, & celeberrimus est Evangeliorum codex Sanct-Emmeramensis a Carolo Calvo huic Monasterio donatus. Mos hic exarandi libros sacros, pretio & arte mirandus, maxime viguit a temporibus Imperatorum Francicorum per plura secula; quamvis fateri oporteat, esse longe antiquiorem. Nam de Eleazaro Principe sacerdotum apud Judæos testatur Josephus (x), quod

(s) L. 6. C. de diu. reser. (t) *Præf. in Job.*
 (u) *Epist. ad Eustoch.* (x) L. 12. *Antiq. Judaic. c. 2.*

quod per septuaginta Interpretes Sacros libros ad Ptolemæum Philadelphum in membranis tenuissimis exaratos, aureisque literis scriptos miserit. Præter hæc multiplex ornatus in veterum codicibus spectandum se præbet. Nunc integram fere paginam purpureo colore illitam unica duntaxat litera variis parergorum mœandris circumducta occupat: nunc subtilissimæ auri lamellæ membranis superinductæ cernuntur, ita ut ab iis separari nequeant, quibus literæ grandiores, aut imagines punctis pictæ inseruntur, quæ ars inter deperditas modo numeratur: nunc in fundo cæruleo vel viridi animalia, flores, quin & sacræ historiæ monumenta atque emblemata penicillo illustrata comparent, simplici quidem ac rudi cultu, si proportionem ac symmetriam, sed si colorum vivacitatem spectes, miro artificio. Vidi ejusmodi splendidos in Basilica Cathedrali Senensi ad decantandas in choro, ut vocant, horas canonicas per integrum annum destinatos quadraginta, ni fallor, codices, ducentorum & quod plus est annorum impendio scriptos pictosque, in quibus omnis ornamentorum hæctenus descriptorum supellex continetur, quam satis admirari non potui.

Appendicis loco dicendum aliquid superest de compacturis librorum. Antiquis temporibus ea volumina, quæ membranis constabant, filo aut etiam serico confuta fuerunt; illa vero, quæ papyro, conglutinabantur. Tum paginis glutine vel filo, ut dictum est, junctis hæc volumina bacillo ad formam cylindri, quem *umbilicum* dixere, muniebantur, ut facile convolvi ac explicari possent. At in codicibus paginæ in terniones aut quaterniones distributæ & malleo planæ redditæ colligabantur, addita veste seu theca, quæ in antiquissimis libris plane simplex binis e ligno tabellis erat constructa. Seculo autem XII. & XIII. hæc tabulæ lignæ cœperunt membranis obduci: in medio autem & angulis utriusque lateris bulla adnecti ex orichalco, ne compacturæ tam facile vitium paterentur. Tenuit hic libros compingendi mos usque ad seculum XIV. quo remotis etiam ligneis papyraceæ tabellæ crassiores corio suillo aut alio decenter vestitæ successerunt. Quum autem experientia docuit, multos vetustiores codices hinc inde e Bibliothecis furtive subductos fuisse, non raro vinculis atque catenis alligabantur scriniis, quo securiores essent a rapacium manibus. At sacris codicibus longe major habitus est honor,

honor, qui foris vel holoserico rubro fuerunt involuti, vel eorum exterior theca imaginibus Sanctorum, aliisque symbolis pictis ornata, aut etiam argento, auro, gemmis & lapidibus pretiosis dives hodie adhuc spectatur.

CAPUT III.

NOTÆ ANTIQUITATIS SCRIPTURARUM.

§. I.

*Scripturæ veteres secundum seriem
seculorum.*

XIV.

Præmissa generatim notitia circa materiam, characterem, & formam veteris scripturæ, nunc per singula nobis sæcula eundem est, & adinstar armilustrii curatius inspiciendæ rationes, quas in scribendo illa tenuerunt, ut rectum circa antiquitatem & ævum tum chartarum & codicum, tum diplomatum ferri iudicium possit. Initium autem a *Seculo V.* merito ducendum esse videtur: nam ad illud usque

usque Romana, de qua dixi priore Capite (§. II. n. IX.) scribendi methodus obtinuit, quamvis aliquam quoque literarum paucarum variationem subierit. (Tab. I.) Igitur a seculo V. invaluerunt literæ Gothicæ, dictæ Toletanæ. Has invenit Ulphila Gothorum Episcopus Arianus qui circa annum Christi 375. temporibus Imperatorum Valentiniani & Valentis vixit, sacraque Biblia in Gothicam linguam transtulit, iisdem signata literis: Libros vero Regum historiam continentes studiose fertur omisisse, ne Gothi dum bella legerent in iis descripta, magis adhuc incitarentur ad arma, ad quæ jam satis suapte natura erant proclives. Verum nunc præter Evangelia ex Ulphilano sacro Codice nihil superest. Atque hæc literæ in Hispania primum usui esse cœperunt, post in alia etiam regna introductæ. Prima fronte græcæ magis quam latinæ adparent: re ipsa Gothicum Alphabetum e triplici literarum classe constructum esseprehenditur. Nam aliquæ a græcis mutuatae sunt, ut B. F. K. λ. M. N. T. X. aliæ vero a latinis, ut G. h. I. S. Y. Z. reliquæ sunt peregrinæ. (Tab. II. 1. 2.) Hujus autem scripturæ Gothicæ, uti & linguæ, usus viguit in Hispania usque ad seculum XII. ac frequentissimus erat etiam apud alias nationes.

nationes in Codicibus, præsertim Evangeliorum & Actorum in Conciliis, ita ut ejusmodi scripti Codices ad mille annorum & ultra ætatem ascendant, in quibus Romanæ literæ succedentibus temporibus sic corruptæ fuerunt, ut nihil fere de pristino nitore retinuerint.

Post *medium Seculi VI.* invaluit scriptura Longobardica. (Tab. III. 3. 4.) Hæc caractere Romano & Gothico minore gaudebat, Romanis tamen literis majoribus, licet & his corruptis, ad initia librorum adhibitis. Duplex autem erat Scriptura ista, Literaria & Diplomatica: Illam describit Gerson (y) inquit: *Litera sit legibilis, sit punctuata, sit purgata, qualis est Longobardorum, non involvens se tractibus superfluis.* At hoc in Diplomatica observare non licet, quæ lectu admodum difficilis est. Cæterum in hac scriptura primum separari cœperunt voces, & puncta in fine sententiæ fuerunt usitata. Erat tamen pro temporis diversitate diversa: antiquior paulum est corrupta, & crasso calamo conscripta, literis nondum sat ordinatis. Potiores harum cum nostris conveniunt, nisi quod a. b. d. x. r. s. t. parum sint immu-

(y) *De Laud. Script. Confid. IX.*

Immutatæ. Majores literæ initio positæ a scribis varium ornatum acceperunt, avium etiam aliarumque animalium figuris intertextæ, qui mos obtinuit præsertim seculo VI. VII. & VIII. Antiquitatis notam potissimum præsertit scriptura Longobardica in litera *ſ* oblonga (nobis *s*) qua & in fine & in medio nullo discrimine facto utebantur, idque usque ad seculum XII. quo primum *s* ad finem vocis adhiberi cœpit. Plerosque libros veteres tali caractere Longobardico videmus descriptos, qui quantum ad literas, usque ad seculum X. parum inter se discrepant, nisi quod seculo VI. sint magis crassæ ac pingues, & voces plusquam oportet connectæ: (Tab. IV. 1. 2.) seculi autem VII. literæ ad Romanas majusculas propius accedant.

Seculo maxime VII. (Tab. V. 2.) animadvertite licet scripturarum compendia seu *abbreviationes* vocum, de quibus alibi jam egimus, verecunde adhuc adhibitas, cujusmodi sunt: *AN̄J̄ ĪH̄J̄ X̄PM̄*, *Domini J̄sum Christum.* *SC̄ORUM*, *Sacrorum.* *SC̄TAS*, *Sanctitas.* *INC̄P̄*, *Incipit.* *ſ̄D̄ AN̄*, *Sedit annis.* *I-CT̄*, *Idibus.* *M̄S*, *Martyres.* *EP̄S*, *Episcopus.* *PR̄B̄TORU*, *Presbyterorum.* *CAP̄T̄*, *Capitulum.* *KAR̄O IMP̄*, *Carolo Imperan-*

te. P per. G & Q quod. ur̄m, vestrum. Kne, Charissime, & similia plura. Etiam quod mireris, occurrunt literæ majusculæ ita positæ, ut a fronte vel a tergo repeti debeant ad integram vocem constituendam. Sic teste Struvio (z) in Pandectis Florentinis reperire est Dactylitheca M eam, pro *Dactylithecam meam*: in MSto. Symachi Sa TEMporis, pro *sate temporis*: apud Apuleium in LemurES reformant, pro *in lemures se reformant*.

Seculo VIII. & IX. manus adparet in scribendo nonnihil tremula; alias eadem fere ac seculi VI. literæ. Intervalla quoque & hiatus inter vocum integrarum literas notare licet, ita ut aliquæ earum ab una voce in aliam translatae videantur, ac primum ab ipso lectore velut separari debeant, & ad suum quæque vocabulum revocari. Sub medium tamen seculi IX. scriptura ad nostrarum literarum nitorem propius aliquantum accedit, præsertim in majoribus literis Longobardicis. (Tab. VI. & VII. 1. 2.)

Seculo X. & XI. characteres paullo minores & crassiores characteribus priorum seculorum inveniuntur. Breviatae voces non adeo multas est reperire seculo X. nisi quod m & n sæpius cum lineola super-

feri

(z) L. 52. §. ult. de leg. 3.

scripta, & que per q; , 9 pro us, pauca-
que alia occurrant: at seculo XI. longe
frequentiores. (Tab. VII. 3. & VIII. 1.)

Seculum XII. & XIII. literas ostendunt
grandiores, magisque nitidas: aliquando
s utuntur ad finem vocabuli loco *f* ob-
longi, quod ante seculum XI. nullibi fa-
ctum reperitur. Accrevit his seculis *ab-*
breuiationum frequentia, quarum notas
varias lineolis, ductibus calami, aut lite-
rulis superscriptis adjecerunt vocabulis.
Duplex quoque seculi XIII. scriptura est:
sub initium minoribus characteribus & ve-
luti crispatis; circa finem crassioribus &
longioribus. Hujus seculi nota propria
est litera *ı*. accentu acuto ut plurimum
superius notata. (Tab. VIII. 2. 3.)

Singularis est *seculi XIV.* scriptura,
perquam obtusa, crassa, literis pres-
sis, manu tremula, calamo rudi.
(Tab. IX. 1.) Integra heic breuiatarum
vocum & notarum superinjectarum silva
sele pandit, quæ lectionem faciunt adeo
difficilem, ut vix Oedipi ænigmatibus his
solvendis pares inveniantur. Difficulta-
tem augere solent in codicibus papyraceis
atramentum pallidum, & literarum inter
se nexarum veluti catena. Cæpit eo-
dem seculo litera *ũ* notari circumflexo:

ae & oe vel conjunctim æ. œ. vel cum virgula inferius aę. oę. collocata signari.

Seculo XV. circa illius medium sensim a barbarie vindicari cœperunt literæ ac orthographia. Tab. IX. 2.) Literæ i. demptus accentus, & punctum j. substitutum: introductæ distinctiones sententiarum, & *abbreviationibus* literarum limes positus fuit. Sed hæc metamorphosis lento quasi passu processit. Hinc in plurimis adhuc codicibus hujus seculi *ſ* longum in fine, & i cum accentu comparet ob quorundam in antiquitate servanda tenacitatem. Ad umbiculum tamen illius certabant eruditi viri, ut pristinum splendorem restituerent, dum libros a se compositos elegantissimo charactere descriptos modo in membrana, modo in charta offerrent Regibus atque Principibus, qui literatos fovebant, & ornandis bibliothecis erant intenti. Literæ sunt acutæ, tenues, & ad amussim compositæ: lineæ intervallo æquali distantes: scriptura suis commatis, colis, & punctis distincta. Ornatus in literis principalibus maxime enituit, de quo capite priore disserui; hoc tamen discrimine, quod in codicibus antiquioribus aurum & colores fuerint magis vivi ac densi, ars modica: in recentioribus vero aurum magis

tenue, non minus ac colores, artificium tamen majus. Verum ubi typographia caput extulit, scribarum calami sensim labori huic valēdixerunt, & succedentibus temporibus inculta scribendi ratio, quæ in prima typographiæ opera ex authographis sese transfudit, plurimum emendata, & ad summum splendorem perfectionemque, quam nunc videmus, evecta fuit.

§. II.

Notæ Antiquitatis.

XV.

Absoluto per secula itinere statuendæ sunt quædam notæ, quæ scripturarum in priscis codicibus & MSS. is aliis occurrentium antiquitatem nobis pandant, quæ res hucusque scriptorum fere omnium ingeniis crucem fixit. Certe negotium hoc ipsa chartarum, codicum, diplomatumque qua Ecclesiasticorum qua Forensium alio aliove caractere ac orthographia insignitorum copia intricatissimum, & labyrintho, cui filum Ariadnes deest, simile reddit, cujus rei rationem postmodum reddam. Interea seculi præsentis industria & sagacitas eo artis hujus studium perduxit, ut vanarum æ inutilium conjecturarum fines supergressa

gressa non procul a vero abesse censeripotest. Mihi duplex ad antiquitatem investigandam via ineunda esse videtur: una, quæ de illa universim cognoscenda, altera, quæ de ea singillatim & per seriem dignoscenda instituat. oportebit tamen nonnulla e priore paragrapho repetere, ut lux clarior affulgeat, & suæque ordine procedant.

Prima igitur antiquitatis nota communis omnibus est *character scripturæ*. Hic vel est Romanus, vel Gothicus, vel Longobardicus, vel Saxonicus, Franco-Gallicus, vel Germanicus. Si Romanus, scriptura erit ad prima quinque secula vel ultra etiam referenda. Si Gothicus, continebit se intra seculum quintum, & duodecimum. Nam Theodoricus ostrogothorum dux cæso ex insidiis Odoacre regios honores & Italiam cum reliquis Occidentalis Imperii provinciis ab Anastasio Imp. impetravit an. 493. Si Longobardicus, incipiendum est circa medium seculi sexti usque ad duodecimum. Longobardi enim Alboino duce seu Rege pedem in Italia posuerunt an. 568. & liguriam, insubriam, totamque fere superiorem Italiam subegerunt. Si Anglo-Saxonicus, inchoavit hic circa medium seculi quinti. Nam quum Bri-

tanni bello cum Pictis, Scotis, & Hibernis essent impliciti, opem Germanorum implorabant, qui in Britanniam transfretantes (videlicet Angli ex agro Schlesuicensi, & Saxones ex Hamburgensi ac reliquis ad Albim regionibus) hostes domuerunt, sed paullo post pulsus ipsis Britannis regno potiti sunt an. 455. Viguit hæc scriptura apud Anglo-Saxones usque ad Guilielmi Conquæstoris principatum an. 1066. quo tempore factum est, ut modus scribendi Anglicus omitteretur, admittereturque Gallicus in chartis & libris omnibus. Porro in Germania vel translatis eo per Monachos codicibus Anglo-Saxonicis, vel ibidem per alios tunc commorantes exaratis sat longo tempore hæc scriptura sedem fixit usque ad seculum nonum aut decimum. Si Franco-Gallicus, nosse oportet, Francos in Galliam venisse an. 419. & 428. Sub prima Regum stirpe Merovingica, nempe sub Clodovæo, tertio a Merovæo Rege, Francica gens nomen & imperium per omnem Galliam extendit, ut multo copiosiores essent Franci, qui linguam & mores cum ipso jugo Gallis imposuere. Nihilominus usque ad seculi sexti finem, immo ad medium septimi apud Francos veteris scri-
ptu-

pturæ Romanæ in libris usus perennavit. Tum quæ in diplomatis per id tempus obtinuerat Franco-Gallica, etiam in artem librariam transiit. Posthæc novus Romanæ scripturæ modus est invec-tus, tametsi usque ad Caroli Calvi principatum anno 875. Franco-Gallica a multis usu retenta fuerit, Longobardica a pau-cis. Itaque scriptura Franco-Gallica ini-tium duxit sub Merovingica stirpe a se-culo sexto, & perseveravit usque ad no-num: sub Carolingica a seculo nono us-que ad undecimum: sub Capetingica a seculo undecimo usque ad decimum quin-tum, alio tamen semper, alioque vesti-ta characteris habitu. Denique si Ger-manicus, a seculo quarto (nam antea peculiaris quidam fuit character) Græco non erat multum absimilis: a seculo quin-to autem cum Gothico permixtus: fre-quenter etiam a seculo sexto saxonicus adparet. At a seculo nono Gallo-Fran-cicam formam induit, & paulatim cum ea ad latinas literas rediit, usquedum circa medium seculi decimi sexti ad quan-dam scripturæ elegantiam pervenerit.

Altera antiquitatis nota est distinguen-di seu interpungendi ratio. Hujus rei modum antiquissima tempora ignorabant. Hinc ubi Romana in scriptura nullæ nec

vocum, nec periodorum existant distinctiones, merito hujuscemodi chartæ inter omnium vetustissimas numerantur, quarum tamen vestigia modo vix ulla adparent in chartis & membranis. Postea vero, ut ex monumentis marmoreis, æneisque, ac eorum inscriptionibus patet, singulæ voces suis determinatæ fuerunt punctis, de quibus Seneca loquitur (a): *Nos etiam, inquit, interpungere consuevimus.* Atque hoc interpungendi genus Romanam primam aut secundariam indicat scripturam. Succedentibus temporibus duntaxat sententiæ absolutæ punctis distingui solebant, omissis illis, quæ singulis vocibus adiciebantur: hocque in familiari & minuta scribendi ratione, præsertim Saxonica, usaveniebat. In majoribus enim Gothicis, Longobardicis & Franco-Gallicis usque ad seculum nonum fere nulla interpungendi cura reperitur, exceptis quibusdam codicibus sacris, quemadmodum jam seculo quinto D. Hieronymus novo scribendi genere uti (nempe per distinctiones) se profiteretur his verbis (b): *Nemo quum Prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebræos*

(a) *Epist. 40.*(b) *Præf. in Transl. Esai.*

bræos ligari, & aliquid simile habere de psalmis, & operibus Salomonis: sed quod in Demosthene & Tullio solet fieri, ut per cola scribantur & commata: nos quoque utilitati legentium providendo, interpretationem novam novo scribendi genere distinximus. Quæ autem ratio Hieronymum ad ita distinguendum moverit, docet Cassiodorus (c): „Memi-
 „nisse autem debemus, ait, memora-
 „tum Hieronymum omnem translatio-
 „nem suam in auctoritate divina pro-
 „pter simplicitatem Fratrum colis &
 „commatibus ordinasse, ut qui distin-
 „ctiones sæcularium literarum compre-
 „hendere minime potuerunt, hoc re-
 „medio suffulti inculpabiliter pronun-
 „ciarent sacratissimas literas. „ Quales
 autem hæ fuerint distinctiones Hierony-
 mi, supra docui Cap. II. §. III. Cætera
 unum interpunctum post absolutam sen-
 tentiam in scripturis seculi decimi, un-
 decimi, duodecimi, & decimi tertii: duo
 puncta vero in illis, quæ sunt decimi quar-
 ti & quinti, rursus reperiuntur, usque
 dum sequentibus seculis ea interpungen-
 di methodus, qua hodie utimur per *coma*,
colon & *semicolon*, *punctum* in fine
 paullatim introducta fuit.

Texa

Tertia antiquitatis nota consistit in *Orthographia*, quæ in vetustissimis codicibus plerumque talis est, ut diphtongi æ & œ non coalitis in unam literis, sed separatim AE ae. OE oe. scribantur, quamvis & simplex E vel caudatum ꝥ sæpius positum occurrat. Litera i. in antiquis monumentis nunquam cum virgula aut puncto præfixo comparet: γ vero frequenter cum puncto in medio Ψ, immo aliquando cum singulis in utroque apice punctis ꝥ scriptum deprehenditur. Porro literæ i. a fine seculi duodecimi accensus fuit superimpositus i. usque ad seculum decimum quintum, post cujus initium puncto insignitum j. denique conspicitur. Vetustatem quoque aliquam indicant immutationes literarum C. in G... F in E... D. in L... I in E. aliæque similes.

Tribus hisce antiquitatis notis hucusque recensitis adjungi meretur *Quarta*, quæ a litera i petitur. Quippe in scripturis ante Seculum XIII. exaratis vix ullum adparet vestigium hujus literæ i, supra quam punctum aliquod vel virgula reperiatur. At seculo XIV. solebat notari virgula longiore hoc modo: *inimicus*: Seculi autem XV. initio contractiores virgulæ fuerunt superpositæ: *inhabilis*, donec tandem circa medium ejus-

ejusdem seculi, atque annum 1460. mera puncta, ut hodie usu venit, fieri consueverint. Quod tamen de Manuscriptis, iisque potioribus intelligendum est. Nam librariorum, quos Amanuenses dicunt, non idem fuit hoc in negotio consentiens mos: aliqui tardius, citius alii eum arripuerunt. In libris autem typo editis (quales penes me habeo Baptistæ Mantuani Carmelitæ carmina an. 1500. Joannis Francisci Pici, Principis Mirandulani hymnos heroicis an. 1507. Egesippi ex-cidium hierosolymitanum an. 1510. Parisiis & Mediolani impressos) literam i sæpe puncto, sæpius virgula brevior adhuc notatam inveni, manifesto satis argumento, non eodem statim tempore eundem morem puncta virgulis substituendi apud omnes librariorum invaluisse.

XVI.

Ex his jam quatuor notis, probe simul inspecto literarum & scripturæ illius genio, judicium ferre licebit de antiquitate codicum, aliorumque MSS. rum, sed generatim duntaxat. Juvat igitur adferre peculiare quoque notas aliquas singulis fere seculis proprias, e quibus veluti comminus cognosci queat, quo quævis tempore scripta fuerint literaria hæc monumenta.

Seculo V. Romana scriptura, de qua antea sermo fuit, uncialis, semiuncialis, & minuta sensim characteribus vel male expressis, vel immixtis Gothicis, aliisque peregrinis corrumpi, ac prior venustas evanescere cœpit. Remansere tamen in hoc quasi diluvio barbarum linguarum & scripturarum quædam reliquæ. Nam literæ majusculæ Romanæ omnibus fere seculis in Titulis & initiis codicum veterum elucet.

Seculo VI. Scriptura literis Gothicis multum deformata est. Literæ pingues ac crassæ. *Interpunctio* & *abbreviatio* vix ulla: rarissime ad finem sententiæ. Litera i. sine accentu aut puncto . comparet etiam λ loco A. item Ϟ loco M. m.

Seculo VII. Scriptura literis Longobardicis corrupta. In literis principalibus adparent aves aliaque animalia & parerga calami ductu formata. Hoc seculo cœperunt abbreviari voces, parce tamen ac modeste, uti $\overline{\text{d}}^{\text{m}}$ Deum, $\overline{\text{d}}^{\text{m}}$ Dominum &c. Litera i. Sine accentu vel puncto. Litera n pro u venum pro *verum*. Litera Ϟ pro m. Diphtongi æ. œ. separatæ a C o C.

Seculo VIII. Literæ principales ornatæ variis figuris. Interpuncta rara; aliquando tamen tria . . aut duo : in
finē

fine sententiæ. Litera i. sine accentu aut puncto. Litera *ſ* ad finem vocis loco s. Litera *ē* loco i. Diphtongi æ, œ separatæ. hiatus & intervalla inter voces, earumque literas. *abbreviatioes* raræ, quemadmodum priore seculo.

Seculo IX. Scriptura Franco-Gallica camparet, & manus in scribendo tremula. Majores literæ initio scripturæ positæ cum minoribus intermixtæ, ut INEP, T. *incipit*. Litera S. in majore, in minore vero scriptura *ſ*. etiam sub finem. Diphtongus œ separatis literis, vel cum *ſ* caudato. Litera i. Sine accentu & puncto. Litera K. pro C. Καρο *Carolus*. Interpuncta rara; *abbreviatioes* plures. Literæ in vocibus plus justo vicinæ ac implexæ.

Seculo X. Comparent e majoribus literis aliquæ Gothicæ & Gallicæ veteres. Scriptura crassior, voces hiantes, & literæ ab una in aliam translata. Litera i. nuda. Litera *ſ*. in fine vocis posita. Literæ m. n. per lineolam superiorem expressæ, uti eū, verā, legē, an. Litera q; loco *que*. Numerus 9. loco *us*, suscepim9. *Abbreviatioes* satis multæ † loco *tibi*, ⁱⁱⁱ loco *mibi*, X loco *vel* &c. Unum punctum post finitam sententiam
ere

crebrius invenitur. Singularis hujus seculi scriptura, præsertim in diplomatis (Tab. XI. 2.)

Seculo XI. Scriptura nonnihil pinguis & characteres veluti hamulis & anfulis instructi. Interpuncta multa, sed non ordinata. Aliquando etiam comma & semicolon adparet. Breviatæ voces quamplurimæ cum notis & ductibus desuper: *p̄. post d̄r̄ dicitur. Sc̄da secunda. d̄ms. dicimus. X̄ Christum. Siḡat significat. r̄o ratio. īr̄. justus t̄s. tres. p̄ prius. Litera u loco o diabolus. Litera y. cum puncto. Literæ ii ut ægyptii. Ægyptii. u modo quadratum, modo v culpidatum. ũ pro um.*

Seculo XII. Scriptura nonnihil tenuior & nitidior. *Abbreviationes* frequentes, etiam cum literis supra voces collocatis, ut *Tanq̄m. In quantum. m̄ mibi.* Loco æ simplex e. vel caudatum. Litera i cum accentu acuto, sed rarissime adhuc. Litera s ad finem vocis adhiberi cepta loco s̄ oblongi.

Seculo XIII. Scriptura modo major, modo minor, quin minutissima. Literæ minores veluti crispatæ, valdeque inter se implicatæ. *Abbreviationes* complures cum notis supra vocum verticem. Lite-

ra n loco u. item z loco &. ut pro aut. p̄q̄ loco pariter &c. Interpuncta satis multa, unico tamen fere puncto. Hujus seculi characteristica est i. cum accentu acuto, quod antehac vix factum reperitur. Singularis est hujus seculi scriptura Germanica. (Tab. XI.)

Seculo XIV. Scriptura rudis, pressa: Syllabæ vocum dissociatæ, ac ipsæ voces inter se comistæ. Innumeræ *abbreviationes* & intricatæ, atramentum pallidum. Diphtongi æ. œ. vel conjunctis literis vel cum ꝥ caudato. Interpuncta frequentia per unum aut duo puncta. Litera i. ut plurimum accentu acuto, seu virgula longiore vel brevior.

Seculo XV. Scriptura est aliquando valde minuta, vel obtusa, & ductibus implicata. *Abbreviationes* adhuc multæ, præsertim in scriptura minore. Distinctio per unum vel duplex punctum; commata enim, semicola, punctum, & duo puncta, orthographice posita, sequentibus primum seculis comparuere. Propria huic seculo circa medium illius est litera i. cum puncto in vertice. Litera s. ad finem fere semper visitur, rejecto ꝥ oblongo.

Seculo demum XVI. Scriptura elegantior formam induit, ac emendatior

esse cœpit, non tamen ubique & semper, nimirum pro scribarum genio & arte.

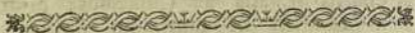
XVII.

Nolim autem, ut quisquam existimet, hisce seculorum notis totum legendi, ac veterum chartarum & codicum atque diplomatum ætatis dignoscendæ negotium esse confectum. Non modicæ adhuc difficultates in hoc itinere instituto sunt superandæ. Harum occasio multiplex est. Primo quidem, non ubique nec eodem seculo eadem ratio scribendi literis Gothicis, Longobardicis, Francicis, Saxonis &c. fuit introducta: apud quosdam populos duravit longiore, apud alios breviori tempore. Dein sæpenumero characteres inter se permixti fuerunt, aliqui e Gothico, aliqui e Francico, aliqui e Longobardico alphabeto depromti: non raro peregrini irreperunt. Porro scribarum vel imperitia, vel licentia atque lubricitate contigit, ut literis unius etiam linguæ varii ductus calami sursum deorsum, dextrorsum & sinistrorsum, variaque parerga fuerint adjecta, quæ illas scædarunt potius quam ornarunt; certe aliam a genuinis formam induxerunt, ut difficillimum sit, illas discernere. Præterea in quavis fere scriptura

ejus

ejusdem etiam seculi reperire licet diversissimas breviandarum vocum methodos, ubi semel mos iste compendia scripturæ sectantium placito inolevit. Ut nihil dicam de interpunctorum modica vel nulla cura, de intervallis & hiatibus medias inter voces relictis, de literis nunc minutis, nunc longis eodem in vocabulo adhibitis, deque coacervatis aut in longum diductis, vel tremula manu exaratis, absque ulla orthographiæ habita ratione. Demum alia fuit forensis scriptura in publicis ut vocant Instrumentis ac Diplomatis, alia Literaria in chartis privatis ac Codicibus: prior enim eandem ut plurimum formam, Francogallicam potissimum, Carolingicam vel latinam mediæ ævi: posterior omnibus fere seculis aliam induit: singularem sibi vindicarunt codices sacri, præcipue Psalteria, (Tab. IV. 5.) Quapropter quasdam adhibere industrias oportet, quales sunt: probe inspicere scripturarum alphabeta & characteres: non ex una seculorum nota, sed ex pluribus simul judicare: ad vocales & diphthongos diligenter attendere: abbreviandi ac interpungendi rationem observare: separare voces unam ab altera, si vel nimis sint conjunctæ, vel colligere,

si fuerint dissociatæ: superfluos ductus & parerga a literis & vocabulis velut abscindere: quæ obscura videntur, ac legi vix possunt, ex contextu æstimare: ex uno alterove codice, cui annorum, quibus scripti sunt, numerus est adjectus, aliorum simili calamo exaratorum ætatem indagare &c. Verbo: vix hac in re absque exercitatione, id est, diligenti inspectione lectioneque chartarum & codicum ipsorum, vel his deficientibus librorum, in quibus ejusmodi supellex antiqua imitatione expressa continetur, vix inquam hac in re quidquam proficitur.

CAPUT IV.
NATURA ET INDOLES
DIPLOMATUM.

§. I.

Varia illorum conditio.

XVIII.

Post excussas veteres scripturas, e quibus de antiquitate ac sinceritate MSS.orum judicium ferre oportet (qui labor quam utilis, tam necessarius est

est ad ea, quæ sequuntur, rite intelligenda) tandem ad ipsum artis diplomaticæ studium, quod rei quam tractandam suscepi, cardo & caput est, proximus accedere licet. Omnium primo heic loci examinanda venit natura & indoles diplomatum universe spectata. Sunt autem diplomata non aliud, quam literæ patentés solemni ritu datæ a Pontifice, ab Imperatore, a Rege, Principe aut Viris Inlustribus, seu Ordinis Ecclesiastici sint, seu profani, quibus plena fides adhiberi debet de illis, quæ inibi contenta sunt. Harum patentium literarum varia ab Auctoribus genera recensentur, & in tres potissimum classes distribui solent: Vel enim sunt *Regales*, quæ a supremis Principibus proficiscuntur: vel *Pagenses*, quæ a privatis hominibus Nobilitate Auctoritateque conspicuis conferuntur, quarum utrarumque diversas formulas libris duobus complexus est Marculfus Monachus: vel sunt *Ecclesiasticæ*, quarum notitiam præbet Vir in paucis eruditus Joan. Garnerius S. J. (d) Prima igitur classis est Ecclesiasticarum chartarum seu literarum, quarum aliæ rursus sunt *Pontificiæ*, quæ a bullis adpenlis nomen suum

(d) In *Diurno Romano.*

suum obtinuerunt; *Episcopales* aliæ, quas
 Episcopi variis Ecclesiis ac Cœnobiis be-
 nevole sunt impertiti; aliæ privatarum
 Ecclesiarum aut monasteriorum, quæ ad-
 pellantur *Precariæ & Præstariæ*. Has
 ultimas ita describit eruditissimus Jacobus
 Sirmundus S. J. (e) „ Qui rem Ecclesiæ
 „ ad usum fructum sub annuo censu im-
 „ petrabant, iis per *precariam & præ-*
 „ *stariam* dari solebat. Præstariam da-
 „ bat Ecclesiæ Rector, qui rem præsti-
 „ tam concedebat, & quibus legibus
 „ eam concederet, exponebat: Preca-
 „ riam petitor, qui rem precario (id est
 „ in beneficium) accipiebat, qua cen-
 „ sum & alias condiciones impositas ex-
 „ pleturum se profitebatur. „ In altera
 classe chartas Regales seu Diplomata re-
 rum periti dividunt in *Præcepta, Indicu-*
los, Placita, Tractorias, Descriptiones,
& Pancartas. Præcepta dictæ sunt ex
 patentes literæ, quibus pro futuro tem-
 pore aliquid observandum, dandum,
 possidendum &c. constituebatur: Indi-
 culi, quæ pro tempore præsentis aliquid
 concessum, donatum, largitum &c. in-
 dicabant. Placita regiæ fuerunt literæ,
 quibus rei controversæ iudicium in fre-
 quenti Procerum conventu latum ac de-
 fini-

(e) *In Capitul. 7. Caroli Calvi.*

finitum continebatur. Tractoriæ vocabantur ea Diplomata, quæ illis concedebantur, qui negotiorum causa a Principe vel missi alio, vel in Aulam evocati fuerunt, quibusque charta seu diplomate ejusmodi exhibito equi, rhedæ, hospitii jura, itineris sumtus quamprimum subministrari debebant: de his plura dixi C. I. §. I. n. I. hujus libri. Descriptiones fuere, in quibus prædia, ædes, libri, aliaque omnis supellex ad Ecclesiam pertinens regio nomine recensabatur. Panchartæ seu Pantochartæ nuncupabantur, quibus Reges & Principes Ecclesiæ vel Cœnobii jura & bona omnia & singula, horumque possessionem confirmabant, maxime tum, quando authographa instrumenta fuerunt amissa, vel ætatis vitio depravata. Demum tertia classis est chartarum Pagenium, seu privatorum negotia concernentium, quæ rursus variæ sunt, ut emptionis, venditionis, donationis, commutationis, manumissionis, chirographa, syngrapha, testamenta, codicilli, & his similia, quæ cuivis obvia sunt.

XIX.

Ut autem hæ chartæ atque diplomata hæc, utpote in quibus jus omne bona vel res quasque possidendi, retinendi, ipsaque vis probandi & vindicandi residebat, perpetua forent, pro adservandis conservandisque publicis hujusmodi instrumentis tabularia & scrinia, quæ Græci Archiva vocant, studiosissime condita fuerunt. Horum vetustissima memoria est; & aliquod vestigium jam in ipsis SS. Literis reperitur. Nam in libro primo Esdræ (f) Beselam, Mithridates, & Thabeel hostes Israelis miserunt epistolam ad Artaxerxem Regem, in qua exhortantur illum, ut inquiret in tabulario suo de actis Judæorum: *Ideirco mittimus & nunciavimus Regi, ut recenseas in libris historiarum, patrum tuorum, & invenies scriptum in commentariis, & scies, quoniam urbs illa (scilicet Hierosolyma) urbs rebellis est.* Item libro primo Machabæorum (g) recensetur epistola Regis Spartiatarum ad Oniam Sacerdotem Magnum in hæc verba: *Arius Rex Spartiatarum Oniæ Sacerdoti Magno salutem; Inventum est in scriptura de Spartiatis & Judæis, quoniam sunt fratres, & quod sunt de genere Abraham.*

(f) Cap. 4. v. 15. (g) Cap. 12. v. 20.

bam. Quæ posteriora & priora verba satis indicant, Commentaria & Scripturas illas tanquam instrumenta publica in loco ad id designato probe custoditas fuisse. Apertius Cicero loquitur de Archivo Heraacleensium (h): *Hic tu, inquit, tabulas Heraacleensium desideras, quas Italico bello, incenso tabulario, perivisse scimus omnes.* Quin etiam in Codice (i) conceptis verbis statuitur: *Item Et charta, quæ profertur in Archivo publico, testimonium publicum habet.* Propterea jam apud veteres Romanos certæ constituebantur personæ, quibus archivorum cura, inspectio & administratio committebatur, uti refert Pomponius (k): *Itemque ait, ut essent, qui ædibus præessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam Ædiles appellati sunt.* Hi ipsi quoque (l) *Archeotæ* vocati fuerunt. Neque minor hujus rei cura fuit apud Ecclesiasticos. Certe jam nascente Ecclesia Pontifices Summi Acta Martyrum, & Synodorum decreta, factas-

(h) *Orat. pro Archia Poeta.* (i) *De fid. instrumentor.* (k) *In Lib. 2. §. 21. ff. de Origin. Jur.* (l) *In Lib. 18. §. 10. ff. de muneribus Et honoribus.*

Etasque a se Episcoporum aliorumque Ecclesiæ Ministrorum *ordinationes*, aliaque ad Ecclesiæ regimen pertinentia diligentissime in occultis tabulariis recondita servabant, ne in tyrannorum & fidei hostium manus inciderent; unde postmodum cum maximo Ecclesiasticæ historiæ emolumento eruta, & in lucem data fuerunt. Jam olim D. Hieronymus in epistola ad Pammachium (m) mentionem fecit Archivi Romani illustris, splendidi, & ampli, in quo Conciliorum & Patrum documenta fuere reposita, & S. Augustinus ad Glorium ita scribit: *Non chartis veteribus, non archivis publicis, non gestis forensibus, aut Ecclesiasticis agamus* (n). Papa vero Deusdedit super quæstione quadam consultus a Gordiano Episcopo Hispalensi, ad archivum sedis Apostolicæ provocavit (o): *Invenimus autem in archivis sedis hujus Apostolicæ, jam talia contigisse in Ecclesiis Isauriæ, Ephesiorum, simulque Hierosolymæ, aliarumque civitatum.* Clarissimis hoc ipsum verbis confirmat Justinianus Imp. (p) dum ait: „Cum autem factæ fuerint Tuto-
rum

(m) *Epist.* 52. (n) *Epist.* 43. (o) *Cap.* 1. *quæst.* 1. *causa* 30. (p) *In Lib.* 30. *c.* de *Episcop.* *Audientia.*

rum aut curatorum creationes, præsen-
te etiam religioso Civitatis Episcopo,
in ipsis Sanctissimæ Ecclesiæ Archivis
deponi gesta sancimus, ut sit perpetua
rei memoria, & non intercidat casibus
fortuitis, curationis exinde quæsitæ
cautela.,, Quantumvis autem magna &
maxima fuerit priscorum hominum in
struendis atque tutandis Ecclesiarum ac
Monasteriorum tabulariis & archivis soler-
tia, prohibere tamen non potuerunt,
quin bellorum turbine distracta, vel a
vulcano absumpta fuerint magno nume-
ro, majorique clade, vel ipsa diplomata
in iis adservata ob supinam custodum
negligentiam tineis & battis in prædam
cesserint. Unde mirum haud est, quod
tam rara existant authographa diplomata,
aliave primaria instrumenta Seculo VIII.
superiora, ut Mabillonius observat.

§. II.

*Facies exterior & interior Diplo-
matum.*

XX.

Sed nunc ipsam diplomatum indolem
propius inspiciamus, exteriorem in-
terioremque illorum faciem contemplan-
do,

do. Exterior consistit in characterum habitu quodam cultuque, quem a calami ductibus accipit, diversisque parergis, quæ a scribarum ideis sæpe admodum distortis pendent. Hæc tamen omnia diplomatum ævi, & antiquitatis notas, e quibus æstimari debent, constituunt, & veluti certa ætatis impressa sigilla sunt. Nam chartis ac diplomatis Regiis & Imperialibus quoddam scripturæ genus tum commune omnibus, tum cuius proprium esse deprehendet, qui curiosus ea vel in ipsis membranis vel in libris, in quos fideliter translata sunt, contemplatus fuerit. In omnibus, si pauca vetustissima excipias, reperire licet primas lineas longis & quasi uncialibus literis exaratas; tum characteres minores, plus vel minus inflexos implicatosque. Præterea literas bene multas instar perticarum prominentes: Ad finem demum nomina Regum Imperatorumque &c. oblongis rursus characteribus expressa, additis quibusdam pro arbitrio calami ductibus. (Tab. XIII. XV. XVI.) In singulis vero literæ vel crassiores, vel graciliores, vel voces magis magisque distantes aut conjunctæ & implexæ adparent: in his nulla vel fere nulla, in illis nonnihil major interpungendi cura:

in aliquibus *abbreviatio*nes raræ, in aliis frequentissimæ. Plerumque tamen Diplomatum scriptura, in plurimis recedit ab ea, quæ Codicum est. Antiquiora Francica, quæ sub prima Regum stirpe Merovingica fuere condita, syllabarum ac literarum perpetuis nexibus, lacunis & orthographiæ sphalmatis plena nil nisi rude quid ac barbarum monstrant, quemadmodum ex cætypis constat, quæ Mabillonius libro V. exhibet. Meliorem aliquantum faciem induerunt Caroli M. tempore: absterfa ævi barbari fuligo, excisa ductuum inconditorum & crispatorum characterum sylva, mollioresque literæ, ac magis ordinata scripturæ forma substituta, id quod in Carolina posteritate continuatum ad Germanos quoque transit, quorum Imperialia diplomata Conradina, Ottoniana, Henriciana, Lotharica, Fridericiana, qualia complura Chronicon Gotvvicense complectitur, characteribus lectu facilioribus sunt exarata, relictis tamen nonnullis barbaricæ scripturæ vestigiis, præsertim longioribus quarundam literarum s. f. l. b. d. h. &c. ductibus sursum ac deorsum factis, vel ad latera inclinatis, subinde additis etiam solitis parergis serpentinis. (Tab. XV. & XVI.) Hæc omnia docet diligens

gens uti codicum, ita & diplomatum inspectio, eaque inter se conferendi studium. Nihilominus sicut alibi jam monui, grande discrimen est inter codicum & diplomatum scripturam. In illis majores literæ ad formam Romanarum, quæ aurea latinitatis ætate in usu erant, effictæ sunt, admixtis tamen crebro Gothicis & Longobardicis: contra vero diplomatum characteres, qui eorum initia componunt, vix non semper subtilibus, acutis, presse coacervatis, & in sublime ductis apicibus sunt conspicui. Hi ut commodius legantur, oportet eos ab invicem velut separare, observareque literas Romanas minutissimas seu potius literulas, quæ vel ad lineæ oblongæ pedem, vel in vertice, aliquando etiam in medio conspiciendas se præbent, ut videre est Tab. XII. XV. & XVI. in a. b. d. e. r. k. s. g. Qui vero characteres per reliquum corpus diplomatum occurrunt, breviores sunt, & Romanis minutis non absimiles, quamvis ductibus suis & cristis ita deformati, ut e Franco-gallicis & Romanis conflata videatur scriptura.

Modo ab exteriori ad interiori diplomatum faciem promovendus est gradus. Per hanc tum orthographiam tum stilum intelligo. De orthographia univ-
 se fas est dicere, certam fuisse cuivis ævo scribendi rationem, non minus ac in re numaria & lapidaria observare licet. Nam sicut in his eundo per secula, a prima scriptionis integritate simplicitateque non modica declinatio conspicitur, ita & in diplomatibus; in quibus frequenter est legere: *Baselica*, *habivet*, *bomenis*, *ficit*, *mano*, *socessor*, *bone fideus* pro bonæ fidei, *ab aliquis* pro ab aliquibus, *in villabus* pro in villis, *ab ædem*, pro ab æde, *fuemus* pro fuissimus &c. Non tamen est, cur Grammatico cuidam ævi nostri tantopere stomachum moveant menda ista orthographica, utpote quorum exempla reperiet quodque apud Terentium & Plautum, uti *Publicus* pro publicus, *sibe* pro sibi, *joustit* pro iussit, *souom mareitom* suum maritum, *Molta* pro multa, *Postidea* pro postea, *Indoponito* pro imposito: quin etiam circa ipsa ætatis aureæ secula apud Quintilianum (q) legimus hinc

Heco.

(q) *Lib. I. c. 4. Et 7.*

Hecoba, notrix, Menerva, & Leber, Magester illinc *Alesanter, Cassantra &c.*
 „Quare minus mirum, verba sunt Fabii,
 „si in vetustis operibus urbis nostræ &
 „celebribus templis legantur *Alesanter*
 „& *Cassantra*. Quid o atque u permutatæ
 „invicem: ut *Hecoba, & notrix,*
 „*culchides & pulyxena* scriberent: ac ne
 „in græcis id tantum notetur, dederunt,
 „ac probaverunt.„ Quid? quod & *Cato*
 „ille *Censorius dicem & faciem* loco
 „*diam & faciam: sibe & quase* pro sibi
 „& quasi scripsit eodem teste *Quinctiliano*,
 „dum rursus ait: „Quid non? *Cato*
 „*censorius dicam & faciam: dicem & fa-*
 „*ciem* scripsit, eundemque in cæteris,
 „quæ similiter cadunt, modum tenuit:
 „quod ex veteribus ejus libris manifestum
 „est. Et a *Messala* in libro de
 „*S. litera* positum *sibe & quase* scriptum
 „in multorum libris est. Sed an hoc
 „voluerint Auctores, nescio. *T. Livium*
 „*his usum* ex *Pædiano* comperi, qui &
 „ipse eum sequebatur.„ Nimirum ejus-
 „modi literarum metamorphoses vetustissimis
 „jam temporibus usuvenerunt, scriptura
 „hominum ingenio & moribus sese
 „accommodante: neque a solis *Notariis,*
 „sed etiam a *Librariis* illorum temporum
 „hunc scribendi morem passim usurpatum
 „fuisse

fuisse prisca codices abunde probant.
Hæc de orthographia:

Quid de stilo Diplomatum dicam? Negari haud potest, Grammaticæ republicam in iis multum periclitari, adeo ut vir eruditus Hieronymus Bignonius, qui Marculfi supra laudati formulas primus in lucem protraxit, affirmare non dubitarit: *Mores illorum temporum etiam sermonis inculta rusticitas penitus ostendit.* Pauca e plurimis barbaræ ætatis ac linguæ monumenta e vetustis chartis studiose collecta producere mihi liceat. Sunt autem: *Inluster Vir Comes Palatii nostri testimoniavit. . . . Dum nobis divina pietas ad legitima ætate fecit pervenire . . . stante ista omnia, quod superius communi convenienciam fecimus . . . ut hæc autoritas firmiorem obveniat vigorem . . . quantumcunque ipsa vel jocalis suis: id est maritus . . . a limenibus sanctarum Ecclesiarum excommunicatus appareat, pro, a liminibus Sanctarum Ecclesiarum excommunicatus appareat . . . presentaliter revertatur . . . damus integrum cortilo (id est locum & spatium) hæreditatis nostræ . . . præcipui (præcepi) ut nulla monacha in eodem monasterium quippiam peculiare præsumat . . . quod si pars contra supra scri-*

pta definitione ambulare conaverit . . . quomodo Domino sinceriter deservire debeant . . . cum hoc adimplere spondedisset. . . vel in ea causa introivisset, pro, in hanc causam introivisset. . . nec quilibet de parte fisce nostri requerire, nec executare penitus non præsumentis, &c. Hæc & similia latinitatis corruptæ cime-
 lia in omnibus fere priscorum tempo-
 rum diplomatibus est invenire, nunc frequentiora, nunc pauciora. Merovingicum ævum nil nisi solæcismos & barbarismos parturiit, commixtis in unam scripturam variis linguis & vocibus. Carolingicis temporibus absterfa nonnihil barbaries fuit, & pristinus nitor revocatus; sed non paucæ barbarici sermonis reliquæ illis adhæserunt. Postmodum sub Caroli successoribus major in expurganda latinitate adhibita est cultura, quam etiam Germania a regno Francico avulsa suscepit: nihilominus dum Notarii ac scribæ latinas voces ad vernaculam linguam adplicarent, factum est, ut multa vocabula vel a latio aliena, vel patria in latinam terminationem contorta irrepererint cum aliis linguæ Theotiscæ nominibus, quæ nunc penitus exoleverunt. Hujus autem mali triplex origo fuit, prima erat ruditas seculi. Nam quum

quum Romani Galliam, Hispaniam, aliasque nationes subjugassent, eisdem etiam Romanæ linguæ usum imposuere, quæ tamen brevi variis earundem gentium idiotismis potissimam partem corrupta fuit. Altera, communis usus, qui tunc temporis etiam apud literatos viguit, qui non elaborato, sed *usuati* ut vocat Sidonius, sermone, id est semi-latino & loquebantur & scribebant. Tertia, formularum ratio, quas Notarii vel imperiti vel incurii composuere in diplomatis observandas, ut ab omnibus etiam rudibus intelligi possent, a quibus recedere posterius nimium religiosi nefas sibi esse duxerunt. Nam ut experientia docet, ejusmodi formulæ semel male conceptæ postea in stilum Curia: ut vocant, abire solent, unde publicam quoque auctoritatem accipiunt.

§. III.

Regulæ pro recto circa diplomata judicio ferendo.

XXII.

Quæ numismatum veterum, ea etiam diplomatum sors est, nimirum ut non pauca, si a rerum probe gnaris rigido

gido examini subjiciantur, falsa esse atque conficta deprehendantur. Nec defuerunt occasiones malis hisce artibus. Quidam enim, quum in probe custodiendis suis chartis, quibus tamen tota fere eorum fortuna nitebatur, negligentiores fuissent, videntes laceras eas esse, aut scripturam senio vel aeris injuria vitiatam, ut legi amplius nequiret, simplicitate quadam vel audacia transversum acti alias ad priorum imitationem confecere, aut confici curarunt: Alii ut damna diplomatum resarcirent, quæ hostium ac barbarorum urbes & Nobilium castra expilantium furor, vel incendiis exortis flamma, vel alia manus rapax abstulit, novis proprio Marte condendis operam dederunt: Aliqui demum sive ut ea, quæ injuste possederunt, retinere possent, seque a molestis interpellatoribus in judicio liberarent, sive ut avaritia stimulante aliena bona sibi vindicarent, diplomata confingere ausi sunt, obtenturi auctoritate chartarum, quod jure legum non poterant. Grande profecto, ac bono publico perniciosissimum malum! cui tamen homines prudentiores, ac magis religiosi, rectique amantes longe aliis securioribusque remediis occurrerunt. Nimirum lacera detritaque
ejus-

ejusmodi instrumenta ab iis, qui publica auctoritate ad id muneris constituti erant, renovari curarunt, & vetera novis secundisque literis inseri, quas propterea *Vidimus* adpellabant. Solebant enim Principes vel Magistratus in illis testari, quod ipsi antiquas tabulas viderint, iisque rite inspectis novas condi jusserint, quae de re alibi egimus (r). Si vero diplomata omnino deperdita fuerunt, ad Principis vel Episcopi beneficium confugerunt, & ab iis privilegium, in quo Ecclesiae vel Monasterii bona & possessiones generatim confirmabantur, aut novum diploma seu Panchartam cum accurata jurium ac possessionum enumeratione obtinuerunt. At falsariis, qui diplomata adulterare ausi sunt, malitia haec nequaquam impune abiit. Nam vel proscriptio bonorum, vel pollicis aut manus diminutione, vel omnino mortis supplicio puniti fuerunt, innovato more, qui jam apud Romanos viguit, uti constat ex Suetonio, qui refert (s), Claudium Imp. proclamante quodam, *præcidendus falsario manus* carnificem statim acciri cum machæra mensaque lanionia flagitasse; & ex lege

(r) *Libri huius c. i. n. 4.*

(s) *In Claudio.*

ge Cornelia a Sulla Dictatore lata, qua sancitum est, ut qui nomine Prætoris literas falsas reddidisset, edictumque falsum proposuisset, *de ejus capite quaereretur*. Nominatim autem in Declarationibus super regulam S. Benedicti editis anno 1603. statuitur: *ut si quis suadente diabolo ea (scilicet sigilla congregationis vel monasterii) falsificare præsumserit, stet degradatus per menses duos post omnes Professos, jejunetque semel in hebdomada in pane & aqua in refectorio durante ipsa degradatione.*

XXIII.

Si quis vero nosse desiderat, quænam instrumenta & diplomata falsa esse censenda sint, tres illorum species Auctores produnt, nimirum alia dicuntur *Refecta*, quæ amissorum authenticorum loco supposita sunt absque legitima auctoritate eorum, ad quos negotium hoc pertinet. Alia *Adulterata*, quibus scilicet ab impostore aliquid insertum vel additum est, quod a mente concedentis alienum; vel etiam aliquid omissum, quod juri alterius obest. Alia proprio nomine *Falsa*, quæ nullo veri authenticici fundamento niti e claris signis ac notis deprehenduntur. Discrimen autem hoc in loco præte-

tereundum non est, quod sane magnum inter falsa & interpolata diplomata intercedit. Quippe quæ falsa sunt, valorem omnem, & in omni tribunali perdunt, nec excusationi locum præbent. At interpolata veniam mereri possunt. Contingit hoc triplici modo: primus est, si aliquid adjiciatur supra id, quod in authographis positum reperitur. Ita qui chartas authenticas Ecclesiæ vel Monasterii in unum veluti corpus, quod *Chartularium* vocarunt, redigebant, non raro annis Pontificum, Imperatorum aut Regum duntaxat expressis arbitrio suo addidere annos *Incarnationis* vel *Indictionis*, vel utrosque, ut accuratius ævum distinguerent, commissis tamen sæpius per inscitiam in horum calculo non levibus in leges chronologicas peccatis. Alter est, si quid in scriptura permutetur, uni vocabulo aliud substituendo. Sic antiquo verbo *fevum*, quod nobis *Feudum* audit, succenturiabant aliqui *feodum*, quod tempore concessi diplomatis necdum erat usitatum. Tertius denique, si per errorem a describentibus in difficili eorum lectione non bene versatis unum alterumve vocabulum transfiliatur, aut ponatur alia ab iis, quæ in Instrumento continentur, vocabula. Ita *sp*hal-

mata suspectum quidem reddere possunt diploma, non tamen falsum vel adulteratum esse probant, si nullus alius error ad substantiam pertinens deprehendatur. Neque stili barbaries, & incondita tum lingua tum scriptura auctoritati diplomatum quidquam officit, quum ut dixi, consuetudo vulgaris sermonis, & scribendi ratio, quæ tunc viguit, ea ab omni fraude facile absolvat, ita quidem, ut si hanc linguæ, dicere fas est, rusticitatem non præferant, potius vitii alicujus suspicionem ingerent,

XXIV.

Ut autem falsa & spuria a veris & genuinis instrumentis ac diplomatibus eo facilius discriminari queant, regulas quasdam e peritissimo artis hujus Mabillonio potissimum depromtas hoc in loco adducere visum est.

Regula I. Magna prudentia & moderatione opus est ad censuram ferendam viris etiam doctis, qui vetera instrumenta ad legum apices examinare velint, nec cuivis in re Antiquaria utut erudito id temere tentandum.

Regula II. Semper cum favore judicandum, ubi res longa possessione firmata

mata est, uti leges civiles & canonicae præcipiunt.

Regula III. Non ex sola scriptura, neque ex uno solo characterismo, sed sed ex omnibus simul de vetustis chartis pronuntiandum.

Regula IV. Unus alterve error aut mendum, modo substantiam diplomatis non adficiat, legitimis cæteroque authographis obesse non debet.

Regula V. Vicia ad substantiam pertinentia censentur: si nomina personarum, quæ post datum diploma vixerunt, in eo expressa, aut in subscriptionibus prima manu exarata reperiantur, aut earum mentio fiat, quæ longe ante illud tempus vita functæ sunt: si contextus omnino sit vitiosus, nec sibi cohærens: si monogrammata inepta, & ab usu temporum illorum abhorrentia conspicienda se præbeant: si sigilla adulterata deprehendantur.

Regula VI. Historicorum aut Inscriptionum antiquarum testimonia legitimis chartis præjudicium facere non debent, ita ut illorum præferatur auctoritas, nisi ex illis manifestus error personarum, rei gestæ, aut temporis demonstrari queat.

Regula VII. Additamenta *Incarvationis, Indictionis, Glossematum,* aliorumque

similium, maxime in exemplis seu apographis, non officiant Instrumentorum veritati.

Regula VIII. Discrimen faciendum est inter verba *Actum* & *Datum*, quæ in formulis Diplomatum sæpe comparent. Primum enim notat tempus, quo a Principe concessum beneficium, privilegium &c. ejusque voluntas fuit significata: alterum vero tempus, quo scriptura conceptis verbis in Curia aliove loco fuit confecta. Fieri enim potest, ut alio tempore, aliove loco Princeps mentem suam declaret, & favorem impertiatur: alio autem tempore locove ipsius literæ vel diplomata circa negotium illud scribantur & conferantur. Quare nequam falsæ vel adulteratæ scripturæ signum est, si tempus & locus *Acti* & *Dati* inter se non concordent. Sæpius quippe contigit, ut res *Acta* fuerit in Germania, ubi tunc Imperator præsens erat, *Data* vero primum eodem in Italia commorante.

His tamen regulis addendum esse censeo, quod suis Mabillonius supra laudatus præmittit his verbis: *Si quas hic trado regulas, persuasum esse debet, pro communioribus esse habendas, non interpretan-*

tandas severo ac summo jure, quod etiam opto Et efflagito.

XXV.

Operæ pretium videtur, pro Capitis hujus coronide in medium proferre sat longum, sed elegans *Capitulum e Decretalium libro secundo* (t), e quo patebit, qua diligentia severitateque jam olim in diplomatum fidem sit inquisitum: simul etiam quam multiplices hac in re sive errores sive fraudes committi possint, ac fuerint commissi. *Rubrica* sic habet: *Instrumentum publica manu non confectum, habens sigillum, cujus literæ non sunt legibiles, vel scripturæ deletæ, vel enormem patitur fracturam, non probat.* Lis autem erat Anno MCCVIII. inter Abbatem S. Donati de Scozula, & Procuratorem nomine Ecclesiæ Mediolanensis missum. Abbas petebat restitui suo monasterio portum Scozulæ, aliaque bona & jura, productis tum privilegiis Comitis Luitardi, quondam Episcopi Lucani, qui fundaverat monasterium, & prædicta ei donaverat; & Imperatorum Romanorum, præsertim Henrici, qui præfatam donationem confirmavit: tum in-

(t) C. inter dictos dilectos 6. de Fide Instrument.

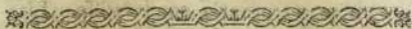
Instrumentis sententiæ, ab Asperto olim
 Mediolanensi Archiepiscopo in favorem
 monasterii latæ nomine Ludovici Impe-
 ratoris; ac locationum, quas Abbates
 memorati Monasterii diversis personis fe-
 cerant, &c. Lite diu ventilata Innocen-
 tius III. Pontifex Mediolanensi Episco-
 po in hunc modum rescripsit: „ Sed
 „ contra privilegium a Procuratore tuo
 „ multa fuerunt objecta. Primo, quia
 „ ibi maxime apparebat consumptum
 „ (*videlicet in annotatione Indictionis*)
 „ ubi potuisset falsitas facilius deprehen-
 „ di. Secundo, quia quum charta ve-
 „ tustissima videretur, recentior appare-
 „ bat scriptura, tanquam non illo tem-
 „ pore facta fuisset. Tertio denique,
 „ quia falsum sigillum vitiose videbatur
 „ appositum, eo quod e media parte si-
 „ gilli apparebat quædam imago, non
 „ cum mitra in capite, sed cum pileo:
 „ nec induta Pontificalibus, sed Rega-
 „ libus indamentis, tenens in manu non
 „ baculum pastoralem, sed quasi sceptrum
 „ regale, cujus facies non apparebat in-
 „ tegra, sed dimidia, tanquam in illa
 „ medietate respiceret aliam mediam,
 „ quæ tamen tota vacua remanebat, sed
 „ quædam imago videbatur ex ea fuisse
 „ deleta, quia cera in ea parte nec in

colore nec in planicie reliquæ parti
similis apparebat: unde non Episcopi
sed Imperatoris videbatur fuisse sigil-
lum, quia in una medietate Cæsaris
imaginem exprimebat, & in altera
medietate præsumebatur vel filii vel
conjugis imaginem habuisse: nam in
ipso sigillo nullæ aliæ literæ appare-
bant, nisi quæ nomen proprium cum
hac adjectione *Dei gratia* designabant.
Sed cum proprium nomen Episcopi
fuerit Luitardus, in nomine proprio,
quod exprimebat sigillum, deletæ fue-
runt duæ literæ: secunda quæ erat in-
ter l. & t. & sexta, quæ fuerat inter
r. & u. ita quod si secunda o. & sex-
ta fuisset i. procul dubio non Luitar-
dus, sed Lotharius legeretur: quod
etiam inde convinci poterat, quod se-
cundum dispositionem aliarum litera-
rum inter l. & t. duæ literæ sint di-
versæ: præterea inter r. & u. tam
modicum erat spatium, ut in ea nec
hæc litera d. quæ majus occupat spa-
tium, sed hæc litera i. quæ minimum
occupat, videretur formata fuisse:
Kursus cum cera sigilli ab interiore
parte vetustissima esset, cera quæ po-
lita erat ab exteriori parte, quasi ad
conservationem sigilli, recens erat &
mol-

„ mollis. Quod cum diligenter in-
 „ vestigatum fuisset, certo certius est
 „ compertum, quod sub sigillo charta
 „ fuerat perforata, ut per glutinum no-
 „ væ ceræ, quæ posita fuerat exterius,
 „ quasi ad conservationem sigilli, vitiose
 „ fuit ipsi chartæ subiunctum. Eadem
 „ falsitatis specie, per vitiosam videlicet
 „ appositionem sigilli, cætera fere pri-
 „ vilegia Romanorum Impp. præter pri-
 „ vilegium Hentici, vel falsa reperta sunt,
 „ vel falsata. Sed & ipsum Henrici privi-
 „ legium ad fidem instruendam non videba-
 „ tur sufficere, quia nec erat publica ma-
 „ nu confectum, nec sigillum habebat
 „ authenticum, eo quod erat ex media
 „ fere parte consumptum, nec plus de
 „ nomine proprio, nisi ultima medietas,
 „ videlicet *icus*; nec de cæteris literis,
 „ nisi hæc adjectio *Dei Gratia* appare-
 „ bat, ita quod ex literis ipsis non ma-
 „ gis poterat comprobari fuisse sigillum
 „ Henrici, quam Ludovici. Instrumen-
 „ tum quoque sententiæ multis modis
 „ inveniebatur suspectum, tum quia in
 „ ipso quædam apparebant lituræ: tum
 „ quia subscriptio Notarii videbatur ma-
 „ nus alterius fuisse, quam subscriptio
 „ instrumenti, cum tamen Notarius in
 „ subscriptione profiteretur se instrumen-
 „ tum

„ tum manu propria conscripſiſſe. Lite-
 „ ra quoque recentior videbatur quam
 „ charta, & aqua videbatur encauſtum
 „ infectum, ut antiquius appareret. In
 „ omnibus autem Imperialibus privilegiis
 „ quæ poſteriora fuerant, nulla eſt ha-
 „ bita mentio de illa ſententia, quamvis
 „ in eorum aliquibus mentio facta fuerit
 „ Luitardi, qui dicebatur donationem
 „ feciſſe &c. „ Poſt hoc tam rigidum
 & diuturnum examen Inſtrumentorum &
 Diplomatum tum Episcopaliſum tum Im-
 perialiſum denique Innocentius Papa ſen-
 tentiam tulit his verbis: *Cum autem ſu-
 per his fuiſſet diutius litigatum, quia
 legitime probata non fuerant, quæ pete-
 bantur ad monaſterium pertinere, ab im-
 petitione ipſius Procuratorem tuum no-
 mine tuo Et Mediolan. Eccleſiæ ſententia-
 liter duximus abſolvendum: quoniam cum
 obſcura ſunt jura partium, conſuevit con-
 tra eum, qui petitor eſt, judicari.*

CAPUT V.
OECONOMIA DIPLOMATUM.

§. I.

Invocatio, Inscriptio, Expositio causarum, & Enumeratio bonorum.

XXVI.

Explorata indole, & lustrato veluti propylæo ad ipsum corpus Diplomaticum inspiciendum examinandumque nos modo accingamus. Variis illud partibus constat, quarum singulæ considerationem nostram merentur. Has in compendio exhibet, totamque structuram ante oculos ponit auctor quidam Anonymus in libello *syntagmata dictandi* inscripto, quem ex Codice Metensis Ecclesiæ ante annos quingentos exarato Mabillonius protulit, his verbis: *Solet prima linea præceptorum* (id est Diplomatum) *longis & equalibus literis figurari, initium autem præceptorum hujusmodi est: In nomine sanctæ & Individuæ Trinitatis Heynricus Gratia Dei Imperator Augustus. Post illum prologum introducitur quasi persona Imperatoris* (idem est de Principe, vel alio

alio in dignitate constituto, qui diploma concedit) loquentis reddentisque causam, qua inductus illud voluerit præceptum statuere, dicens Regiæ dignitati competere, ut talium virorum, a quibus ipse rogatus est, non debeat contemnere preces, vel quam valuerit facere illius edendi præcepti vel mundiburdii justam causam infinuans. Post hæc, quod ille loco illi vel homini sua auctoritate concedat vel roboret, erit illud subinferendum. In fine vero præcepti erit illud locandum, ut quicumque contra illius præcepti decretionem fecerit, mille auri optimi libras, vel quodlibet aliud pretium, quod instituerit Imperator, se persolaturum cognoscat, medietatem Regiæ Camerae, & medietatem loco vel homini illi, cui illud præceptum conscribitur. Post hæc, quod Imperator propria manu subscripserit, & proprio signari sigillo jusserit, erit adjiciendum.

Post conceptum decretum monogramma est ponendum in quo nomen Imperatoris Augusti Dei gratia babeatur connexum, vel alia qualibet, quæ Imperatorem condecet: ex utraque autem monogrammatiss parte longioribus literis scriptum erit signum Domini illius Imperatoris Serenissimi vel Augusti, vel aliud quodlibet hujusmodi.

Post monogramma prolixioribus & paribus literis: Henricus vel A. Cancellarius vice G. Vercellensis Episcopi recognovi istud factum. In ultima chartae linea quoto anno a Domini Incarnatione, & quoto Indictione, & quo Regni vel Imperii illius Imperatoris anno & quo loco, literis erit communibus conscribendum. Ita graphice totam diplomatis authentici oeconomiam describit praefatus Auctor, cujus quoddam schema exhibet Tabula XV. Liqueat autem ex his, octo esse rite conditi Diplomatis partes, nimirum: 1. *Invocationem*. 2. *Inscriptionem* seu titulum, quem sibi vel aliis tribuit Princeps. 3. *Expositionem* causarum, ob quas precibus annuit, vel favorem concedit. 4. *Enumerationem* bonorum & jurium, quae conferuntur. 5. *Clausulam*, in qua subscriptionis factae ac impressi sigilli mentio fit. 6. *Ipsam Subscriptionem* additumque signum seu Monogramma. 7. *Sigillum*. 8. *Chronologiam* seu notam temporis concessi vel dati diplomatis. De his singulis modo distinctius agendum est, quum ex eorum noticia vel maxime pendeat iudicium de legitima diplomatum auctoritate integritateque.

Invocatio: A Jove ducendum esse principium jam monuerunt Veteres Sophi:

estque hic usus antiquissimus, atque videtur adhibita esse invocatio Divini nominis ad majus robur scripturæ conciliandum. Nam ut ait S. Chrysostomus (u): *Si Consulum nomina faciunt, ut firma sint instrumenta, multo magis nomen Christi.* Sub Merovingicis Regibus invaluit formula: *In nomine Domini Jesu Christi: In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti: In nomine Dei æterni, &c.* Carolus Calvus autem ad pristinam rediit, in cujus omnibus fere diplomatibus eam invenisse se testatur Papebrochius (x) videlicet: *In nomine sanctæ & Individuæ Trinitatis.* Atque postmodum in communem fere usum transit, ita ut hodie etiam ultimæ voluntatis tabulæ hoc veluti prologo insignitæ sint.

Inscriptio, seu titulus. Hac usi sunt Principes tanquam prærogativa, qua tum auctoritatem ac majestatem diploma concedentis, tum benevolentiam æstimationemque ergo illum, cui concedebant, publice demonstratum ibant. Varii fuerunt hi tituli pro varietate temporum. Sic legimus HLOTHARIUS vel KAROLVS *divina ordinante providentia*, vel *gratia Imperator Augustus ... Conradus divinæ lar*

(u) *Homil.* 9. (x) *Propyl.* p. 1. §. 29.

largitatis munere, vel divina auxiliante clementia Rex... Fridericus divina favente Clementia Romanorum Rex, & semper Augustus, & Rex Sicilia... Conradus Divi Augusti Imperatoris Friderici secundi filius, Dei gratia Romanorum in Regem electus, semper Augustus, & heres regni Jerusalem... Sigebertus Rex Francorum Vir Illustris... Ego Aistulphus præcellentissimus Catholicus Longobardorum Rex... Rogerius in Christo Deo Fidelis & potens Rex Sicilia... Henricus II. Servus Dei & Romanorum Imperator semper Augustus secundum voluntatem Dei Salvatoris nostreque Liberatoris &c. Alium ab his morem in Bullis suis observant Pontifices: prætermittitur enim ut plurimum *Invocatione* initium statim ducunt ab *Inscriptione*, nomenque suum præmittunt nominibus illorum, etiam Regum ac Principum, ad quos literas suas dirigunt, quod in usum deduxit Nicolaus I. præeunte Pauli I. exemplo, cujus Bulla ad Pippinum data incipit: *Paulus Episcopus Servus servorum Dei præcellentissimo filio Pippino Regi Francorum.* Nam ante Nicolaum aliquando nomen suum postposuisse, aliquando præposuisse leguntur. Titulo autem, quem adhibent, *Servus servorum Dei*, occasionem dedit fastus Joannis Patriar.

triarchæ Constantinopolitani, qui Romani Pontificis obedientiæ se subducturus Oeconomici seu Universalis Episcopi nomen sibi arrogavit: hunc ut deprimeret Gregorius M. Papa, cujus exemplum postea reliqui omnes sunt secuti, titulum *Servi servorum Dei* adscivit. Qua vero ratione compellent eos, quibus Bullas & literas indulgent, patet ex Jure Canonico (y), in quo Innocentius III. ad Atinatensem Episcopum ita loquitur: „Apostolicæ sedis consuetudinem in suis literis hanc tenere, ut Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos *Fratres*, cæteros autem Reges, Principes, vel cujuscunque ordinis *Filios* in nostris literis appellemus,, , additis tamen prænominibus Regum ac Principum, quos *Excellentissimos, Præcellentissimos, Charissimos, Gloriosos Filios* nuncupare solent. Reges vero ac Principes, dum dignitate se inferiores alloquuntur, eos vocant *Viros Inlustres, Dilectos, Fideles, Nobiles, Venerabiles*. (si sint Episcopi vel Abbates) Ita in Dagoberti Regis Francorum diplomate legitur: *Dagobertus Rex Francorum Viris Inlustribus... Theodericus Rex Francorum Vir Inluster Venera-*

(y) *Decretal. l. 5. tit. 20. c. 6.*

nerabili Viro Bertino Abbati de Monasterio Sidiu. Præter hæc tum Pontifices sacrique Antistites, tum Imperatores, Reges ac Principes majoris auctoritatis gratia numerum pluralem pro singulari adhibere consueverunt, aliquando in ipso Inscriptionis limine: *Nos Dei gratia &c.* plerumque autem in ipso contextu diplomatum hisce formulis: *Igitur nos reipsa considerantes præcipimus, concedimus, edictum nostrum, auctoritate nostra, subditis nostris, privilegio a nobis concessõ &c.*

Expositio causarum, quæ ad concedendum beneficium movent. Hæ sæpius velut præmissio proæmio exponuntur, suntque vel gloria Dei, Imperii felicitas & incrementum, regiæ clementiæ ac liberalitatis documentum &c. vel merita majorum, præstitum obsequium aut auxilium, officii dignitas &c. vel animæ salus, remedium pro pœnis peccatorum exsolvendis, beneficium per preces & pia aliorum opera obtinendum &c. Hæc postrema movens causa sæpissime occurrit in diplomatibus & literis *fundationum, donationum, largitionum* Monasteriis, Nosocomiis, locisque sacris factarum, additis formulis: *ob remedium, ob mercedem animæ, ob præsentis vitæ prosperitatem,*

&c.

& futura beatitudinem &c. Exemplum
 esto diploma Caroli Calvi Imperatoris
 Religiosissimi, quo villas quasdam Regio
 Compendiensi Monasterio donat, ab Ache-
 rio erutum e Tabulario hujus monaste-
 rii (z). „ In nomine sanctæ & indivi-
 „ duæ Trinitatis: Karolus ejusdem Dei
 „ Omnipotentis misericordia Imperator
 „ Augustus. Quidquid voto aut gratia-
 „ rum actione Deo omnipotenti offeri-
 „ mus, cui non solum omnia quæ ha-
 „ bemus, quæque de manu ejus accepi-
 „ mus, sed etiam nosmetipsos debemus,
 „ qui nos & prædecessores nostros nullo
 „ nostro merito, sed sua benignissima
 „ gratia regium in stemma evehere di-
 „ gnatus est; hoc nobis ad præsentem
 „ vitam feliciter transigendam, & ad fu-
 „ turam uberius capeßendam consequen-
 „ tius fore nullo modo dubitamus. Proin-
 „ de quia divinæ recordationis Impera-
 „ tor Avus scilicet noster Karolus, cui
 „ divina providentia Monarchiam totius
 „ hujus Imperii conferre dignata est, in
 „ palatio Aquensi Capellam in honore
 „ Beatæ Dei Genitricis & Virginis Ma-
 „ riæ construxisse, ac Clericos inibi Do-
 „ mino ob suæ animæ remedium atque
 pec-

(z) In Spicilegio tomo X.

„ peccaminum absolutionem, pariterque
 „ ob dignitatem apicis Imperialis deser-
 „ vire constituisse, ac congerie quamplu-
 „ rima Reliquiarum eundem locum sa-
 „ crasse, multiplicibusque ornamentis ex-
 „ coluisse dinoscitur; nos quoque morem
 „ illius imitari, ceterorumque Regum
 „ & Imperatorum Prædecessorum scilicet
 „ nostrorum cupientes, cum pars illa re-
 „ gni nobis sorte divisionis nondum con-
 „ tingerit, infra tamen potestatis nostræ
 „ ditionem, in palatio scilicet Compen-
 „ dio, in honore gloriosæ Dei genitricis,
 „ ac perpetuæ semper Virginis Mariæ
 „ monasterium, cui Regium vocabulum
 „ dedimus, fundotenus extruximus, &
 „ donariis quamplurimis Domino adju-
 „ vante ditavimus, atque Clericos inibi
 „ numero centum pro statu sanctæ Dei
 „ Ecclesiæ, pro genitoribus atque pro
 „ genitoribus nostris, conjuge & prole,
 „ proque totius regni stabilitate jugiter
 „ Domini misericordiam implorare de-
 „ crevimus &c., Ejusmodi præmiis
 „ causas impellentes exponentibus subjun-
 „ gitur plerumque promulgatio voluntatis
 „ Regiæ vel Imperatoriæ sequentibus for-
 „ mulis: *Notum sit omnibus præsentibus pa-
 „ riter & futuris... Noverit omnium tam
 „ præsentium quam futurorum industria...*
inde

inde volumus ad singularem fidelium nostrorum præsentium & futurorum notitiam pervenire. Ita in diplomate, quo Abbati S. Dionysii datum privilegium loci Salone dicti confirmatur, Carolus M. Imperator loquitur: „Carolus gratia Dei
 „ Rex Francorum & Longobardorum,
 „ atque Patricius Romanorum. Opor-
 „ tet serenitas nostra ut ea, quæ a fide-
 „ libus nostris postulata fuerunt, juste
 „ & rationabiliter pro servitio & fideli-
 „ tate, quæ circa genitorem meum Pi-
 „ pinum Regem, & circa me habere
 „ videntur, eis impertire debeamus.
 „ Notum sit omnibus fidelibus nostris
 „ tam & præsentibus, quam & futuris,
 „ qualiter veniens Folradus Capellanus
 „ Palatii nostri, & Abba S. Dionysii no-
 „ bis retulit privilegia &c.,

Enumeratio bonorum & jurium. Hanc partem, quæ veluti historica est, distincte ac minutatim persequuntur diploma & vetustiora & recentiora, ut quantum fieri potest, dubiis ac litibus omnis via præcludatur. Formulæ generales enumerandi hæc bona & jura sunt:
 „ Transfundimus villas nuncupantes il-
 „ las, sitas in pago illo, cum terris,
 „ domibus, ædificiis, acculabus, man-
 „ cipiis, vineis, silvis, campis, pratis,

„ pascuis, aquis, aquarumque decursi-
 „ bus, viis & inviis, exitibus & regres-
 „ sibus, adjunctis, adiacentibus, appen-
 „ diciis, peculio utriusque sexus, mobi-
 „ libus & immobilibus &c. . . . in un-
 „ dique, in traha, in pascuis, in mate-
 „ riaminibus, in aquis &c. . . . telo-
 „ neum, mercatum, & quidquid ad
 „ fiscum pertinebat &c., Hæc & simi-
 „ lia longa serie enumerantur atque legun-
 „ tur in eo, de quo prius dixi, Diploma-
 „ te Caroli Calvi Imperatoris.

§. II.

*Clausula, subscriptio, Sigillum, &
Chronologia.*

XXVII.

Clausula, qua diplomatum contextus
 atque periodus absolvitur, duo po-
 tissimum complectitur: primum sunt pœ-
 næ ac minæ, quæ in prævaricatores sta-
 tuuntur: alterum est subscriptionis ac im-
 pressi Sigilli mentio, quæ adjicitur. Ad
 primum quod adtinet, pœnæ ac minæ
 ad tria capita revocantur, videlicet I.
 ad multam vel in ære, vel etiam in cu-
 te solvendam. Ita statuit Ludovicus II.
 Imp. Occidentis; *Quod qui præsumpse-*
rit,

rit, & hanc nostræ auctoritatis evidentissimam præceptionem vel in minimo violasse convictus fuerit, multam triginta libras argenti probatæ monetæ publicæ sancto ac reverendo cœnobio componere compellatur. Ita Concilium Romanum anno 1002. sub Sylvestro Papa: ut quicumque Perusina Ecclesiæ Episcopus hanc definitam litem renovare tentaverit (nempe Cœnobio Perusino) decem libras purissimi auri Lateranensi palatio componat. Ita Concilium Toletanum XII. anno 681. Quodsi nihil habuerit facultatis, unde prædictam compositionem persolvere possit, absque alio infamio sui quinquaginta eum oportebit ictibus verberari. II. ad anathema, quod Excommunicationem vocamus. Sic lex Alemanorum tempore Clotharii Regis ait: Dei iudicium incurrat, & excommunicationem sanctæ Dei Ecclesiæ. . . . Odo Rex in diplomate pro Ecclesiâ S. Hilarii Pictaviensis: Sub anathemate perpetuo sciat se esse damnandum. . . Richardus I. pro Monasterio Anglicano: Nos vero, quantum potest Rex, excommunicamus & concedimus, quod incurrat indignationem Dei Omnipotentis, quicumque contra hoc facinus venerit. III. ad diras & imprecationem iudicii divini, fortis Judæ, Dathan

than & Abiron &c. Gregorius Nazianzenus in literis testamenti sui qui vero inquit ipsum evertere tentaverit, rationem reddet in die Judicii, & poenam sustinebit. . . Aredius Abbas in tabulis ultimæ voluntatis suæ: *Et veniet illi maledictio, quam psalmus continet in Judam Iscariotis centesimus octavus. . .* Chindasvintus Rex illi, qui diploma Complutensi Monasterio concessum violaret, comminatur anathema Marantha, id est, *ut duplici perditione damnatus sit: ut etiam de hoc seculo, sicut Dathan & Abiron vivus terræ continuo absorbeatur lacu. . .* Ludovicus Pius in diplomate Cœnobii Fossatensis violanti præceptum imprecatur, *ut cum Caiapha, & Pilato, Juda quoque traditore Domini pœnas sustineat atque cum Principe demoniorum sedem gebennalem.* Quod spectat ad subscriptiones, & sigilli impressi mentionem, ceu alteram clausulæ partem, hæc in omnibus genuinis diplomatis observatur, sed diversis pro varietate ætatum formulis constat, eg: *manu nostra subtus illud firmavimus, annulique nostri impressione insigniri fecimus. . . manu nostra subtus firmavimus, & sigilli nostri impressione jussimus roborari. . . manu nostra subterfirmavimus,*

vimus, & bullarum nostrarum impressio-
 nibus insigniri iussimus. E quibus for-
 mulis adparet, modo annuli, modo sigil-
 li, quin & bullarum voce ad eandem
 rem significandam usos fuisse diploma-
 tum Conditores, ita tamen, ut annuli
 vocabulo antiquitus usurpato nomen
 sigilli serius fuerit substitutum. Præte-
 rea tria sunt, quæ in hac secunda parte
 clausulæ solent exprimi, scilicet mentio
 scripturæ, subscriptionis regia manu fa-
 ctæ, & sigilli impressi; quæque luculen-
 ter exprimuntur in diplomate Conradi I.
 Radobodono Episcopo Ultrajectensi da-
 to: *Idemque scriptum nominis nostri
 signo, nostræque imaginis sigillo, cum
 manus nostræ scriptione firmavimus &c.*

*Subscriptio ipsa, additumque signum
 seu Monogramma, & Sigillum. Ritus
 subscribendi hic erat: propria manu ad-
 ponebatur nomen Regis, Imperatoris,
 Principis &c. addito signo figuram
 crucis præferente, vel simplicis, ut
 † in Christi nomine Theudericus Rex
 subscripsi: signum † Pippini gloriosissi-
 mi Regis: vel ex literis compositæ,
 quemadmodum exhibet Tabula XIV.
 Quippe Imperatores, Reges, & Princi-
 pes in signandis diplomatium monumen-
 tis, aliisque scripturis inde a Caroli M.*

temporibus scriptionis compendium adhibuerunt, ac nominis literas per singularem quandam notam & characterem exprefferunt, qui Monogramma adpellatur. Est enim Monogramma nomen compendio descriptum, & ex literis ejusdem nominis inter se ope crucis vel aliarum linearum junctis concinnatum. Originem hujus rei Mabillonius (a) petit a cruce seu signo Constantini M. qui ut refert Lactantius (b) *commonitus est in quiete, ut caeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret. Fecit ut jussus est, & transversa X litera summo capite circumflexo Christum in scutis notat.* Hoc postea signum characteristicum fuisse depictum ait ex Rabano, in imaginibus parietum, velis, aliisque rebus sacris, e quibus ad chartas & diplomata translatus fuit hic usus. At melius originem Monogrammatis deducit Popebrochius (c) a primo Christianorum ævo. Constat enim, inquit, morem apud Christianos antiquissimum fuisse in signandis pactis, aliisque instrumentis formare crucem \dagger , cui is qui subsignabat, sua vel aliena manu,

(a) *De re Diplom. c. 10.* (b) *De Mort. Persecut. c. 44.* (c) *In Propyl. antiquit. parte I. c. 4.*

manu, prout literarum erat peritus aut rudis, proprium adscribebat nomen: Quin Cæsarum æque ac Conciliorum legibus statutum fuit, ut si quis ducere lineas, nomenque suum nequiret, id quidem per alium fieret, ita tamen, ut ipse, cujus interesset, crucis signum sua-pte manu præponeret. Tum vero hujusmodi simplici cruce Reges ac Principes non contenti eandem instruxerunt, ornaveruntque nominis sui literis ipsi cruci adnexis. Porro existimat Mabilonius, omnes & singulas nominis literas in Monogrammate contineri debere. Sed ex adductis a Papebrochio exemplis rursus constat, hoc adeo necesse non esse, ut quo antiquiora sunt Monogrammata, eo fuerint simpliciora, & crucis figuræ similiora. Illud certius, primum fuisse Carolum M. qui monogrammatum usum in diplomata invexit, qui usque ad Fridericum III. Imperatorem continuatus fuit. Verum alia facies Monogrammatum fuit apud Pontifices. Quippe in eorum bullis nullum adparet ante Leonis IX. tempora. Hic non crucis sed circuli figuram elegit, cui nomen suum inscripsit, cum epigraphe geminas intra cruces expressa: *Bene valete,* quibus alii Pontifices Petri & Pauli nomina

mina quoque addiderunt auctore, ut creditur, Urbano II. Subscriptioni Regiæ vel Imperatoriæ mox subiecta fuit *Cancellarii*, vel *Archicapellani*, vel *Referendarii*, vel *Notarii* subscriptio. (Tab. XV.) Nomina hæc a diversis muneribus orta fuerunt. *Referendarius* dicebatur, qui causas & Judicium sententias, vel supplicum vota exponebat Principi, ejusque responsa referebat. *Cancellarius* dictus est a cancellis, quibus multa erant publica tribunalia, cujusque munus fuit invigilare, ne cuivis promiscue ad sacratiora iudicii loca pateret aditus: idem quoque scribæ officioungebatur. *Notarius* primum ab epistolis & secretis erat; postmodum etiam Cancellarii munus obibat. *Archicapellanus* summo Cancellario, qui & Archicancellarius & Pronotarius fuit nuncupatus, adhibebat in rebus ad officium suum pertinentibus. In antiquioribus Regum ac Imperatorum diplomatibus reperitur ut plurimum subscriptio Notarii *ad vicem* Referendarii aut Cancellarii: in recentioribus vero Cancellarii *ad vicem* Archicapellani. Formulæ subscribendi fuerunt, prioris quidem generis: *Dado obtulit, Agbilbertus recognovit, Wesolaticus jussus subscripsit*: posterioris vero *Widolai-*

gus Notarius ad vicem Cancellarii Radonis, Salomon Cancellarius ad vicem Pilgrimi Archicapellani recognovit. Paulo aliter se res habuit in Bullis Pontificum, in quibus subscribere nomina sua tum Notarius seu *Scriniarius*, tum Cancellarius. Et Notarii quidem nomen e vestigio post contextum bullæ sequebatur hoc modo: *scriptum per manum seu manus N. Notarii, Regionarii, Scriniarii S. R. E.* additis mense, & *indictione*. Tum majoribus literis ad latus inter cruces adparuerunt verba illa *Bene valete* vel nudis, vel monogrammaticis instar diductis characteribus: ac demum *Datum* seu *Data X. Kal. Novemb.* per manum seu manus eg. Anastasii Bibliothecarii S. R. E. quippe Bibliothecarius plerumque Cancellarii munereungebatur: in hujus vero vel absentis vel impediti vicem adscribebat nomen suum *Secundicerius* Notariorum, ac si dicas, secundus Notariorum: in brevibus vero Rescriptis solus Primicerius, quasi Princeps Notariorum subscripsit. (Tab. XVII.)

Sigillum. Post subscriptiones hasce vel per ambages ad signanda instrumenta & diplomata perventum est, qua re demum plena fides ipsis conciliabatur, quum sic non vagam aliquam Notarii

manum, sed ipsam Principis sacram imaginem, tanquam omni exceptione majorem auctoritatis & antiquitatis suæ testem, & omni tempore exhibere possent. Mos autem obsignandi ex annulis, quibus effigies fuerunt insculptæ, ad sigilla transit. Primo quidem adhibebantur annuli ad ornamentum digitorum: unde Plautus false invehitur in eos, qui e digitis hoc ornamentum ad aures transtulerunt, dum ait (d): *atque ut opinor digitos in manibus non habent. Quid jam? quia incedunt cum annulatis auribus.* Dein ad signum libertatis: ita apud Romanos libertus annulo donatus habebatur pro ingenuo, sic ut omnes magistratus & honores consequi posset non minus quam ingenuus, uti refert Alexander ab Alex (e). Tum ad natalium ac officii dignitatem demonstrandam: non enim erat initio nisi Senatoribus & Equitibus permissum gestare annulos; postea vero viris primi ordinis aureis, inferioris vero argenteis, servis autem ferreis uti licuit. Certe Mago Cannensis victoriæ nuncius in Curia Carthaginiensis vestibulo ingentem aureorum annulorum acervum effundi jussit, ut fidem faceret, quanta Romanorum Equitum

No-

(d) *In Poenæ.* (e) *Lib. 2. c. 29.*

Nobilium strages ea in pugna accidisset, teste Livio (f). Legatis quoque suis ad exterarum gentes missis Romani aureum anulum velut muneris insigne tradiderunt. Præterea ad fidem conjugalem significandam: nam anulus pronubus apud veteres Romanos sponsæ dono mittebatur a viro e ferro durissimo, & sine gemma ad fidelitatem omni ferro duriorē indicandam, quemadmodum scribit memoratus Alexander (g): Similiter nostris etiam temporibus in Ecclesia nuptialis anulus benedicitur a Pastore dicente: *Accipe anulum fidei nuptialis*. Denique ad signandas epistolas chirographa, aliasque chartas, etiam publicas, ut iis plenior fides haberetur. Ita legimus (h) Assærum Regem Amano in crucem acto anulum ab eo receptum dedisse Mardocheo ad signandas publicas literas, quibus decretum Judæis ab eodem Amano excidium revocaretur. Macrobius quoque testatur (i), veteres signandi causa anulum circumtulisse: unde nec plures habere quam unum licuisse; nec cuiquam alteri nisi liberto, quos solos fides deceret, quæ signaculo continere-

(f) *Lib. 3. de bello Punico.* (g) *Lib. 2. c. 19.* (h) *Esther. c. 8.* (i) *Lib. 7. Saturn. c. 13.*

tinebatur. His insculpi curabant imaginem suam, vel nominis monogramma, quod postmodum ceræ nunc albæ, nunc viridi, nunc rubræ impresserunt, sicque impressum dicebatur *sigillum*. Omnia hæc, materiem formam & instrumentum, paucis verbis complectitur Tullius (k) dicens: *Quid si ejusmodi ceræ centum sigilla hoc annulo impressero?* Verum luccedentibus temporibus, maxime medio ævo, annulis substituta fuerunt sigilla, magnitudine illis longe superiora, pleraque pensilia, in quibus initio sola Regum & Principum capita: post dimidiatæ effigies, aliquando etiam integræ figuræ comparebant vel sedentium in solio cum corona & sceptro, aliisque insignibus, vel equo sublimium cum hasta, clypeo, & lorica. Neque in cera duntaxat, sed etiam in plumbo, argento & auro imagines ejusmodi expressas cernere licet. Porro his sigillis nomina fuerunt inscripta literis Romanis aurei seculi, quæ tamen in Antiquioribus permixtæ visuntur sæpius cum barbaricis. At Pontificum sigilla primum ceræ, deinde etiam plumbo fuerunt immissa, nulla certa effigie adhibita, usque dum Urbanus II. alique post ipsum Pa-

pæ

(k) 4. *Academ.*

per ex una Bullæ parte nomen suum v. g. Urbanus II. P. P. ex altera vero nomina SS. Apostolorum Petri & Pauli interjecta cruce, ac inscriptione in orbem ducta adposuerint. Bullæ sigillo plumbeo, *Brevia* vero ut vocant, a quadringentis retro annis obsignari solent annulo Piscatoris, in quo sola Divi Petri adest imago, eo habitu, quo e navicula in mari piscatus est. Ex his sigillis tum sacri tum profani ordinis aliqua fuerunt affixa ipsis membranis Bullarum & Diplomatum, alia fasciis e membrana eadem vel corio in crucis modum decussatis adpensa, perforatis chartis, ut essent fidei publicæ munimentum adversus fraudes, uti pridem animadvertit Suetonius (1): *adversus falsarios tum primum repertum, ne tabulæ, nisi pertusæ, ac ter lino per foramen trajecto obsignarentur.*

Chronologia denique, quæ quantum ad Diplomata pertinet, tres partes complectitur, nimirum *annum & diem, Indictionem, tempus regiminis.* Vetusta erat Alemannorum lex, *ut scriptura non valeat, nisi in qua annus & dies evidenter ostenditur.* Varia tamen fuit annos

com-

(1) *In Nerone c. 17.*

computandi methodus. Romani ante Numam Regem decem duntaxat mensibus annum definiebant, eumque a Februario ordiebantur. Verum additis a Numa duobus mensibus Januario & Februario deinceps initium anni a Januario duxere. Atque hic mos posterior etiam ab Ecclesia Romana fuit observatus teste Gervasio Dorobernensi: *annus solaris, inquit, secundum Romanam traditionem & Ecclesiae Dei consuetudinem a Kalendis Januarii sumit initium: in diebus Natalis Domini, hoc est, in fine Decembris sortitur finem.* Alii vero populi, nominatim Galli & Alemanni vel a mense Martio vel a Paschate illud inchoarunt. Communissimus tamen annos numerandi modus est, ac in diplomatibus civitate donatus, ut a Nativitate Christi initium fiat, id quod Dionysio Exiguo, qui Justiniani Imperatoris temporibus Seculo VI. vixit, scriptores tribuunt, *aeramque Christianam* vocant: octavo autem seculo primus inter historicos Ven. Beda annos *Inarnationis* adhibuit, qui mos subin a codicibus & chronicis in diplomata quoque ac instrumenta publica translatus fuit, Longobardicorum ut creditur Regum voluntate usuque, qui Consulatum Romanorum nomina fastidien-

dientes, & Græcorum Imperatorum æram
 sequi dedignantibus annorum Christi usum
 in publicas suas tabulas introduxerunt.
 Cætera licet aliqui annos, uti dictum est,
 computaverint a Februarii fine, alii a Ja-
 nuarii exordio, seu quod fere idem est,
 quidam ab *Incarnatione*, aliqui a *Nativi-
 tate* Christi (istam enim novem circiter
 mensibus illa præcessit) satis tamen con-
 stat, utriusque annos pro iisdem habitos
 fuisse. Alteram Chronologiæ diplomati-
 cæ partem diximus esse *Indictionem*, quæ
 quindecim annorum periodum complecti-
 tur, estque triplex, scilicet Constantino-
 politana seu græcorum orientis Imperato-
 rum, quæ a Kalendis Septembris: Con-
 stantiniana seu Cæsarea, quæ ab VIII. Kal.
 Octobris: & Pontificia seu Romana, quæ
 a Kalendis Januarii initium sortitur. Ex
 his Constantiniana Indictio potissimam par-
 tem ab Imperatoribus, præsertim Germa-
 nicis, in usum deducta fuit. Demum no-
 ta annorum regiminis adjectorum, quæ ter-
 tiam chronologiæ partem constituit, & di-
 plomatibus veluti colophonem addi, Græ-
 cis Imperatoribus jam dudum familiaris
 fuit, uti eorum numismata passim ostendunt,
 de qua re aliquid in libro de re Numaria
 dixi. Francica diplomata Regum suorum,
 ac regiminum annos pleraque commemo-

rant, a quibus etiam chronologica hæ notæ ad Germanicos Imperatores derivatæ fuerunt. Formulæ consuetæ erant: anno regni nostri &c. anno Christo propitio Imperii vel Regni nostri &c. anno ab incarnatione Christi N. regnante vel imperante gloriosissimo, vel piissimo N. &c. (Tab. XV. & XVII.) Non minus Pontifices a Leone IX. (qui primus videtur annos Christi Domini adhibuisse) etiam Pontificatus sui tempus prodiderunt eg. *Anno Domini Leonis IX. Papæ. I. Indict. II. anno vero Dominica Incarnationis MXLVIII.*

Atque hæc est Diplomatum Oeconomia, ex optimis Auctoribus, qui vastos & omnis generis exemplaribus atque scripturis bene fartos de iis Tomos scripserunt, studiose collecta, quibus coronidis loco addendas censui paucas tabellas, præcipua alphabeta, characterum formas, scripturarum diversis seculis usitatarum fragmenta quædam, & aliquorum diplomatum initia & finem continentes, quum sine his lector, librorum plerumque pretiosorum auxilio destitutus, fere nullam animo ideam de re Diplomatica concipere possit. Plura vero his adjungere prohibet & instituti mei ratio, quæ brevitatem exigit, & vastissima hujus negotii moles, quæ si accuratius tractanda sit, limites vix admittit.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI VII.

L. Indicat Librum. N. Numerum Libri.

A.

- Abbreviationes, seu voces breviata triplicis generis, vel per notas, vel per literas, vel per utrasque.* L. 7. N. 2.
Earum exempla. L. 7. N. 12.
Abbreviandi seu syncopandi methodus circa Seculum XIV. L. 7. N. 12.
Actum & Datum in diplomatibus. L. 7. N. 24.
Ætas scripturæ quomodo e characteribus desumi possit. L. 7. N. 16.

Index Rerum

- Alexandri VII. P. M. colloquium cum Pebrochio & Sociis de studio Diplomatico.* L. 7. N. 7.
- Alphabetum Gothicum constat triplici literarum classe.* L. 7. N. 14.
- Alcuinus commendat discipulis observationem interpungendi.* L. 7. N. 11.
- Anglo - Saxones quomodo in Britanniam intrarint.* L. 7. N. 15.
- Annuli usus multiplex apud veteres: etiam ad signandas publicas literas.* L. 7. N. 27.
- Anni varius computus apud varias nationes.* L. 7. N. 27.
- Antiquitatis scripturarum notæ: Prima character scripturæ: Secunda ratio interpungendi: Tertia Orthographia.* L. 7. N. 15.
- Archiva & Tabularia Veterum, in quibus asservabantur diplomata & chartæ.* L. 7. N. 19.
- Archivorum usus antiquissimus apud Hebraeos, Romanos, & alias rationes.* L. 7. N. 19.
- Archivi Romani mentionem facit D. Hieronymus, & Papa Deus dedit.* L. 7. N. 19.
- Archi-

¶ Verborum Lib. VII.

*Archiva multa fuerunt bello & flammis
absumpta.* L. 7. N. 19.

*Atramentum, ejusque conficiendi metho-
dus e Plinio.* L. 7. N. 13.

B.

*Bartbolini (Thomæ) pronunciatum de va-
rietate scribendi.* L. 7. N. 8.

*Breviatiæ scripturæ maximus usus apud
Monachos.* L. 7. N. 12.

C.

*Caroli M. diploma concessum Abbati
S. Dionysii.* L. 7. N. 26.

*Caroli Calvi diploma concessum Monasterio
Compendiensi.* L. 7. N. 26.

*Characteres primi apud Romanos: eorum
corruptio, & restitutio.* L. 7. N. 9.

*Charta duplex: una e caule fructicis apud
Ægyptios, altera e linteis contritis.*
L. 7. N. 8.

Charta Augusta, Livia, Claudia &c.
L. 7. N. 8.

Char-

Index Rerum

- Charta Ægyptiacæ seu Niloticæ usus quando cæperit.* L. 7. N. 8.
- Chartularii & Archivarii.* L. 7. N. 5.
- Chartularium quid sit.* L. 7. N. 22.
- Chirographa Tobia & Gabelis.* L. 7. N. 3.
- Chronologia diplomatum tria complectitur: annum & diem, indictionem, & tempus regiminis.* L. 7. N. 27.
- Clausula librorum veterum: Explicit liber Feliciter. vel: Explicitum est.* L. 7. N. 13.
- Clausula diplomatis quid complectatur.* L. 7. N. 27.
- in Codicibus Veteres Jurisconsulti addebant ad finem summam versuum.* L. 7. N. 11.
- Compacturæ librorum variæ.* L. 7. N. 13.
- Conringius (Hermannus) impugnat diploma Lindaviense.* L. 7. N. 2.

D.

- Diploma: hujus nominis etymologia, & origo.* L. 7. N. 1.

& Verborum Lib. VII.

Diplomatum magnus hoc ævo adparatus.
L. 7. N. 1.

Diplomatis definitio ex Lazio & Budæo.
L. 7. N. 1. 18.

*Significat etiam edictum & mandatum
Principis: hoc ævo sumitur pro In-
strumento publico.* L. 7. N. 1.

*Diplomata serviunt ad eruditionem, &
ad fidem faciendam.* L. 7. N. 2.

*Diplomata Carolingica, Dagobertina,
Conradina, Henriciana, Fridericiana.*
L. 7. N. 2.

*Diplomatum custodiendarum cura apud
Majores nostros.* L. 7. N. 2.

*Diplomaticæ crescentis duæ causæ: erudi-
tionis studium, & lites.* L. 7. N. 5.

*Diplomata pleraque in membranis scripta
fuerunt.* L. 7. N. 8.

*Diplomatum divisio in Regalia, Pagen-
sia, & Ecclesiastica.* L. 7. N. 18.

Diplomatum facies exterior. L. 7.
N. 20.

*Diplomata habent aliquid commune cum
omnibus, & proprium singulis.* L. 7.
N. 20.

Diple.

Index Rerum

- Diplomatum scriptura in plurimis differt
ab ea, quæ Codicum est.* L. 7. N. 20.
- Diplomatum facies interior: conscribendorum
ratio cuius ævo propria.* L. 7.
N. 21.
- Diplomata falsa conscribendi occasiones &
causæ.* L. 7. N. 22.
- Remedium lacera & deperdita reficiendi.*
L. 7. N. 22.
- Diplomatum falsorum tres classès: Refe-
cta, adulterata, & proprie falsa.*
L. 7. N. 23.
- Tres modi interpolandi diplomata.*
L. 7. N. 23.
- Diplomatum octo partes, harumque com-
pendium.* L. 7. N. 26.

E.

- Eleazarus Pontifex misit libros membra-
naceos ad Ptolemæum Iphildelpsum.*
L. 7. N. 8.
- Encaustum solis Imperatoribus ad publica
scripta exaranda concessum.* L. 7.
N. 13.

Exa-

Et Verborum Lib. VII.

Examini diplomatici exemplum insigne.
L. 7. N. 25.

*Expositio causarum, quæ ad beneficium
concedendum movent.* L. 7. N. 26.

F.

*Fidei firmandæ apud hebræos ratio: per
juramentum, per testes, per chiro-
grapha.* L. 7. N. 3.

*Formula Instrumentorum publicorum, Et
Confirmationum apud Germanos.* L. 7.
N. 4.

*Formula diversæ Invocationum in Diplo-
matibus.* L. 7. N. 26.

Franci, qua ratione in Galliam venerint.
L. 7. N. 15.

*Fraudes, quæ in diplomatibus committi
possunt.* L. 7. N. 25.

G.

*Gaidulphus expilat in Italia Monachorum
tabularia.* L. 7. N. 2.

Index Rerum

- Germania diplomatum & instrumentorum
valde facunda est.* L. 7. N. 4.
- Germani contrabere solebant non nisi per
scripturas.* L. 7. N. 4.
- Germanorum modica initio cura circa di-
plomata: postmodum maxima Secu-
lo XVI.* L. 7. N. 5.
- Germonii (Bartholomæi) S. J. encomium
testimoniis firmatum.* L. 7. N. 7.
- Gotbi quomodo Italia potiti sint.* L. 7.
N. 15.

I.

- Ilias & Odyssea Homeri tota scripta in
draconis intestino 120. pedes longo.* L. 7. N. 8.
- Inchartare: prædium inchartatum.* L. 7.
N. 4.
- Inscriptiones variae cum titulis Imperato-
rum, Regum, Principum &c.* L. 7.
N. 26.
- Inscribendi bullas Pontificum modus.*
L. 7. N. 26.
- Inter-*

Et Verborum Lib. VII.

Interpuncta Veteribus vix ulla: postmodum singuli versus puncto terminari solebant.

L. 7. N. 14.

Interpuncta ab Aristophane inventa.

L. 7. N. 11.

Ea in sacros Codices primus invexit D. Hieronymus.

L. 7. N. 11. & 15.

Interpuncta per coma, colon, semicolon, & punctum.

L. 7. N. 11. & 15.

In antiquissimis scripturis Romanorum nulla interpuncta: postea addita puncta singulis vocibus.

L. 7. N. 15.

Invocationes in diplomatibus.

L. 7.

N. 26.

Lus Latinum ex Italia in Germaniam penetravit circa finem seculi XV.

L. 7. N. 5.

Juramento fidem datam firmabant Abimelech & Abrahamus: Esau & Jacob.

L. 7. N. 3.

L.

Lexicon diplomaticum abbreviationibus plenum Waltberi.

L. 7. N. 12.

Index Rerum

- Libri ostrogographi, seu ex utraque parte scripti.* L. 7. N. 13.
- Libri vetusti scriniis catena alligati.* L. 7. N. 13.
- Lis diplomatica celebris inter Abbatem S. Donati, & Ecclesiam Mediolanensem.* L. 7. N. 25.
- Lites diplomaticæ variæ inter civitates, monasteria, Episcopatus, Principes &c. recensentur.* L. 7. N. 5.
- Literæ Gothicæ a seculo V. invaluerunt.* L. 7. N. 14.
- Longobardi quomodo Italiam subjugarint.* L. 7. N. 15.
- Ludewigii crisis intemperans in Papebrochii & Germonii criticam.* L. 7. N. 7.

M.

- Mabillonii (Joan.) celebre opus de re diplomatica.* L. 7. N. 7.
- Ejusdem testimonium de Papebrochio.* L. 7. N. 7.

& Verborum Lib. VII.

- Materia, in qua olim scriptum fuit, triplex, membrana, philyra, charta.*
L. 7. N. 8.
- Membranae origo & modus eam conficiendi.*
L. 7. N. 8.
- Membrana cur ad scribendum fuerit adhibita.*
L. 7. N. 8.
- Minium, unde Rubricæ.*
L. 7. N. 13.
- Monogrammata quid sint, & qualia in Diplomatis & Bullis.*
L. 7. N. 27.
- Muratorius (Ludovicus) multas scripturas & diplomata Italiae in lucem protaxit.*
L. 7. N. 3.

N.

- Notæ Tironis ad significandas integras voces.*
L. 7. N. 12.
- Notas Tironis quinam in lucem protraxerint.*
L. 7. N. 12.
- Notis integra olim Psalteria fuerunt conscripta.*
L. 7. N. 12.

Index Rerum

- Notas fieri in libris & Instrumentis publicis vetuit Justinianus Imp.* L. 7. N. 12.
- Nota antiquitatis ad discernendas scripturas.* L. 7. N. 15.
- Nota peculiaves singulis seculis propria.* L. 7. N. 16.

O.

- Ordo & modus scribendi apud veteres.* L. 7. N. 13.
- Ornamenta varia & pretiosa literarum, vocum & paginarum in Manuscriptis.* L. 7. N. 13.
- Orthographia veterum secundum plerasque Alphabeti literas.* L. 7. N. 10.

P.

- Parchartæ quid fuerint.* L. 7. N. 18.
- Papebrochius (Daniel) S. J. primus Studii Diplomatici parens.* L. 7. N. 7.

Ejus

& Verborum Lib. VII.

- Ejus Propylæum Antiquarium circa
membranas vetustas.* L. 7. N. 7.
- Ejusdem litera ad Mabillonium.* L. 7.
N. 7.
- Pbilyra seu papyri descriptio.* L. 7.
N. 5.
- Pena in adulterantes diplomata.* L. 7.
N. 22.
- Pena contra diplomata agentium; multa,
anathema, imprecatio &c.* L. 7.
N. 27.
- Postæ seu Veredorum cursus apud veteres
Romanos quomodo fuerit institutus.*
L. 7. N. 1.
- Precaria & Præstaria chartæ.* L. 7.
N. 1.
- Psalterii scriptura singularis.* L. 7.
N. 17.

R.

- Regula pro recto circa diplomata indicio
ferendo.* L. 7. N. 22.
- Regula octo ad discernenda vera diplo-
mata a falsis.* L. 7. N. 24.

Index Rerum

- Romani fœdus initum cum Judæis in tabulas æreas referunt.* L. 7. N. 3.
Romanorum veterum scripturæ ac diplomata pauca supersunt. L. 7. N. 3.
Rotuli seu volumina ex una solum parte scripta. L. 7. N. 13.

S.

- Scriptura Romana: ejus characteres unciales, cubitales, trabales, semiunciales, minutissimi.* L. 7. N. 9.
Scripturarum & literarum diversitas singulis pene seculis. L. 7. N. 8.
Scriptura quando nitore pristino restituta fuerit. L. 7. N. 14.
Scripturas discernendi difficultas, & modus. L. 7. N. 17.
Scriptura Gotthica, Longobardica, Franco-Gallica, Anglo-Saxonica, vetus Germanica, tremula seu flammea. L. 7. N. 9.
Scripturarum diversarum tabulas quinam typis ediderint. L. 7. N. 12.

& Verborum Lib. VII.

Scripturarum formulæ ac characteres secundum ordinem Seculorum. L. 7.

N. 14. & 15.

Scriptio per lineas & columnas. L. 7.

N. 13.

Scriptorum de re diplomatica triplex classis, & eorum catalogus. L. 7. N. 6.

Sigilla & signa diplomatum & bullarum.

L. 7. N. 27.

Stilus diplomatum.

L. 7. N. 21.

Stili barbaries non obest integritati diplomatum.

L. 7. N. 22.

Studii diplomatici utilitas & necessitas.

L. 7. N. 2.

Subscriptiones diplomatum. L. 7. N. 27.

T.

Tabelliones seu Tabellarii unde dicti. L. 7.

N. 1.

Testes fidei data exemplo Abrahami.

L. 7. N. 3.

Tituli in diplomatibus adhiberi soliti.

L. 7. N. 26.

Vidi.

Index Rerum & Verb. Lib. VII.

V.

Vidimatio diplomatum. L. 7. N. 22.

Ulpila auctor scripturae Gothicæ. L. 7.
N. 14.

*Sacram Bibliam transtulit in linguam
Gothicam.* L. 7. N. 14.

W.

*Waltberi (Joan. Lud.) Lexicon abbrevi-
viationum.* L. 7. N. 14.

Tab. I.

is.

N

N

Z

e

Alphabetum Romanum primæ ætatis.

1. ABCDEFGHIJLMN
OPTQR RSTYX.

Aliud Alphabetum simile.

2. ABCDEFGHIKLMN
OPQRSTTTVXVZ

Fragmentum legis Romanæ.

3. II. VIR. QVEI. EX. H. L.
*Duumvir, qui * ex hac lege*

FACTVS. CREATVSVE
factus creatusve

ERITIS. FACITO IN
erit, is facito in

DIEBV S CCL. PROXS
diebus proxi-

VMEIS. QVIBVS &c.
mis, quibus &c.

* alij legunt: ex honesto loco.

THESE ARE THE
LETTERS OF THE

ALPHABET
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V X Y Z

THESE ARE THE
LETTERS OF THE
CREATIVE

ARTS
AND
SCIENCE

OF THE
UNIVERSE

T.

III.

L.

n.

l

2

,

3

.

8

l.

-

r

-

17

Alphabetum Gothicum.

1. A. B. G. ð. e. f. g. h. I vel Ī. K. L. M.
N. O. P. Q. R. S. T. U. V. X. Z.

Scriptura Gothica.

2. EGQENĪACCETPIĀDĀNŌ
OÐETTKĀDĪDĪUQB̄
*Ego enim accepi a Domino
quod et tradidi vobis &c.*

Alphabetum Franco-Gallicum.

3. A. a. u. u. bb. c. e. d. u. e. ff. g. h. i. l.
m. n. s. p. p. q. y. r. r. a. a. u. s. x. r̄
y. z.

Scriptura Franco-Gallica
seu Merovingica.

4. Augustinus Discipulus
beati Ambrosij, Yppone regi-
a Africa oppidi Eps. &c

Abraham Gottlob
M. A. R. A. M.
K. E. T. P. N. P. X. Z.
Abraham Gottlob

TRACETILIANO
TRACETILIANO
Abraham Gottlob

Abraham Gottlob
Abraham Gottlob
Abraham Gottlob

Abraham Gottlob
Abraham Gottlob
Abraham Gottlob

Abraham Gottlob
Abraham Gottlob
Abraham Gottlob

Tab. III.

1.

m. n.

7.

ica.

SK

Doruy

OFFIC

Ser-
lorus
offici-

q. r.

gen

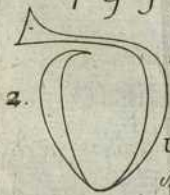
en-

yer

es

Alphabetum Anglo-Saxonicum.

1. a. d. b. b. c. d. u. e. f. g. h. i. l. m. n.
o. p. q. y. y. w. n. r. t. u. x. r. z.

Scriptura Anglo-Saxonica.

2. DOMINO meo & dī scti
uo Fulgentio Episcopo Ysidorus
quere quid sit me oris mof aq
orum &c.

*Domino meo et Dei Ser-
uo Fulgentio Episcopo Ysidorus
Episc. Quere a me originem officio-
rum &c.*

Alphabetum Longobardicum.

3. u. d. b. c. d. e. f. g. h. i. l. m. n. d. p. q. r.
s. r. t. u. x. y. z.

4. Scriptura Longobardica.

reunt re nq quis prin cipibus diligen
Aunt antiquis principibus diligen-
tuce studiu fuisse. uaten remie adter
tia studiu fuisse, ut eis amatores

quidem ornamentorum. &c.
quidem ornamentorum &c.

1711
The Hon. the
The Hon. the

Right Hon. the
LORDS OF THE

Privy Council

Sheweth that
The Hon. the
Right Hon. the

Lords of the
Privy Council

Have thought fit
to give leave

unto the
Hon. the

Right Hon. the
Lords of the
Privy Council

IV.

7

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

.

.

ia=

li=

1.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

ri

.

.

.

.

.

.

.

.

1. *Amnnonolum uqserum vbi*
Tunc non solum ut periurii rea-
amlyrum vcludum dōs
tus incurram secundum Leges, &c.

2. a a. b. c. d. e. e. f. 3 3. g. h.
 i. l. l. m. n. o. o. p. a. r.
 r. s. r. a. a. u. x. v.

Alphabetum Carolinum
 seu Francicum.

3. *W a e f g h i m n o p q r t u x.*

Scriptura Carolina.

4. *W a y h i r e s p i m s r r l e u d h m u l . &c.*
atq; idcirco vapi martyr beatissimus.

Alphabetum Psalterii.

5. a. a. b. c. d. e. e. f. p. 3. g. h. i. t. l. m.
 n. n. o. p. q. r. R. p. s. T. u. x. x. d. B.

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

|||
u.

.

ia=

li=

Λ.

TR

5 ri

17.

2.

Scriptura Seculi VI.

1. INNOCENTIUS DICENTIO
Innocentius Decentio

EP̄O EZUBINO *si instituta*
Ep̄o Eugubino . si instituta

ECCLESIASTICA UT SUNT A BE-
Ecclesiastica ut sunt a bea-

TIS APOSTOLIS TRADITA &c.
tis Apostolis tradita , &c.

Scriptura Seculi VII.

2. MEMINIT SCITAS
Meminit Sanctitas

VESTRAE EUANGELIUM
Vestra , Evangelium

SECUNDUM IOHANNEM EX ORDINE
Secundum Iohannem ex ordi-

NE LECTIIONUM &c.
ne Lectionum &c.

|||
u.

2.

ia=
li=
1.

101

5. ri

1.

2.

Scriptura Seculi VIII.

1. Cupieram dilecte mi aestate pręte
 Cupieram, dilecte mi, aestate pręte -
 rit audere faciem tuam quando illis in
 rita videre faciem tuam, quando illis in
 partibus fui sed prępeditur lassitudi
 partibus fui; sed prępeditus lassitudi -
 ne somipedum ad te ire non potui
 ne somipedum ad te ire non potui .

Scriptura Seculi IX.

2. & m de dom nur Karolur vol ur reg -
 Et inde Dominus Carolus solus reg -
 num suscepit & dō protegente guber -
 num suscepit, et Deo protegente guber -
 nat usq; in præsentem annum feliciter
 nat usq; in præsentem annum feliciter,
 quē annus regni eius XLII
 quē est annus regni eius XLII .

Im perii autem VIII .

Libri VIII

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

Libri IX

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

De... ..

|||
u.

ia=
li=
Λ.

|||
R

5^{ri}

|||
7.

et.

Scriptura Seculi IX circa medium.

1. CUM SEDEAT KAROLYS MAGNO CORO
NATVS HONORE
*Cum sedeat Carolus magno coro-
natus honore*

ESTIOSIAESIMILIS PARQVE THEO
DOSIO
*Est Iosia similis, parque Theo-
dosio.*

Scriptura ejusdem Seculi.

2. Dunc abbas humilivus rufabri
care libellum
*Hunc abbas humilis iussit fabri-
care libellum*

Angilbertus enī vilis & exiguus.
Angilbertus enim vilis et exiguus.

Scriptura Seculi X.

3. Cū rabies vandaliæ persecutionis & insania
circūquaq. gallorū populos dirissime pmeret
Nā eadē gens ab ultimis finib. galliæ e-
gressa &c.

*Cū rabies Vandaliæ persecutionis et insania
circumquaq. gallorum populos dirissime premeret.
Nā eadē gens ab ultimis finib. galliæ e-
gressa &c.*

THE UNIVERSITY OF ...

OF THE ...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

ia =

li =

Λ.

TR

5 ri

17.

1. Sequitur Feceruntq; ita moyses & aaron sic precepit dñs. Et eleuam ungam percussit aqua flumini coram pharaone

Sequitur: Feceruntq; ita Moyses et Aaron sicut preceperat Dñs. Et eleuans uirgam percussit aqua fluminis coram Pharaone.

Scriptura Seculi XII.

2. **PAVLUS** apls. Qui cum Saulus prius uocaretur n̄ ob aliud q̄m tum n̄ uidetur hoc nomen elegit n̄ ut ostendat paruum tanq̄m minim̄ aptoz

PAVLUS Apostolus. Qui cum Saulus prius uocaretur, non ob aliud, quam tum mihi uidetur, hoc nomen eligit, nisi ut se ostenderet paruum tanquam minimum Apostolorum.

3. Scriptura Seculi XIII.

Quōme unū si p̄sente p̄tē r̄fict̄. quenda dō deuotiū clericū noīe nicholau. ap̄ s̄n̄ uictorē de hoc sectō migrasse. Cuiq; res suas iā dictē ecclie attribuet donno Garino uirō religiosissimo. ut eas vicinis ecclis p̄ obitū suū ut sapiens dispensator p̄dēnt erogaret.

Noverint universi p̄sentes pariter et futuri, quenda dō devotiū clericū, nomine Nicolau, apud S. Victore de hoc seculo migrasse, qui commisit res suas iā dictē ecclie Abbati, videlicet Dño Garino viro religiosissimo, ut eas vicinis ecclis post obitum suum ut sapiens dispensator prudenter erogaret.

1711

1712
1713
1714
1715
1716
1717
1718
1719
1720
1721
1722
1723
1724
1725
1726
1727
1728
1729
1730
1731
1732
1733
1734
1735
1736
1737
1738
1739
1740
1741
1742
1743
1744
1745
1746
1747
1748
1749
1750
1751
1752
1753
1754
1755
1756
1757
1758
1759
1760
1761
1762
1763
1764
1765
1766
1767
1768
1769
1770
1771
1772
1773
1774
1775
1776
1777
1778
1779
1780
1781
1782
1783
1784
1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800

1801
1802
1803
1804
1805
1806
1807
1808
1809
1810
1811
1812
1813
1814
1815
1816
1817
1818
1819
1820
1821
1822
1823
1824
1825
1826
1827
1828
1829
1830
1831
1832
1833
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

b. XII

ia =

li =

Λ.

TR

5. ri

17.

2.

Scriptura Seculi XIV.

1. Ego igitur gratias ago deo Qui dedit michi
Ego igitur gratias ago Deo, qui dedit michi
 gratiam scribendi secundum modulum ingenii mei
gratiam scribendi secundum modulum ingenii mei
 super omnes in biblia contentos primo super illos
super omnes in biblia contentos: primo super illos
 qui sunt de Canone - incipiendo a Genesi de
qui sunt de Canone, incipiendo a Genesi. &c.
 Actum Parisius anno dm M. CCC. XXX.
Actum Parisijs anno Dni M. CCC. XXX.
 XII° Kalendas apphs. finito libro reddat
XIII Kalendas Aprilis. Finito libro reddatur
 Gloria christo
gloria Christo.

Scriptura Seculi XV.

2. Hæc sunt verba christi quibus amoremur quia
Hæc sunt verba Christi, quibus admonemur qua-
 tenus vitam eius et mores imitemur. Si uelim
tenus vitam eius et mores imitemur: si uelim
 us ueraciter illuminari.
us ueraciter illuminari.

DE REBUS CIVILIBUS

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure
et de iure et de iure et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

De rebus civilibus et de iure personarum
et de iure reum et de iure actionum
et de iure iudiciorum et de iure

I.

b. XII

l.

8.

d.

g.

w.

n

R

B.
U

g.

f.

F

o

L.x.

|||

u.

ia=

li=

1.

|||

ri

|||

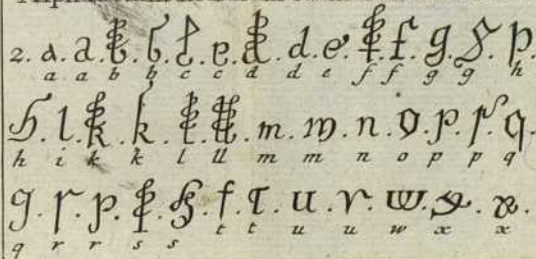
.

.

Scriptura literarum maiuscularum
latinarum medii ævi.

Alphabetum literarum latinarum minorum.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, including the word "meditatio".

A row of four large, ornate Gothic letters: A, B, C, D.

A row of four large, ornate Gothic letters: E, F, G, H.

A row of four large, ornate Gothic letters: I, J, K, L.

A row of four large, ornate Gothic letters: M, N, O, P.

A row of four large, ornate Gothic letters: Q, R, S, T.

A row of four large, ornate Gothic letters: U, V, X, Y.

Handwritten text below the main alphabet, possibly a decorative flourish or a specific instruction.

A row of four large, ornate Gothic letters: Z, followed by decorative flourishes.

A row of four large, ornate Gothic letters: followed by decorative flourishes.

A row of four large, ornate Gothic letters: followed by decorative flourishes.

CI.

b. XII

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

XIV.

XV.

XVI.

XVII.

XVIII.

XIX.

XX.

XXI.

XXII.

XXIII.

XXIV.

XXV.

XXVI.

XXVII.

XXVIII.

XXIX.

XXX.

|||

u.

ia=

li=

1.

|||

ri

o

o

o

o

L.x.

Alphabetum Germanicum, quod etiam ad
latina^s scriptione^s adhibuerunt Seculo XIII.

1. A a a B b b b C c c D d d
 E e e e F f G g g g H h h
 I i i K k L l l M m m N n
 O o o P p p Q q q R r r
 S s s S s s T t t U u u
 X X x Y y z

Alphabetum Seculi X.

2. A A a a b C c c D d d E e e
 f g H h I i i K l M m n n o
 P q r r r S t t t U u X x

In nomine domini Amen
A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

Alphabetum Secundu

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

IIIIIIIIII

. II. W.

Roma=
t in di=
olo M.

. .

XIIIIIIIIII

luc Tri

XIIIIIIIIII

raia de.

a. a. b. c. d. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. w.

x. y. z.

x. y. z.

Alphabetum literarum Romanarum, quæ usui fuerunt in diplomatum inityjs a Carolo M. per plura secula.

C. I. N. O. M. I. N. E. S. A. N. C. T. E. E. T. I. N. D. I. V. I. D. U. E. T. R. I.

In nomine sancte et individue Tri

W. I. C. E. M. A. N. N. U. S. D. I. V. I. N. A. F. A. V. E. N. T. E. G. R. A. T. I. A. S. E.

nitatis Wicmannus Divina favente Gratia se

Handwritten text in a Gothic script, possibly a list or index, with a large red initial 'A' on the left side.

Alphabetum liberum Romae
ad inveniendum
plurimum in
per plura secula

Handwritten text in a Gothic script, possibly a list or index.

Handwritten text in a Gothic script, possibly a list or index.

III.

um

um

um

um

um

um

um

um

um

um

Diploma Carolinum.

Carolus gratia Dei Rex Francorum

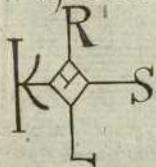
Et Langobardorum, ac Patricius Romanorum

Inter se commutaverunt. Notum sit

Inter se commutaverunt. Notum sit

Inter se commutaverunt. Notum sit

Signum

Caroli glori-

osissimi Regis.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

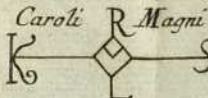
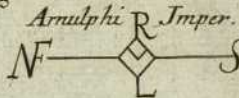
K.

Parto

tena

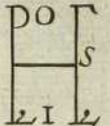
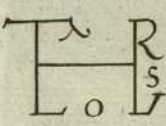
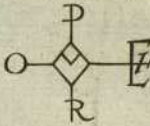
Monogrammata.

Caroli Magni. Arnulphi Imper.

A notat literam A. \diamond literam O. ∇ literam V.

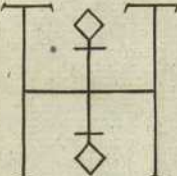
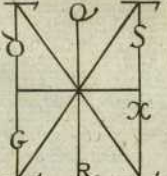
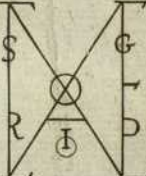
Hluodowici Regis. Hlotharii R. Odonis Regis.

Ottonis I. Imp.

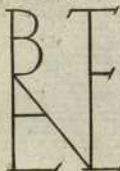
Henrici V. Imp.

Conradi R.

Benedicti

Papa.

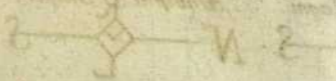

Bene valete.

Leonis Papa.

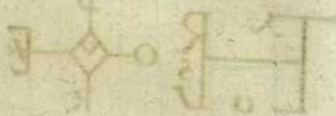
W

Alphabetum
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z

Alphabetum
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z

1
C

f
f

o

G
i

l
l

20

1

16
2

2

Diploma Ludovici Germaniæ Regis.

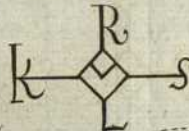
In nomine sancte et individue Trinitatis: Ludovicus divina favente gratia rex, si liberalitatis
 nostre munere locis Deo Deditiss quiddam conferimus beneficium, et necessitates Ecclesiasticas ad peti-
 tiones servorum dei nostro relevamus iuvamine manu propria nostra subteream
 tiones servorum Dei nostro relevamus iuvamine & manu propria nostra subter eam
 firmavimus, et aucti nostri impressione assignari iussimus et dilecto filio nostro Karolo eum firmare precepimus
 firmavimus, et aucti nostri impressione assignari iussimus et dilecto filio nostro Karolo eum firmare precepimus

Signum

POES
LIE

Domini Hludouici Serenissimi Regis

Signum

Karoli

Hebarhardus Notarius ad vicem Grimaldi recognovit et sub data v. Kal. august.
 Hebarhardus Notarius ad vicem Grimaldi recognovit et sub data v. Kal. august.
 a. nno xxxiiii regni domini Hludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnante
 regni Domini Hludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnante

Locus
Sigilli

Indictione xiiii
Indictione

Actum Regensburge civitate Regia In Domini nomine feliciter Amen * id est, Regensburg.

Handwritten text in a cursive script, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text in a cursive script, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text in a cursive script, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

2

18
19
20
21
22

nt
nta
S
si
e
re

C

In nomine

In nomine

Divina

Divina

Sanctae

Sanctae

Favente

Favente

et individua

et individua

Clementia

Clementia

Trinitatis

Trinitatis

Rex

Rex

Henricus

Henricus

Omnibus xpi nostrisq; fidelibus tam futuris quam presentibus notum esse volumus. qualiter
Omnibus, Christo nostrisq; fidelibus tam futuris quam presentibus notum esse volumus. qualiter

nos per interventum ac petitionem fidelium nostrorum. SIGEFRIIDI videlicet Mogontini Archie-
nos per interventum ac petitionem fidelium nostrorum Sigefridi videlicet Mogontini Archie-

pi. et SIGEHARDI cancellarii. cuiusdam LIUTWINO Servientis, fidei nostri KATBORONIS. &c.
piscopi et Sigehardi Cancellarii cuiusdam LIUTWINO Servientis, fidei nostri Katboronis etc.

Signum Dni Henrici

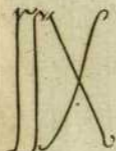
Quarti

Regis.

Imperatoris.

Trinitatis

Rex

notum est
notum esse

SEFRIDI uidel
gefridi uidel

ruenti fidelis
ruenti fidelis

quarti

A decorative musical staff with vertical lines. The first and last lines are decorated with wavy, scroll-like flourishes. The staff is positioned below the word 'quarti'.

N
Y
L
E
I
O
A
R
J
C
O
B
S
O

Nicolaus PP. I.

N I C O L A U S EPIS COPUS S ER VVS SER VOR VM DEI

quibus in vestris litteris nostris venerabilis monasterio sancti christi dilectis fratribus ac filiis nostris in venerabili monasterio Sancti Christi

in vestris litteris sub regula sancti benedicti religiosa conversatione de gentibus martiris dyonysii sub regula Sancti benedicti religiosa conversatione de gentibus

scriptum per manum sophronii notarii regionarii et scribarum

Sanctae Romanae Ecclesiae, In mense aprile Indict. undecima

Datum III Kal. maias per manum Tiberii primicerii Sanctae sedis apostolicae

Imp. d. n. Augusti Hludovici Insp. Dno nro Augusto Hludovici

BENE UNLETE

Co a Deo Co ronato ma gno

W mico

CCCCCCC

T in

en

en

ur

ibap

p

m

Ap

m

o

Large decorative initial 'O' or 'I' at the top of the page, partially faded.

Faint, illegible handwritten text in the upper middle section.

Large, faded decorative initial 'I' or 'J' in the middle section, with illegible text below it.

Large decorative initial 'I' at the bottom of the page, with the word 'VITE' visible to its right.

LIBER VIII.

DE

PHILOSOPHIA

NATURALI

ET

MORALI.

LIBER VII.

DE

PHILOSOPHIA

NATURALI

ET

MORALI.

EPITOME
LIBRI VIII.

DE
PHILOSOPHIA NATU-
RALI AC MORALI.

CAPUT I.

PHILOSOPHIÆ PRETIUM;
NECESSITAS ET UTILITAS.

§. I.

Ejusdem pretium.

I.

*M*undum in gratiam Philosophorum
condidisse videtur Numen, dum
illum eorum disputationibus tradidit.
Discrimen inter Philosophos & Plebeios in
mundi contemplatione. Philosophia Ma-

Epitome Libri VIII.

*ter artium teste Tullio. Philosophorum
auctoritas apud veteres.*

§. II.

Necessitas.

II.

*Philosophia necessaria est homini, tum
ut homo est, tum ut membrum Reipubli-
cæ, tum ut Christianus, quæ tria te-
stimoniis late probantur.*

§. III.

Utilitas Philosophiæ.

III.

*Ostenditur hæc e testimonio Salomo-
nis, & ex grandi dono ratiocinationis,
quod Deus hominibus concessit. Per-
stringitur vile pretium, in quo apud
aliquos est Philosophia.*

Epitome Libri VIII.

CAPUT II.

**PHILOSOPHIÆ ORTUS ET
PROGRESSIO.**

§. I.

Origo.

IV.

Prima semina Philosophiæ sunt ipsa hominis natura & indole a Deo indita. Describitur æconomia facultatum, quæ humanæ menti insunt ad philosophandum.

IV.

Ægyptiorum philosophia signis arcanis & hieroglyphicis plena erat. Græci veritates latentes explicarunt apertius. Tres sectæ Philosophorum: Ionica, Italica, & Eleatica. Post has alia tres: Academica Socratis, Platonica, Aristotelica seu Peripatetica.

Epitome Libri VIII.

VI.

Ægyptios & Græcos antecessit Moses, qui veram Philosophiam tradidit, ejusque compendium in descriptione mundi, seu operum sex dierum exhibuit.

VII.

Post Platonem & Aristotelem Philosophia cæpit degenerare in varias alias sectas: Academicam, Cynicam, Stoicam, Scepticam, Eclecticam seu Electivam.

VIII.

Romanorum præstantissimi, ut Lælius, Scipio, Julius Cæsar, Cicero Athenas ad Philosophiam addiscendam profecti sunt. Floruit aliquamdiu Romæ, sed post Augustum Cæsarem nil fere nisi nomen Philosophorum remansit.

Epitome Libri VIII.

§. II.

Philosophiæ progressio.

IX.

Christi in terras adventu & doctrina multæ veteris Philosophiæ superstitiones & errores detecti & emendati fuerunt. Patres primitivæ Ecclesiæ se multum philosophico studio impendunt tum ad gentilium Sophorum, tum ad hæreticorum fraudes & falsas doctrinas debellandas.

X.

Arabes in Hispania seculo XIII. Aristotelis Philosophiam instaurarunt; sed nimium subtilitatibus tribuerunt. Novæ sectæ Philosophicæ: Thomistica, Scotistica, Nominalis: Item Chymica, Cabalistica, & Mechanica.

XI.

Novam recentemque Philosophiam circa medium seculi XVI. condiderunt Verulamius & Boyleus in Anglia, & Galileus in Hetruria: hos secuti sunt alii in Italia & Belgio: in Gallia Gassendus & Cartesius. Descriptio Hypothesis Cartesianæ: post hos Isaacus Newton.

XII.

Seculo XVII. & XVIII. aucta est & exculpta Philosophia plurimis, pulcherrimisque experimentis. Methodum Mathematicam seu Geometricam inducere tentavit Wolfius.

Epitome Libri VIII.

CAPUT III.

OECONOMIA PHILOSOPHIÆ.

§. I.

Partitio vetus.

XIII.

Divisa est ab antiquis in Naturalem, Moralem, & Dialecticam. Explicatur cujuslibet harum proprium officium. Recentiores diviserunt in Logicam, Physicam, Metaphysicam, & Ethicam. Ratio iujus divisionis,

§. II.

Partitio nova.

XIV.

Hæc reipsa convenit cum veteri, ac solum nomine tenus differt ab illa, dum novis & speciosis nominibus res antiquas complectitur.

Epitome Libri VIII.

CAPUT IV.

LOGICA.

§. I.

Logica docens.

XV.

Logica est Organum seu instrumentum ad omnes alias scientias. De ea sensus D. Augustini, & Ciceronis. Dividitur in Logicam Majorem & Minorem. Tres mentis operationes explicantur.

§. II.

Logica utens.

XVI.

Ostenditur magna vis Logicæ ad hominis intellectum in suis operationibus vel emendandum, vel perficiendum.
Varie-

Epitome Libri VIII.

Varietas ingeniorum in studio Philosophico. Commendatur methodus syllogistica.

CAPUT V.

PHYSICA.

§. I.

Ejus prolegomena.

XVII.

Commendatur studium Physices antiquissimum, ac dividitur in universalem & particularem. Senecæ de Physica iudicium.

XVIII.

Partitio mundi in subterraneam, sublunarem, & cælestem. Describitur mundus subterraneus secundum systema Kircheri: ejus pyrophyllacia, & atmosphylacia.

XIX.

Epitome Libri VIII.

XIX.

Describitur mundus sublunaris: ejus centrum, & structura: figura rotunda, & stabilitas: Maria & flumina: evaporationes & exhalationes; atmosphaera, & regiones aeris.

XX.

Describitur mundus caelestis: stellæ fixæ, errantes: numerus stellarum secundum diversos auctores: constellationes seu asterismi: sol cum maculis, & luna cum phasibus: motus siderum: Saturnus, Jupiter, Mars, Venus, & Mercurius cum suis phaenomenis.

§. II.

Physica universalis.

XXI.

Agitur de principiis corporis naturalis, atque de ejus adfectionibus: divisi-
bilita-

Epitome Libri VIII.

bilitate, porositate, rarefactione & condensatione, motu, gravitate, elasticitate, æquilibrio solidorum & fluidorum, electricitate. Errores veterum circa principia corporis naturalis, & variæ recentiorum opiniones. Epicrysis de accidentibus.

§. III.

Physica particularis.

XXII.

Genesis & systema mundi. Opinio recentiorum de figura mundi spheroidica. Hypotheses Ptolomæi, Copernici, & Tychoonis. Fabula de Lunicolis. Motus siderum & influxus.

XXIII.

Elementum aeris.

Hujus officium est, ut sit emporium inter terram & cælum: ejus dotes gravitas

Epitome Libri VIII.

vitas & elasticitas. Meteora aeris: Iris, parheliolum, paraselene, halo, aura Borealis &c.

XXIV.

Elementum ignis.

Natales ignis: ejus extinctio: tres classes ignium. Meteora, ubi de fulmine: Dracones volantes, caprae saltantes, stellae cadentes &c.

XXV.

Elementum aquae.

Ejus natura, color, & varia experimenta physica. Gravitas aquarum & liquorum. Fluminum origo & cyclofis aquarum. Aestus marinus, diversaeque circa illum opiniones Galilaei, Cartesii, Newtoni, Kircheri, de Chales.

XXVI.

Epitome Libri VIII.

XXVI.

Elementum terræ.

Ejus natura : tres regiones : thesauri triplicis generis : mineralia, lapides, metalla. Magnetis indoles, & virtutes. Terræ meteora, venti & terræ motus : horum origo & vis.

XXVII.

Plantæ.

Earum anatomia & partes. Plantarum divisio : diversa illarum patria & vires : origo, incrementum, & propagatio. Pretiosæ excretiones plantarum, ut sunt resina, myrrha, thus, balsamum, mel, saccharum &c.

XXVIII.

XXVIII.

Animalia.

Horum ortus & genesis. Divisio in perfecta & imperfecta, in ovipara & vivipera. Animalium vita, ubi ostenditur, non esse mera automata: diversae species animalium; volatilium, terrestrium & aquatilium: Insectorum diversissima genera: omnium horum indoles.

XXIX.

Homo.

Oeconomia corporis humani, & divisio in tres regiones, in animale, vitalem, & naturalem. Ad primam pertinent: cerebrum, oculus, auris, lingua, nares. Ad secundam: cor, pulmones venae, arteriae. Ad tertiam: hepar, ventriculus, lien, renes, intestina. Agitur de partibus exterioribus corporis

Epitome Libri VIII.

corporis humani simularibus & dissimularibus : de sanguinis circulatione : de respirationis historia. Item de quinque sensibus exterioribus visus, auditus, gustus, tactus, & odoratus : rursus de tribus sensibus interioribus : de sensu communi, phantasia, & memoria, quæ omnia pluribus explicantur.

C A P U T VI.

METAPHYSICA.

§. I.

Entis natura, & proprietates.

XXX.

Metaphysica Entis cognitionem & doctrinam complectitur, ejusque proprietates explicat, quæ sunt : ve-

Epitome Libri VIII.

rum, bonum, unum. Item relatio, oppositio, & ordo, ad quam ultimam temporis & loci ratio refertur. Quinque Universalia Porphyrii. Quatuor causarum genera.

§. II.

Anima rationalis.

XXXI.

Quatuor animæ hujus dotes: spiritualitas, libertas, indivisibilitas ac immortalitas demonstrantur. Animæ rationalis origo, & vix de ea sententiæ. commercium inter mentem humanam & corpus. Præcipuæ facultates animæ, scilicet intellectus & voluntas.

§. III.

Epitome Libri VIII.

§. III.

Spiritus, eorumque dotes.

XXXII.

*Angeli a veteribus nuncupati sunt
genii, & intelligentiæ. Ostenditur
dari Angelos seu meros Spiritus. No-
vem ordines, & officia Angelorum:
eorum loquela, & motus.*

§. IV.

Deus Auctor naturæ.

XXXIII.

*Demonstratur existentia Dei: attri-
buta divina, unitas & spiritualitas:
omnipotentia & omniscientia: immen-
sitas & æternitas: infinitas, bonitas,
justi-*

Epitome Libri VIII.

justitia & misericordia, ac providentia &c. hæc omnia ex Dei essentia deducuntur.

CAPUT VII.

**ETHICA SEU PHILOSOPHIA
MORALIS.**

§. I.

Ejus origo & Partitio.

XXXIV.

D*iscrimen inter Dialecticam & Ethicam. Socrates primus excoluit Ethicam: ejus elogium apud Cicero- nem. Socratem secutus est Plato. Hic posuit pro fundamento Ethicæ immortalitatem animæ, quam doctrinam accepit a Socrate, hic a Pythagora iste ab Ægy-*

Epitome Libri VIII.

Ægyptiis, hi ab Abrahamo. Doctrinam moralem corruperunt postea Stoicæ & Epicurei. Variæ veterum Philosophorum sententiæ circa summum bonum. Aristoteles Philosophiam moralem in ordinem redegit, & in Monasticam, Oeconomicam, & Politicam, divisit.

XXXV.

Apud Paganos Ethica multis erroribus & superstitionibus involuta fuit, sed expurgata per doctrinam Christi vera Ethica & sincera inter Christianos florere cæpit, stupentibus sophis. Munus Magistri, qui Philosophiam moralem profitetur. In Anglia, Gallia, & Germania modo ab aliquibus suscitatur Philosophia moralis Pagana.

Epitome Libri VIII.

§. II.

Ethica seu Monastica.

XXXVI.

De bono seu fine ultimo plurimum disputarunt Pagani, sed omnes errarunt. Ostenditur verum & summum bonum: ac verum & summum malum. Quatuor virtutes Cardinales, quas considerat Monastica, nimirum Prudentia, Iustitia, Temperantia, Fortitudo, cum oppositis vitiis.

XXXVII.

Agitur de animi affectionibus seu passionibus. Harum undecim recenset D. Thomas. Earum dominium, quod docuerunt Gentiles Philosophi, sed

Epitome Libri VIII.

non observarunt. Agitur de voluntario, & libero, ac monstratur prima & proxima regula humanarum actionum.

§. III.

Oeconomica.

XXXVIII.

Expenduntur mutua officia inter conjuges, inter servos & heros. Explicantur singula, præcipue ex doctrina D. Pauli.

§. IV.

Politica.

XXXIX.

De communitatibus hominum & Rebus publicis, earumque potestate. De

Epitome Libri VIII.

triplici forma regiminis, Monarchica, Aristocratica, & Democratica. In omni regimine spectari debet tranquillitas, securitas, & ordo: ostenditur, in quibus ista consistant.

CAPUT VIII.

CRITICE PHILOSOPHICA.

§. I.

Temperies Philosophica.

XL.

Geminus error in Philosophia vitandus, scilicet eorum, qui nimium tribuunt auctoritati veterum, & illorum, qui parum vel nihil eidem indulgent. Aristotelem non pauci male suis partibus & opinionibus servire cogunt. Enumerantur Philosophi, qui varios secta-

Epitome Libri VIII.

sectatores habuerunt. Inde nata sunt gravissima litigia. Perperam hoc ævo contemnitur Aristoteles. Comparatio antiquæ Philosophiæ cum Neoterica. Modus & temperies inter utramque querenda & tenenda est.

§. II.

Ratio disceptandi, & Norma tradendi hanc disciplinam.

XLI.

Effatum Cardinalis Cajetani : circulus & calamus me doctum fecerunt. Utilitas disputationis in Philosophia, ac necessitas illius contra osos defenditur. In Colloquio Ratisbonensi Principes, disputationi in negotio religionis præsentis, legem tulerunt, ut omnia per Syllogismos vel alias argu-

Epitome Libri VIII.

mentationes proponerentur. Nonnulla vitia, quæ disputando committi solent, perstringuntur. Pici Mirandulani iudicium de disputationibus. Recta norma disputandi.

XLII.

Agitatur quæstio, an expediat Philosophiam tradere scripto, an vero Auctorem certum prælegendo. Gravia in utramque partem argumenta adducuntur ex Possævino, & Pallavicino, celeberrimis Auctoribus: Moderatio utriusque sententiæ.

XLIII.

Differitur de stili ratione in Philosophicis adhibenda. Fugienda barbaries vocum & distinctionum. Unde barbara latinitas in scholas sit invec̄ta.
Non

Epitome Libri VIII.

*Non sunt rejiciendi termini technici,
seu artis hujus proprii.*

CAPUT IX.

METHODUS DISCENDI ET
DOCENDI PHILOSOPHIAM.

§. I.

Methodus Analytica & Synthetica.

XLIV.

*Methodus Analytica & Synthetica
quid sit. Comparantur cum ar-
bore genealogica. Methodi dotes sunt
perspicuitas, brevitatis, & soliditas:
singulae explicantur.*

§. II.

Epitome Libri VIII.

§. II.

*Methodus Mathematica &
Scholastica.*

XLV.

*Differitur de methodo Scholastica, &
Mathematica seu Geometrica. Hæc
posterior in rebus, quæ demonstrarè
possunt, recte adhibetur: non item in
probabilibus, in quibus Scholastica est
adhibenda.*

XLVI.

*Rejicitur methodus Wolffii in Philo-
sophicis multas & graves ob causas.
Ostenditur esse inutilem, immo noxiam
studiosis. Judicium Crusæ Scriptoris
A catholici, & Lipsiensis Societatis de
methodo Wolffii. Card. Ptolomæi sen-
sus*

Epitome Libri VIII.

sus de methodo geometrica. Commendatur methodus Scholastica tanquam clara, brevis, ordinata, & solida.

CAPUT X.

EPICRISIS SUPER PHILOSOPHIAM UNIVERSAM.

§. I.

Philosophia vetus.

XLVII.

Quatuor periodi Philosophiæ: prima sub Thalete, Pythagora, Socrate, Platone, Aristotele: eorum characteres. Diversæ Sectæ, in quas degeneravit Philosophia, & rixis plena esse cæpit.

§. II.

Epitome Libri VIII.

§. II.

*Varia sors Philosophiæ
veteris.*

XLVIII.

Secunda periodus, in qua primo doctrina Peripatetica, paullo post primis Christianæ religionis temporibus Platonica, post hanc rursus Aristotelica dominatum obtinuit. Hæc se divisit in Thomisticam, Scotisticam, Nominalem, & Recentiozem. Insigne elogium Scipionis Maffei, quod Philosophiæ Aristotelicæ præbet contra Jansenii assuectas.

§. III.

Philosophia Neoterica.

XLIX.

Tertia periodus, in qua surrexit nova secta Philosophica, maxime arcana
nis

Epitome Libri VIII.

nis naturæ per physica experimenta detegendis intenta, in Anglia, Italia, Gallia, Germania. Enumerantur nova hæc experimenta, & cum suis Auctoribus celebrantur. Producentur nova systemata Gassendi, Cartesii, Newtoni.

§. IV.

Philosophia Eclectica.

L.

Quarta periodus, in qua e variis systematibus, experimentis, & doctrinis optima quæque selecta fuerunt: unde Philosophia Eclectica seu Electiva nata fuit. Recensentur præcipui, qui eam excoluerunt.

LI.

*Ignominiosæ ac noxiæ Philosopho-
rum discordiæ. Quatuor dotes, qui-
bus Eclectica Philosophia gaudere de-
bet.*

LIBER VIII.
DE
PHILOSOPHIA.

CAPUT I.
PHILOSOPHIÆ PRETIUM,
NECESSITAS ET UTILITAS.

§. I.

Ejusdem pretium.

I.

Nihil arbitror ad scientiæ hujus nobilitatem, æstimationemque commendandam convenientius dicere me posse, quam si mundum hunc universum cum omni apparatu suo, qui oculis nostris ac sensibus quotidie obversatur, a supremo Numine in Philosophiæ gratiam conditum fuisse dixero. Quem
BIBLIOTH. DOMEST. LIB. VIII. A enim

2 Cap. I. *Philosophiæ pretium,*

enim finem Sapientissimum Architectum Deum præfixisse sibi credimus, quando ædificium adeo magnificum, lateque patens e grandi nihilo sua nixum mole struxit, tantaque rerum varietate splendoreque exornavit, nisi ut essent semper, qui illud contemplarentur, nec solo aspectu, quod vulgus, atque etiam bruta faciunt, satiati in rerum creaturarum naturam, causas, effectus, occultas vias, symmetriam, ordinem & arcana ratione magistra & duce indagarent, quod præcipuum Philosophiæ munus est; quamvis neque intra hos limites steterit divinæ consilium Sapientiæ, sed ulterius ex agnitione perfectionum suarum ad gloriam suam quæ inde in se tanquam summum Opificem redundat, propagandam in admirabili, quod molitum est, opere progressum fuerit. Profecto hoc ipsum est, quod per os Ecclesiasticis locutus est, & cunctis palam esse voluit Altissimus, dum ait: *Mundum tradidit disputationi eorum* (a): non aspectui duntaxat, nec vanæ oblectationi, aut nudæ contemplationi, sed *disputationi eorum*; quorum? certe Philosophorum, qui hanc rationis a natura ejusque auctore homini tam liberaliter concessæ particulam, hocque humani intellectus perficien-

(a) *Eccles.* 3.

ciendi negotium tanquam proprium sibi vendicant : & quidem *tradidit mundum*, ac si eo fine condidisset, non tam ut sibi, operis hujus neutiquam indigo (quum intra se solum satis beatus esset) quam aliis ferviret, qui se totos rerum in mundo contentarum profundæ indagini consecrarent, & velut e specula tam admirabilem machinam diu noctuque contemplarentur, quod strenue faciunt Sophi. Magnum enim hac in re inter ipsos homines discrimen est invenire ; siquidem mundus visui quidem sapientum & rudium patet singulis diebus ; sed aliis eum oculis intuetur Philosophus, aliis vulgus. Hoc videt, quod non intelligit ; ille intelligit etiam, quæ non videt, ac ingenio penetrat in arcana naturæ, ad quæ oculis non patet aditus. Atque res ista pictoribus ansam præbuisse videtur, ut passim Philosophum geminos inter globos, cælum terramque referentes, quasi medium depingere soleant, sicque palam demonstrent, his a Deo præ aliis, horumque disputationi ac doctis curis, & laboribus domesticis traditum esse mundum, ut sapientiam inde discerent, docerentque alios. Quare non male divinavit Tullius (b), quando inquit: *Philosophia omnium mater artium, quid est aliud,*

(b) *Lib. x. Tuscul. Quest. A 2*

4 Cap. I. *Philosophiæ pretium,*
aliud, nisi ut Plato ait, donum Dei, &
ego, inventum deorum? . . . eadem ab
animo, tanquam ab oculis, caliginem di-
spulit, ut omnia supera, infera, prima,
ultima, media videremus. Prorsus hæc
divina mihi videtur vis, quæ tot res effi-
ciat, & tantas. Neque solum Philoso-
phia, sed vel Philosophi nomen summo
erat olim in pretio, & quam simplex est
ac modestum primo sui aspectu, tam gran-
de ac gloriosum videbatur præcipuis sa-
pientiæ proceribus, ut superbissimis Re-
gum ac Imperatorum titulis longe ante-
ferrent. Comitabatur illud auctoritas ma-
xima, & par nominis existimationi, tanta-
que, ut eorum exempla populo essent
velut norma vivendi agendique, & pu-
blica morum eruditio: dicta vero instar
oraculi exciperentur. Optimates illorum
in rebus summi momenti exquirebant con-
silia, & ex ore ipsorum quasi e tripode
Delphico fusa adorarunt responsa: urbes
integræ atque provinciæ horum discipli-
næ se submiserant, & legibus gubernan-
das præbuerant: quin Reges ipsi tanto-
rum se discipulos fuisse magistrorum glo-
riabantur, e qua re natum illud nobile
commercium Philosophos inter & Reges,
ut vel *Philosophi regnare, vel Reges philo-*
sophari passim dicerentur. Nec est, quod
homo

honorem istum sane maximum iis duntaxat Sophis, qui mores informandi, ac leges reipublicæ ordinandæ accommodatas condendi curam in se susceperunt, ut Soloni, Socrati, Platoni, habitum esse contendunt illi, qui ævo nostro Philosophiam ex antiquis primisque fontibus haustam tam indignis proscindunt modis, veluti *pedanticam* nulliusque frugis: intueantur Philippum Macedonum Regem patrem, filiumque Alexandrum M. Viros summi ingenii, simulque Reges, quorum prior Aristoteli (ei ipsi, quem adeo isti una cum Philosophia sua vilipendunt, & probris infectantur) quorum prior inquam Aristoteli regium natum suum a teneris informandum tradidit, alter Aristoteli plusquam Patri suo debere se professus est.

§. II.

Necessitas.

II.

Non equidem omnia, quæ pretiosa, etiam necessaria sunt, nisi dicere velimus, sine gemmis, monilibus, gazis, dapsilibus, pigmentis &c. humanæ vitæ societatem consistere non posse. At de Philosophia aulicam pronunciare, tantam quoque illius esse

6 Cap. I. *Philosophiæ pretium,*

necessitatem, ut ea penitus carere nequeat homo, seu illum ut hominem privatum, seu ut membrum reipublicæ, sive demum ut Christi sacra professum intueamur. Quid enim? qui absque mente est, homo non est: oportet igitur mentem excolere, id quod proprium Philosophiæ munus est: mens autem duplici facultate gaudet, intellectu & voluntate; illum Philosophia, quæ in rerum contemplatione & arte factis versatur, istam ea, quæ de moribus est, excolit ac perficit. Unde Cicero Philosophiam compellare non dubitavit: *animi culturam, vivendi artem, mentis medicinam, omnium bene factorum dictorumque matrem.* Certe eum in finem homo genitus est, ut opera Dei ejusque potentiam ac pulchritudinem in rebus creatis, quamdiu in terris degit, contempletur, quemadmodum testatur Sapiens (c) *a magnitudine speciei cognoscibiliter poterit Creator videri:* & Propheta (d) *Videbo cælos opera digitorum tuorum lunam & stellas, quæ tu fundasti.* Hanc autem contemplationem tanquam sibi propriam Philosophia vendicat: ut nihil dicam, homines esse cives mundi; quapropter Socrates rogatus, cujas esset? scite respondit: *Mundanus sum.* Igitur oportet cognoscere homi-

(c) *Sapient. 13.* (d) *Psalm. 8.*

mines, quæ sunt in mundo, quid rerum agatur in amplissima civitate sua, quod consequi non possunt absque ministerio Philosophiæ. Quodsi autem ut reipublicæ membrum consideremus hominem, certum est, omnes fere respublicas a Philosophis seu sapientibus fuisse conditas, constitutis optimis legibus & morum præceptis. Ita Hebræorum reipublicæ Auctor & Princeps fuit Moses, Ægyptiorum Trismegistus, Græcorum Orpheus, Solon Atheniensium, Lycurgus Lacedæmoniorum, Romanorum Numa Pompilius, omnes Philosophicæ scientiæ fama & laude summe conspicui. Præter hæc jacerent in republica omnes propemodum artes atque scientiæ, si Philosophia manum non porri-geret, ac sustentaret. Absque *Dialectica*, quæ docet res latentes explicare diffiniendo, rem universam in partes tribuere dividendo, obscura explanare interpretando, distinguendo ambigua, a falsis vera discernendi regulam statuere, ad rationationis stateram controversias expendere, absque inquam *Dialectica* nec umbram Jurisprudentiæ, Medicinæ ac Theologiæ nosceremus: sine Philosophia *naturali*, seu quæ naturam rerum scrutatur, & quæ de terra, cælo, elementis, sideribus, fossilibus, plantis, homine, horumque omnium

8 *Cap. I. Philosophiæ pretium,*

indole, caussis, virtute ac vi efficiendi, de corporum motibus, eorumque legibus, aliisque naturæ phænomenis late differit, nullæ forent artes mechanicæ, nulla temporum notitia, nullus frugum & agrorum cultus, interirent commercia, & pecudum potius quam hominum rempublicam quandam aspiceremus. Absque Philosophia *moralis*, seu quæ de moribus agit, & in Ethicam, Oeconomicam atque Politicam dividitur, docetque moderari affectiones animi, justitiæ & amicitiaæ leges præscribit, veramque virtutis ideam præbet, quidque in familia ad virum, uxorem, liberos, servos, universamque domus gubernationem pertinet, palam facit, instruitque tam eos, qui reipublicæ præsumt, quam qui subsunt, ad finem boni publici consequendum; absque hac inquam scientia migrarent vitia in virtutes, pax & tranquillitas seu publica seu privata, in summum adduceretur discrimen, & humanæ societatis vinculum omnino dissolveretur. Deum si hominem contemplemur Christianum, Philosophiam eidem esse necessariam ad fidei & religionis præsidium, in dubium vocari nequit. Cum primis enim sine hac duce instar cæci palpitabit, neque per res creatas Creatorem ipsum invenire poterit, uti tamen veteres quidam sopherum ope hujus
scien-

scientiæ in mediis errorum ac superstitionum tenebris invenerunt. Profecto Socrates turbam Deorum risu excepit, propterea tanquam contemptæ religionis avitæ reus ab Areopago ad cicutam damnatus: Plato ejusdem mentis fuit, inquiens: *his vanitatibus adhærendum non esse ut veris, sed ut patriæ consuetudinibus* (e). Non minus Aristoteles, Cicero, Plinius inter deliramenta plebis numerarunt irreligiosum plurium Numinum cultum: omnium maxime Cato apud Ciceronem (f) *se mirari dictitans, quomodo ministri harum vanitatum sibi obvii mutuum risum continerent*: quamvis hi omnes mortis metu correpti aliter in concionibus ad vulgus loquerentur, aliter sentirent in libris, & libero sapientum confessu. Non minor Philosophiæ necessitas est ad hæreticorum sophismata & fallacias detegendas, quibus ignorantes decipere solent. Hoc certe armorum genere adversus errorum magistros usi sunt SS. Patres, tum ad eos confutandos, tum ad simplices in vera fide confirmandos, præsertim D. Augustinus in libris suis contra Manichæos, Donatistas, Pelagianos &c. quorum exemplo factum est, ut Ecclesia laudabilissimum morem in scholas introdu-

(e) *Lib. de republ.* (f) *Lib. de Divin.*

10 *Cap. I. Philosophiæ pretium,*
dixerit existentiam Dei, omnipotentiam,
providentiam, animæ immortalitatem &c.
philosophicis quoque rationibus demon-
strandi.

§. III.

Utilitas Philosophiæ.

III.

Inutilem esse hanc scientiam qui sibi per-
suadet, vel aliis persuadere cupit, ad sa-
pientissimum. Regem Salomonem mitten-
dus est, ut sapere discat. Hic, quum se-
cundum quietem Deum spectabilem ha-
buisset (g), fieretque sibi optio petendi,
quæcunque desideraret, non divitias re-
gum, non gloriam & magnificentiam, non
potentiam & triumphos postulavit, sed sa-
pientiam. Qualem autem? ausim dicere,
Philosophiam; quemadmodum fatetur in
libro Sapientiæ (h). *Ipse enim, scilicet
Deus, dedit mihi horum, quæ sunt, scien-
tiam veram, ut sciam dispositionem orbis
terrarum, & virtutes elementorum. Ini-
tium, consummationem, & medietatem
temporum, vicissitudinum permutationes &
commutationes temporum, anni cursus &
stellarum dispositiones, naturas animalium
& iras bestiarum, vim ventorum & cogi-
ta-*

(g) 2. Paralip. 1. (h) Cap. 7. & 8.

*zationes hominum, differentias virgultorum
& virtutes radicum, versutias sermonum
& dissolutiones argumentorum, & quæcun-
que sunt absconsa & improvisa, didici: om-
nium enim artifex docuit me sapientia.*
Nempe Philosophiam auro, gemmis & ar-
mis longe utiliorem sibi & regno suo ju-
dicavit. Uti enim pietas, ita & Philoso-
phia *ad omnia utilis*: ad animum oblectan-
dum, ad arcana naturæ detegenda, ad tem-
porum rationem ineundam, ad danda sa-
pienter responsa, ad lites dirimendas, ad
regendum, ad recte vivendum. Quapro-
pter causam malam pessime defendit Joan-
nes Angelius Werdenhagen A catholicus (i), dum ait: Gustavum Adolphum
Suecorum Regem recte publico edicto
omne Metaphysicæ studium cum Logica-
li vanitate ita e regno suo eliminasse, ut
nulli Bibliopolarum liceret tales libros im-
pune advehere, nec subditis eos legere,
statuta ingenti multa illis, qui hanc le-
gem transgrederentur. Sed non quid-
quid Augustus facit, augustum est. Ita
Licinius & Julianus, Imperatores tam sa-
cro nomine indigni, severe prohibuerunt,
ne Logicam aliasque disciplinas apud Chri-
stianos quisquam profiteretur, nimirum ut
cum scientiis vera quoque religio exula-
ret.

(i) *In Psycholog.*

12 Cap. I. *Philosophiæ pretium,*

ret. Opponere juvat Angelio tanquam
 versipelli Ulyssi Achillem multo fortio-
 rem, & quod mirere, ejusdem sectæ Docto-
 rem Jacobum Martinium, qui (k) hac in
 thrasones ejuscemodi Philippica invehit-
 tur: „ Longe igitur æquius est Augu-
 „ stini judicium, atque hodie nonnullo-
 „ rum male feriatorum, qui ex scholis
 „ Christianis Logicam, & quidem hanc
 „ Aristotelicam una cum universa Phi-
 „ losophia NB. Peripatetica proscribere
 „ discipiunt. - - quomodo hi impieta-
 „ tis & injustitiæ crimen effugient? im-
 „ pietatis quidem, dum tantum Dei do-
 „ num tantis afficere contumeliis non
 „ verentur? - - injustitiæ vero, dum Ec-
 „ clesiam ejusmodi spoliant bono, cujus
 „ ad recte & vere docendum, ac falsas
 „ erroneasque doctrinas redarguendas &
 „ evertendas usus maxime est necessa-
 „ rius, & in hac parte Philistæos imi-
 „ tantur, qui Israelitarum ex finibus om-
 „ nes, qui tractarent artes fabriles, re-
 „ legabant, ut ita armis destitutis Israe-
 „ litis nulla impostero esset sui defen-
 „ dendi facultas. „ Verum ut magis
 pateat scientiæ hujus utilitas, nosse oportet,
 nullum ex omnibus donis quæ a
 Numinis liberalitate accepit homo, illu-
 strius

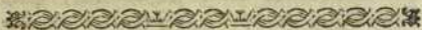
(k) *In Pref. Inst. Log.*

strius esse, quam facultatem ratiocinationis. Per hanc enim tum ab animantibus reliquis distinguitur, tum ad Angelorum naturam, ipsiusque Dei similitudinem propius accedit. Unde Seneca interrogatus, quid in homine optimum esset, respondit (1) : *Ratio, qua antecedit animalia: Ratio perfecta proprium hominis bonum est: cætera illi cum animalibus, satisque communia.* Et re ipsa Ratio boni, magni, justi, veri ideam homini subministrat, cujus magisterio de rerum omnium natura & dotibus, quas Philosophi *qualitates & proprietates* vocant, recte judicat & secure pronunciat: plura, quæ ipsi intellectui se coram sistunt, sedulo inter se comparat, extrahitque feliciter ipsa prima principia & fundamenta, quibus totam ratiocinationis nolem superstruit, & ab una veritate cognita ad aliam investigandam promovetur: demum Ratio suppeditat rectum ordinem, quo homo in suis cognitionibus & ratiocinationibus inoffenso pede progreditur; & seriem, quæ omnem gratiam, omneque lumen in illas diffundit: quo intellectus res cunctas sibi occurrentes longe nobiliter intelligit, omnemque virtutem, vim & veritatem il-

(1) *Epist.* 76,

14 *Cap. II. Philosophiæ ortus*

lorum apprehendit. Nemo igitur jure inficiabitur utilitatem hanc maximam scientiæ illius, nimirum Philosophicæ, quæ tam grande bonum donumque Dei perficit, & mentem regit in omnibus intellectus humani pretiosissimis operibus: potius eam suavissimis & humanitate plenis Tullii verbis salutemus (m): *O vitæ Philosophia dux, o virtutis indagatrix, vitiorumque expultrix! quid non modo nos, sed & vitæ hominum sine te esse potuisset?*

CAPUT II.

*PHILOSOPHIÆ ORTUS ET
PROGRESSIO.*

§. I.

Origo.

IV.

Omnium prima scientiæ hujus semina si quærere velimus, facili negotio ea invenire licebit in ipsa hominis natura, indole & œconomia mentis, quæ cuncta Deus non modo bonorum sed & scien-

(m) *Tuscul. 5.*

scientiarum omnium auctor mirabili consilio ita condidit, eoque struxit ordine, ut homo ad philosophandum natus factusque videatur. Quippe nativum *sciendi desiderium* indidit Deus homini & tale, quale in nobis ipsis atque intimis penetrabilibus nostris sentimus universi. Cum hoc desiderio *rerum ideae ac species* innumeræ primo statim parenti fuerunt consignatæ, quandoquidem earum naturam, varietatem, facultatemque posteris suis clare ac distincte novit explicare, quin & nominibus maxime propriis insignire. Adjecit Deus præterea *quinque sensus*, eorumque organa, scilicet oculum, nares, aures, palatum & linguam, membraque reliqua, quibus extra se posita experiri, & per quæ ad interiorem facultatem illam, quam *sensum communem* adpellant Philosophi, singula quæ sensibus his exploravit, quasi per canalem & totidem aquæ ductus transvehere posset. Addita est *Phantasia*, quæ patria est & officina, in qua nascuntur & excitantur imagines rerum sensu perceptarum: his adminiculantibus formatur genesis rerum, quas *intellectuales* vocant, seu quæ corporis expertes non habent corporum dimensiones, quibus simulacra perficiuntur. Phantasiam sequitur *æstimatio*, quæ Judicium inferius dicitur, in quo percep-

tio.

ptiones illæ, de quibus dixi, judicantur quales sint, velut nudæ ac simplices citra ullam adhuc ratiocinationem. Atque ad hunc usque gradum duntaxat pertingit cognoscendi vis, quæ in brutis deprehenditur. At in homine altius ac sublimius ascendit: accedit nimirum *cogitatio*, quam Græci *διανοία*, alii superius iudicium nuncupant, ubi perceptæ imagines velut ad examen vocantur ope ratiocinationis; qua ratione fit, ut facta summatim inter se comparatione opiniones variæ oriantur. Cogitationem excipit *Ratio* seu consultatio serîa, qua plura ad deliberandum de una re momenta ex utraque parte colliguntur. Demum Rationi succedit *Intellectus*, cujus ea vis est, ut præmissa ratiocinatione ultimam veluti ac decretoriam sententiam ferat, qua promulgata cogitatio mentis quiescit, indubitataque scientia magno cum gaudio potitur & fruitur. Hæc autem omnia, mirabile Dei opus! tam ordinata serie, tantaque celeritate in homine perficiuntur, ut si arcanos mentis suæ sinus oculis lustrare posset, attonitus se ipsum circumspiceret, agnosceretque, quam multis atque præclaris velut instrumentis & animi facultatibus ad philosophandum ab Auctore naturæ liberaliter

liter instructus esset. Quare sagacissimus vir, Ludovicus Vives præclare ait (n): „ Ad verum consequendum (quod prima „ dos est Philosophiæ) sic semina menti „ nostræ naturaliter indita fuisse, quem- „ admodum oculo vis ad colorem aspi- „ ciendum, sive aliis sensibus ad pro- „ pria objecta discernenda. „ Hanc hu- manæ mentis quasi anatomen præmitte- re placuit, ut ab ipso auctore naturæ philosophandi facultatem e dem in sui exordio ingenitam fuisse cognosceremus. Verum nobilissimam hanc mentis aciem non parum hebetavit prima illa labes peccati, quam a protoparentibus nostris contraximus, quæque unversam humani generis massam infecit. Nihilominus fue- re, qui licet damnum hoc ingens in omnes diffusum ignorarent, naturæ quodam ductu & lumine varias ad indagandam veritatem vias, quamvis sæpe admodum lubricas, inierunt, certamque sibi methodum præscripsere, qua tanquam compendiaris via eo se perventuros esse sperabant.

V.

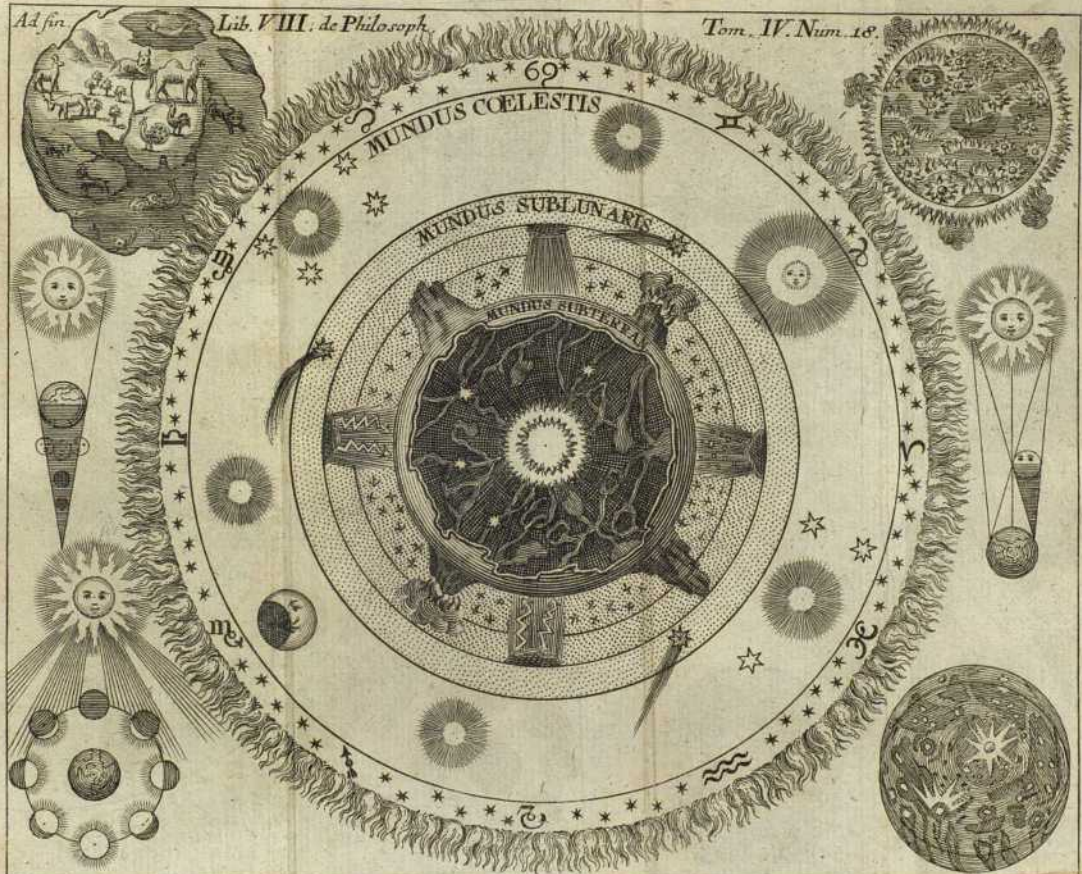
Ægyptii omnium primi Philosophiam coluisse creduntur, quamvis eam tantis in-

(n) *Lib. de veri invent.*

involverent mysteriis, ut apud populum illum, superstitionibus alias obnoxium, pro parte religionis haberetur. Naturæ arcana, in quæ penetrarunt, & observationes tacitas, per quas in singularium æque ac communium operum atque effectuum cognitionem venerunt, nonnisi obscuris signis & hieroglyphis explicarunt sophi discipulis suis, usque paucis, ut hac ratione scientiam hanc quasi furarentur plebi, sibi que solis sapientiæ famam ac venerationem publicam vendicarent. Unde factum, ut de vera eorum doctrina nonnisi vestigia quædam essent. Celebrantur tamen inter præcipuos Sotion, Hermippus, & Hermodorus, quorum meminit Laertius. Secuti sunt Græci, qui velamen, quod veritati obduxerant Ægyptii, detrahebant. Tanto autem ejus inquirendæ studio flagrabant, ut teste Lactantio (o) a Thalete usque ad Platonem plures physicæ veritates fuerint detectæ, quam multis sequentibus seculis. Nullos siderum motus & vias tam solícite cælum abscondit, quos non longa indagine deprehenderunt: nulla tellus, aqua & aer phænomena protulit, quæ illorum in observando sagacitatem fefellerunt: lapidam quoque,

(o) *Lib. 4. Instit. cap. 1.*

que, herbarum, & animalium genesin, & proprias cujusque vires ac virtutes magnis sumptibus explorarunt: cuncta demum ephemeridibus suis diligentissime sunt complexi. Equidem fateri oportet, quod in multis quoque allucinati fuerint, & a veritatis tramite in errorum avia & invia subinde deflexerint, præcipue quum de mundo, anima immortalis, & providentia dei &c. scripsere: eam tamen merito laudem sunt consecuti, quod fere primi per incognitas vias in abdita & secreta naturæ penetrarint, atque ex iis & sibi & posteris copiosissimam studii hujus & meditationis humanæ materiem collegerint. In tres autem præcipuas sectas divisi fuerunt, *Jonicam, Italicam, & Eleaticam*. Prima Mileti, quæ urbs Joniæ est, circa Annum M. 3321. instituta a Thalete, quem *Philosophiæ Principem* vocat Plutarchus, *Primum Physicum* Eusebius, *Philosophorum antiquissimum* Justinus, notumque est illud Ciceronis effatum in Tusculanis: *Quando Philosophi esse cæperunt? Thales opinor primus*. Enimvero primus erat, qui deducendo veritates ex principiis certis philosophari docuit: obliquam Zodiaci viam detexit, numerum iniit Tropicorum & Zonarum cœlestium, solis eclipsin ad cal-

culos vocatam prænuñciavit, annumque illius cursum 356. dierum spatio circumseripsit. Huic successerunt in secta propaganda Anaximander, Anaximenes, & Anaxagoras Clazomenius, qui scholam hanc Mileto Athenas transtulit, &c. Altera *Italica*, quam condidit Phythagoras sub annum M. circiter 3460. ex insula Samo oriundus. Post varias peregrinationes variis scientiis & doctrinis locuples ad eam oram, quæ olim magna Græcia, nunc Calabria dicitur, delatus primum sectæ suæ lapidem posuit. Religioso quinque annorum silentio, quod a discipulis suis exegit, magnam doctrinæ suæ reverentiam conciliavit, ita ut opinionem eidem contrariam tuentibus palam diceretur: *ἀντὸς ἔφα:* ipse dixit, quibus verbis acquiescere cogebantur. Tanta vero illius apud omnes fama erat, ut facile sexcenti ad eum audiendum noctu confluerent, beatos se rati, si vel aspectu Pythagoræ frui possent. Primus fuit, qui arti huic, quam profitebatur, *Philosophiæ* nomen imposuit, illosque, qui magistro sibi operam navabant, *Philosophos*, id est, sapientiam amantes nuncupavit. Horum præcipui fuere Empedocles, Ocellus, Lucanus, Timæus, Aristarchus, Alcmæon, Melissus Samius, Phi-
lo-

lolaus &c. Tertia *Eleatica*, que Velia
sive Elia, magnæ Græciæ urbe, surrexit
Auctore Xenophane Colophonio, qui ce-
lebriores inter discipulos numeravit Ze-
nonem, Parmenidem, Anaxarchum, Leu-
cippum & Democritum Abderiten, quo-
rum postremi Atomistarum parentes ju-
re dici possunt, utpote qui effectuum
omnium causam, ipsamque adeo mundi
fabricam solis atomis, diversa ratione
conjunctis adscripsere.

Quamvis autem e quavis harum trium
sectarum viri in Philosophia præstantes
prodierint, eminuit tamen facile Ionica,
quæ Triumviros celebratissimos dedit
scholis, nempe Socratem, Platonem, &
Aristotelem. Socrates in Attica natus
Anno M. 3536. in ordinem cœpit redi-
gere dispersas præcedentium ideas & na-
turæ opera, e quibus velut membris in
unum corpus collectis artem atque scien-
tiam nobilissimam condidit teste Cicero-
ne (p), qui Socratem primum Philoso-
phiam devocasse de cælo, & philosophiæ
parentem jure dici posse scribit. Sectæ
Ionicæ superstruxit *Academicam*, sic ap-
pellatam ab Academia, quæ locus erat in
Athenarum suburbio situs, & ab Acade-
mo,

(p) *Tuscul. § lib. 2. de Fin.*

22 Cap. II. Philosophiæ ortus

mo, viro inter suos nobili, Philosophicis exercitationibus destinatus, Quum vero græcæ Javentutis mores quotidie magis corrumpi cerneret, totum se Philosophiæ, quæ de moribus est, tradendæ impendit, illiberali congiario a civibus suis donatus, scilicet cicuta porrecta e vivis ejectus. Plato Athenis nobilissimo genere oriundus circa A. M. 3602. quidam *quasi deus Philosophorum*, ut eum Tullius vocat (q), in patria sua cultissima scholam aperuit, ejus limini inscripsit: *Nemo Geometriæ ignarus ingreditur*. Ejus summa fuit non apud Gentiles tantum, sed etiam Christianos Philosophos, immo apud Ecclesiæ Patres auctoritas. Cicero affirmare non dubitavit, se malle cum Platone errare, quam cum cæteris Philosophis vera sentire. Usus est plerumque dialogis sane elegantissimis ad doctrinam suam explicandam. Demum Aristoteles in theatrum prodiit, quem Plato, ejus scholam viginti annos frequentabat, ob intellectus aciem cuncta penetrantem *naturæ spiritum* & vitam appellavit, Stagiris oppido Macedoniae natus circa A. M. 3576. Tantum sibi nomen peperit, ut Philippus Macedonum Rex Alexandrum filium suum ei in-

(q) *De nat. Deor.*

instituentum tradere non dubitarit, quem etiam intra decennium totius orbis imperii capacem reddidit. Athenas reversus coepit in Lyceo (schola erat in Suburbanis Athenarum) doctrinam suam palam profiteri, & quidem deambulando, unde discipuli ejus dicti sunt *Peripatetici*, velut Ambulatores. Methodus ipsius solidissima est, & caeterorum Philosophorum methodo anteponenda, quum principia sua in ratione, & rationes in experimentis fundarit, atque mirabili illa forma Syllogistica a se inventa plane invicta reddiderit. Scripsisse fertur ultra quadringentos libros, inter quos illi, quibus regia Alexandri munificentia opes conferente, naturæ arcana physica ubique rimatus, scientiam naturalem mirifice auxit. Libri isti, quos moriens Theophrasti Eressii discipuli sui curæ atque custodiæ commendarat, post 160. annos primum eruti lucem denique aspexerunt, Andronico Rhodio a labe ac senectæ vitio eos purgante ac emendente.

VI.

Quantumvis autem hæc, quæ de Ægyptiorum ac Græcorum in Philosophia principatu dicta fuerunt, vera sint & genuina, fateri nihilominus oportet, ip-

24 *Cap. II. Philosophiæ ortus*

los Ægypti, quin & Græciæ sapientes scientiæ hujus fundamenta promississe e Mosis libris, in quibus præcipue in Genesi, recondita est synopsis quædam & series rerum omnium, quæ in hoc mundo spectabili occurrunt, philosophicis considerationibus digna. Angustis quidem terminis, scilicet opera sex dierum, quibus mundum condidit deus, complectentibus omnem Philosophiam suam Moses conclusit, simul tamen sapientibus latissimum cogitandi ac disputandi campum aperuit. Nam in primæ dei opere explicavit prima rerum omnium mundanarum principia, seu maximum illum globum ac tantum, quantus est mundus, tenebris adhuc suis involutum, liquida solidaque mole compactum, quem cœli terræque nomine compellat ipse: veteres vero Chaos dixere, tanquam seminarium omnium rerum creaturarum e quatuor elementis coagmentatum, e quibus cuncta reliquorum dierum opera quasi ex præparata materia divinus Artifex composuit. Præterea lucem describit, quæ solis vicem tribus primis diebus egit, & diem noctemque prima mundo attulit. Diei secundæ tribuit distributionem aquarum, quæ maxima mole incumbabant terræ globo, ita ut pars in supernas, pars

in oras infernas amandatæ fuerint posito inter illas firmamento. Tertia die monstrat, qua ratione Deus tellurem partim in montes & colles extulerit, partim in valles & cavernas depresserit: unde factum, ut aquæ inferiores terrestri globo adhuc circumfusæ velut dato signo eum occuparint, & ibi in maria & lacus, alibi in flumina & fontes se diffuderint, unaque cum terra globum, quem *terraqueum* vocamus, effecerint. Eadem die quum terra prius esset inanis & vacua, nunc Dei jussu gravidam multiplicem herbarum, florum, arborum, fructuum sobolem e sinu suo genuisse commemorat. Diem quartam impendit astrorum regno constituendo, narratque Numinis manu suspensa fuisse duo *luminaria majus & minus*, nempe solem, qui diei, & lunam, quæ nocti præesset, signarentque tempora, dies & annos, cum errantium & fixorum siderum choro splendidissimo. In opere diei quintæ ac sextæ docet, quomodo grandi huic ædificio de incolis prospexerit omnipotentia Dei: nempe corpora partim ex aquis partim e vaporibus in aera sublatis, ad mensa reliquorum elementorum portione formata animavit, & undosam piscibus, aeream avibus regionem habitandam tradidit:

simili ratione terra Dei verbo fecundata e sinu suo profudit innumeras animalium gradientium & reptantium species natura, magnitudine, forma, colore, indole diversissimas, quæ tunc quidem per silvas & campos adhuc innoxia errabant. Subtiliter heic ratiocinatur Moses de animalium natalibus: quamvis enim singula e quatuor elementis prima die creatis composita fuerint, aliqua tamen, uti pisces, ex aquis, alia uti volucres ex aere, reliqua e terra fuisse prognata docet, nimirum dominante præ reliquis portione illius elementi, quod ad habitationem singulis erat destinatum. Prodit denique Moses ipsam primi hominis genesin, quem Deus corpore e limo terræ formato, anima vero e nihilo creata condidit, cuique sociam vitæ ac secuturi laboris dolorisque foeminam e costa viri eductam adjunxit, & paradysum seu regionem felicissimam omni genere frugum, plantarum, arborum & animalium copia abundantem utrique habitandam concessit. En! Philosophiam Mosaicam, quam simplici quidem narratione absolvit, absque dubio tamen plurimis scholiis & doctissimis inter suos disputationibus exposuit ac illustravit; unde ad Chaldaeos, Aegyptios, Græcos, aliosque populos doctrina

ctrina hæc dimanavit, uti pridem Patres cum omni veneranda antiquitate evicerunt.

VII.

Verum post primos illos, quorum memini superius, parentes ac conditores hujus scientiæ in Ægypto & Græcia, maxime post Platonem & Aristotelem, Philosophia cœpit degenerare ab originis suæ nobilitate, multisque sordibus fons ille limpidissimus infici, vitio non suo, sed sequentium quorundam Philosophorum, invidia, levitate animi, temeritate, pertinacia & superbia laborantium. Profecto Diogenes cum Cynicis impudentem ac sine fronte, Lycon maledicam, mordacem Cleanthes, impiam Diagoras fecit; Zeno falsis eam virtutibus, veris Epicurus ejusque discipuli vitiis repleverunt: Pyrrho cum scepticis ubique dubiam reddidit, & omnia negandi libidine omnino corrupt. Ita varias in formas migrare coacta est Philosophia, prout cujusque prava animi affectio atque ambitio jussit, quemadmodum questus est pridem Cicero *Nil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo Philosophorum.* Et Lactantius (r) *unaquæque secta alias evertit,*
ut

(r) *Lib. 3. cap. 4.*

ut se suaque confirmet. Quapropter nemini mirum videri debet, quod Philosophia in plures brevi sectas abierit. Præter tres jam memoratas, scilicet Jonicam, Italicam & Eleaticam alia fuit *Academica*, cujus dogmatum caput erat, nihil esse certo verum, sed quædam tantum probabilia. Quippe Socratis, cui solemne erat dicere, *se nihil scire*, bonum effectum male interpretabantur Academici: unde nonnisi vehementes in utramque partem disputationes fervebant modico veritatis detegendæ fructu. Alia *Cynica*, quam erexit Antisthenes Atheniensis, quamque Diogenes Cynicus & Crates Thebanus famosam fecere. Nomen autem sortita est a canibus, vel quod canum instar sine pudore quævis etiam fœda palam agerent, vel quod canino dente hominum mores passim arroderent. Alia *Stoica* Zenone Antesignano, qui solitus est *stans* sub porticu docere: quare *Stoam* adpellarunt. Qui huic successerunt Viri admodum clari fuere Chrysippus, Seneca, Epictetus & alii, qui quibusdam rejectis dogmata Stoæ magnam partem professi sunt. Præcipuum hujus scholæ dogma fuit Apathia seu animi indolentia, qua nefas erat ulla re ad affectiones amoris, tristitiæ, gaudii &c. moveri, sed im-

mobilem oportebat esse in omnibus *Stoicum* : Fato etiam eversa hominis libertate cuncta fieri ac regi docuere non pauci hujus sectæ discipuli. Alia *Sceptica*, quæ parentem habuit Pyrrhonem Elidensem omniaque in dubium vocavit, nec assentiri cuiquam nec dissentire solita; unde pyrrhornismus, seu falsa tuendi & vera impugnandi libido ortum traxit. Denique *Eclectica*, quæ Potamon Alexandrinus instituit, quæque singulis e sectis dogmata sua collegit, quæ saniora credidit, in nullius jurans verba Magistri; hinc *Electiva* nuncupatur. Ita in partes distracta erat Philosophia, immo perdita Græciæ libertate Alexandriam a Ptolemæis migrare jussa est, & aliquamdiu sedem ibi fixit, donec ex Ægypto quoque in exilium pulsa Athenas rediit, non sine insigni lucro & gloria.

VIII.

Quippe maximi quique viri & flos adolescentum Roma eo profecti sunt, ut audirent Græciæ Sophos, & sapientiæ dogmata tanquam optimas merces in patriam secum asportarent. Tribus enim a constituta Republica seculis armorum bellorumque ad Italiam & finitimas regiones sub jugum mittendas gestorum cura Romano-

rum

rum animos obsedit, ut vix aliam ingenii culturam adhiberent, nisi quam poscebat militia: pacatis postea rebus & instituto cum Græcia commercio factum est, ut Romani fierent eorum discipuli, quorum erant Domini, id quod ingentes magistris in arte stimulos addebat ad Philosophiæ studium totis viribus perficiendum, quum tam potentis Reipublicæ, ut erat Romana, juventutem nobilissimam Athenis ad scholas suas advolare cernerent, ejusque probam institutionem maximam esse suam patriæque gloriam existimarent. Neque juvenes solum, sed & summi Viri in ætatis flore constituti eorum disciplinæ se commiserunt, uti Lælius Scipio, Julius Cæsar, ipseque Tullius, qui postea omne fere tempus, quod eloquentiæ subtrahere potuit, Philosophiæ visus est impendisse. Nam plures scripsit libros, quos Academicos vocat, in quibus Platonis & aliorum Philosophorum doctrinam explanat: eam quæ de moribus agit, præsertim Stoicorum & Epicureorum, in libris de Finibus & QQ. Tusculanis late persequitur, & in Hortensio scientiæ huic amorem æstimationemque conciliare modis omnibus satagit. Certe turbulentis illis Reipublicæ temporibus in villam suam ruri se recepit, doctisque meditationibus

Philosophicis ac disputationibus adeo intentus erat, ut teste Plutarcho minus curaret se esse Oratorem, quam esse Philosophum. Verum sub Imperatoribus Augustum sequentibus, Tiberio, Caligula, Nerone, Domitiano &c. partim tyrannis & dominandi libido, qua Principes isti flagrabant, partim Philosophorum publica & turpis adulatio, quam certatim velut tributum Cæsaribus ut ut improbis & stolidis exhibebant, omnem fere artem istam protrivit; multi solo habitu externaque specie Sophos se profitebantur, de doctrina, veritate ac moribus parum solliciti: *non virtute & studiis, inquit Fabius (s) ut haberentur Philosophi laborabant. Sed vultum & dissentientem ab aliis habitum prætendebant.* Inde natum proverbium: *Barbam & pallium video, Philosophum non video.* Mitiora nonnihil tempora illuxere regnantibus Trajano, Adriano, Antonino & Commodò, qui non solum favores impendebant Philosophis, sed & ipsi audire Philosophi cupiebant.

§. II.

Philosophiæ progressio.

IX.

Inter hæc nubila emicare cœpit lux Divinæ cujusdam Philosophiæ, quam ipsa æterna Veritas Christus Dei Filius in hunc mundum secum adtulit. Per hanc pluri- mi absurdique errores gentilis Philoso- phiæ subito fuerunt detecti, adparuitque quale sit supremum illud Bonum, de quo vanissimas tot seculis contentiones & in- numerus quæstiones excitarunt Philoso- phi: asserta est animæ immortalis condi- tio, negata mundo æternitas, Providen- tia Dei expulso fato in pristinam sedem ac dominatum restituta, detracta vitiis virtutum larva; verbo, brevi promulga- to per mundum Evangelio nauseam crea- re cœpit Philosophia de moribus seu Ethi- ca pagana: ea vero, quæ Christi legem veramque Sapientiam complexa est, ca- put erigere ac plurimos sectatores nume- rare visa est. Ab eo tempore Christiano- rum multi, præcipue Patres veræ fidei vindices, omnem adhibuerunt conatum, ut sanæ Philosophiæ placita discerent do- cerentque alios, eo consilio, tum ut fal- sæ paganorum sapientiæ atque superbiæ
limites

limites ponerent, & præmunirent Christi
afseclas, ne ethnicorum Sophorum argu-
tiis deciperentur, tum ut semper in Ec-
clesia essent Viri eruditione præstantes,
qui solidis ac subtilibus argumentis nascentes
jam tunc hæreses in ipsis cunis oppri-
mere nossent. Quippe non pauci, dum
temere cum gentilibus Philosophis doctrinam
Christianam impugnantibus congressi-
sunt, eorum irretiti sopherismatis ad alie-
na a fide dogmata deflectebant, & male
semel prolata postmodum adhuc pejus
defendebant: alii etiam Philosophorum,
gens sectæ suæ tenacissima, ut Stoici &
Platonici, fidelium numero adgregati,
placita sua cum regulis christianis con-
ciliare volentes, infelici partu hæreses
diffuderunt, aliosque incautos eodem
infecerunt doctrinæ suæ veneno. Qua-
propter ad deprimendum philosophiæ
paganæ fastum insurrexere Viri Sapien-
tissimi, qui studio huic operam suam
addixerunt, inter quos eminebant Ju-
stinus Martyr, Tatianus, Athenagoras,
Apollinaris Episcopus Hierapoleos, Me-
liton Sardiæ, & S. Irenæus in omnibus
scientiis, versatissimus: ipse Tertullianus
palam fatetur, necessitate quadam Reli-
gionis defendendæ adductum se fuisse, ut
Philosophiæ studeret: Lactantius, qui om-

nes Philosophorum sectas probe callebat, Arnobius, Ammonius, qui primus Aristotelis doctrinam philosophicam Christianis explanavit: Basilius grandis Dialecticus, & Augustinus, qui tres libros adversus Platonicos scripsit, atque unum de Dialectica, qui in primo operum ipsius Tomo reperitur. Florebat igitur seculis illis Philosophia pura, casta, & a sordibus ac monstris opinionum ethnicarum a sacris Doctoribus expurgata, qui eam ancillari fidei dogmatibus coegerunt, ne utiqueam vero dominari patiebantur. Certe æmulatio Christianos inter & Gentiles regnans ejus studium ad sublimem gradum evexit, in quo tamen stare illi diu non licuit. Nam ubi seculo IV. & V. Vandalis, Hunni, Gothi, & Longobardi Italiam inundarunt, sicut aliæ bonæ artes ac scientiæ, ita nobilissima hæc, de qua loquor, miserando naufragio periit, paucis in litus evadentibus.

X.

Postquam vero Arabes, maxime in Hispania circa seculum VIII. rerum potiti sunt, quemadmodum in Imperio, ita & in regno literario magna mutatio secuta est. Hominum genus hoc subtili admodum ac præcipiti ingenio præditum Ari-

stotelem ejusque doctrinam e tenebris, in quibus diu sepulta jacuit, in lucem pro-
traxit: sed quum Philosophi hujus verbis
atque contextui superstitione nimis inha-
rerent, parum solliciti de soliditate ac ve-
ritate indaganda in varios & ipsi errores
philosophando sunt prolapsi. Inter hos
fuerunt facile principes Avicenna & Aver-
roes, de quibus Vives ait (t): *Isti pro-
fosculis philosophia & arboribus placidissi-
mis crucem ingeniis fixerunt: Item: Aver-
rois doctrina, & Metaphysica Avicen-
nae, omnia denique illa Arabica mihi vi-
dentur resipere deliramenta Alcorani: ni-
hil fieri potest illis insulsius frigidiusque.*
Fateri nihilominus oportet, quod mul-
tum profuerint scholasticis sequentibus,
qui Aristotelis doctrinae publice sacramen-
tum dixere. Quippe ex Arabum sedula
lectione subtilem quemdam & accuratum
docendi modum hauserunt, qui tacite in
scholas se se insinuans ad nostra usque
tempora regnare videtur. Profecto Lan-
francus Archiepiscopus Cantuariensis, Gil-
bertus Porretanus Episcopus Pictaviensis,
Petrus Lombardus, grandes Dialectici,
praeter reliquis vero D. Thomas Aquinas,
quando in Aristotelis libros incidit, inter-
preta-

(t) Lib 5. de causis corrupt. art.

pretatione ac translatione Averrois illustratos, methodum inde depromsit, sane solidissimam ordinatissimamque, qua ad eruendam veritatem & stabilienda dogmata ac errores refellendos nihil utilius, nihil magis succinctum, nihil clarius simul ac fortius excogitari posse videtur. Atque hanc ipso usu comprobatam postmodum in plerisque Orbis Catholici Academicis palam secuti sunt præstantissimi qui nobilissimique Doctores, qui scientias sublimiores, maxime Philosophiam ac Theologiam e cathedris professi sunt. Verum neque huic, quæ ratione ac Veterum autoritate plurimum nitebatur, Philosophiæ licuit diu a sectis immuni esse. Prodiit enim Joannes Duns, cognomento Scotus, ingenio supra modum subtili præditus, & *Thomistica Scotisticam* opposuit scholam; Ochamus autem *Nominalium* caput & Antesignanum se constituit, naturas universas *vocibus* signare ac distinguere solitus, uti Scotistæ *realitatibus*. Quapropter ingens bellum inter scholæ Doctores exortum est, & prout quisque præstabat intellectus acie, usuque oris, cum adversa parte debellatum esse credebatur: ad refellendos tamen errores & veterum figmentorum nænias magno consensu conspirabant omnes, & veritatis ac

fidei hostibus formidabile se reddidit ipsum philosophandi genus. His ipsis temporibus novam Philosphiæ faciem inducere conati sunt Raymundus Lullus, Cardanus, & Paracelsus, ingenia heteroclita & communium opinionum osiores perpetui. Hi tres e tribus scientiis, Medicina, Physica, & Astronomia quartam veluti speciem philosophiæ conflare nitebantur, unus chymicam, alter cabalisticam, ultimus mechanicam. Lullus e commercio cum Arabibus doctus quidem prodiit, sed chymiciæ fumis plenus, quam scientiam esse quasi dictatoria potestate voluit. Cardanus mixtum quemdam e Mercurio & Saturno deprædicavit spiritum, qui nonnisi per somnium se communicaret, & arcana quævis doceret per cabalam e sideribus haustam. Paracelsus novam cudere philosophiam tentavit, advocata in auxilium arte mechanica, sed præter ænigmata & mysteria vix ulli pervia nihil solidi in lucem protulit, & præceptorum multitudinem, ac insolentia terminorum cunctis bonis artibus bellum indixit. Istorum omnium trium obscura & tristis ratiocinandi methodus ætatem non tulit, brevi tempore ubique gentium explosa. Inter ea cum omnem fere Europam philosophiæ amorem & studium corripuit; singulæ nationes

nes pro suo quæque genio illi se indulgebant. Hispani profunda & cuncta rimari adfuerat indole præditi plurimum metaphysicis & dialecticis ratiocinationibus tribuebant: Itali mobilis promptique ingenii, speciosis ideis & curiosis quæstionibus delectabantur, Galli excitatæ ac politicæ mentis, quidquid boni in aliis Philosophisprehenderunt, sibi ad exornandum, & clare distincteque proponendum vendicarunt: Angli severo & acri studio in ipsa naturæ viscera & secretos causarum & effectuum recessus per physicas observationes penetrabant: Germani non ita subtiles, summe tamen industrii, mechanicis chymicisque experimentis laboriosum quoddam philosophandi genus sunt amplexi.

XI.

Dum itaque suo quisque genio viveret in republica Philosophica, nemini præterquam sibi, suisque opinionibus obnoxius, novæ philosophiæ fundamenta posuerunt circa seculum XVII. Franciscus Baconus de Verulamio in Anglia, & Galilæus de Galilæis in Hetruria, quibus accensendus quoque Robertus Boyleus. Hi rerum naturam diu & profunde rimati eam ad Staticæ ac Mechanicæ leges

ges compositam orbi literato proposuerunt, multisque illustrarunt experimentis. Duces istos magno numero secuti sunt in Italia quoque, Germania, Belgio &c. viri doctissimi expercillimique Otto Guericcius, Tschirnhusius, Toricellus, Drebellius, Schottus, Scheinerus, de Lannis, Raius, Malpighius &c. qui ingenti machinarum adparatu ipsius naturæ viscera explorasse visi sunt, de Physica, quam experimentalem vocant, immortaliter meriti. Non minus in Gallia, novandi studiosissima, duo prodierunt, Gassendus & Cartesius, qui Peripateticam everfuri philosophiam longa meditatione aliam fabricarunt, e veterum quorundam sophorum placitis conquistam, & imaginationibus suis conformatam, non tam ut veritati servirent, quam ut ab orbe literato plausum ferrent. Petrus quidem Gassendus Ecclesiæ Dinienfis in Gallia Præpositus, & Mathesis in Academia Parisiensi Professor Regius, circa annum 1645. Epicuri, Democriti & Leucippi systema de atomis æternis & infinitis, ex quibus mundum & omnia coaluisse volebant, emendavit docuitque, ex iis numero finitis, sed ubique diffusis ac magnitudine figura & motu diversissimis, rite tamen inter se combi-

natis omnia generari corpora, & beneficio decentis nexus atque *texturæ* ut vocant, mira efficiendi, immo & vivendi, vegetandi ac sentiendi vires acquirere. Emendavit inquam, sed simul novos errores & insolita quædam figmenta immiscuit: Renatus vero des Cartes seu Cartesius Hagæ Turonum natus, qui post illustratas varias regiones diu sedem in Hollandia fixit, tandem Holmiæ, ubi Christinam Sueciæ Reginam philosophicis disciplinis imbuit, anno 1650. vita functus, aliud systema, quod mox referam, in lucem protulit. In Societatis nostræ scholis Flexiæ primum humanioribus & philosophicis excultus studiis, militiæ postmodum animum adjecit, etiam inter arma mathematicis ac physicis meditationibus intentus, quas Lutetiam e castris redux perfecit, & inde in Hollandiam profectus, ne quis philosophandi libertati obstitet, ibidem typis dedit. Effugere tamen non potuit graves censuras tum virorum doctissimorum Huetii, Voetii, Maresii, Danielis &c. tum ipsius Galliarum Regis, Philosophiam Cartesianam publica interdictione perstringentis. Neque etiam in Italia & Germania, in Hollandia & Anglia firmas radices agere potuit. Fuerunt tamen, qui Cartesii do-

ctri-

Strinam nimium lascivientem moderati sunt, quos propterea Semi-Cartesianos adpellant, quique saniora ejus dogmata in Philosophiam suam Eclecticam transtulere. Cætera vir hic ingenio singulari multa scripsit eleganter ac subtiliter, sed toti naturæ quasi vim intulit, ejusque œconomiam vix non penitus evertit. Docuit enim Philosophus iste, in ipso mundi exordio particulas quadratas & cubicas per universum a Deo disseminatas impresso ipsis motu in se mutuo ita impigisse, ut attritis angulis tria diversæ fortis elementa prodierint: ex his primum minutissimas partes continet tanquam scobem subtilissimam: secundum globulos comprehendit, in quos cubicæ atomi resectis angulis tornatæ sunt: tertium in ramentis consistit figuram habentibus hispida & villosa. Materia sic divisa in triplicem elementorum classem, rapidissimo quem Deus hisce particulis impressit circa vorticem suum impetu partes crassiores, minusque ad motum aptæ, a centro fuerunt expulsæ, ac in tertii generis elementum, & ex hoc in globos majores, ut est terra, aqua, aer, deinde in planetas cæteros, si solem excipias, denique in cometas coaluere. At globosa secundi elementi materia, utpote ad

motum priore aptior, non ita longe a centro vorticis abrepta est, sed velut in medio constituta potissima parte cœlos soli & stellis fixis circumfusos, ætheremque hoc aere nostro multo subtiliorem composuit: primi demum elementi particulae ad vorticis sui centrum confluxerunt, ubi corpus efformant purissimum lucidissimumque, puta solem & stellas fixas, quæ totidem soles minores sunt Cartesio. Constituta sic pro lubricine sua, & in cerebro fabricata mundi machina quasdam heteroclitas opiniones adjecit. Vult enim præterea, motum a deo inditum materiæ semper perseverare, ita tamen, ut quantum de motu una pars amittit, tantundem alteri communicate- tur, adeoque nullum recens produci: bruta esse meras machinas & automata, qualia fere sunt horologia vel organa pneumatica: essentiam corporis positam esse in trina dimensione, scilicet longi- tudine, latitudine ac profunditate, ad- eoque fieri haud posse etiam per Dei po- tentiam, ut duo corpora penetrentur: repugnare vacuum, ut loquuntur Philo- sophi: plures condi mundos non posse &c. Atque hoc systema suum vocat hy- pothesin, quam ipsemet se finxisse fate- tur; ex quo palam fit, quantum veri-
tatis

tatis insit Cartesii doctrinæ, nimirum haud plus, quam cuiusvis figmento. Infecit tamen secta hæc Cartesii fere omnem Europam: detectis autem demonstratisque non paucis, quibus hæc hypothesis scætet, erroribus non defuere viri docti, qui sanas quasdam opiniones, & physicis rebus scite explicandis admodum idoneas, ut dixi, in suam philosophiam non sine ingenio transtulerunt. Post Gassendum & Cartesium memorandus venit Isaacus Newtonus, Eques Auratus, cui patria fuit Cantabrigia in Anglia, vir profundissimi ingenii, qui præclaris novisque inventis utrumque seculum illustravit, natus 1642. mortuus 1727. ætatis anno 85. Hic aliam Philosophiæ œconomiam instituit: nam abjectis hypothesebus, quibus nimium tribuebant qui antecesserant, ad ipsa naturæ phænomena profundius rimanda animum & manum adjecit, atque ex illis intimæ perspectis certas leges eruit, quibus mutuas corporum ad se invicem affectiones determinavit, atque exosam illam priori seculo vim attrahentem, seu *attractivam*, corporibus insitam Philosophiæ restituit.

Interea dum isti scientiam hanc in aliam redigere formam ingeniosius quam felicius conabantur, alii præsertim in Anglia, Batavia & Germania hoc & priori seculo fuerunt, qui omnem fere laborem & conatum in experimenta, seu physicam *experimentalem* prodegerunt, quibus arcana naturæ plura semper & plura in lucem protraherentur: detecta est aeris gravitas & vis elastica, ejus siccitas & humor, frigus & calor ope Barometri, Thermometri Hygrometri; maxime vero illius vires stupendæ, ac mirabiles effectus sese prodiderunt in nobilissima machina, quam Antliam pneumaticam adpellamus, & in hemisphæriis Magdeburgicis: ignis latens virtus explorata fuit per vitra & specula caustica & parabolica, novissimisque temporibus copiosa naturæ prodigia palam fecit Machina Electrica. Non minus prospero eventu tentata est indoles aquæ, quod testantur fontes salientes, aquæductus ad maximam altitudinem evecti, detecta elementi hujus cum aere æquilibratio, campana cujus ope Urinatores sub aquas innoxii descendunt, aliæque plures machinæ hydraulicæ, ut nihil dicam de iis, quæ in summum navigatio-

nis commodum inventa fuerunt. Terra quoque immunis non fuit ab indagine sagacium ingeniorum: mira magnetis virtus magnis aucta incrementis, explicata ejus vis attrahens & repellens ferum, ac dirigens ad mundi polos, fossilium terræ ac plantarum cognita natura & vires, lustrata terræ motuum ac ventorum patria. Meteoris etiam ac phænomenis iridis, fulminum & cometarum genesi, causæ marini æstus &c. detegendis ac explanandis opera non inutilis est impensa: verbo, nihil ita reconditum in naturæ sinibus, quod non indefesso labore ac studio, quantum fieri potuit, a Philosophis magni nominis ac ingenii fuerit in lucem publicam protractum. Hæc facies Philosophiæ, quæ hodie in plerisque regionibus viget, & in qua plurimum experimentis, parum ratiocinationi datur, & tantum doctrinæ soliditati ad alias quoque scientias plane necessariæ detrahitur, quantum curiositati libero cursu per omnia vaganti adiicitur. Ne vero quidquam deesset veteri Philosophiæ nimio speculandi studio deditæ seu emendandæ seu evertendæ, methodum quoque novam invexere quidam anti-quæ pertæsi, inter quos Wolfius in Germania notissimus, qui Scholasticæ ac Aristo-

46 *Cap. II. Philos. ortus & progressio.*

Aristotelicæ Mathematicam seu Geometricam substituit, innumeris scholiis distinctam. Hæc pro iis solum ingeniis condita esse videtur, quæ in insulis fortunatis nata sunt; & quamvis per plures annos magno, ut in rebus novis fieri solet, plausu excepta sit methodus ista, validis tamen argumentis ostensum est, eam ad crucianda potius ingenia, & per innumeros flexus viarum in labyrinthum quemdam vel chaos impervium perduenda, quam ad claras cognitiones rerum & genuinæ veritatis doctrinam provendam excogitatum fuisse, ut pluribus suo loco demonstrabitur. Quare sanior Philosophorum pars Eclecticam hodie Philosophiam profitetur, meliora ubique dogmata seligentem, & utrique suum experimentis tum rationi tribuentem, servata methodo Aristotelica, qua ad veritatem indagandam stabiliendamque sane melior hucusque inventa non est.

CAPUT III.

OECONOMIA PHILO-
SOPHIÆ.

§. I.

Partitio Vetus.

XIII.

Emenso historiæ Philosophicæ spatio ad ipsam scientiæ hujus œconomiam & structuram pergo, tam antiquam, quam novam, si tamen nova dici potest, quæ permütatis solummodo nominibus, ordine ac phrasibus quidquid boni doctique habet, venerandæ antiquitati acceptum referre debet. Vetustissimis temporibus Philosophiæ ratio ea fuit, ut circa unam solum physicæ speciem versaretur, angustis omnino terminis conclusa, uti maximis etiam fluminibus contingere solet, qui tenuem habent originem, & primum rivi sunt, quos utroque pede transilire licet. Amplior facta est, & fines suos dilatavit ævo Socratis, qui Ethicem addidit, seu quæ de moribus est: Plato autem Dialecticem adjecit, atque ita consummato Philosophiæ operi manum exte-

tremam imposuit. De hoc Apuleius (u) testatur: „ Quapropter inventa Parmenidibus ac Zenonis studiosius executus, ita omnibus, quæ admirationi sunt singula, suos libros explevit, ut primus tripartitam Philosophiam copularet, sibi que invicem necessarias partes neque pugnare inter se tantummodo, sed etiam mutuis adjuvari auxiliis ostendit. „ Hanc partitionem secuti sunt fere omnes post Platonem, totamque qua late patet Philosophiam distribuerunt in *Naturalem*, *Moralem*, *Dialecticam*. Prima omnem naturam, & arcanorum causas scrutatur, nec solum universis, sed etiam singularibus est intenta: præterea complectitur Physiologiam, Metaphysicam & Mathematicas quasdam disciplinas. Altera prudentem virum & bonum per morum præcepta format, seu Stoica illa sit, seu Academica. Tertia bene differendi rationem docet, dum ratiocinando ex cognitis incognita deducit curatque, ne in dogmatum naturæque examine declinet intellectus a veritatis tramite fallacis cujusdam argumenti specie deceptus. Nec sine consilio facta esse videtur hæc in tres partes distributio. Quippe Philosophia tota quanta est,

ad

(u) *In dogmate Platon.*

ad felicitatem humanam ordinatur teste Augustino (x) qui ex Platone demonstrat, nullam homini esse philosophandi causam, nisi ut beatus sit: felicitas autem humana duabus basibus insistit, scilicet actioni virtutis ac contemplationi veritatis. quare opus est geminis quibusdam scientiis, quarum una ad virtutem morumque honestatem erudiat; estque haud alia, quam *Moralis Philosophia*: altera vero, quæ solius veritatis cognoscendæ studio occupetur, diciturque *Physica* seu *Naturalis*: e quibus tertia demum oritur, nempe *Dialectica* seu ars differendi, quæ certas leges præscribit, quibus exclusa falsitate intra veritatis limites mens contineatur, neve errore decepta allucinetur. Hoc ipsum apta similitudine declarat S. Augustinus (y) dum ait: „ Quemadmodum tria sunt, quæ in quolibet artifice, ut ali-
 „ quid efficiat, spectantur, *Natura*, *do-*
 „ *ctrina*, *usus*, quorum primum ingenio,
 „ secundum scientia, tertium fractu di-
 „ judicatur, sic triplex a Philosophis in-
 „ veniri debuit disciplina: *Naturalis*
 „ propter naturam, *Rationalis* propter
 „ do-

(x) *Lib. 19. de Civit. Dei, cap. x.* (y) *Lib. 8. de Civit. Dei cap. 4.*

„ doctrinam, *Moralis* propter usum. „
 Hæc particio erat veteris Philosophiæ.
 Fuerunt tamen, qui ævo illo, quo Aristotelis doctrina diu sepulta rursus caput erigere cœpit, ac latius dominari, eundem ducem secuti integram scientiam hanc majoris claritatis ac ordinis melioris gratia in quatuor partes dividerunt, scilicet in *Logicam*, *Physicam*, *Metaphysicam* & in *Ethicam* seu *Moralem*: Atque hæc divisio magno Doctorum consensu, longissimoque usu in præcipuis Aca-
 demis in hanc usque diem recepta & civitate donata fuit: nec absque prudenti consilio ac maturo iudicio. Est enim Philosophia cognitio earum rerum, quæ nosse ad hominis perfectionem pertinet: primo quidem, ut sciat ratione uti, quod officium *Logicæ* proprium est, quæ regulas tradit omnino certas, & veluti limites ponit, quibus si recte utatur, in orbita continetur ratio, ne ultra veritatis viam regiam evagetur. Deinde ut hunc mundum aspectabilem, cui contemplando natus factusque est, non ignoret, quod *Physica* docet, cujus munus est, mortuum & naturæ tum universæ tum singularis origines ac primos fontes, causas & effectus scrutari. Rursus ut ex mundi cognitione ad Dei & rerum di-

vinarum cognitionem, quantum ipsi fas est, adfurgat; & hoc Metaphysica benevole præstat, quæ tum circa communissimas entis rationes ab omni materia abstractas, tum circa res altissimas, Deum, Angelos &c. occupatur. Demum ut recte vivere sciat, quod est opus Ethices seu Moralis, ultimum hominis finem, honestatem in agendo, vitiorum ut fugiat, & virtutum ut sectetur, indolem contemplantis.

§. II.

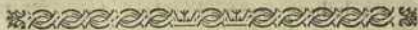
Partitio nova.

XIV.

Verum postremis hisce temporibus, ut novam & meliorem, si superis placeat, faciem inducerent Philosophiæ Neoterici, præcipue Wolfius, de quo prius memini, & scholam suam usque ad Peripati contemptum plausibiliorem redderent, aliis uti nominibus, aliamque totius fabricæ divisionem machinari cœperunt. Quas Peripatetici *primas mentis operationes ac simplices apprehensiones*, illi *notiones ac rerum ideas* vocant, ita ut ipsa in mente existens imago rei, quæ repræsentatur, *idea objectiva*, cognitio repræsentans *idea formalis* audiat. Co-

gnitionem autem ex notionibus ortam triplici ordine ponunt, atque *historicam*, *philosophicam* & *mathematicam* adpellant, quarum prima est nuda rerum naturalium cognitio, altera ratione firmata, tertia vero *quantitate claritatis*, *intensionis*, *motus*, *velocitatis* &c. vestita. Præter hæc eam Philosophiæ partem, quæ de Deo agit, *Theologiæ naturalis* quæ de anima *Psychologiæ*, quæ de corporibus, *Physicæ*, Metaphysicæ autem *Ontologiæ* nomen imponunt. Non minus ipsa Physica, ejusque partes novis abundant vocibus: illam quæ prima tradit rerum principia *Dogmaticam*, quæ experimentis operam novat *Experimentalem*, quæ mundi fabricam considerat *Cosmologiam*, quæ meteora explicat *Meteorologiam*, quæ de fossilibus agit *Oryctologiam*, quæ de aquis, plantis & vivis corporibus anima præditis tractat *Hydrologiam*, *Phytologiam*, *Physiologiam* salutant. Philosophiam demum, quæ circa morum institutionem versatur, & ipsi *Practicam* vocant, in *Ethicam Politicam*, *Oeconomicam* & *Technologiam* partiuntur. En! latentes sub novis & speciosis nominibus res antiquas. Quis enim est adeo in hac scientia peregrinus, qui non videat, hæc omnia, quæ Neoterici voca-

bulis istis designant, pridem in Peripato non docte minus, quam utiliter ac splendide pertractata fuisse, & hodie adhuc pertractari, licet retenta veteri, id est, solidiore methodo, qua non solum experimentis ad scrutanda naturæ arcana servientibus, sed etiam ratiocinationibus ad intellectum acuendum & ad omnes alias scientias sublimiores rite percipiendas adeo necessariis locus conceditur, ne Philosophia in merum mechanismum (ut modo passim fit, sed perperam) degenerare videatur. Ista de partitione: nunc ad ipsas partes; & primum quidem ad Logicam.

CAPUT IV.

LOGICA.

§. I.

Logica docens.

XV.

Hæc si Ciceroni credimus, est *ars vera & falsa judicandi* (z) & *Dialectica veri & falsi, disceptativa*

(z) *Lib. 2. de Orat.*

trix & judex (a). Utroque nomine complectimur eam Philosophiæ partem, quæ mentem & rationem in veritatis cognitionem dirigit, hæc disputando, illa ratiocinando. Aristoteles, qui primus operi huic stabiliendo ac perficiendo manum admovit, perquam honorifica adpellatione eam insignit, dum *Organum* seu instrumentum vocat, quo ad alias scientias omnes acquirendas utimur. Primum autem in discendo docendoque locum Logica merito sibi vendicat, quum priusquam in rebus ipsis veritatem inquiremus, modum inquirendi scire oporteat. Quanta sit artis hujus dignitas atque utilitas, facile patet ex fine, quem sibi præfixum habet: quemadmodum enim nihil est mente dignius, nihil menti magis necessarium quam veritatis cognitio, ita nihil præstantius atque utilius ea facultate, quæ mentem in veritatis cognitionem velut manu ducit. Nec minor est necessitas illius ad scientias in gradu quodam perfecto acquirendas, utpote quam aperte profitetur. D. Augustinus (b) dum ait: *Disciplina disciplinarum, quam Logicam vocant, hæc docet discere, hæc sola scientes facit.* Nolim per omnes longio.

(a) *Libr. 4. Academ.* (b) *Libr. 2. de Ordin. cap. 13.*

giore circuitu scientias vagari: sufficere poterit Ciceronis iudicium de Jure Civili (c). „ Sic enim Brute, inquit, existimo, Juris Civilis magnum usum esse & apud Scævola, & apud multos fuisse: artem in hoc uno: (nempe Servio Sulpitio) quod nunquam effecisset ipsius Juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ docet rem universam tribuere in partes, latentem explicare diffiniendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua vera & falsa dijudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quæ non essent consequentia. Dialecticam mihi videris dicere. ita plane. &c. „ Profecto & Gratianus Juris Sacri, & Ulpianus Profani conditores peritissimos, ut alios quamplurimos silentio præteream, in palæstra Dialectica diligenter & gnaviter desudasse omnibus palam est, Platonis forte iudicio excitatos, cujus illud fuit hac in re decretum: Accessum ad civiles artes intercludendum esse iis omnibus, qui de arte Dialectica nihil ante prælibassent. Merito igitur de illis exoptulandum, qui-

(c) *In Bruto.*

quibus infalutata Logica, vel non probe cognita ad jurisprudentiam, aliasque scientias transfiliendi venia conceditur cum gravi reipublicæ damno. Jam vero Logica, quemadmodum hucusque in scholis bene moratis tradita fuit, partim quæstiones, partim præcepta complectitur; Si enim utraque hæc miscerentur, periculum foret, ne quæstionibus præcepta obruentur, ac confunderentur. Inde nata est divisio in *Logicam Minorem & Logicam Majorem*. Minor tres mentis operationes, *Apprehensionem, Judicium & Argumentationem* explanat: *in prima* de terminis in schola usitatis, eorumque proprietatibus scitu necessariis, de suppositione, definitione ac divisione agit, harumque rectam constructionem regulis quibusdam concludit. *Secunda* propositionum naturam, varietatem, oppositionem, contradictionem, & contrarietatem ac conversionem indagat, certasque pro his omnibus leges statuit. *Tertia* de argumentatione tractat, de natura & multiplici specie syllogismorum, quibus principiis dirigatur, quot figuris & modis constet; tum regulas præscribit, vitia detegit, modumque inveniendi argumenta suppeditat. Hoc Logicæ minoris opus est. At Major tota est in quæstionibus circa tres

me.

memoratas mentis operationes & proponendis & solvendis: & quidem de quinque universalibus, genere, specie, differentia, proprio & accidente (Isagogen adpellant, quam conscripisse fertur quidam Judæus, Malchus nomine, qui deinde Porphyrium se dixit, & de quo incertum, magisne doctus an impius fuerit, quippe Apostata & Christiani nominis hostis accercimus) de prædicamentis substantiæ, quantitatis, relationis, qualitatis &c. Demum propositionis & syllogismi vim & dotes examinat. Hæc omnia Aristoteles, quem Tullius merito utriusque partis Dialecticæ principem vocat, tum libris *περὶ ἑρμηνείας* seu interpretationis, & Categoriarum, tum Analyticis & Topicis, atque Elenchi, ubi omnes sophismatum fallacias in lucem protrahit, consignata reliquit. In his primus novam detexit viam perveniendi velut geometricis passibus ope syllogismi per evidentiam demonstrationis ad veram plenamque scientiam. Certe methodus demonstrandi, quam excogitavit viri hujus ingenium tam profundum quam excelsum, semper visa est sapientibus esse opus numeris omnibus absolutum, & ipsa syllogismi constructio tam perfecta, ut nihil addi, nihil demi possit sine manifesto demonstrationis & totius

qua late patet scientiæ evertendæ periculo. Fuere quidem, qui alias aliasve ratiocinandi vias diversis temporibus quasi vadum tentarunt, uti Raymundus Lullus, Ludovicus Vives, Cardanus, Cartesius, Wolfius &c. Sed eventu parum prospero, & fructu sane nullo, nec cujusquam methodus ætatem ferre potuit, quemadmodum Aristotelis,

§. II.

Logica utens.

XVI.

Non est mei instituti, singula Logicæ hucusque descriptæ præcepta, leges & dogmata excutere ac pluribus persequi: illud solum paucis palam facere decrevi, quam vim qualesque vires habeat Logica ad intellectum hominis sive rationem vel emendandam vel perficiendam. Nihil homini facilius est, quam ratione uti, quum hoc sit illi ingenitum: sed nihil difficilius, quam veritatem ab errore distinguere, ad quod opus est Judicio exacto, & Ratione ideis rerum optimis & sanissimis imbuta, quæ si desint, non solum in Philosophia & reliquis scientiis, sed etiam in rebus sacerrimis ad fidem pertinentibus frequenter

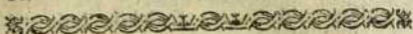
ter allucinabitur. Sunt enim ingenia quædam, quæ sponte sua amant decipi & decipere, quæ obviis quibusque ratiunculis temere abripi se patiuntur, emunt sine statera sine pondere malas ratiocinationes & vendunt aliis, audacter decidunt ea, quæ ignorant & non intelligunt. Sunt alia, quæ proprio indulgent sensui non sine pertinacia, & præjudicatis tenacissime inhaerent opinionibus, nec aures præbent iis, a quibus errores suos dedoceri possent; malumus enim errare, quam ignorantiam fateri, qua tamen re nihil justius, nihil humanæ conditioni conformius foret. Sunt demum, quæ licet optime perspectum habeant, esse innumeras res obscuras, dubias, & implexas, nihilominus avara vanitatis se sinunt abstrahi, & ne populari credulitati addicta videantur, propugnant mordicus ea, quæ nulla ratione certa sunt: contra vero non multum sollicita de penetrando rerum fundo in dubium trahunt veritates a majoribus & ævisui sapientibus viris receptas, etiam in negotio Religionis, quod Pyrrhonismi species quædam est. His intellectus humani imbecillitatibus & morbis optime medetur Logica, cujus princeps finis est perficere rationem; & quamvis hæc donum quoddam naturæ sit, non artis & laboris,
tamen

tamen ars & labor plurimum adjuvant, culturam adhibent, & ad sublimem perfectionis gradum eandem in veritate detegenda elevant, cujus rei monumenta innumera exstant in veteribus etiam sopheris, ingenio & ratione a natura liberalissime instructis. Nam cultorem suum docet non acquiescere, donec principium quoddam naturæ lumine notum, & veritatem adeo claram, quæ sit extra omne dubium posita, inveniat. Hac inventa audacter eruit veritates alias, quæ vel necessario quodam nexu, vel certe absque falsitatis periculo consequuntur. Unde in doctrina sua atque judicio firmus est, inflexibilis ac perturbari nescius. Atque hoc fit regularum Logicarum ope, quas rite perceptas omnibus aliarum quoque scientiarum quæstionibus & ratiocinationibus circa res quaslibet versantibus tuto adplicare potest: præsertim vero methodus Syllogistica, quæ nonnullis plusquam oportet sapere volentibus longa nimis ac invidiosa videtur, omnino necessaria est juvenibus, qui operam dant Philosophiæ, quorum ingenium necdum firmum, & judicium necdum est apertum, tum ne mentem erroribus & falsis ideis obnoxiam faciant, tum ut intra veritatis limites discant se suasque cogitationes continere.

Amplius

Amplius quid dicam; si sedulæ huic primæque institutioni quotidianum accedat exercitium, ususque practicus regularum, intellectus juvenum mire acuitur, illustratur, & magis magisque e suis se tenebris evolvit: simul etiam facilitatem acquirit sese explicandi, sentit illico sophisticas pedicæ, novitque extricare illis mentem suam, quin difficillimas quoque & abstrusissimas quæstiones inoffenso pede ingreditur, ita ut admiratione digna res sit, juvenes ab uberibus amceniorum literarum avulsos intra modicum tempus, quod Dialecticæ indefesso studio impenderunt, intellectum ad reliquas Philosophiæ partes cum dignitate ac laude maxima perdiscendas promptum ac perspicacem instar patrimonii secum afferre.

CAPUT V.

PHYSICA.

§. I.

Ejus Prolegomena.

XVII.

Emenso Logicæ pelago plurimis naufragiis famoso, utpote in quo tot Adolescentum ingenia, cæteroquin Philosophiæ cæterisque scientiis aptissima, laboris ac remigii impatientia merguntur, ad Fortunatas Physicæ Insulas accedimus, in quibus etiam agere hyberna deliciis plena res est. In hac naturam, ejusque opes ac prodigia nullis aliis quam ingenii sumtibus spectare licet ac contemplari. Per terras, maria, cœlum, & quidquid his continetur, libero velut oculo prospectus patet amœnissimus, voluptati simul honestissimæ, ac multiplici percipiendo fructui serviturus. Siquidem *curiosum nobis natura ingenium*, ut ait Seneca (d) *dedit, & artis sibi, ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis verum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si*
tam

(d) *De vita beata cap. 32.*

tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, non uno genere formosa solitudini ostenderet. A cœlo duxisse originem suam ipsa S. Scriptura testatur dicens (e) creavit illis (nempe primis parentibus) scientiam spiritus; sensu implevit cor illorum; & mala & bona ostendit illis. Posuit oculum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum, ut nomen sanctificationis collaudent; gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum ejus. Hoc ipsum Tullius sensisse videtur, dum de arte ista nullum aut melius a Diis datum esse munus homini asseverat. Dicitur autem Physica ἀπὸ τῆς φύσεως, id est, a natura, quoniam est disciplina explicans rerum naturalium scientiam, quæ quum univèrse considerari possit, & singillatim, scite in Physicam Universalem & Particularem dividitur: prima corpus naturale generatim sumtum, ejus principia, & quas vocant proprietates contemplatur, & ad examen vocat: in altera singula corporum genera expenduntur, eorumque vires, affectiones, & effecta demonstrantur. Ordo enim optimus scientiarum arbiter, & parens claritatis postulat ut prius, quæ omnibus conveniunt, probe perspiciantur, tum

(e) Ecclesiast. cap. 17.

tum vero ad ea, quæ singulis insunt propria, gradus promoveatur. Nolim autem, ut quisquam sibi persuadeat, me heic Physicam docere; sed summa duntaxat ejus capita persequi animus est, ac opes quas in sinu reconditas habet, conspectui exponere brevi quadam synopsi rerum illarum, quæ in utraque illius parte pertractari solent in scholis. Et primo quidem velut procemii loco præmittere juvat historicam totius mundi, ejusque structuræ veluti enarrationem.

XVIII.

Partiuntur illum Philosophi in mundum *subterraneum*, *sublunarem* & *caelestem*. Primi schema exhibet nobis ingeniosissimus ac celeberrimus Kircherus S. J. (f) nempe globum orbis terraquei quasi dissectum, ita ut ipsa terræ viscera adpareant, & licet oculis subjici non possit ipsa res, rei tamen imago magnam meretur fidem, quum rectæ rationi ac experimentis respondeat. Medio circa centrum terræ loco Patrum & fidelium consensu infernum ponit, e quo varii meatus *subterranei* velut totidem camini & stygii fornacis spiracula versus terræ superficiem usque ad extimum ejus limbum excurrunt, atque

(f) *In Itinere Exstatico.*

Oide
capta
p. 38.

que in montes ignivomos seu Vulcanos designant. Minores quoque hinc & inde offerunt se fornaces sive ignis receptacula, quæ *pyrophyllacia* vocantur, e quibus sulphure, bitumine, pice aliaque concipiendæ fovendæque flammæ apta materia referis per alveos intra terram latentes copiosus ignis dispensatur. Præter hæc dispositæ quoque sunt variis in locis voragine vastæ (*Hydrophyllacia* dicuntur) in quibus ingens stagnat moles aquarum, quæ per occultas cum Oceano vias junguntur, & diversis in locis vortices faciunt, ubi fluctus maris modo cum strepitu infra terram absorbentur, modo per vices iterum evomuntur. His addi possunt *Atmophyllacia* seu prægrandes fossæ ac cryptæ sub terra latentes, in quibus sæpe aer conclusus, & per eos, quos dixi, ignes subterraneos rarefactus, jamque carceris impatiens vi viam sibi facit, & terram ingenti cum fragore concutit, unde terræ motus oriuntur.

XIX.

Mundi *Sublunaris* nomine globum terraqueum & atmosphæram huic incumbentem, seque versus Lunæ concavum ut vocant, explicantem complectuntur Philosophi. Terraqueam autem dicunt, quia

terræ, quam incolimus, superficiem passim flumina secant, & lacus ac maria distinguunt, solida fluidis & fluida solidis provida miscente natura, ut humano melius consuleret commercio. Fundamentum amplissimi hujus ædificii non est nisi unicum punctum, quod terræ mundique centrum adpellamus. Atque hoc punctum minimum Architectonicæ Divinæ maximum est miraculum: ea enim est illius indoles, ut omnia corpora *Sublunaria* unanimi velut consensu affectuque, & quam proxime possunt, eidem adpropinquent; qua ratione fit, ut dum elementa quasi pro loco certant, gravioribus leviora superantibus terra centro, aqua terris, aer aquis superincumbat, omniaque, dum ex congenita gravitate ad hoc centrum totis viribus ex omni parte contendunt, mutuo in se nisu & impetu globum solidum, suaque stantem mole component. Grandis hæc moles non minus requirebat materiæ. Hanc in momento invenit Architecti Divini potentia: primo elementa quatuor terram, aquam, aerem, ignem, deinde ex his certa sibi que cognita mensura permixtis reliqua omnia, quæ *mixta* vocamus, condidit. Non minore autem cura machinam hanc, ne ab elementis in se continuo pugnantibus dis-

solvatur, conservat Deus, quam qua eam fabricavit. Quippe non solum eas elementis eorumque viribus leges posuit, ut quod unum destruit, alterum reparet, sicque unius corruptionem alterius generatio excipiat: sed supernos quoque Gubernatores constituit potissimum planetas, qui subjectum sibi mundum *sublunarem* perpetuo circumeant, suoque *influxu* alterno laboranti suppetitas ferant. Inde perpetuum terrestria inter ac cœlestia corpora interveniente atmosphæra commercium. Ad figuram hujus fabricæ seu Terræ quod attinet, divinus Opifex induxit perfectissimam, nempe rotundam. Hanc enim præferunt Architecti omnibus aliis. Hinc procul Anaximander cum columna sua, Leucippus cum cylindro, Empedocles cum mensa, Cleantes cum cono, Neoterici quidam cum figura ovum imitante, de qua multa novissimis temporibus speciose dicta scriptaque fuerunt, sed nullo stabili experimento firmata. Quamvis autem ingentes montium pyramides passim exurgant, & valles profundas post se relinquunt, nihilominus quum cellissimi montes, si cum tota vastissima terræ mole comparentur, nonnisi grana esse videantur, globo alicui adhærentia, terram *physice* rotundam esse asserere non dubitant

bitant Philosophi, qui nodum in scirpo quærere nolunt. Cætera quietæ in statione sua terræ licuit esse, donec Philolaus Pythagoricæ sectæ discipulus quadringentis circiter annis ante Christum natum terram circa solem immotum annua periodo ambulare docuit. Opinionem hanc diu sepultam excitavit longissimo annorum intervallo Nicolaus Cusanus, vir doctus & purpura insignis: Nicolaus vero alius, nempe Copernicus Torunensis, ultimam manum admovit, dum proscriptam e mundi centro terram, substituto in ejus locum sole, planetarum per cælos vagantium choro accensuit. Multi systema hoc tanquam hypothefin ingeniosam defendunt: plures ut sacræ Scripturæ testimoniis sane luculentis & communi hominum persuasioni adhuc firmæ contrariam rejiciunt. A terra ad oceanum accessus patet, aquarum omnium patrem, in quo natales suos simul & sepulchrum habent fontes & flumina. Nam ut Ecclesiastes ait *ad locum unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.* Flumina quidem & fontes, quæ in locis non admodum editis oriuntur, a vastissimis oceani aquis tota vi per canales sub terra latentes extruduntur, & supra *libellam* elevantur: quæ vero in altissimis montium jugis na-

fcuntur & perennia funt, ex aquis gignuntur per ignes *subterraneos* in vaporem folatis, calorisque ope intra montium cavernas inftar nubium in altum sublatis, ubi aquarum guttæ in hydrophylaciis collectæ per montium latera exitum inveniunt, & in fontes ac demum flumina tranfeunt. Tellurem aquis permiffam ambit Atmosphæra feu aer continuis effluviis & exhalationibus infectus. Certum enim eft, vaffiffimum globi *terraquei* corpus vel ex alto ab aſtris, vel a cauſſis intra terræ viscera latentibus continuo follicitari, & in perenni generationum ac corruptionum motu verſari. Vapores autem dicuntur halitus illi, qui ex aqua calore ſolis in ſubtiliffimas quaſi membranas extenuata, inque bullulas aere rariffimo plenas abeunte conſtant: exhalationes vero ex minimis particulis ſulphureis, nitroſis, ſalinis ac viſcoſis vel ſolis vel ignium ſub terra dominantium calore liquatis, & a reliquo corpore ſolutis componuntur, agunturque ſuſum magna vi ab igneis ſpiritibus incluſis. Ex his nix, grando, pluvix, fulgura & fulmina diverſis temporibus oriuntur, & ſunt Jovis ningentis & tonantis inſtrumenta. Atmosphæram ſic conſtitutam dividunt Philoſophi in tres aeris regiones, quibus

certos vix non pro lubricine sua fines ponunt. *Infimam* regionem terræ superficiel proximam atque animantium respirationi volucrumque habitationi destinatam ad montium mediocrium altitudinem fere per dimidiæ horæ spatium extendunt, ita ut altissimi summo vertice suo supra illam emineant. In *Media*, cui unum milliare germanicum seu duas horas passim tribuunt, ut plurimum vapores & exhalationes eo sublatae dominantur; hinc nivium, grandinis & pluviarum patria est: in hac velut officina Jovis arma caduntur, emicant fulgura, excutiuntur fulmina, accenduntur stellæ desultoriæ, & quæ alia sunt meteororum igneorum genera pleraque. Exurgit hæc contignatio ad altissimorum montium cacumina, ut sunt Caucasus, Teneriffa, juga Carpathica, Olympus &c. *Suprema* denique statio duabus subjectis purior, subtilior & altior est: a supremis ferme montium jugis initium ducit, & ad lunarem usque orbitam excurrit. In hanc regionem, uti ajunt, vaporibus vix ullus, sed tenuissimis duntaxat exhalationibus aditus patet, atque inde cometas *sublunares* generari multorum suspicio est.

XX.

Lustrato *Sublunari* mundo ad *Cælestem* eluctari juvat. Dividitur autem cælum, quod conspectui nostro patet in *sidereum* & *planetarium*. In primo vigilias agunt stellæ *fixæ*, quas ita vocamus, non quod eodem semper loco consistent, sed quod eandem ut plurimum inter se distantiam observent, & velut gemmæ orbi maximo, cum quo volvuntur, affixæ mortaliū oculos fulgore suo eminus perstringant. Alterum occupant stellæ *Errantes*, quæ tum a se ipsis, tum a fixis varie distare solent, & velut legibus solutæ per cælestes plagas vagari videntur. Numerum stellarum qui desiderat, audiat ipsum Opificem summum dicentem (g) *numera stellas si potes*. Ptolomæus mille & viginti duas, Kepplerus mille trecentas & nonaginta, Pardies mille quadringentas & octoginta, Hevelius mille octingentas octoginta octo inermi oculo observasse se scribunt: armatis vero oculis opē Telescopiorum numerus sine numero deprehenditur. Solam *viam*, quam *Lacteam* vocant, quæ obliquo tractu *Æquatorem* inter & *Tropicos* intercedit, & a fabulosa antiquitate Deorum cælos obambulantium

(g) *Genes.* 15.

tium iter credebatur, innumerabilium stellarum acervum esse Galilæus contendit. Ne vero indigesta moles videretur tanta stellarum multitudo, eas in *Constellationes* seu *Asterismos* dividere placuit, quæ scilicet situ suo imaginem aliquam præferunt, ut *Libræ*, *Arietis*, *Virginis*, *Tauri*, *Ursæ*, *Leonis* &c. Moventur autem *fixæ* alieno quidem motu ab ortu in occasum giganteis quasi passibus, proprio ab occasu in ortum tam testudineo gressu, ut ad unicum periodum absolvendam triginta sex annorum millibus, si Ptolomæo credimus, secundum opinionem vero aliorum temporis paullo minoris itinere indigeant; unde merito hic siderum circuitus *Magnus Annus* a Platone fuit nuncupatus. Alterum cœlum nempe *Planetarium* occupant *Errantia sidera*, inter quæ eminent sol, magnus ille mundi oculus & astrorum Princeps, cui naturam igneam passim tribuunt. Nam corpus ejusdem helioscopiis exploratum maris cujusdam ardentis imaginem refert, ebullientibus flammarum fluctibus agitati, & emergentibus hinc inde fumosis nubibus distincti. Facies quidem soli perquam amœna & lucidissima, non tamen maculis caret, quas Christophorus Scheinerus S. J. anno 1611. detexit: harum

rum magnitudo & numerus varius esse solet: motus vero solis motum æmulator. Plerumque per medium ut ajunt discum prope illius eclipticam incedunt: extra illum nunquam oculis patent etiam armatis. Interdum maculæ in faculas abeunt, & quæ prius umbra, nunc luce se distinguunt. Quid sint, adhuc sub judice lis est: quidam stellulas esse credunt nunc congregatas, nunc dissipatas: alii vapores, fuligines & nebulas esse volunt e solari oceano egressas. Non raro eclipsin patitur grande hoc sidus, nempe tunc, quando sol & luna in eadem eclipticæ parte velut in itinere sibi occurrunt, atque illum inter & oculum nostrum luna interponitur, impeditque corporis sui objectu, quo minus benefici hujus sideris radii ad nos perveniant. Cætera magnitudine sua globum terrestrem superat, si Tychonis calculum sequi placeat 140., si Riccioli 38600. vicibus, si Copernicanos, vix non uno millione. Motus triplex adparet, *diurnus* seu communis ab ortu ad occasum, *annuus*, ab occasu ad ortum, *semestralis* seu *librationis*, quo declinat a septentrione in austrum, & ab austro in septentrionem: re ipsa unicus est, qui spiram imitatur.

Post solem luna se maxime conspicuam præbet mortalibus, quam Antiqui teste Plutarcho *cælestem terram* nuncuparunt, quæ res forsan temerariæ Neotericorum quorundam opinioni ansam dedit, ut eam (idem asserunt de aliis planetis) non solum agris, silvis & oppidis plenam, sed etiam animalibus & hominibus habitatam fingere ausi fuerint sine testibus, sine tabulis, nescio quam lunarem rempublicam in cerebro suo fabricantes. Melius alii lunam e terra & aqua compositam arbitrantur. Nam solidas partes esse in hoc corpore convincunt facile prominentia quædam instar montium fastigia, & depressa in valles loca, quum per telescopia lunæ superficiem sensim illuminari videamus, non secus ac in globo nostro terrestri a phœbo oriente prima luce pinguntur alta montium, dein etiam profunda vallium; fluidas quoque partes reperiri suadent maculæ grandiores, quæ lunam distinguunt, velut terram flumina, lacus & maria. Has Hevelius 550, Grimaldus vero 600. numerant, quorum posterior Aronomorum celebrium nomina ipsis imposuit: prior urbium, montium, marium ac regionum, quæ magis in terris nostris celebrantur. Pro diverso autem solis aspectu diversa est

est lunæ facies, nunc *plena*, quando nimirum a sole opposito dimidia pars illa globi lunaris, qua nos respicit, tota illuminatur, diciturque tunc esse *plenilunium*: nunc *gibbosa* quatuor ante & post lunam plenam diebus: modo *dimidiata*, quod si contingat post lunam novam, dicitur esse *prima quadratura*, si post plenam, *quadratura ultima*: modo *falcata* seu *cornuta*, quando majorem faciei radiantis partem ab oculis nostris avertit. Denique *Nova*, ubi vultum suum tenebris involutum nobis obvertit, vocaturque *novilunium*. Hæ lucis & umbræ vicissitudines *phases* seu *ætates* lunæ appellantur. Non minus luna frequentes eclipses patitur, scilicet quum tempore *plenilunii* terra lunam inter & solem media consistit, solisque radios illi destinatos sui corporis objectu intercipit; tum enim oppositum terræ semispherium umbram spargit *conicam*, eaque lunam transeuntem vel totam vel ejusdem partem aliquam involvit.

Inter reliquos planetas Saturnus eminet, quinque stellis minoribus tanquam satellitibus perpetuo ejus latus stipantibus, quæ ab Hugenio & Cassino detectæ circa illum gyranur: pallida illi facies, lucidus tamen annulus modo plus
modo

modo minus explicatus medium ambit corpus. Triginta fere annorum lapsu periodum suam absolvit. infestum hominibus sidus hoc creditur: benignius vero Jupiter. Ternæ istius globum zonæ seu fasciæ distinguunt, reliquis partibus obscuriores: quatuor vero stellæ Jovem velut Regem suum comitantur, a Galilæo in honorem Magni ducis Florentini *sidera Medicea* nuncupatæ: duodecim circiter annorum spatio cœleste iter suum absolvit. Martem a reliquis planetis distinguit tum macula in medio ejus corpore spectandam se præbens, quam *Martis umbonem* vocant, tum color rubeus, ardenti carboni non absimilis, annisque ferre duobus orbitam suam percurrit. Venus modo supra modo infra solem emicat. quum mane sequentem præcedit, Phosphorus seu Lucifer, quum vero vespere præeuntem sequitur, Hesperus vocatur. Varias non minus ac luna phasces pro solis, cui famulatur, arbitrio patitur, jam falcata, jam gibbosa, jam vacua instar maculæ adparet, semitamque circa solem sibi præfixam secundum Riccioli calculum diebus 583. Keppleri autem 224. absolvit. Demum qui proximus circa solem movetur, Mercurius est, de quo Ricciolus testatur, observatum a se sidus

fidus istud, quando sub solem se demittit, *cornutum*, dum vero ascendit, *gibbosum*, tandem *rotundum*. Tota ejus per orbitam via ab eodem Ricciolo 115. a Keplero 87. dierum spatio definitur. Felices Astronomi se credunt, quibus suam quandoque faciem indulget hic planeta; nam maximo anni tempore soli vicinior sub ejus radiis absconditus latet, quin etiam æstatis tempore hybernari videtur.

Atque ista quæ de triplici mundo *subterraneo*, *sublunari* ac *cælesti* hucusque commemoravi, operæ pretium esse censeo, ut post Logicam statim instar Proæmii cujusdam Physicæ Candidatis brevi calamo explanentur, & per adjectas imagines ante oculos ponantur: nec absque magno emolumento id fiet, tum ut a Logicæ spinis avulsi in amœnos Physicæ campos velut Elysios quamprimum deducantur, ac tædium, si quod austerior disciplina adtulit, ipso in limine abstergatur; tum ut rerum quæ in Physica deinceps tractantur, pulcherrimarum promulsive quadam deliniti alacriore animo ad arcana naturæ vestiganda accedant, tum ut cunctis in synopsi prius perspectis planior ac ordinatior via pateat doctrinæ, per singula postmodum curatius ac prolixius ituræ.

Physica universalis.

XXI.

Physica, quam *universalem* dicunt, complectitur eas quæstiones, in quibus principia corporis *naturalis* omnibus communia, tum eorundem qualitates seu affectiones: *divisibilitas, porositas, rarefactio & condensatio, motus, gravitas, elasticitas, æquilibrium solidorum & liquidorum, ac electricitas* ad trutinam & rationis & experimentorum examinantur. Ad prima quod adinet principia, res est omnium difficillima certi quidquam statuere, quum tot sint opiniones Philosophorum, quot capita & ingenia, *quorum opiniones, ut ait Cicero, cum tam variæ sint, tamque inter se dissidentes, alterum fieri non potest, ut plus una vera sit.* Certe nullum fuit elementum, quod non ex antiquis Philosophis patronum habuit, ut ad officium materiæ primæ promoveretur. Thales Milesius aquam elegit, forte quia facilis est ad quamvis figuram & formam admittendam: Anaximeni standum potius pro aere videbatur, utpote adhuc faciliore ad formas quasque recipiendas. Heraclitus Ephesinus igni hunc
ho.

honorem vendicabat, utpote subtiliori ac fluidiori, quam sit terra, aqua & aër. Neque terræ patroni defuerunt, inter quos Democritus & Epicurus, qui cuncta ex minimis atomis componi asserabant. Empedocles liberalior fuit, & omnia quatuor elementa in materiæ primæ consortium adscivit. Non minor erat circa formam lis & pugna sophorum, aliquibus eam a materia aliud quid esse distinctum contendentibus, aliis vero eandem esse rem ac virtutem materiæ congenitam asserentibus. Aristoteles vero naturæ vestigator acerrimus, primus tria corporum principia distinxit, scilicet *materiam*, *formam* & *privationem*: nulla enim res in alteram transmutari potest, si non abeunti uni formæ in materia remanente succedat alia, id quod exigit necessario *privationem*, seu absentiam formæ illius, quæ primum adventat; & hac ratione magnus ille Philosophus nobilissimam quandam & generalem ideam nobis suppeditavit rei, quæ in omnibus mutationibus per totum naturæ ambitum contingentibus accidere solet. Ita in principiis constituendis pridem Veteres Philosophi in diversas abivere partes. Postremis autem temporibus quidam septuaginta diu Antiquiorum doctrinas inter se tan-

topere pugnantes velut postliminio revo-
 carunt, & crassis erroribus expunctis ele-
 gantiori veste indutas in Philosophiam
 suam invexerunt, magnoque plausu orbi
 literato vendiderunt. Præ reliquis enim
 Democriti & Epicuri atomis veluti va-
 gis, nunc meliorem in formam redactis,
 tanquam ex materia primigenia cuncta
 componi juncta opera docuerunt Gassen-
 dus & Cartesius, quamvis in aliis non
 paucis inter se diffideant: formæ autem
 munus diversissimæ illarum secundum fi-
 guram, subtilitatem & magnitudinem ac
 motum conjunctioni, quam *combinatio-*
nem vocant, imposuerunt. At Honora-
 tus Fabri S. J. & Emmanuel Magnanus
 Ordin. Minim. duo magna Philosophiæ
 lumina Empedochis systema a vitiis, qui-
 bus scatebat, expurgatum resuscitarunt,
 docentes omnia corpora in sensu physico
 accepta (in hoc enim sunt *objectum Phy-*
sicæ) primo e minimis *elementaribus* com-
 poni, quum in omni *generatione* ac *cor-*
ruptione adsint elementa, cunctaque cor-
 pora ultimo in ea physice resolvantur:
 nec propterea Aristotelis doctrinam re-
 pudiare, sed potius illustrare se crede-
 bant, quum hic ipse elementum finierit,
quod fit id, in quod cætera corpora di-
viduntur, ipsum autem est indivisibile in
diver-

diversa secundum speciem. Autumant igitur, Philosophum in sensu quodam metaphysico, non physico, locutum fuisse ad res ac rerum proprietates distincte explicandas, ac mere per intellectum inter materiam & formam, tanquam *substantias incompletas* distinxisse, concipiendo ista minima *elementaria* per modum materiæ, earundem vero virtutem & *activitatem*, quam produnt per diversos effectus in mixtis corporibus, ipsis *identificatam* per modum formæ. Hæc opinio non paucos viros doctos etiam hodie patronos numerat, dum contra Peripatetici mordicus inhærent suæ, quam ex Aristotele de primis corporum principiis hauserunt, sententiæ. Atque ex his facile patet, in ipso statim Physices limine aquam hæere nobis, dum prima ignoramus naturæ fecundissimæ rerum parentis principia. Quare fallunt ii, qui vendere volunt pro scientiâ id, quod non est nisi opinio, & pro veritate, quod duntaxat verosimile est: neque amplius quid ipsi Authores primi hac in re salubrosa sibi arrogarunt. Præclare ait Seneca (h): *Naturæ arcana non promiscue nec omnibus patent, in interiore sacra-*

rio

(h) *Quest. nat. lib. 7.*

rio clausa sunt, ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subit, aspiciet. Et Aristoteles ipse (i): Difficillima profecto hominibus cognita sunt ea, quæ maxime universalia sunt, siquidem remotissima a sensibus.

His itaque intra opinionis sphaeram relictis Physicus ad corporum qualitates & affectiones pergit eo fidentius, quo magis patent sensibus nostris. Quamvis enim remotissima illa rerum primordia vel nondum cognita sint, vel accurate finita non fuerint, res tamen ipsæ naturales, ac plurima quæ in ipsis observantur, optime intelligi ac explicari possunt, quoniam per effectus suos sese produnt, quamvis quid rei sint, in utramque partem multis disceptetur, ut videbimus. *Divisibilitas* quam certa dos est corporis, tam mysterio plena, & litibus obnoxia: Thales, Pythagoras & Aristoteles corpus aliquod extensum ita dividi semper posse existimabant, ut nunquam reperire sit partem adeo minutam, quæ ultra dividi nequeat: contra Zeno, Democritus & Epicurus censebant divisionem corporis certos habere terminos, quos egredi nefas foret, atque ita in atomis seu punctis quibusdam *indivisibilibus*

(i) *Metaph. 3. cap. 1.*

libus tandem quiescendum esse: unde famosa puncta Zenonis. Porositatis ingens est in naturæ regno utilitas, immo necessitas, innumeris comprobata experimentis, ita ut e Recentioribus vix ullus, sit, qui non asserat corpora omnia, quantumvis densa & solida, poris seu meatibus esse instructa, per quos effluvia sua emittant, vel aliena in sinum suum recipiant. *Rarefactio* & *condensatio*, quæ continua & reciproca serie in hac rerum universitate velut per gyrum circuit, communis corporum affectio est, qua in re duplex inter Recentiores viget opinio, aliquibus cum Gassendo sentientibus in *rarefactione* partes corporis a se invicem nunc plus nunc minus recedere, vacuis quibusdam spatiis inter eas relictis, quæ vice versa in *condensatione* plus minusve ad se invicem coarctantur: aliis cum Cartesio docentibus *rarefactionem* fieri, dum dilatantur pori corporis, & materia subtilis intromittitur; *condensationem* vero, dum eâ egreditur & pori constringuntur: prima caloris, altera frigoris ope contingit; alii vero rare fieri corpora volunt, quando inter poros latens aer, utpote qui elasticus est, & instar laminæ chalybeæ se expandendi virtute gaudet, eosdem poros ipsumque corpus

magis magisque dilatare incipit, quod fit, si ab aere exteriori minus forti ambiatur: quod si vero hic fortior evadat, interior constringitur, atque ita porul concidunt, & corpus ipsum condensari dicitur. Sequitur *Motus*, qui locum tenet inter præcipuas corporis physici affectiones. Hujus scientiam a Philosophis passim & diu neglectam excitavit potissimum Galilæus, tum quoque Gassendus, Cartesius, Newtonus, cæterique qui Physicam cum Matheseos studio non infelici fœdere conjunxerunt. Inquiritur heic in motus *quantitatem*, quæ desumitur tum ex mole corporis tum e velocitate, qua movetur: *determinatio* motus seu *directio* corporis mobilis in unam potius quam in aliam partem: explicatur motus *compositus*, quando scilicet duæ vel plures causæ unum idemque corpus mobile in diversas partes nituntur impellere: *directus*, quo corpus mobile via non interrupta tendit ad terminum, in quem a potentia impellente dirigitur: *reflexus*, quo occurrente alio corpore, quod penetrare non valet, iter suum interumpit, & vel ad eam partem, a qua primo recessit, vel oblique in alias partes regreditur: *refractus*, si in aliud corpus inæqualis resistentiæ vel densitatis, quod

quod penetrare quidem potest, incurrens
 aliam motus determinationem acquirit,
 perque aliam viam cursum suum prose-
 quitur. Porro expenduntur causæ diver-
 sorum motuum, præcipue in corporibus
 projectis: *acceleratio* motus in descensu
 gravium, & motus *pendulorum*. Deni-
 que statuuntur diversæ leges pro variis
 corporum motibus, & experimentis plu-
 rimis illustrantur. De qualitate, quam
 vocant Philosophi *Gravitatem* corporum,
 ac *gravitationem*, sedulo investigant ori-
 ginem & principium, an scilicet intra
 ipsum corpus vel extra illud inveniatur:
 Gassendus existimat, gravium descensum
 oriri ab atomis quibusdam *hamatis* & *un-*
ginatis, quibus e centro terræ jugiter
 emissis corpora in aere pensilia abripiantur,
 veluti vi quædam magnetica: Carte-
 sius subtilis materiæ ab occidente in orien-
 tem *vorticoso* quodam motu celerrime
 circa terram actæ impetu velut turbine
 ad terræ centrum impelli, urgerique au-
 tumat. Newtonus ut gravium descensum
 explicet, vim quandam *attractivam* tel-
 luri inditam esse credit, quam ipsa in
 omnia corpora terrestria magno cum do-
 minatu exerceat: aliqui ad auræ æthe-
 reæ, a peripheria mundi ad terræ cen-
 trum rapidissime agitatae, motum con-

fugiunt, quo gravia ad illud secundum lineam rectam deferri existimant. alii denique in ipsa corporum natura hujusmodi principium residere credunt. Non minor affectio corporis est *Elasticitas*, cujus vis in eo sita est, ut corpora postquam compressa fuerint, & ad minus spatium redacta, si suo relinquuntur genio, in pristinam figuram & situm restituant. Elaterii causæ quam veteribus absconditæ, tam Recentioribus dignæ fuerunt visæ ut in lucem protraherentur. Quidam in ipsa natura & sinu corporum primam radicem virtutis hujus contineri volunt: verum alii censent elaterium oriri a motu, impulsu & pressione subtilissimæ ac fluidissimæ materiæ poros corporum replentis, quæ illa quaquaversum distendit, & vi quadam permeat. Effectus vero elasticæ virtutis sane stupendi in laminis chalybeis, in pulvere pyrio, in aere inveniuntur, explicanturque, ac simul leges motui in corporibus elasticis sibi occurrentibus atque inter se collisis statuuntur. Ab hac qualitate ad *Æquilibrium solidorum & liquidorum* transire juvat. Materia hæc experimentorum feracissima est, quæ cum ingenti Philosophiæ naturalis emolumento nostris potissimum temporibus inventa fuerunt ope
scien-

scientiæ staticæ & artis mechanicæ. Describuntur heic magna cum utilitate primo machinæ tum geostaticæ, uti *libra & statera, vectis, axis in peritrochio, trochlea, rotæ dentatæ, planum inclinatum, cochlea & cuneus*: tum hydrostaticæ, quemadmodum tubi vitrei *communicantes* ad liquidorum gravitatem explorandam, aliaque vasa ad corporum solidorum, quæ fluidis immerguntur, librationem deprehendendam facta: Tum ad principia Staticæ ac Hydrostaticæ, legesque *æquilibrii* descenditur, quæ variis experimentis stabiliri solent: denique deteguntur causæ ac effectus plane mirabiles, quibus tota de *Æquilibrio* doctrina illustratur. Verum his corporum dotibus hucusque recensitis præstare videtur *Electricitas* seu *vis electrica*, quæ rite excitata alia etiam corpora remota adtrahuntur & repelluntur, simulque lumen ac flammulæ sparguntur; quæ res hodie omnium ore circumfertur, & non sine stupore pariter ac voluptate maxima spectanda exhibetur. Doctrinæ autem ordo esse solet, ut initio machina electrica, & instrumenta ad eam pertinentia, atque usus explicetur: postmodum ut effectus *adtractionis & repulsionis*, item experimenta lucis & ignis electrici,

ac communicationis diffussionisque in longissima spatia explanentur: demum ut in causam effectuum istorum nondum satis perspectam inquiratur, quam alii subtilissimo ætheri nunc affluentem nunc refluxentem, alii vero fluidissimæ cuidam materiæ electricæ per frictionem excitatæ gravibus utrinque rationum momentis in medium adductis tribuunt. Grande autem inter utramque sententiam est discrimen: in prima enim dispensaretur vis electrica a corpore electrico, seu vitro agitato per alia corpora in partem anteriorem maximo etiam spatio: in altera vero versus corpus electricum latens in corporibus vicinis materies retrorsum propelleretur, ita ut prioris sententiæ patroni velut ab ortu in occasum, posterioris vero ab occasu ad ortum progrediantur.

Cæterum aliæ corporum affectiones sunt, quas Peripatetici *Accidentia & Qualitates* vocant, de quarum natura & indole ingens bellum a multo tempore inter ipsos & Atomistas exarsit, vix aliquando finiendum. Distinguunt enim Peripatetici inter accidens *absolutum & modale*. Illud esse dicunt, quod *subjecto* quidem inhæret, ita tamen, ut sine eo existere altiore saltem virtute possit: hoc autem, quod ita a subjecto quod afficit, depen-

dependet, ut ne quidem absque ipso concipi queat, aut existere quacunque demum ratione ac potentia. Contra Atomistæ omne accidens absolutum e mundo proscriptum volunt, omniaque nil nisi meras rerum *modificationes* esse contendunt. Peripatetici causam suam defendunt argumentis ex Evcharistiæ mysterio secundum Patrum & Conciliorum placita explicato depromptis: an solide factis ac luculenter, spondere non ausim. Atomistæ metientes cuncta ad physicarum & naturalium rationum regulam figmentis accensent hujusmodi accidentia. Verum audiant hi Cartesium, quem tantopere depereunt, in *Medit.* p. 88. Amstelodam. edit. ita loquentem: *Sunt diversi gradus realitatis sive entitatis. Nam substantia plus habet realitatis, quam accidens vel modus.* Qua in re sane concordat cum Aristotele, & velut ex ejus ore verba sua depromit. Quippe Aristoteles, uti ex græco textu demonstrat Illustr. Marchio Scipio Maffejus, scriptor tam ætate nostra inter Eruditos omnium ore celebris, quam minime de partium studio suspectus (in *Disquisit. de doctr. Aristot.*) nequaquam negavit accidens esse ens quoddam, sed distinxit inter ens *simpliciter & primario*, quod vocat substantiam,

tiam, & inter ens velut *secundario* & quod accidit. Audiant Wolfium, quem adeo extollunt. Hic in Ontologia sua: *Modus, ait, a nobis dicitur, scholastici accidens appellant.* Et alibi: *attributa & modi sunt accidentia.* Clarissime vero idem Wolfius mentem suam explicat in epistola, propria manu exarata ad P. D. Ulysses Contium de Calpio Canonicum Lateranensem, curantem Veronæ editionem novam ejus Matheseos. Recitat verba epistolæ citatus Maffejus sequentia: *Vir- tutes & vitia cum sint habitus agendi, de iisdem valet, quod de habitu in gene- re. Importat is facilitatem, quæ cum sit aliquid animæ inbærens, ideoque ali- quid, quod actu existit (puto enim acci- dentia quod existant, negare neminem) ecurrunt entitates dici non possint?* Et pau- lo post: *Habent enim non minus acci- dentia quam substantiæ suam essentiam, quatenus actu inbærent substantiis.* En! subjungit Maffejus, quanto minus com- muni opinione absint ab Aristotele, qui maxime creduntur Neoterici. Porro ad illud nescio quid respondeant, si quærat ex ipsis, quid sit vis illa, quam *impetum & motum* vocamus, an substantia, vel acci- dens, & quale illud? tacet heic Wolfius, nil audet decidere Muschenbroechius. Hic post-

postquam transire vim illam ex corpore in corpus, quum hoc incipit moveri, pluribus rationibus ostendit, ita demum concludit (k): *An igitur vis est ens Physicum? aut substantia sui generis? quomodo inhaeret corporibus? quomodo operatur, ut ea moveat? quomodo transfunditur? an secundum alios est idea primum generata in mente intelligente, dein communicata corporibus, atque ex uno in aliud transiens? nihil horum omnino clare intelligi aut rite demonstrari potest, praestat igitur ignorantiam confiteri.* Illud satis mirari non possum, cur quidam dictatoria potestate silentium circa controversiam hanc Peripato imponere velint. Quærenda ubique veritas est, ex quocunque demum fonte hauriatur. Si ex Philosophicis placitis non possit, cur fontem Conciliorum & Patrum velut Corinthum adire non liceat? At æquis oculis utramque opinionem aspicit Ecclesia: bene. sententiam Atomistarum non damnat Ecclesia: eam quæ Peripateticorum est, multis retro seculis amplexata est, nec repudiat etiamnum: cur ergo hac posteriore cogatur supersedere Philosophus?

§. III.

(k) *Instit. Phys. cap. 4.*

Physica Particularis.

XXII.

Mundi genesis & systemata, ac corpora caelestia.

Postquam circa corpus *naturale* universum, atque illius principia, proprietates & affectiones, quæ omnibus vel fere omnibus communes esse solent, Philosophia bene ordinata docendo disputandoque versata est, ad singulas corporum species considerandas ac examinandas faciliore amœnioreque methodo progreditur; inde pars ista Philosophiæ *Physicæ Particularis* nomen obtinuit. Quum vero quædam corpora sint vitæ expertia, quædam viventia, agitur primo loco de illis, & quidem præmissa mundi *genesis ac systemate*, de *caelestibus corporibus* seu stellis tum fixis tum errantibus, *Elementis & Meteoris*, deque aliis vel in globi *terraquei* superficie positis vel intus latentibus: Secundo autem de *plantis*, de *animantibus*, de *corpore humano* ejusque facultatibus, *vitali, naturali & animali*.

Ad mundi genesis quod attinet breviter ante oculos & animum ponuntur

tur opera sex dierum, intra quos Deum condidisse mundum univertum docet S. Scriptura, quæ quid quovis die creatum productumque fuerit, satis clare commemorat. Præterea unicum esse mundum, & in genere suo perfectum, insuper habita elementorum discordia & rerum vicissitudine ostenditur: explicantur varia eruditionis plena circa tempus mundi tum quo conditus est, tum quo duraturus sit, & qua ratione innovandus erit: an sine angelis & hominibus produci potuisset. Adjiciuntur quædam de magnitudine telluris, mole ac figura, de qua postrema num spherica sit, nec ne, hisce temporibus notissima est controversia post observationes ab Astronomis & Geometris Parisiensibus utroque Cassino, de la Hierio, Meraldo, Kupletto & Mau-pertuisio maximis laborum & itinerum impensis factas. Hi tellurem non omnino rotunda & spherica præditam esse figura fidenter asserunt, sed spheroidica. Quum vero spheroidem hanc alii circa polos compressam, sub æquatore elatam ac turgentem ad modum cepæ: alii potius oblongam sive ad instar ovi ad polos productam, & sub æquatore depressam esse contendant, variantibus & observationibus & sententiis tellus & spherica

ricæ figuræ tam antiqua possessione deturbari haud debere videtur, donec luculentiora pro sphaeroide argumenta in medium adferantur. Jam vero diversa *Mundi systemata* occurrunt a viris doctissimis excogitata, quorum celebriora in scholis seu Astronomicis seu Physicis sunt Ptolomaicum, Copernicanum & Tychoenicum, a suo quodque inventore aut cultore ita nuncupatum. Primum seu *Ptolomaicum* in multis manifeste contrarium & physicis & astronomicis legibus nemo jam tueri potest. *Copernicanum* expeditum, & explicandis siderum motibus eorumque phaenomenis valde accommodatum ac naturæ simplicitati perquam conformè tanquam *hypothesis* defendi potest, non autem in *thesi*, quoniam S. Scripturæ sensui, quem Literalem vocamus, ac testimoniis de motu solis & telluris quiete, si accurate & sine partium studio res expendatur, non est consentiens, quemadmodum ipsi cordatiores Heterodoxi fatentur, qua de re plura docebit Mathesis. *Tychoenicum* licet impeditum & motibus, orbitis planetarum, centris circumferendis, ac anomaliis difficulter explicandis obnoxium, quum tamen phaenomenis & Physicæ legibus nequiquam repugnet, sacri vero

Codicis effatis plene concordet secundum mentem omnium Interpretum, statuentium *in sacris Literis exponendis non esse ab obvio proprioque sensu recedendum, nisi evidens ratio nos cogat*, Copernicano præhabendum ac omnino tuendum est.

Mox rejecta cœlorum soliditate, quam vetus systema perperam asseruit; & cœlestibus spatiis, per quæ sidera iter suum prosequuntur, tenuissimo fluidissimoque æthere repletis ad stellarum *Fixarum* naturam, numerum, magnitudinem, distantiam, motum & scintillationem asserpta illis propria luce progreditur Physica, & *Errantium* contemplationi se impendit. Sed de his jam egimus in Capite quarto, §. I. de Prolegomenis Physicæ Num. XX. Superest, ut aliqua dicamus de Planetarum incolis, de Cometis, atque de causa motus, quo globi sideri circumaguntur, deque illorum in terram *influxu*, ut adpellant. Vetus fuit Platoniorum ac Pythagoreorum seu opinio seu fabula teste Plurarcho (1), suscitata postmodum a Purpurato Præsule Cusano (m) auctaque a Cartesio, Keplero, Hugenio, Wilckins & Wolfio, aliis.

(1) *De placit. Phil. lib. 2. c. 30.* (m) *Lib. 2. de doct. ignor. c. 11.*

aliisque, planetas non solum montibus, vallibus, maribus & fluviis abundare, sed plantis etiam, brutis & hominibus habitari. Ad quid enim globi tam grandes, tam vasti, si careant incolis? cur terricolas solum civitate donemus, & locum Lunicolis, Jovicolis, Saturni colis non concedamus? Referunt quidam omnia, quæ ibi aguntur, tam distincte, ac si Mercurius aliquis delapsus cuncta illos docuisset, aut ipsi per novos illos mundos peregrinati fuissent. Verum scripturæ contraria hæc opinio esse videtur. Nam *ex uno* (nempe Adamo) *omne genus humanum inhabitare super universam faciem terræ* Apostolus testatur (n). Et quamvis potuisset Deus ex filiis Adami eo transferre aliquos (sicut transtulit Henoeh & Eliam in regionem hætenus ignotam) qui speciem suam propagarent per Lunam, alios qui per Jovem &c. aptando ipsis indolem domicilio suo convenientem, temerarium tamen esse videtur contra omnium persuasionem asserere rem, nec ratione nec indicio fundatam. Certior est cometarum seu genesis seu circuitus, quorum aliqui barbam prætendunt, alii caudam post se trahunt, quidam crinibus conspicuos se præ-

(n) *Actor.* 17.

præbent. De his tamen varia est & Veterum Philosophorum & Recentiorum opinio. Peripatatici cum Aristotele (o) Cometam nihil aliud esse contendebant, quam *terrestres exhalationes, quæ aut ingenito telluris calore aut solaribus radiis in supremam aeris regionem evectæ & ab iisdem accensæ, sideris in morem effulgeant.* Anaxagoras & Metrodorus cum Stoicis docebant Cometas esse cœlestia corpora, supra lunam in æthereis plagis habitare solita, & e vaporibus & exhalationibus, quæ non e terræ globo, sed e sole cæterisque planetis jugiter affluunt, atque in unam veluti massam conglobantur: tum vero vel a sole vel ab igneis spiritibus in sinu contentis subito accendantur, cui sententiæ multi hac etiam ætate cum Kepplero & Hevelio subscribunt. At cum Pythagoreis Seneca, & cum hoc Cassinus, Newthonus, Wisthonus & Bernoulius aliique permulti Cometas existimant esse corpora cœlestia mundo cœva, planetarum instar constanti periodo peculiare orbitas describentia, quæ cursu suo post certa lustra redeunte mortalium conspectui denuo se sistunt: quæ opinio splendida ad sensum

line

(o) *Lib. I. Meteorol.*

sine dubio mereretur, si auguria & calculi suffragium eidem tulissent. Æque ambigua est causa motus, quo sidera ipsa vel circa terram vel circa solem feruntur. Quidam vim hanc illis inesse credunt; quum enim corpora gravia terrestria principium in se contineant a Deo inditum, quo libere versus centrum terræ moveantur (ut ipsi docent) quid mirum si cœlestia corpora virtutem sibi cognatam ab eodem Deo acceperint, per quam aut circa solem, aut circa centrum terræ rotentur? Alii vero cum Cartesio sentent, planetas circa solem volvi & revolvi ab ejusdem vortice, cui sunt immersi & velut innatant in gyrum acti: multi tamen complectuntur Newtoni systema, voluntque duplicem singulis planetis vim inesse, unam *centripetam* ab ætheris circumfusi impulsibus ad sua centra deprimentibus ortam, alteram *centrifugam*, quæ per motum habetur, quem Deus recens conditis impressit; non secus ac lapis in funda circumactus, dum motu suo projectio continuo a centro recedere conatur, funiculo autem iterum retractus, ne avolet, circumlum describit. Postremo loco de siderum virtute, quam influendo in terram exercent, agendum est. Multa nobis hoc

in negotio veteres velut ex tripode pronunciarunt, non pauca etiamnum occidunt Philosophi & Astrologi: lunam esse humidam, saturnum frigidum, martem siccum & calidum, alia astra aliis affectionibus prædita esse, similesque in corporibus infra se in terra positis excitare, quin & in plantis ac animalibus pro sua quodque indole dominari. Crevit cum tempore licentia fingendi ac prædicendi res futuras, ut imbrem, serenitatem, ventos, procellas, ubertatem & penuriam, pestem, famem & similia: & quod absurdius, hominum sortes Deo soli cognitæ, & a libero arbitrio unice pendentes, unde ars astrologiæ nata est; horoscopi cœperunt erigi, inspicere manus, & nugæ nugarum credulis & rudibus liberalissime vendi. Verum hodierna cautior & castior est Philosophia. Quæ olim stellarum fixarum situi, ac planetarum aspectibus tribuebantur, modo præsentibus in aere phænomenis, vaporibus & exhalationibus terræ, ac latentibus intra viscera caussis adscribuntur. Soli tanquam fideri omnium maxime benefico vires fovendi totam naturam, promovendi generationes, accretiones, tempestatum vicissitudines &c. nemo est, qui negare ausit, & quidem lucis & caloris ope ve-

lut propriis instrumentis hæc effici arbitrantur. Lunæ modicam, si mare cui dominatur excipias, vim concedunt, quum precario vivat, & quidquid luminis vel caloris habet, a sole mutuetur. Reliquis autem planetis & stellis vix ququam potestatis & virtutis in terrestria corpora adstruunt vel ob lucis propriæ penuriam, vel ob altitudinem, distractionemque radiorum nimiam.

XXIII.

Elementum aeris.

Jam vero de *Elementis & Meteoris* plurimus Philosophis sermo est, nec minores inter ipsos lites vigent. Ex elementis in hoc, quem incolimus, terrarum orbe nullum humanis oculis patet simplex, purum ac sincerum, sed omnia sub aliquo velut schemate & involucrio delitescunt: aer quidem sub exhalationibus & vaporibus; aqua sub nitrosis, salinis ac viscidis humoribus: ignis per lucem obscuram aliasque materias ad comburendum aptas conspicuum se præbet & purum se non esse probat relicto post se fumo: terra permixta est sale, sulphure ac metallis; ita ut provida mater natura rerum principia velut sinu suo abscondisse

disse videatur, nec palam proſtare paſſa fuiſſe, vel ne ſibi perirent, vel ut ad ea indaganda magis accenderetur humana induſtria. Eſt autem aer elementum fluidum & ſpirabile, uti diffiniunt Philoſophi. Fluidum adpellatur, quia particulas, quacunque demum figura præditas, continet admodum raras, ſolutas, & ad omnem motum expeditas, quas mira facultas omnia permeandi comitatur. Quid enim adeo ſolicite exacteque poteſt occludi, quin aer ſubeat, ſeque inſinuet? Certe in Antliis pneumaticis recipientium vaſorum colla, ora, limbis quantumcunque limo ac glutine obturentur, apparatus hic omnis prohibere non poteſt, quin exiguo temporis intervallo aliquid aeris furtive irrepat: prodit hanc quoque penetrandi vim ſonus, qui ab aere per anguſtiſſimas rimas in intima conclavium penetralia celerrime diſuſo, ac per tenuiſſimos meatus acuſticos in auris cochleam delato efficitur. Spirabile vero elementum dicitur aer, quoniam ab illius inſpiratione alternis vicibus continuata pendet animalis vita, & in officina cordis ſpiritus, quos vitales nuncupamus, velut animantur, non ſecus ac ignis in officina ferraria a follibus perpetuo agitat. Sunt enim pulmones, qui ex in-

numeris vesiculis per microscopium detectis componuntur, quasi folles quidam vitales, quibus laxatis aer per asperam arteriam subit, & in cordis sinus penetrans illius æstum temperat, subtilissimis spiritibus elaborandis inservit, ac sanguinis motum perennem promovet; quodsi autem pulmones contrahantur, per eandem qua ingressus est viam, residuus aer remeare cogitur, ut alius denuo hauri queat, & sic recentes semper suppetiæ ferantur animalis vitæ conservandæ. Quantumvis autem fluidum sit & subtile hoc elementum, alia tamen purior quædam & subtilior ipso aere *substantia* est admittenda, quam ætherem seu materiam subtilem adpellamus, utpote sine qua motus, vis elastica, & gravitas tum aeris ipsius tum aliorum corporum, luminis propagatio, aliaque sexcenta naturæ phænomena & miri effectus explicari satis non possunt. Hæc per immensa cælorum spatia diffunditur, & usque ad Universi hujus centrum expansa pervadit quæque corpora ambit & penetrat, atque perpetuo in motu versatur, immo motuum fere omnium origo & mundi anima est. Sed ad aerem redeamus. Inolevit opinio quorundam, quorum alii elementum istud calidum & sic-

cum,

cum; contra alii frigidum & humidum esse contendunt; melius autem sentire illi videntur, qui spectata natura illius ad has affectiones indifferens esse iudicant, neque temere. Nam e reliquis elementis hoc elegit sapientissimus mundi Artifex, ut esset medium commune, ac velut emporium, ubi commercium exerceret perpetuum terra & cœlum, illa per effluvia, istud per fluxus corporum suorum: ut autem tale medium commune foret, neutrarum quasi partium esse oportebat aerem, aptumque ut in se reciperet modo frigus, modo calorem &c. pro diversitate evaporationum & exhalationum, proque varia harum temperie nunc humore irrigaretur, modo siccitate arefceret. Certe in eadem regione, eodemque sub Jove diversis anni temporibus humana corpora his quatuor qualitatibus obnoxia sunt, sentiuntque se vel maxime affici. Num propterea omnes quatuor aeris naturæ tribuendas esse censebimus? Ad has autem qualitates explorandas serviunt duo potissimum instrumenta, nimirum Hygrometrum, quod e chorda vel filo canabino cum indice componitur, notante humoris aut siccitatis gradus: calorem vero vel frigus aeris prodit Thermometrum

trum ope liquoris in tubulo vitreo conclusi, modo ascendentis, modo descendentis. Præcipuæ vero dotes aeris sunt gravitas, & elasticitas, tot experimentis pulcherrimis priori ævo & nostro comprobata, qualia sunt, quæ ope Antliæ & Catapultæ pneumaticæ, Æolipilæ, Barometri, Hæmisphæriorum Magdeburgieorum, syringum & siphonum &c. fiunt non minori cum delectatione, quam utilitate. Sed ne prætereamus elementi hujus meteora, quæ sunt secundum vocis suæ etymon *in sublimi adparentia*, eorum materia, unde nascuntur, sunt halitus seu effluvia, quæ si aquæ naturam participant, *vapores*, si vero terræ, *exhalationes* dicuntur. Hæ non adtrahuntur, ut veteres credebant, sed feruntur in sublime, dum in bullulas abeunt aere rarissimo aut spiritibus igneis plenas, & non secus ac ampullæ vitreæ vacuæ clausæque ab aquis superfusis in vase quodam elevantur, donec ad aerem puriorem & minus compressum evectæ cum illo consistant in *æquilibrio*, ut vocant. Ex his facile intelligitur genesis omnium meteororum, quæ in aeris regno spectanda se præbent, nubium, nivis, pluvix, roris, grandinis, pruinx, dum nempe bullulæ illæ vel calore solis liquefcunt, & in guttas abeunt, vel a
ma-

materia calida intus latente rumpuntur, aut a frigida constringuntur ac decidunt in terram, e qua sunt egressæ. Inter alia vero meteora maxime spectabilis est Iris seu arcus multicolor in nube rosida, & opaca a radiis solaribus prius refractis, tum ad oculum reflexis depictus, quod fit, si oculus inter nubem illam & solem constitutus ita sit, ut solem a tergo habeat, ante se vero nubem illam guttulas jugiter manantem. Coloribus superbit quinque, puniceo scilicet, flavo, viridi, cæruleo & purpureo. Atque hæc *Iris primaria* vocatur, *secundaria* vero, si prior imaginem sui vicinæ nubi eadem ratione communicat, hoc solo discrimine, quod colores ordine inverso positos exhibeat. Præterea e præcipuis meteoris aeris, quæ *emphatica* dicuntur, est quoque *Parbelium* & *Paraselene*, quando plures soles aut Lunæ in cælo micare videntur, vero sole faciem suam in humida nube multiplicante: Zentivanius sex aliquando soles : sex lunas Lipsiæ conspiciendas se præbuisse testantur Eruditi Lipsienses in actis suis (p). Non minus *Halo*, quem coronam vocant, quandoque circa solem, sæpius vero circa lunam

ad-

(p) *Ad mens. Febr. 1684.*

adparet, coloribus iridis, obscurioribus tamen superbiens, & fulgentia hæc sidera coronans. Præterire heic nefas est aliud insigne meteorum, quod *lucem* seu *Auroream Borealem* nuncupant, veteribus quidem jam notum, ut Aristoteli, Plinio & Senecæ, sed hoc potissimum seculo accuratioribus præstantissimorum Mathematicorum observationibus illustratum. Est nubes quædam transparens & luminosa, quæ per longiorem cœli tractum nocturno tempore a plaga Boreali se extendit, & Auroræ fulgorem mentitur: aliquando etiam igneum colorem præsert, radiosque admodum longos spargit. Varia est de illius origine & causa opinio. Nonnulli ex sulphureis exhalationibus in sublimi aere accensis nubem hanc componi existimant: quidam autem a solis aut lunæ radiis, in atmosphæra terræ in tenuissimos ejusdem halitus sursum eVectos incidentibus, atque ad oculum nostrum reflexis originem peti debere autumant: plerique tamen consentiunt, meteorum hoc, uti cætera, in telluris atmosphæra sedem suam figere, ac in ea generari.

XXIV.

Elementum ignis.

Ignis elementorum facile princeps est, ut sol astrorum. Naturam illius & genesin investigare tam arduum est, quam periculosum admoveere igni manum. Ex particulis minutissimis, fluidissimis, agilissimis, aptissimisque, ut in poros corporum sese insinuent, solvantque mixtorum partes, compositum passim docent Philosophi. Num vero figuram habeant sphericam, ut existimat Gassendus, vel instar pyramidis secundum Platonicos, aut filamentorum uti censet Fabri, divinare potius est, quam veritatis metam tangere. Multiplices vero sunt elementi hujus natales. Nam primo ignis ab igne generatur, scilicet ex materia per calorem & siccitatem rite disposita. Secundo oritur ignis e collisis & attritis mutuo corporibus quibusdam, ut si chalybe silicem percutias, ubi velut carcerulis solutæ subtilissimæ scintillæ qua data porta erumpunt & in vicina materia flammam excitant. Tertio producit ignis, quando radii solares vitri caustici ope refracti, aut speculi concavi auxilio reflexi in unum punctum, quod focum adpellant, colliguntur. Extinguitur autem ignis tripli-

plici quoque ratione: primo deficiente pabulo. Secundo suffocatur, dum candela ad fundum emungitur. Tertio flatu, quo flamma a suo pabulo avulsa & dispersa per aerem evanescit. Veram generationem ignis corruptionemque quam plurimi Peripateticorum pro aris & focus defendunt; non pauci alii cum Atomistis nonnisi collectionem igniculorum ac dissipationem esse volunt, experimentorum præcipue electricorum copia freti. Sunt autem tres potissimum classes ignium, scilicet ignis, qui lucet, sed non urit; qualis est, quem Mercurius ut ajunt *Phosphorizans* in barometro concluso in superiore vacua tubuli vitrei parte exhibet: ignis qui urit & non lucet, uti contingit in terræ salibus, calce viva, & diversis liquoribus, vino adusto, aqua forti, aqua stygia. Demum qui & urit & lucet, quemadmodum ille, quem *usualem* vocamus, quin & *solaris*: nam uterque caloris & lucis vestigia sane manifesta ubique post se relinquit. Si locum ignis quæras, ostendent tibi digito Philosophi antiquiores concavum lunæ seu spatium lunam inter & atmosphæram nostram, cujus sententiæ primus Author fuisse creditur Ocellus Pythagoræ discipulus: sed merito Re-

cen-

centiores hanc ignis in concavo Lunæ degentis fabulam explodunt, sine tabulis sine testibus experientiæ ac rationis assertam: potius si Kirchero credimus (q) naturæ arcanorum peritissimo, infimus ab eo locus ut plurimum occupatur in ipsis terræ visceribus, quod tot montes ignivomi seu Vulcani (octoginta quidam numerant) per globum *terraqueum* dispositi, tot pyrophyllacia, tot thermæ calidis aquis scaturientes probant. Illud certum, quod ignis sibi relictus reliqua elementa vincat levitate ac subtilitate sua, uti spectaculo non inamæno exhibet machina vitrea, quam mundum elementarem vocant, fragmentis vitri, oleo tartari, ac spicæ, vini que spiritu fortissimo impleta, quibus nomina terræ, aquæ, aeris & ignis imponunt. Cæterum meteora huic elemento familiaria non pauca sunt, nec obscura, quibus alimenta præbent exhalationes igneæ, sulphureis & nitrosis particulis bene fartæ, quæ si intra nubis ventrem mutua collisione accensæ exitum quærunt, & impetu summo, qua parte debilior est nubes, erumpunt, Tonitru efficiunt; si vero absque ingenti hoc impulsu nubem scindunt, fulgur prodit: si autem materia illa hali-

tibus

(q) *In mundo subterr. l. 2. c. 19. §. 3.*

tibus plena & succensa sit crassior & magis compacta, parsque subtilior inde divulsa impetu maximo e nube dilacerata effunditur, atque summa celeritate per aerem circumlata deorsum ruit, fulmen adpellamus. Certe Seneca jam olim scite pronuntiavit: (r) *Fulgurationem esse ignem late explicatum, fulmen vero ignem coactum & impetu jactum, & fulgur esse flammam, quæ futura erat fulmen, si plus virium habuisset.* Porro idem Seneca tres fulminum species distinguit: primam vocat fulmen *terebrans*, quod ob subtilitatem suam per minimos corporum poros penetrat, & in intimos recessus animalis grassatur, idque subito extinguit. Altera est fulmen *discutiens*, quod paullo crassius, magisque conglobatum dirumpit omnia, quæ sibi obstant. Denique *urens* est, quod flammam voracem secum advehit, quæ instar picis corpori cuius, in quod incidit, adhæret, illudque accendit. Materiem fulminis prodit odor, qualis esse solet sulphuris, nitri, ac bituminis: vim & impetum ostendit analogia nubis cum tormento bellico, quod pulvere pyrio intus accenso fartum summo conatu flammam & globum ejaculatur. Ex his non adeo difficile est, multos saltem,

qui

(r) *Lib. 2. quest. natur. cap. 16.*

qui non præter ordinem communem contingunt, effectus explorare. Sunt, qui credunt, non idem esse fulmen, quod diverfis viis circumcurrere videtur, sed plura esse ab aere divisa, quæ eodem tempore in diversa loca simul impelluntur. Sunt quoque, qui non solum e nubibus, sed etiam quandoque prope telluris superficiem fulmina cudi, ac in altum ferri pro re comperta habent. Denique meteora & velut ludicra ignium in aeris regione apparentium spectacula, uti sunt *Dracones volantes, capræ saltantes, stellæ cadentes, trabes, pyramides & globi ardentes, ignes fatui, Castor, Pollux & Helena*, perspecta halituum igneorum, qui ex sulphureis, salinis, nitrosis & bituminatis particulis constant, in aera sublatorum natura, facile intelliguntur.

XXV.

Elementum aquæ.

Igni aquam subjungo, inter quæ duo elementa perpetuæ in hoc universo inimiciæ intercedunt, uno in alterum per calorem & frigus pugnante: quod provido tamen naturæ consilio fit. Quippe ignis inquiete sua, & penetrandi urendique virtute summa corripere, dissolveret

ret

ret ac absumeret omnia: aqua vero perpetuo frigore torpescens cuncta constringeret ac congelaret, motumque omnem e mundo prosciberet, nisi ambo hæc elementa inter se commissa unum alterius vim hebetaret, atque ita mutuis tum cladibus tum victoriis in bonum universi conspirarent. Componitur autem elementum hoc potissimum ex particulis flexibilibus, reipsa divisis ac dissociatis, utpote sine quibus dotibus molle ac fluidum esse non posset; quod tamen non prohibet, quin modice quoque tenax sit, & corporibus quibusdam plus minusve adhærere soleat: cætera humidum, limpidum ac frigidum, vix tamen alicujus elasticitatis ac compressionis patiens post plura experimenta est. Dividunt autem Philosophi aquam primum quidem in *puram* & *non puram*: prior raro vel nunquam haberi potest, quum sit omnium fere elementorum commune vehiculum, minimis eorum particulis ab aqua solutis huc illuc fluctuantibus: neque pura si foret, plantas aut pisces nutrire posset. Nam vulgatum est axioma: *elementum purum non est alimentum*. Deinde in *salsam* & *dulcem*. Quamvis enim reipsa omnes aquæ ejusdem naturæ sint, diversum tamen saporem aliunde sortiuntur.

tur. Quippe maris aquæ falsedinem induunt a salinis particulis, quæ maxima copia in ejus fundo & montibus Oceano tectis lætitant, quibus facili ac perenni coitu miscentur: dum vero hæ ipsæ aquæ falsæ per canales & meatus subterram in remotiora partim, partim in altiora loca urgentur, salinas particulas vel ob meatuum angustias post se relinquunt, vel in latera canalium exonerant, quibus facile adhærent, vel calefactæ ab ignibus *subterraneis* evaporant & expirant antea, quam in fontes & flumina se conjungant, a quibus aqua dulcis subministratur. Neque color multiplex aquæ deest, non quidem proprius, quum spectata natura sua pellucida sit & diaphana, sed aliunde mutuo acceptus: Pontus Euxinus (vulgo Mare Nigrum) atro gaudet colore, qui ex profunditate oritur, quæ lucem absorbet, ac parum reflectit. Mare rubrum dicitur a colore rubro, quem vel transfundit rubra fundi arena, vel omnino adtrahunt undæ, lambendo copiosas arbores corallinas innibi contentas: Viridis quoque color, quo plerumque tectum incedit mare, vel a plantis denso ordine subter crescentibus, vel ex mediocri profunditate originem ducit. Multa hæc quoque in medium

adferunt Philosophi experimenta scitu digna de gravitate aquarum diversarum, uti & liquorum aliorum, quam explorant ope Hydrometri, quod in dulci profundius mergitur, quam in salsa: item in oleo, vino &c. quam in frigida. Statuunt etiam certas leges pro investigando corporum aquæ immerforum pondere: non minus artificio paratos aquarum saltus exhibent in cochlea Archimedis, in siphonibus & machinis ad extinguenda incendia inventis, in Antlia Pnevumatica &c. atque aliis ad Hydraulicæ regulas fabrefactis instrumentis. Sed quid de fontium ac fluviorum origine dicamus? Quum S. Scriptura nos doceat (s), *omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant*, certum est primo, quod mare redundaret, si tantam aquarum molem singulis momentis per tot ostia infusam gremio suo reciperet, nec per alias vias in terræ globum dispensaret. Secundo, quod aquam acceptam per diversa itinera eum in locum devehat, ubi fontes ac flumina oriuntur, iterum in mare reversura, atque ita aquarum in hoc universo cyclo sin dari necessum sit. At illud maxime du-

(s) *Eccles. cap. 1.*

dubium, qua ratione quove modo id contingat. Sunt qui fontes ac fluvios e pluviarum niviumque solutarum aquis, in quas vapores a mari, lacubus, & ipsis fluminibus ascendentes coeunt, atque a ventis circumferuntur, oriri docent, dum in terras effusæ ac in receptaculis collectæ vel per hiatus & fissuras montium, vel per alveos, quos sibi formant, effluunt: hi sequuntur Mariottum, Seditium & Halleium, qui tum pluviarum cadentium, tum aquarum e fluviiis in mare se exonerantium molem ad calculum revocarunt, inventa majore aquæ pluvialis, quam fluvialis copia. Verum opinio hæc magnas patitur difficultates in explicanda fluminum, quæ paradisum irrigabant, origine, ubi necdum pluviae ceciderant: item qua ratione Eliæ tempore, quando per annos tres & sex menses non pluit, vitam sustentare poterint homines & pecora, si nulli fuissent fontes & flumina, quæ aquas subministrassent? Contra sunt alii, qui in locis editioribus fontes vaporibus adscribendos esse censent, qui ex aqua maris intra terræ viscera recepta, ac ignibus subtus latentibus in vapores soluta, in montium altissimorum cavernas sublevantur, & earum fornici adhærentes accedente tum

frigore condensantur in guttas, in præparata hydrophylacia jugiter delabentes, unde postmodum perpetuis auctæ incrementis per hiantia montium latera prorumpunt. Fidem huic opinioni facere videntur aquæ & ignes *subterranei*, amplæ in montibus cavernæ, & aquæ, vapores copiosissimi, ipsique montes sæpius instar thuribuli fumantes. Non minore difficultate laborant Philosophi in explicando maris æstu, & adsignanda certa illius caussa. Fit autem æstus hic, dum aqua per 6. horarum spatium sensim ad litus accedit, ibique, intumescit: deinde vero, dum per quartam circiter horæ partem in eadem altitudine persistit, per æqualem temporis moram sensim decrescit a litore recedendo, ac detumescit. Atque hic reciprocus oceani fluentis ac refluentis motus in quibusdam locis bis intra 24. horas contingere solet. Pene omnes fatentur, motum hunc a luna mari dominante pendere, quum mira sit eum inter & oceanum conspiratio. Qua vero ratione? Galilæus motui telluris diurno una cum annuo æstum hunc tribuit: Cartesius lunæ per vorticem æthereum prementi, Newtonus virtuti suæ *attractivæ*; alii cum Kirchero & de Chales cuidam spirituum sulphureorum,

salinorum & nitrosorum mari commixtorum *fermentationi* a luna excitatæ, alii denique Recentiorum materiæ æthereæ pro vario lunæ se interponentis motu in Oceani aquas vim suam exercenti. Nemo rem acu tetigit. Unde Caussin noster adpellat æstum marinum *humani ingenii & curiositatis sepulchrum*.

XXVI.

Elementum terræ.

Sed ad terræ elementum pergamus. Hoc a reliquis se distinguit, quod sit grave, aridum, densum, fixum ac firmum. Licet enim terra indole sua friabilis sit in minutissimos cineres, hi tamen humore velut glutine invicem cohærentes firmissimam molem constituunt, præcipue si quod humidum est, terrestri siccitate figatur, & si, quod superest, exhaletur. Unde etiam mixtis reliquis firmitatem conciliat, eo majorem, quo plus terræ ac salis admistum est; hæc enim duo arctissimo nexu conjuncta adeo firma reddunt corpora, ut vix queant dissolvi: in metallis sal, in lapidibus terra dominatur. Num vero terrenæ particulæ cubica gaudeant figura, ut Plato docuit, an spherica, ut Fabri existimat; aut ex particulis tertii elementi

Cartesiani, vel hamatis Gassendi atomis componantur, ariolari non libet. Dividitur autem globus terrestris, qua se a superficie ad centrum usque extendit, in tres regiones, scilicet in *supremam*, quæ altior est maris superficie, & velut extima crusta, e qua herbæ, frutices, arboresque gignuntur, & alimentum suum trahunt: *infimam*, quæ humilior & depressior maris fundo quasi nucleus est, & terra nobis incognita: & *mediam*, quæ inter maris superficiem & fundum jacet, patria fossilium sive metallorum, & mineralium. In profundioribus locis terra perpetuo calet ob ignes *subterraneos*: norum ope in vapores solutus humor in ejus visceribus late sparsus, & versus superficiem ascendens generationem fossilium, herbarum, & animalculorum jugiter promovet. Hinc quoque tanta terrarum diversitas ob diversam halituum mineralium admistionem: hinc aliæ terræ sunt macræ, aliæ pingues, aliæ fertiles, steriles aliæ: item quædam nigræ, quædam albæ, cineritiæ, rubræ: immo quædam etiam medicatæ ac pretiosæ, uti terra Lemnia, Melitenis, Armena &c. Nec thesauris suis caret hæc fecundissima mixtorum parens, qui varii generis sunt; primi generis sunt sales, nitrum, vitriolum, sulphur

sulphur, bitumen, alumen, præcipue mercurius: secundi sunt lapides pretiosi, ut gemmæ, electrum, corallia, magnes &c. Tertii generis sunt metalla: aurum, argentum, cuprum, stannum, plumbum, ferrum &c. Horum omnium genesis, virtus & indoles a Medicis & Chymicis potius examinantur, quam a Philosophis, quorum tamen consideratione dignissimus est magnes, lapis ferruginei coloris, & chalybis instar durus. Magnetis nomen fortitur vel a *magna* qua pollet virtute, vel ab insula *Magnesia*, Macedoniæ vicina, in qua nascitur, vel ut Plinius scribit, a Pastore *Magnete*, qui quum in Ida monte armenta pasceret, ubi soleas suas ferro obductas & cuspidem pedi adhærescere sensit, effossa humo eum primus invenisse dicitur. In hoc lapide tres potissimum dotes admirari licet. Prima est virtus *adtrahens* & *repellens*: altera vis *convertens* seu *dirigens* ad polos mundi, tertia *vis se communicandi*. Per primam ferrum, chalybem, scobem ferri &c. ad se adtrahit, & arcte complectitur: per alteram se convertit ad polos terræ, ita ut ipsius poli duos terræ polos respiciant: per tertiam magnes chalybem vel ferrum, acum nauticam &c. eadem qua ipse pollet, virtute imbuit ea ratione, ut simili-

ter ad terræ polos sese componant, atque aliud ad se ferrum trahant. Testantur hanc vim plurima certaue experimenta. Sed modus & ratio, qua hæc phænomena fiunt, summe dubia est, & hodie adhuc maxima ingenia mirum torquet. Antiquiorum multi e cælo nimis longo intervallo, scilicet a stella polari, virtutem hanc repetebant: alii a terra, nempe montibus ferro gravidis, nec longe a polo Boreali remotis accersivere: at Recentiores autumant, terram magnum quemdam magnetem esse, aut quod verosimilius in terra grandem veluti nucleum magnetis ab uno ad alterum polum extendi, qui per quosdam quasi ramos alicubi se se porrigat, & in minores protuberet. Quare *vim dirigentem* adscribunt tenuissimis effluviis ex hoc grandi magnete circa telluris globum perpetuo manantibus, quæ per partes australes subeunt, & per septentrionales redeunt. Hæc si in ipsum magnetis lapidem offendunt, per ejus polos penetrantia in sui motus leges ac normam inflectunt: unde memorato lapidi geminos quoque polos *ingressus* & *egressus* assignant: attrahentem vero virtutem explicant, quod effluviis istis spatium inter ferrum & magnetem interjectum replentibus aer omnis expellatur, qui a tergo

tergo ferri aut alterius magnetis mox subiens, ac primum compressus, tum elastica vi sua sese expandens, ferrum in magnetem impellit: demum communicantem accipit chalybs aut ferrum ab his ipsis effluviis magneticis in acum nauticam per ejusdem fibras tenuissimas sese insinuantibus, dum magnetis polo utrique, contrario tamen ductu, adfricatur: hac enim ratione gemini quoque ingressus & egressus poli formantur in chalybe aut ferro. Sunt, qui inter terræ meteora etiam numerant ventum & terræ motum. Venti natura & causæ optime per æolopilam ante oculos ponuntur, seu globum ex ære vel cupro compositum, intus cavum, aqua ad quartam fere partem impletum, relicto foramine modicissimo. Hic si ardentibus imponatur carbonibus, caloris ope aqua ebullit, & aer vehementissime rarefit: inde vapores excitantur, & angusti carceris impatientes cum sonitu & sibilo per foramen erumpunt instar venti; neque cessat hic, donec universa e globo aqua hac ratione fuerit exhalata. Ex his patet ventum aliud non esse, quam aerem commotum & agitatum: causas vero partim evaporationes partim exhalationes e globo terrestri erumpentes. Quod si percutiatur & repercutiatur a lateribus montium

tium aut densis nubibus &c. augmentum capiet, nec raro tantum, ut arbores turbine suo sternat, & tecta domorum deiciat. Non tamen diffitemur, ex aliis quoque causis oriri posse ventum. Terræ motus autem est violentus ejusdem in loco vel regione quadam concussus. Hujus originem aliqui ducunt a ventis, alii ab ignibus *subterraneis*, seu incensa bituminis ac sulphuris materie. Utraque causa conjungi debere videtur pluribus, quibus hoc persuadet analogia cum artificioso terræ motu, quando in cuniculis congesta accensaque pulveris pyrii mole terram, muros & propugnacula non concuti solum, sed & in auras evibrari cernimus. Nam ingens hæc concussio non a solo pulvere pyrio accenso, sed vel maxime ab aere per ignem subito & nimium quantum rarefacto atque distento proveniens molem terræ superingestam summa vi attollit, & quandoque fractis claustris perrumpit.

XXVII.

Plantæ.

Postquam corporum vitæ expertium consideratio diu satis Physicam occupavit, hæc ad viventia oculos mentemque suam
con-

convertit : & primo quidem ad plantas, quas vitam *vegetativam* vivere volunt Philosophi. His natale solum est terra, cui per radices suas eidem infixas adhærent, & accepto ab illa succo nutriuntur ac crescent. Duabus constant partibus, fluidis nempe ac solidis : fluidæ sunt humor ille vel succus, qui sanguinem in corpore animalis imitatur, & per solidas partes jugi motu & gyro diffunditur, percolatur, atque ita nutrimentum plantæ subministrat. Prodit hic se facto vulnere, ut Lucanus canit:

*Caudice defecto lacrymat sua gaudia
palmes.*

Solidæ sunt ipsa organa, quæ plantæ corpus componunt, scilicet radix, truncus, rami, folia, flores, fructus, semen. *Radix* est infima pars & quasi basis, immersa terræ, quæ succum nutriendo corpori aptum excipit, & caloris ac *fermentationis* ope sursum evehit per reliquas plantæ partes dispensat : ipsa radix constat pelle, cortice ac fibris minutissimis. Truncus, quem in arboribus caudicem vel stipitem, in herbis caulem vel scapum, in tritico calamum vel culmum adpellant, est quasi corpus plantæ, tresque alias partes complectitur : corticem, lignum, & medullam. *Rami* e
trun-

trunco instar artuum e corpore prodeunt: plerumque sine ordine, quandoque pulchra serie nascuntur. *Folia* sunt tum ad ornamentum plantæ, tum ad fructus aduersum tempestatis iniquitatem, & solis æstum tuendos. In iis mira est fibrarum tenuissimarum textura & ingens copia, scilicet ad succum perpetuo promovendum & percolandum; quare viridi colore gaudent. *Flores & fructus* merito sunt coniungendi. Sunt enim flores veluti primus plantarum partus & luxurians voluptas ipectantium oculis objecta: Fructus autem est ultimum opus; nam ut eleganter ait Stephanus Chavinus (t) *Parere dicuntur plantæ, dum florent, flosque ruptis exit utriculis: sed educatio in fructu est, cuius scilicet gratia vivit planta, quæ suorum fructuum mater est & nutrix.* In fructu autem spectandus est cortex, dein subtilis pellicula, quæ pulpam seu carnem fructus continet, plurimis distinctam fibris liquore dulci turgentibus. In plerisque addi potest *semen* seu granum, in quo provida natura ejusdem speciei plantam jam inchoatam, & primis organorum lineamentis instructam abscondit, sœunditati, quæ maxima est, servituram. Atque hæc plantarum œconomia est interior,

(t) *In Lexico Philos.*

terior, per Medicorum præstantium observationes & adhibitam anatomen detecta. Facilis modo via patet ad reliquam de plantis doctrinam. Originem si petis, alia non est nisi semen, teste S. Scriptura (u): *Germinet terra herbam viventem & facientem semen & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum: cujus semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita, & protulit terra herbam viventem, & facientem semen juxta genus.* Ex quibus verbis tria latis clare intelliguntur, primo quidem, plantas ab ipso Deo sub initium mundi e terra productas fuisse. Dein plantis indidisse Deum vim semen elaborandi, seque propagandi. Demum terram esse matrem plantarum, utpote in cujus utero ex semine formatur & nutritur planta, non secus ac foetus in utero matris crescit. *Propagatio* autem fit per germen, seu ut vocant rerum periti, per *gemma* vel *oculum*: germen hoc plantæ rudimentum est, cujus una pars oblongior & rotunda *radicula* dicitur, exhibetque primordium radicis, altera *pluma*, quæ omnes futuræ plantæ partes surculum, ramos & folia in se convoluta complectitur, hæcque stasis a natura temporibus rupto cortice, quo tanquam pretiosa

(u) *Genes. 1.*

tiosa cimelia conteguntur, in lucem emergunt, novæque plantæ progeniem monstrant. *Nutritionis* negotium mirabili sane artificio peragitur. Habent enim plantæ radices, quibus succum e terra excipiunt, habent glandulas, uti Malpighius microscopii ope deprehendit, & vocat utriculos: habent tracheas, fibras & canaliculos, in quibus succus ille *filtratur* & tamdiu percolatur, donec tenuissima pars in plantæ, ut ita dicam, carnem transeat, non secus ac sanguis in animali. Nam ut Cl. Chicognæus (x) ostendit, succus alimentarius in plantis haud aliter quam sanguis in venis animalium circumgyratur, ita ut a radicibus ad truncum, ramos & folia ascendat, & inde ad radices denuo refluat. Præterea sunt partes quædam instar glandulæ aere repletæ, quæ veluti pulmones ad spirandum serviunt: aliæ quæ systoles & diastoles motum suppleant. Hæc omnia antiquiores virtuti cuidam *attractivæ* tribuunt, sed in quo hæc sita sit, non explicant: Recentiores vero partim a gravitate ac elaterio aeris, porulos nunc dilatante nunc constringente, partim a solis terræque calore succum a terra subministratum eliquante, partim a *fermentatio-*

(x) *L'histoire de sicut. & Trevoix 1707.*

tatione ejusdem succi, ascensum atque descensum illius provenire docent, dirigente ac dispensante anima, seu virtute innata plantæ. Non solum autem planta succum seu alimentum, quo vivit ac crescit, per radices & oscula toto corpore sparsa e terræ tanquam matris suæ uberibus, verum etiam e vicino aere humente excipit: videmus enim cadente rore aut pluvia modica, quæ ad arborum radices non penetrat, tamen languentes antea plantas refici ac vires colligere. Porro maxima est plantarum diversitas. Quippe dividi solent universim in *arbores*, *frutices* & *herbas*. Arbor est planta lignosa, uno caudice seu trunco ad insignem sæpe altitudinem excrescens, ut quercus, olea, ficus &c. Frutex vero planta lignosa, sed multiplici caudice ac modice assurgens, ut rubus, avellana, rosetum &c. Herba denique est planta, caudice vel nullo vel molli; sed statim a radice in folia se expandit, ut lactuca &c. Ex his tribus plantarum speciebus innumeræ aliæ pullulant: tamen omnibus eadem est patria. Nam ut canit Virgilius (y).

Nec vero, terræ ferre omnes omnia possunt:

Flumi-

(y) 2. *Georgic.*

*Fluminibus salices, crassisque paludibus
alni*

*Nascuntur: steriles saxosis montibus
orni,*

*Littora myrtetis lætissima; denique
apertos*

*Bacchus amat colles: Aquilonum & fri-
gora Taxi:*

Divisæ arboribus patriæ.

Præterea mirabiles sunt plantarum virtutes ac vires. Atque imprimis utilitates maximas animalibus adferunt. Omnibus enim alimentum vel foliis, vel fructibus, vel radicibus suis subministrant, quin etiam pro diversis morbis præsens pharmacum, ita ut nutricum ac medicorum munere fungantur. Homini vero quid non emolumenti præstant? vestitum, cibum, potum, habitationem, antidotum adversus varia morborum genera subministrant, & ad delicias usque amant. Qui singulas nosse cupit, Botanicos, Pharmacopæos, Chymicos, & Medicos consulat; quamvis longe plures earum virtutes sint, quas ignoramus, quam quas scimus. Nullus enim sapientum prodiit post Salomonem: qui disputavit super lignis, a cedro, quæ est in Libano, usque ad byssopum, quæ egreditur de pariete (2). Quid de pretiosis planta-

(2) Lib. 3. Reg. cap. 4.

plantarum excretionibus dicam, gummi, resinæ, mastygis, myrrhæ, thuris, opobalsami, mellis, sacchari? quid de fructibus nobilissimis, colocyntho, Rhabbaro, Cinnamomo, Cacuana, Zinzibere, nuce muscata, foliis Tabaci & Théè, fabis arabicis seu Caffèe, Cacao & Vanilla? Quantumvis autem medicam opem suppeditent plantæ aliis, nec ipsæ tamen a morbis immunes sunt, quæ vel deficiente succo, aut fertilitate sua, vel aeris intemperie, vel incisione facta oriuntur: non quidem defunt remedia: sed tandem in longævis etiam arboribus vitæ finem facit senectus & vetustas.

XXVIII.

Animalia.

A Plantis via patet ad animalia: omnium primum, quod consideratione philosophica dignum est, occurrit ortus seu genesis illorum. De hac re variæ fuerunt opiniones Veterum, variæ sunt Recentiorum. Omnes requirunt ad formandum animalis fœtum vim quandam plasticam seu *formatricem*, quemadmodum in plantis, ita & in animalibus, qua soboles similis generetur. Sed quid ista sit, & quâ ratione generationem perficiat, dubium nobis reliquerunt. Nunc

incredibili studio ac sagacitate Virorum in arte tum medica tum philosophica peritissimorum Malpighii, Hervæi, Fabri, Rhedii, Moraschii &c. qui vocata in partem laboris Anatomia & adhibitis melioris notæ microscopiis rem omnem explorarunt, satis constat, singulis animalium generibus seu *oviparis* ut vocant, seu *viviparis* inesse *ovaria* & ovula; in quibus non secus ac de plantarum semine dixi, prima lineamenta, & ut sic loquar, tota futuri animalis ichnographia miro naturæ ductu elaborata conspiciuntur. Jam vero in his ovariis vesiculas sive ovula est reperire, humore pellucido ac tenaci albumine; (vitellum dicunt) plena, in cujus medio velut natat gerimen, quod ob similitudinem *cicatricem* vocant, totaque fœtus efformandi substantia residet, ac delineata organorum rudimenta continentur, præcipue cordis (punctum saliens adpellant) cerebri, oculorum & spinæ dorsi, quemadmodum ipse aliquando microscopii Veneti ope exploravi; ut adeo maris semen præter spiritus plasticos ad generationem nihil conferat, præterquam quod vel fœcundet ovulum, vel partibus istis vitalibus alimentum aliquod præbeat: ita nutritur fœtus minuto albumine, sensim crescit, partes corporis reliquas velut evolvit, justamque animalis

figuram induit, & perrupta ovuli testa in lucem prodit. Hæc de genesi animalium hucusque dicta non solum de iis, quæ *perfecta* sunt, sed etiam de illis, quæ *imperfecta* nuncupant Philosophi, uti vermes, cimices, muscæ, formicæ &c. intelligenda sunt. Quamvis enim multi Antiquiorum animalia imperfecta non ab aliis animalibus, non a semine vel ovo, sed e sola materiâ corrupta & putrefacta oriri contenderint, hodie tamen in confesso est, uti plantas omnes ex semine, ita omnia minima & vilissima animalcula ex proprio semine seu ovulis sæcundatis originem trahere. Nam hæc ratione semper præsto est principium creatum, & causa naturalis apta generationi: nec frustra in seminibus live ovulis adest tantus organorum ac partium vitalium apparatus, licet adhuc rudis, nec iste, cujus structuram non satis mirari potest humanum ingenium, putri cuidam materiæ decenter adscribi potest. Gravior Philosophos quæstio in partes distrahit, nempe an vivant animalia, & quæ sit ratio formæ, per quam vivant. Cartesius vel potius affectæ Cartesii bruta esse mera automata seu, machinas quasdam esse docent, omni cognitione, omnique sensu destitutas. Quapropter singulos eorum

rum motus, dum gradiuntur, currunt, vident, audiunt, gaudent, tristantur, irascuntur &c. e solis legibus Mechanicæ metiuntur, & partim in organorum, partim in sanguinis ac spirituum celeri motu ab externis objectis impellentibus producto constituunt, atque contendunt, bruta non re ipsa videre, olfacere, fugere, tritari, irasci &c. sed ad motus illos, qui fugam, lætitiã, iracundiã comitantur, a foris excitari, quin ulla cognitio præcedat, aut perceptio interior consequatur. Sed quis non videt, inane commentum hoc esse? sunt profecto tam nobiles, & humanis vix non similes actiones, immo quædam excellentiores, quas in brutis reperimus, quæ sane a sola machina absque principio vitali prodire nequeunt; quæ ratio fuit, ut veteres quidam Philosophi rationem ac intellectum belluis inesse docuerint. Jam hanc, jam illam in partem, etiam sursum contra innatam gravitatem se movent: non solum præsentia sed etiam absentia cognoscunt, futura præsentiant, præterita recordantur: quanta avium cura in nido struendo, in educanda sobole? industria apum in ædificando alveari, prudentia formicarum in comportanda pro futura hyeme annona? dexteritas araneorum in texen-

texendis telis, astutia felium in capiendis muribus? quis unquam conspexit machinam, quantumvis artificiosissimam, quæ audiret, videret, quæ præsentia & absentia cognosceret? doleret, amaret, irasceretur? Non tamen propterea adeo liberales sumus, ut rationem vel intellectum brutis indulgeamus, quum nimis magna sit inter cognitiones *spirituales* homini proprias, & *materiales* animalibus convenientes diversitas: nam hæ postremæ non excedunt vires materiæ, quum non nisi in objecta corporea & singularia ferantur, quæ in organa sensuum exteriorum agunt, dum illæ priores sublimes & perfectæ cum *attentione, reflexione, ratiocinatione, judicio, & deliberandi, volendi, seque determinandi facultate* conjuncta sint. Verum jam altera & major difficultas se offert circa formam, qua vivere ac sentire dicuntur animalia. Quidam veterum duce Platone, qui cognitionem perfectam animalibus tribuebant, putarunt animam eorum esse tenuem quamdam divinæ substantiæ particulam, quæ bruta vivere, moveri, res & objecta corporea percipere, aliasque operationes exercere possent. Recentiores quidam subtilissimo sanguinis flori, aut tenuissimis spiritibus in sanguinis offi-

cina elaboratis virtutem hanc adscribunt: alii agnoscunt in iis principium nobilioribus facultatibus præditum, seu animam sentientem, ab organicis corporis partibus, spirituumque vitalium motu omnino distinctam, quæ actiones inde procedentes materiæ naturam conditionemque videantur excedere. Rursus alii vim sentiendi petunt a sola conjunctione diversissima & mirabili atomorum, quam *combinationem* dicunt, tanquam vero actionum animalium principio. Porro nonnulli, qui omnia corpora mixta ex elementis primum componi volunt, atque iisdem, ut cum Philosophis loquar, vitam in *actu primo* adstruunt, his virtutem ad miras ejusmodi operationes brutorum eliciendas congenitam esse docent, prodituram in *actum secundum*, si debita partium & organorum conformatio accesserit. Nam ajunt, ad quid tot myriades formarum, quæ continuo produci, & iterum in nihilum redigi deberent, ut patet in muscis, formicis &c? si enti materiali, qualis est forma, hæc virtus *identificari* potest, cur non etiam ipsi materiæ, seu atomis? Nec a communi sensu abhorret, si dicas aquam, terram, lapides &c. vivere, audire, videre, quando res rite explicatur, nimirum, quod

in

in se contineant quidem hanc potentiam & vim, nunquam tamen in opus ipsum deducendam, si non organorum dispositio his facultatibus conformata præsens fuerit, uti est in brutis, quum plurima etiam sint in artibus, quæ ad innumeras formas nunc vilissimas nunc præstantissimas usui esse possunt, ut cera, lignum, ebur &c. prout artificis ingenium & manus disposuerit. Denique non pauci sunt, qui formam hanc in tertia quadam specie, seu substantia spiritualem inter & materialem media constituunt, ita ut aliquid de spiritu ejusque dotibus, aliquid vero etiam de materia ejusque proprietatibus participet: de spiritu quidem, quam gaudeat vi cognoscendi & volendi imperfecta, & penetretur cum corpore; de materia vero, quum perpetuo dependeat ab illa tum in existendo, tum in operando, & si ab ea separetur, penitus intereat. Verum hæc omnia, & quidquid denique in re tam arcana & vix ipsi naturæ nota dixeris, nonnisi intra sphæram opinionis sunt constituta.

Facilior est amœniorque animalium in species suas distributio plane multiplex. Princeps est in ea, quæ seu in aere, seu in terra, seu in aquis stabilem sedem figunt. Volatilia in tres rursus classes

dividuntur. Primam obtinent aves præstantiores: Aquila cæterarum regina, sublimè volans, & visu, quem nec solis radii hebetant, reliquis acutior: Accipiter, Milvus, Vultur rapinis & pernicibus alis celebres: Grus, Ciconia; hæc in parentes senes pietate, illa volatu in modum phalangis instructo, insignes: Pavo piumarum specioso adparatu superbus, Anser stridore vocis notus, Bubo ululatu nocturno formidandus. In altera classe mediocrium eminent: Columba fœcunda & felle carens, Turtur gemens, Psittacus humanæ vocis simia, Graculus loquax: Turdus & Perdix mensarum delicia: coturnix, sturnus, pica, merula &c. Tertiam minores seu aviculæ constituunt, uti Luscinia, Alauda, & Carduelis phoenasci, Hirundo veris nuncia, Passer salax & prædator seminum, Fringilla, Parus &c. Consideratione vero præcipua dignus est avium volatus, qui aliud non est, quam motus in aere, qui alarum veluti remigio fit. His enim explicatis atque vibratis aerem comprimunt, quo se rursus restituente ac expandente impelluntur: & sursum urgentur: remissis contractisque deorsum feruntur pondere suo: ad dextram autem vel sinistram sese vertunt, si solam vel dextram vel sinistram

stram alam vibrantes aerem verberant, non secus ac in navigio remorum ope contingit: cursum vero per æthera regunt cauda tanquam clavo.

Terrestria animalia vel sunt, quæ quatuor incedunt pedibus, vel humi repunt, vel insecta vocantur. E quadrupedibus alia denuo sunt domesticis ulibus vel commodis destinata, uti canes, feles, equi, asini, boves, capræ, oves &c. alia in silvis nata & educata, quemadmodum Elephas proboscide oblonga & flexili, ac dentium ebore spectabilis: Leo generositate ac robore, quod maxime in cauda residet, principatum in animalium regno sibi vindicat: Pardus, e cujus cum leæna coitu leopardus gignitur: Rhinoceros unum in nare cornu præcendens & hostis elephantis juratus: Ursus veterno torpens, & binis sæpe pedibus incedens: Lix visu, aper auditu nos vincens: Cervus tam velox quam timidus &c. Mediocres sunt: lupo vorax bellua, rapto vivere assueta, vulpes astuta, dama imbellis ac pavida: tigris crudelitate funesta: simia histrio & actionum humanarum imitatrix. Minoribus accensentur lepus symbolum timiditatis, sciurus molli cauda & saltu per arbores nota, cuniculus terræ fossor: erinaceus aculeis undique armatus, mu-

stela serpentibus inimica, mus alpinus, cui tota hyems dormitur &c. At Reptilia, quæ modo corpus oblongum trahunt, modo in spiras se torquent, complectuntur inprimis omne genus serpentum: Aspidæ, vipersas, colubros, cerasas, veneno quod vel ore vomunt vel cauda fundunt, infames: dein limaces, lumbricos, & vermes, quæ ope fibrarum in orbem euntium corpus comprimunt, & comprimendo producant. Demum erucas aliaque similia, quæ pedibus quidem gaudent, sed iis terræ infixis aliquam solummodo corporis partem promovent. De serpentibus illud notatu dignum, quod corpus validis musculis in arcum flectant, tum vero posteriore sui parte solo adhærentes partem anteriorem velut ejaculentur, atque ita repetitis vicibus iter suum prosequantur. Insectorum species sunt diversissimæ ac innumeræ, quæ in quatuor potissimum classes reponuntur. Prima est eorum, quæ ex ovulis excluduntur, ut aranæ, pediculi, pulices, acari, aliaque quæ plerumque in corporibus latent proximi putredini, tamque minuta sunt, ut non nisi microscopiis detegantur. Ad secundam pertinent, quæ ex ovis quidem, sed valde rudibus prodeunt instar vermiculorum; tum vero intus in massam quamdam

dam fluidam abeunt, arescente exterius pelle, donec depositis exuviis compareant alis instructa, uti locustæ, grylli, cicadæ, scarabæi &c. Ad tertiam illa, quæ ovulis perruptis nec membrorum nec motus indicium aliquamdiu præbent, donec intumescant, & rupta pelle crura, alæ cæteræque partes manifeste adpareant, quemadmodum contingit in apibus, formicis &c. quarum labores, ædificia, cellæ, substructiones, respUBLICÆ, colonix tam artificiosæ sunt, ut si ipsorum hominum industriam non superent, saltem instruant & excitent. In quarta classe insectorum collocantur, quæcunque metamorphosin patiuntur, & in alias identidem formas migrant, veluti bombyces, quæ sericum subministrant non minus pretioso quam ingenioso labore, aliaque plurima animalcula, quæ ex ovo in vermem, in erucam, in aureliam & papilionem mutantur, non quidem ea ratione, ut naturam suam exuant, sed novam speciem ac formam exterioriorem induant.

Jam ad Aquatilia: hæc vel sunt exanguia, vel sanguine prædita. Primi generis sunt Loligo, quæ atro instar atramenti liquore abundat, & Polypus, cujus pedibus tantum inest robur, ut iis quodvis animal tenere ac comprimere valeat:

Cancer, retrogradus & crûsta forti instru-
ctus: Conchylia varia, quæ sua se testu-
dine tuentur. Secundi generis vero ba-
lena, & pistris mole sua & magnitudine
celebres: Delphini, qui humana voce ac
cantu delectantur. Atque hi pisces vel
potius monstra piscium, quibus abundat
Oceanus præsertim Indicus, vocantur
Cetacei; communes sunt, & *branchiales*
dicuntur, quorum alii maria incolunt,
alii fluvios & lacus, ut lucius, carpio,
tinea, perca, salmo &c. quidam porro
Amphibii adpellantur, seu qui modo in
aquis modo in terris habitare solent, me-
dia inter aquatilia & terrestria animalia
species, quemadmodum crocodilus, te-
studo, castor &c. Omnibus autem pisci-
bus communis est motus, quo in aqua
librantur, seu natatio; nam quum pisces
eandem habeant cum aqua gravitatem,
quam *specificam* vocant, secundum leges
hydrostaticæ illi quidem omnino immer-
guntur, nunquam tamen nisi peculiari
quadam vi, quam sibi inferunt, demer-
guntur. Ut autem susdeque pro lubitu
ferri possent, solers natura vesiculis aere
plenis eos instruxit, quibus ope muscu-
lorum seu contractis seu expansis mayo-
rem minoremve aeris copiam admittunt,
atque ita gravitatem corporis sui augen-
tes

tes aut minuentes descendunt profundius, vel altius ascendunt: maxime tamen cauda motus suos in omnem partem perficiunt, utpote quæ illis est id ipsum, quod gubernaculum aut remus navigio.

XXIX.

Homo.

Explorata animalium genesi ac indole pergit Phyfica ad hominis naturam studiosius investigandam. Est autem hæc, triplici facultate instructa, nimirum *vitali & naturali, animali & sensitiva*, demum *rationali*. Primam atque secundam participat cum plantis & animalibus sublimiore quodam gradu, tertiam cum spiritibus inferiore. De hac postrema differendi locus erit in Metaphysica: de primis duabus jam nunc agendum. Hoc ut rite fiat, humani corporis fabricam rudi calamo velut penicillo delineare oportet, eas solummodo partes enumerando, quarum cognitio ad illas, de quibus dixi, facultates explicandas necessaria est: accuratiorem pleniorque descriptionem invenire licebit in libro, ubi agetur de arte Medica. Oeconomia igitur totius humani corporis in tres regiones distribuitur, nempe in supremam seu *animalem*, in mediam seu *vitalem* &

infimam seu *naturalem*. Suprema complectitur eas partes, quæ intra capitis, media quæ intra thoracis, infima quæ intra ventris limites continentur. In capite cerebrum, oculi, aures, lingua, nares & nervi conspicienda se præbent. Porro cerebrum, quod est spirituum emporium in majus, & minus seu *cerebellum* distinguitur. Majus *meninges* seu pia & dura mater, *falx*, *fornix*, *ventriculi*, *septum lucidum*, *thalami nervorum opticorum*, & *glandula pinealis* constituunt: cerebellum seu minus cerebrum ex innumeris gyris, circellis & laminis contextitur. Oculus præcipuum visus organum quinque tunicis vestitur: *cornea*, *sclerotica*, *uvea* cum pupilla, iride & processu ciliari, *choroide*, *retina*; tresque concludit humores *aqueum*, *crystallinum* cum arachnoide, & *vitreum*: in omnem autem partem gyratur opè sex *musculorum*. Auris est proprium auditionis organum, & incipit à *concha*, ac post meatum *acusticum*, quatuor ossicula *incudem*, *malleum*, *stapedem*, & *os orbiculare* stapedi adhærens in duas cavitates definit *cochleam* & *labyrinthum*. Lingua gustus sedes & humanæ vocis instrumentum *carne spongiosa* & volubili, osse *Hyoides*, *fræno*, *laringe* ac *papillis nervosis* com-

ponitur. Nares olfactus organum gemino foramine, quod *cartilago* dividit, & binis viis sursum ad *os cribriforme*, deorsum ad *fauces* instructum est. Nervorum decem paria, quas *conjugationes* vocant, numerantur. Mediam regionem seu vitalem occupant cor, pulmones venæ & arteriæ. Cor vitæ fons duplici *syssoles* quo contrahitur, & *diastoles* quo distenditur, motu perpetuo agitatur; duobus gaudet ventriculis, totidem venis *cava* & *pulmonaria*, totidemque arteriis *pulmonaria* & *aorta*. Pulmones sunt veluti folles vitales, quibus animal spirat, & in duos *lobos* ceu alas distinguuntur: inseritur his *aspera arteria*, cujus caput *larynx*, operculum *epiglottis* dicitur. Venæ sanguinem cordi advehunt, inter quas eminent *cava*, *porta* & *pulmonaria*, item *medianâ* & venæ *pulsatiles*: Arteriæ vero avehunt a corde sanguinem, suntque insigniores *aorta*, & *pulmonaria*. Ultimam regionem seu naturalem implent hepâr, ventriculus, lien, renes & intestina. Hepati adjacet *vesicula fellis*, & binis patet venis illustrioribus *cavæ* ac *portæ*: ventriculus duobus instructus est ostiis, quorum primum *Oesophagus* vocatur admittitque cibos in ventriculum; alterum *pyloras*, per quem concocti abeunt in in-

testinum : lien e regione hepatis situm, vas est percolando præparandoque sanguini destinatum: Renes, in quorum glandulis deponitur serum inutile, quod per tubulos distillat in *pelvim*, inde per *ureteres* in vesicam. Intestina tum chylum excipiunt, tum sordes evehunt: distribuuntur in *gracilia*, nempe *duodenum*, *jejunum*, *ilion seu volvulum*, & in *crassa*, scilicet *cæcum*, *colon* & *rectum*, quæ motu *peristaltico* agitantur, & ope *mesenterii* seu membranæ innumeris venulis *lacteis* colligantur. Præter hæc ad œconomiam corporis cognoscendam spectant partes, quas dicunt *similares* ac *dissimilares*: *Similares* seu ejusdem rationis sunt *os*, pars reliquis omnibus durior ad corpus fulciendum (ossa vero singula præter dentes & *Sesamoidea* tenuissima circumdat membrana *περιόσιον* acutissimi sensus, atque ex omnium compagine exurgit *σκέλετος*) *cutis* seu pellis vestit totum corpus, illudque involvit. In hanc omnes vasorum propagines e cunctis partibus corporis conveniunt, formantque *poros*, per quos vapores & fuligines emittuntur: cutim ambit *cuticula*, quæ illam adversus aeris injurias tuetur: *Caro* est pars mollior, rubri coloris, e pluribus composita fibris, glandulis & vesiculis,

in quibus liquor quidam limpidus continetur: *Arteriæ* seu canales e quatuor tunicis contexti, intra quos sanguis e corde in singulas corporis partes disperfatur: *Venæ*, per quas sanguis a partibus extremis ad cor redit, tenuiores sunt arteriis, unica instructæ tunica, sed pluribus *valvulis*, quibus partim hiantibus admittitur sanguis, partim occlusis regredi prohibetur: *Nervus* pars oblonga & teres est, ex subtilissimis filamentis contexta, a cerebro ad singulas fere partes extensa, per quam celerrime comitantur spiritus animales, ad motus corporis & sensus servituri: *Tendo* constat solidioribus fibris, estque pars extrema *musculi*; hic autem excoriati muris speciem præbet, & liquidam quamdam mobilemque materiam in ventre gerit, qua illapsa dilatatur, & ope tendinum membra quibus adhæret, contrahit, estque motuum omnium instrumentum. *Ligamentum* connectit partes, præsertim ossa & viscera, ut una simul moveri possint. *Cartilago* est carne durior, ossibus autem mollior, qualis est *septum* illud, quod nares conjungit. Denique *fibræ* sunt filamenta oblonga, valida & gracilia ad motum quoque perficiendum destinata. *Dissimilares* corporis partes, seu diversæ rationis,

præcipuæ sunt: caput, truncus, artus, omniaque organa sensuum, musculi &c. Ad caput quod adinet, in eo omnes sensus sunt collecti, & anima veluti residet, quamvis toto corpore diffusa. Sphærica gaudet figura atque dividitur in faciem, in sinciput & occiput, ac verticem tanquam partem mediam: in tempora & cranium, cui triplex est futura: proximum vero collum, quod caput & truncum committit, mobilibus ad caput in hanc vel illam partem vertendum ossibus præditum. Sequitur truncus, qui ad femora usque regionem suam extendit: in eo pectus, quod etiam venter medius seu *thorax* adpellatur, tegitque pulmones, cor, aliasque partes vitales instar umbonis: venter infimus, quem *diaphragma*, seu densior membrana a thorace separat, usque ad os sacrum porrigitur, partesque naturales omnes, jecur, splenem &c. concludit: Intestina, quæ *omento* ceu reti vestiuntur, ac *peritonæo* membrana firmissima continentur. Artus, *tertia dissimularis* pars, sunt membra articulis distincta: ejusmodi sunt brachia & crura: brachium porro in *humerum*, *cubitum* & *manum* dividitur: crus in *femur*, *tibiam* & *pedem*.

His de corporis humani (eadem in multis

tis brutis ratio est) structura brevissime præmissis, ad facultates & functiones seu *naturales* & *vitales*, seu *animales* explanandas via patet. Inter primas numerantur *sanguinis circulatio*, *respiratio*, *nutritio* & *augmentatio*. Sanguinis circuitus, græce *Cyclosis*, fit, dum cor motu diastoteles dilatatur; tum enim sanguis e vena cava in dextram cordis auriculam, & ex hac in ejus ventriculum sese infundit, ea fere ratione, qua follem explicatum aer subit: ubi vero motu systoles, contrahitur, per arteriam pulmonariam sanguis in pulmones expellitur, e quibus per venam pulmonariam in sinistram cordis ventriculum denuo per diastolem dilatatum revertitur, & succedente systole in aortam extruditur, per cujus ramos in totum corpus dispensatur: inde dum per venas capillares resorbetur, & in venas majores transmittitur, demum in cavam illabitur, & ad fontem suum seu cor redit. Huic celebratissimo nunc systemati suffragatur ratio deprompta tum ex sanguinis defectu, si cyclosis hæc non admitteretur, tum ab experimentis illis, quæ in phlebotomia occurrunt. *Respirationis* negotium conficitur duplici motu, quorum primo pectus dilatatur contractis fibris diaphragmatis & thoracis, atque ita per

os & nares aer in traheam seu asperam arteriam & ipsos pulmones immittitur; altero autem, quo remissis illis, de quibus dixi fibris, pectore contracto, aer ex pulmonibus per traheam rursus egeritur. Totam rem exhibet optime follis ignarius, dum tabulis a se recedentibus aer per collum subit; iis vero coeuntibus eadem via remeare cogitur. *Nutritio & augmentatio* sunt facultates naturales, quibus e cibo rite præparato partes corporis deperditæ vel reparantur, vel ejusdem membra ad debitam magnitudinis suæ mensuram promoventur: hoc autem ut fiat, opus est tum *Chylosi*, qua cibus digeratur, vertaturque in chylum, tum *Hæmatosi*, qua chylus in sanguinem commutetur. Chylosis perficitur dum cibus ori immissus primum dentibus fragitur & saliva solvitur; deinde per oesophagum motu *peristaltico* in ventriculum propellitur, ubi lente fermentans & acidis quibusdam humoribus dissolutus in intestinum, quod *duodenum* vocant, jamque purior & albicans ex hoc per lacteas mesenterii venas & ductum thoracicum in venam subclaviam, ac deinde per venam cavam cum refluxo sanguine commistus in dextrum cordis ventriculum defertur. Hæmatosis vero, seu

feu chyli purioris in sanguinem commutatio crebris percolationibus absolvitur, dum chylus cum sanguine circumactus potissimum in hepate, liene, ac renibus inutiles humores deponit, donec ipsam sanguinis indolem & naturam induat. Atque hac ratione partes animalis fluidæ reparantur augmenturque, quandoquidem sanguis e sinistro cordis ventriculo erumpens per arterias diversa viscera subit; partes autem solidæ, quatenus idem sanguis per minimos tubulos excurrans in eas sese insinuat, & in porulis singularum aliquam sui portionem relinquit, qua in majorem molem excrescunt.

A facultatibus corporis naturalibus & vitalibus ad animales pergamus, quæ versantur circa *sensationes*, ut Philosophi loquuntur. Hæc sensatio aliud non est, quam sensibilibus rerum objectarum per organa ad sensum destinata perceptio. Explicant hanc Recentiores, dum docent, objecta sensibilia primum vim suam adpulsu quodam exercere in organa sensuum exteriorum, in quibus tum inchoatur *sensatio*; postmodum vero impressio illa ad cerebrum usque per nervos veluti transmissa animam ceu facultatem sentiendi in præcipua sede sua ad percipiendum excitat; qua ratione demum *sen-*

satio in organis inchoata perficitur. Ita sane experimur, eos qui phrenesi, apoplexia, aliisque morbis solum cerebrum afficientibus laborant, nihil omnino sentire, quantumvis exteriora organa a rebus sensibilibus vehementer commoveantur. Hanc opinionem multiplici experimento & ratione stabilitam per omnes quinque sensus late deducunt. Visio aliud ipsis non est, quam perceptio illius impressionis, quam ope luminis pupillam subeuntibus ab objectis rebus visibilibus in tunica *retinae* patitur oculus. Nam e singulis illarum punctis plurimi radii ad oculum ita vibrantur, ut pupillam ingressi & in humoribus refracti, simulque collecti dum ad retinam promoventur, in ea objectæ rei imaginem scitissime depingant, non secus ac in *camera*, quam vocant, *obscura*. Porro lumen constituent in motu quodam vibrante, quo materiæ subtilis seu ætheris globuli celerissime versus oculum concitantur, horumque nervulos vivacissime afficiunt. Hac enim ratione legibus visionis seu *directæ* seu *reflexæ*, seu *refractæ* optime satisfieri docent. Cætera e lumine aliis atque aliis modis reflexo oritur color, quem in *objectivum* & *formalem* distinguunt: prior pendet a magnitudine, figura &

situ particularum corporis superficiem constituentium ; posterior autem a lumine ipso , quod textura hæc superficiæ ad oculum reflectit. Hac enim ratione non solum genesis colorum extremorum, ut albi & nigri, sed etiam mediorum, ut flavi, cærulei &c. & adparentium in iride, prismate &c. phænomena scite solent explicari. Auditio contra est perceptio impressionis, quæ fit in nervorum fibrillis per *labyrinthum* & *cochleæ* gyros dispersis, dum aer tremulo corporis sonantis motu correptus atque impulsus fibrillas illas sollicitat, eodemque tremore concutit, sonumque efficit. Hic autem rursus in *objectivum* & *formalem* dividitur: ille in motu, quemadmodum memini, tremulo partium minimarum corporis sonori, dum percutitur, colliditur, disploditur: hic vero in simili, qui a partium corporis percussi aut collisi tremore aeri communicatur, & ad intimos auris aditus defertur, motu consistit. Gustus, cujus organum proprium est lingua, seu potius *papillæ nervaceæ*, ex intima linguæ substantia prodeuntes, & in superficiem adsurgentes, sensus est, quo corporum saporem percipimus, cibosque discernimus, quod fit ope particularum potissimum *salinarum*,

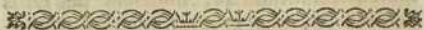
quæ secundum diversam, qua papillas de quibus dixi, vellicant, impulsionem grati vel molesti saporis sensum excitant. Odoratus est ille sensus, quo corporum odores exploramus; ejus organum est membrana tenuis, quæ interiores narium recessus ambit & quasi vestit, quamque plurimæ nervorum ad hunc sensum destinatorum fibrillæ per ossis *cribriformis* foramina transeuntes penetrant; itaque membranam istam, si particulæ ut plurimum salino-sulphuræ e corporibus effluentes afficiant & irritent, percipitur & sentitur odor. Tactus denique, qui ex omnibus sensibus latissime patet, partim quia per totum corpus diffusus est, partim quia reliquos in se sensus certa ratione complectitur, quoniam omnes impressione quadam perficiuntur, tactus inquam propriam sedem habet in *pyramidalibus* nervorum papillis minimis, quæ erumpentes ex cute in cuticulam desinunt. In has enim si corpora exterius admota vel impingunt, vel molliter se se insinuent, earum sensus pro cujusque indole percipitur. Jam vero in singulis sensibus hucusque enumeratis duo magni momenti probe notanda veniunt. Primum est, omnes illos ad tactum esse referendos, si Recentiorum senten-

sententiæ velimus subscribere, quando quidem objecta omnia vel per se, vel per aliquid a se emissum organa, nervos scilicet, membranas aut fibras afficiunt, diversa tamen ratione, quum oculus subtilissimas impressiones, minus subtiles auris, mediocres odoratus & gustus, tactus vero non nisi crassiores patiatur: alterum, quod in singulis organis extremæ partes illæ, in quibus impressio fit, quemadmodum membranæ, papillæ, fibrillæ &c. cum cerebro arctissime sint connexæ; unde fit, ut anima in cerebro potissimum velut regia sua dominans, quum motus illos ibidem percipit, ad *sensationes* determinetur, ita ut hæc in organis quidem inchoentur, sed in cerebro perficiantur.

A sensibus exterioribus via patet, licet abstrusissima & salebris plena, ad interiores, qui plerumque tres distingui solent, scilicet *sensus communis*, *phantasia*, & *memoria*. Primus est ea facultas animæ, qua hæc non solum unius alteriusve, sed omnium quinque sensuum exteriorum actus & objecta cognoscit, eorumque functiones expendit, atque inter se discernit. Hinc si quis vulneretur in pede, non in eo duntaxat vulnus percipit, sed etiam in capite cognoscit vulnus

in pede inflictum. Alter est phantasia seu imaginatio: hæc est vis quædam animæ, quæ imagines rerum objectarum per sensus exteriores & per interiorum communem cognitarum, etiam dum absunt, excitat, sibi que præsentem sistit: non raro diversissimarum ejusmodi rerum species in sinu suo colligit & inter se nectit seu apte seu inepte, uti somniantibus contingere solet. Tertius seu memoria, quam Tullius adpellat *rerum omnium thesaurum*, est facultas animæ, qua hæc imagines rerum præteritarum sedulo custodit atque conservat, & ubi placuerit, vel opus sit, suscitatur, ita ut ad animæ nutum fibræ ac spiritus animales incitentur, similesque in cerebro motus cieantur, quales dum primo res percepta fuit, facti sunt. Cætera organum sensuum interiorum, saltem si de animalibus iis, quæ Physici perfecta dicunt, sermo sit, cerebrum est; hoc enim læso hebetatur vel destruitur vis exercendi actus his sensibus proprios: non minus a Medicis in ejusmodi morbis pharmaca cerebro adplicantur; quin & perpetuum est spirituum animalium per nervos & fibras species deferentium cum hoc organo commercium. Quid autem sint species istæ, inter arcana summa naturæ ejus-

ejusque auctoris supremi referendum est. Sunt, qui existimant, esse omnino minimas & subtilissimas particulas sanguinis purissimi ad primum quemvis motum expeditas, quibus imagunculæ rerum ab objectis exterioribus imprimuntur, quæque in cavernulis cerebri quiescunt, donec ab anima excitentur. Sed malo hæc innocenter ignorare, quam imprudenter divinare.

CAPUT VI. METAPHYSICA.

§. I.

Entis natura, & proprietates.

XXX.

Decurso Physicæ studio amplissimo ad intim.: & arcanissima Philosophiæ adyta penetrare fas est, nempe Metaphysicam, eam scilicet seu artis hujus seu scientiæ seu utriusque partem, quæ *Entis* cognitionem & doctrinam completitur, primasque notiones & principia ad cæteras disciplinas rite percipiendas necessaria exponit. Nominis originem tra-

trahit non ex eo, ut nonnulli perperam existimarunt, quod supra rerum naturalium ordinem ideis suis eluctetur, sed quod agat de iis, quæ post rerum naturalium sub sensus cadentium scientiam consequuntur, uti nos docet inscriptio, quam libris suis metaphysices præfixit Aristoteles: τῶν μετὰ τὰ Φυσικά. Pertractat enim res a solo intellectu pendentes, & ab omni sensuum commercio remotissimas, nimirum de Entis natura, ejusque proprietatibus & diversis affectionibus, de anima rationali, de spiritibus ab omni materia secretis, immo de Deo ipso ut authore naturæ. Primo igitur Entis ratio est, quod sit illud, cui non repugnat existere, ea lege, ut rebus creatis *existentia* sit omnino contingens, Creatori autem omnino necessaria. Explicant hoc loco paucis Metaphysici, quid rei sit *essentia*, *existentia* & *subsistentia*, quæ ignorare sive Philosopho sive Theologo nefas est: varia item axiomata e natura ipsius entis depromta, inter quæ illud præcipuum: certissime affirmari posse id de re quadam, quod in idea clara & distincta ejusdem rei comprehenditur. Sic *existentia* geminæ rei nobis est indubitata: scilicet cuique sua, quum cogitare mens nostra nequeat, quin

existat: deinde Dei, entis summe perfecti, a cujus idea existentiam re ipsa sejungere non valemus. Reliqua vero cuncta vel clare concipiuntur, & tunc existentiam includunt saltem possibilem, quemadmodum alter mundus, vel nequeunt concipi, tumque impossibilia judicantur. Ab entis notionibus pergunt ad varias affectiones illi communes. Præstantiores sunt *verum, bonum & unum*. Veritas entis consistit in conformatione rei cum cognitione, ita ut res cognitioni sit omnino conformis, eique ideæ consentiat, qua exprimitur: quodsi cognitio quoque cum ipsa re penitus conveniat, habetur etiam veritas cognitionis. Bonitas entis metaphysica non in morum probitate, quæ nonnisi in res creatas intelligentia præditas cadit, sed in perfectione posita est, nimirum ut perfecta sit in suo genere, & ad usum finemque serviat, ad quem a Deo authore naturæ destinatur; qui finis quum nobis frequenter sit ignotus, fit, ut singulorum entium bonitas sæpe nos fugiat. Demum unitas entis in charactere quodam constituitur, qui facit ens *indivisum in se, & ab omni alio secretum*. Quasdam heic breviter quæstiones & a necessitate & ab utilitate commendandas immisceat Philosophi: de
iden-

*identitate ac distinctione numerica & specifica: de identitate ac distinctione reali ac formali, ut scholæ loquuntur, insuper habita virtuali seu Thomistica, quæ in rebus creatis, & secundum multos etiam in divinis, locum non habet; & ex natura rei formali seu Scotistica, quæ subtile commentum esse videtur. Non minus alias entium proprietates metaphysica detegit, dum qua ratione ad se referantur, aut sibi opponantur, quisve ordo inter illa sit, quodnam prius, quodnam posterius altero, explanat, vocatque entis relationem, oppositionem & ordinem. Hic varius est: quædam enim tempore præcedunt, quædam subsequuntur. Temporis autem notio, licet omnium animis insita sit, explicari tamen verbis vix potest teste ipso S. Augustino: *Quid est ergo tempus? si nemo ex me quærat, scio, si quærenti explicare velim, nescio* (a). Utc tamen aliquid dicamus, finiri potest, quod sit continua, sibi que succedens rei existentis *duratio*: mensura vero temporis a motu astrorum præcipue solis ac lunæ dependet, utpote de quibus dixit Deus per Moysen (b), *ut sint in signa & tempora, & dies & annos. Alius ordo est, quem**

(a) *Lib. II. Confess. c. 14.*
v. 14.

(b) *Genes. I.*

quem natura constituit, dum eodem tempore duo simul ponuntur, quorum unum vel est caussa alterius, uti sol & lux, vel alia ratione facit, ut quod sibi non sufficit, aliunde existat. Hinc *signa naturæ* originem suam habent, Philosophis notissima, & quæstio de mutua naturæ ut vocant *prioritate*. Ad ordinem quoque pertinet locus, quum nullum ens sine loco subsistere queat. Alius est locus *extrinsecus* seu mobilis, dum res quæpiam priorem deserit, & novum acquirit: alius *intrinsecus* seu immobilis, qualis est, qui mundum universum ambit, & spatium *imaginarium* vocatur, quod Augustino est: *Spatiosum nihil*. Heic utiliter disputant Philosophi de modo, quo res existit in loco, qui modus duplex est, *circumscriptivus* & *definitivus*, item de *replicatione*, qua corpus simul existit in pluribus locis virtute non quidem naturali, sed divina. Porro ad alias entis affectiones explanandas progreditur Metaphysica, dum agit de ente seu universim seu singillatim spectato, quod mirabile sane artificium est intellectus humani, ut modo una idea res innumeras velut nudas complecti, modo distinctis ideis quamlibet suis proprietatibus vestitam exprimere ac considerandam sibi

sibi proponere valeat, id quod ad scientias rite tractandas percipiendasve summe necessarium est. Ex hoc ortæ sunt quinque illæ famosæ *ideæ universales*, quas Porphyrius in libro *Itagoge* dicto, & Chrysaorio Romano Adolescenti inscripto copiose illustravit: nempe *genus, differentia, species, proprium & accidens*; ubi sese insinuant quæstiones controversæ de *differentia specifica, & individuali*. Prætermittis aliis adhuc proprietatibus entis ad illius causas gradus fit, non eas, quas singulares, efficientes & fluxas Physica, sed quas Metaphysica rebus omnibus communes & primis naturæ legibus conformes contemplatur. Nota est divisio in quatuor causarum genera, *materialem, formalem, efficientem & finalem*. Nihil enim est in rebus creatis, quod non ex materia & forma vel re ipsa vel per intellectum componitur: nihil quod non ad certum finem destinatur: nihil quod non habeat aliud, a quo tanquam a causa sua efficiente proficiatur. Potissimum hoc in loco disceptari solet, num causis, quas vocant secundis vere insit virtus agendi efficiendique res alias. Negarunt veteres Philosophi non pauci, Deum circa res se inferiores sollicitum esse, sed fato, fortunæ, casui ac
 natu-

naturæ cursui omnia relinquere: contra Cartesius creatis rebus omnem movendi agendique vim abstulit, prærogativam hanc atque virtutem soli deferens creatori; sed perperam. ad quid enim tantus organorum adparatus, si nihil agunt, si se non movent, si non sentiunt, si non aliquid simile sibi procreant? & quod discrimen inter res vita præditas & illius expertes, si omnia soli Deo agenda relinquuntur? præterquam quod turpe semper visum fuerit Philosopho, ad *machinam* confugere, præsertim ubi alia causa in promptu est.

§. II.

Anima Rationalis:

XXXI.

Ab ente cum suis affectionibus & proprietatibus considerato Metaphysica ad mentis humanæ naturam & originem ac dotes detegendas deflectit. Est autem mens humana, seu quod eadem res est, anima rationalis nobilissima quædam divinitatis imago, ac velut ejusdem particula, & spiritus omnis materiæ contagii expers:

Ignæus est ollis vigor, & cælestis origo.

ait Poeta (c). Naturam illius & indolem optime produnt quatuor dotes, quibus insignitur, scilicet *spiritualitas*, *libertas*, *indivisibilitas* ac *immortalitas*. Graviter sane allucinatus est Tertullianus, qui eam subtile corpus huic crassiori, quod circumferimus, tanquam vaginæ immersum dixit. Spiritum esse animam satis declarat ejusdem operandi modus, qui teste Philosopho *essentiæ* mensura est: non enim solum a materia & sensibus maxime remota, uti Angelos, Deum &c. sed etiam futura, possibilis & generalia a singularibus abstracta intellectu scrutatur, voluntate autem spiritualia, quæ sensibus obnoxia non sunt, complectitur, nec ullo bono corporeo, sed solo Deo satiari se patitur, quæ omnia sicut rerum materia constantium spheram excedunt, ita spiritibus propria sunt. Altera dos est libertas, qua non boni duntaxat & mali scientiam, sed etiam electionem Deus posuit in manu illius: hanc conceptis verbis S. Scriptura tribuit homini (d), *beatum* pronuntians eum, *qui potuit transgredi, & non est transgressus*. Crudelem sibi tyrannum fingunt Deum, qui hac facultate spoliant animam. Qua enim ratione æquissimus ju-

dex

(c) *Æneid.* 6. (d) *Eccles.* cap. 31.

deus ad gravissima æternaque supplicia damnare posset illum, quem ad ea, quibus hæc meretur, vel nolentem cogeret, & quasi manu sua præcipitem ageret? ad quid leges, pœnarum metus, præmiorum spes, si fatali quadam necessitate ea quæ facimus, facere cogimur? Ex libertate oritur tertia dos animæ, scilicet indivisus existendi modus, quo ita se diffundit per universi corporis membra, ut partibus insit sine parte, & singulis totam se communicet: non crescit crescente corpore, non diminuto minuitur: in pygmæo tanta est, quanta in gigante: profecto si in partes divisa foret, vel libera non esset, vel peccare una, altera mereri, una damnari, altera fieri salva posset, id quod rectæ rationi simul ac fidelis repugnat. Itaque nec cœlum plures soles, nec corpus plures animas ratione præditas capit. Quarta denique dos est animæ immortalitas: Epicurus eam *bullam* esse credebatur, quæ corpus tantisper inflaret, brevi rumpenda & in auras evanitura. Hinc tritum illud Epicureorum: *Homo bulla* (e). Sed longe melius convenit animæ symbolum illud:

Non est mortale, quod opto.

Stul.

(e) Greg. Nyssenus *disp. de anima & resurrect.*

Stultitiæ notam certe non effagerent homines, qui delicias & bona fortunæ, vitæ commoda contemnunt, quin sanguinem profundunt, ubi fides & pietas exigit, si bonis præsentibus simul & futuris destituerentur, dum interea flagitiosissimi eadem cum probis sorte, communi nempe interitu miscendi forent. reclamationis conscientiæ vermis, latrans ille cerberus, cui os nullo etiam bolo pinguisimo potest obstrui: reclamationis inquam, & quid? Deum esse, qui bonos remuneratur, & malorum vindicem agit justissimum. Quæ vero ratione talis esset, quum multi horrendas inter blasphemias sceleratam evomant animam, multi contra inter gravissimos dolores & virtutum heroicis actus præsentis vita fungantur, nisi altera in vita daret cuique suum, bene meritis præmia, sceleratis supplicia? igitur aliquo saltem tempore superstes erit anima: si autem aliquo, tunc omni; quum neque deus, qui conservet, nec corpus, quo tunc ad operandum non indiget, nec finis, qui semper adest cum objectis, quibus per intellectum & voluntatem se jungat, nec quid contrarii, quod destruat, animæ extra corpus existenti interitum minitentur & inferant.

Demonstratis his animæ dotibus Metaphysica porro in ejusdem originem inquit. Aberrarunt heic toto cælo veteres quidam sopher: Pythagoras & Euripides, qui animam

Partem divinæ mentis & haustus

Æthereos dixere (f).

persuadentes sibi, deum per omnes mundi partes ita diffusum, ut homines & animalia ex eo velut fonte vitam & animam suam haurirent. Stoici & Priscillianistæ ac Manichæi teste D. Augustino & Hieronymo credebant animam hominis esse particulam ex ipsa Dei substantia decerptam. Platonis opinio fuit, animam hominis esse portionem vastissimæ illius animæ, qua mundus universus esset informatus: Errarunt etiam Origines, Tertullianus, Apollinaris & nonnulli Patres Ecclesiæ, existimantes animam rationalem ex parentibus in filios traduci, & cum semine humano transfundi. Verum missis Ethnicorum commentis a veritate prorsus alienum est, animas ea, qua dictum est, ratione propagari: hoc enim modo anima esset quid corporeum, non spiritus, qui utique in partes dividi nequit, ut a patre filio communicetur. *Illi,*
ait

(f) *Virg. Georg. l. 4.*

ait S. Augustinus (g): *qui animas ex una propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita eas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, & corpulentis seminibus exoriri.* Non minus absurda est Wolfii sententia, docentis animas omnium omnino hominum initio mundi simul fuisse a Deo conditas, easque singulas suis inclusas fuisse corpusculis, quæ jam tunc omnia a Deo ipso formata fuerunt (h). Verum hoc asserit absque ratione, absque autoritate: immo contra auctoritatem Concilii Lateranensis V. dicentis (i): *Animam rationalem pro corporum, quibus infunditur, multitudine singulariter esse multiplicabilem, multiplicatam & multiplicandam.* Quibus verbis satis clare docet, non initio simul omnes animas, sed successione quadam temporis creari atque infundi a Deo: contra rationem, quoniam sicut organis destructis & ad functiones vitales inutilibus anima separatur a corpore, ita illis ad vitæ munera obeunda idoneis creatur & unitur corpori, ut nihil dicam, omnia illa corpuscula organica, animasque iisdem inclu-

fas

(g) *Epist. l. 66.* (h) *Psychol. rational.*
 (i) *Sess. VIII. in Bulla Leon. X.*

fas secundum hanc opinionem debuisse jam contineri in alterutro corpore primorum parentum nostrorum. Vel ubi demum animulæ illæ suis conclusæ caveis interea habitassent?

Heic alia sese prodit quæstio, si a frivolis disceptationibus abstineatur, sane utilissima, nempe de commercio inter mentem humanam & corpus intercedente, in quo tanquam vinculo & nexu arctissimo multi unionem constituunt hodie. Videmus certe una ex parte tamdiu corpus vivere, animamque cum illo velut eodem sub tecto habitare, quamdiu partium fluidarum & solidarum mutuo se impellentium vitalis motus perseverat; hoc autem sublato animam excedere e corpore, omnique commercium tolli: ex altera vero istud consistere in miro quodam nec satis explicando consensu utriusque partis, dum certæ mentis operationes cum certis quibusdam corporis motibus, & vicissim conspirant (quemadmodum alibi declaravimus, ubi de sensibus interioribus egimus) ita ut nunc mens a corpore, nunc corpus a mente in suis quodque functionibus excitetur atque juvetur. Hæc ut explicarent Cartesius & Malebranchius, ad *causas* quas vocant *occasionales* confugerunt, docentes, ex occasio-

ne imaginis cujusdam corporeæ, a re objecta excitatæ in cerebro, similem sed corporis expertem ideam in anima procreari; vicissim vero ex occasione certæ cujusdam ideæ in anima progenitæ affectionem quandam ac motum in corpore produci, ita tamen, ut neque mens neque corpus vim ullam aut fluxum in sese exercent, sed solus deus sit, qui occasione factarum a foris impressionum, & ideas in anima, & in corpore motus efficiat. Wolfius vero Leibnitium auctorem secutus commercium hoc, de quo agimus, per *harmoniam præstabilitam* seu per seriem perceptionum in mente, ac motuum respondentium in corpore conatur explanare, ea tamen ratione, ut *perceptiones & appetitiones (k) in anima eodem, quo nunc, modo consequerentur, etiamsi corpus non existeret: atque adeo anima eodem etiam, quo nunc modo sibi repræsenteret hoc universum, etiamsi mundus aspectabilis non existeret.* Idem sentit de corpore ejusque motibus ad mechanicas leges compositis: atque ita partes istæ mirum in modum inter se dissidentes, corpus scilicet & anima, neutra in serie operationum suarum ab altera re ipsa penderet, sed per harmoniam duntaxat, mutuum.

(k) In *Psycholog. ration.* §. 614.

tuumque consensum conspirarent. Verum utraque hæc opinio humanæ libertati est oppido infesta. Qua enim ratione stat integritas libertatis, si hominis mens omni virtute agendi exuatur, quemadmodum fit in hypothesi Cartesiana? aut si impedire nequeat harmoniam illam Leibnitianam atque consensum, utpote necessarium, quum nulla pars in serie suarum operationum pendeat ab altera? Quapropter commercium hoc in eo positum esse videtur, quod anima in corpus, & corpus agat in animam ita, ut immutata unius conditione, affectionibus, actionibusque alterius etiam conditio, affectiones & actiones immutentur, cum hac tamen animæ prærogativa, ut corpus functionibus suis famuletur menti, & licet juvare, inclinare, impellere, ac non raro secum abripere quasi nolentem possit in multis, anima tamen in iis, quas voluntarias & liberas adpellant, actionibus eidem dominetur, utens libertatis dono cœli benignitate sibi concessio. Hæc de anima corporis humani Domina: nunc præcipuæ illius facultates seu potentia, scilicet intellectus & voluntas, considerandæ veniunt, quas ut ab anima distinguerent, Thomistica schola necdum aliis persuasit, quum eadem sit, quæ intelli-

gat, eadem quæ velit. Est autem intellectus ea virtus animæ, qua res quasvis sibi objectas percipit atque cognoscit: qua vero id ratione fiat, non adeo promptum est definire. Cartesiani negant omnem humanæ menti vim rerum ideas in se formandi; sed eas quasi prima cognitionum semina initio statim inditas esse credunt, ita tamen, ut a corporeis imaginibus, dum res quæpiam cognoscitur, excitari debeant: contra vero Peripatetici, apud quos axioma civitate donatum est: *nihil esse in intellectu, quod prius non fuerit in sensu*, ut ait Aristoteles (1), cognitionem ab exterioribus sensibus ortum habere suum arbitrantur, dum intellectus ab imagine cerebro impressa, quam phantasma vocant, speciem aliquam a materia abstractam, & puriori luce perfusam elicit, quæ spiritus naturam & indolem consequatur. Sunt tamen, qui quasdam ideas innatas negari vix posse censent, non ab alio, quam a Deo ipso in mente productas, quoniam nulla sensuum ope acquiri posse videntur, quemadmodum idea entis generatim spectati, entis infiniti &c. quorum speciem haud alia præter Deum res continet. Verum & has primum nasci ex aliis rerum creatarum ideis fortasse melius affirmant alii.

(1) *Lib. 3. de anima.*

alii. Intellectum sequitur voluntas seu facultas animæ, qua aliquid appetimus vel averſamur. Ea enim est indoles humanæ mentis, ut bonum appetat & prosequatur, ac nulla ratione averſari ipsum queat, quatenus bonum est: contra malum ita averſetur, ut illud velle quatenus malum est, minime possit. Notum est S. Dionysii effatum: *Nemo intendens ad malum operatur.* Præcipuum voluntatis cimelium est libertas, quam duplicem illi tribuunt Philosophi, scilicet a *coactione*, & a *necessitate* Prima facit, ut quod adinet ad actiones proprias & internas eliciendas v. g. amorem, vel odium, nulla vis exterior eidem possit inferri; altera vero, ut immunis quoque sit ab omni vi interiore, diciturque *libertas electionis*, sive *liberum arbitrium*. Hinc licet allici possit aut absterri voluntas propositis in unam vel utramque partem momentis, liberrimam tamen potestatem habet rerum eligendarum. Nihilominus pendet voluntas ab intellectu, ita ut nec velle quidquam nec nolle possimus, si non rei illius cognitio aliqua præcesserit, quam præviam dicunt. Unde intellectus voluntati facem præferre dicitur, secundum vulgare illud proloquium: *Nihil volitum, nisi præcogitum, & ignoti nulla cupido.*

§. III.

Spiritus, eorumque dotes.

XXXII.

Jam vero altius ascendit Metaphysica, & considerandis ab omni materiæ contagione liberis spiritibus se se applicat. Per hos intelliguntur Angeli tum boni, seu Genii cœlestes, tum mali seu dæmones. Existere autem Angelos seu Spiritus quosdam oculis nostris haud cernendos fides nos docet, quam debemus S. Scripturæ: quin etiam gentiles Philosophos ac Sapientes res hæc minime latuit. Nam frequens apud Ægyptios mentio *Geniorum* occurrit: non minus Plato, Aristoteles, Socrates, & alii sæpissime *Geniorum* & *Intelligentiarum* nomine Angelos insignivere, accepta utique a majoribus suis notitia, omnium ætatum testimoniis atque consensu comprobata. Originem eorum Moses quidem non prodidit, Concilium tamen Lateranense definiit, dum hunc in modum loquitur (m): *Creator omnium invisibilium, spiritualium & corporalium, sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis* (scilicet quo cœlum & terram creavit)

(m) *Decret. lib. I. cap. firmiter.*

vit) utramque de nihilo condidit naturam spirituales & corpoream, Angelicam videlicet, & mundanam, ac deinde humanam, quasi communem, ex spiritu & corpore constitutam. Quamvis autem Angelorum eadem sit natura, dignitas tamen diversa est: hinc Ecclesiæ Patres non sine Numinis afflatu triplicem inter eos Hierarchiam statuunt, supremam, mediam, & infimam, quarum quamlibet in tres denuo spirituum ordines seu choros distinguunt. In prima locum assignant Seraphinis, Cherubinibus & Thronis, Divinitatis ut ita dicam lateri semper adhærentibus: in altera Dominationibus, Virtutibus & Potestatibus, oracula supremi Regis excipientibus & aula cœlestem regentibus: in tertia Principatibus, Archangelis & Angelis, populorum Præsides, arcanorum nuntios, & hominum custodes agentibus. Conditi autem sunt non in *termino* vitæ beatæ, ut loquitur Doctor Angelicus, sed in *via* ad illam, a qua tamen magna pars eorum unico superbix delicto excidit antesignano Lucifero, & in malos seu Cacodæmones migravit. Porro Angelorum ea est natura, ut sit substantia pure spiritualis secreta ab omni materia; creata tamen & completa, qua
ultima

ultima dote ab anima rationali differt, utpote quæ ad constituendam naturam integram & completam, nempe hominem, corpus exigit, quod intime sibi jungatur. Equidem fuerunt non pauca veterum Patrum Græcorum & Latinorum, qui existimant, Angelos esse veros spiritus, sed corporibus tenuissimis seu æreis seu igneis veluti vestitos & involutos; quam opinionem e schola Platonis tunc famosissima hauserunt. Verum horum cœlestium Geniorum naturam non satis adhuc cognitam detexerunt posteriora secula, præsertim in Concilio Lateranensi, cujus paullo ante memini. Et ad quid purissimos spiritus istos corporea mole oneremus, quum omnes eorum functiones, quæ sunt intelligere, velle, ac movere, tali appendice haud quam indigeant? Intelligunt autem Angeli idearum ope a Deo infusarum primo, quo creati sunt momento, & quidem modo supra humanum intellectum longe perfectiore, non ratiocinando vel inferendo unum ex altero, sed velut intuendo cuncta penetrant, si cordis arcana excipias, quæ solis divinis oculis patent. Si quæras, qua ratione loquantur inter se, dum eo carent organo, quo nos homines utimur, respondet D. Thomas,

mas,

mas, hoc fieri *dirigendo conceptus suos*, ita ut dum unus propriam cogitationem alteri vult innotescere, statim in posterioris mente eadem cogitatio excitetur, quod quoties ex divinæ providentiæ ordine quodam fit, mutuum absque lingua sermonis commercium exercent. Quemadmodum vero Angeli intra temporis, ita & intra loci limites continentur, non quidem ut eo instar corporum circumscribantur, sed ita definiantur, ut toti loco sint præsentés, simul & in singulis ejus partibus existant. Non minus ab uno in alium moventur locum: motus tamen iste neutiquam patitur eas leges, quas corpora observant. Quippe Angelus celerrime iter suum prosequitur, nec ullo corporis obice retardari potest, nec opus habet, ut per spatium intermedium transeat, si ab uno in alium locum sese transferat; sed sicuti anima, licet corpore, cui affixa est, non egrediatur, cogitatione tamen nunc in hoc mundi angulo, nunc in illo versatur, ita Angelus re ipsa sit ibi, ubi cogitat & vult esse præsens, mirabili sane non corporis, quo caret, sed mentis suæ motu, quod tamen intra potentiæ limitibus suis restrictæ sphæram intelligi oportet.

§. IV.

Deus Author naturæ.

XXXIII.

Denique supra se ipsam, licet viribus duntaxat naturæ respondentibus, elevata ad ipsum Deum tanquam primam rerum omnium causam contemplandam sese convertit Metaphysica, ita ut iis solum se occupet, quæ de Deo lumine naturali possunt investigari. Omnium primum est negotium, ut demonstret contra Atheos, existere Deum, id quod præstat adductis in medium argumentis tum moralibus tum physicis, tum metaphysicis, v. g. ex admirabili totius mundi fabrica, dispositione ac ordine, quod opus utique non casu coaluisse dici potest, sed potentissimum sapientissimumque Artificem ac Governatorem manifeste prodat: ex ente necessario, & contingente seu ex indigentia existentia, quam res omnes creatæ a se ipsis habere nequeunt; igitur ab alio non indigente, sed per se existente ac necessario: ex perpetuo constantique nationum ac populorum consensu, cui refragari non est nisi hominis mente capti: ex interiore animæ ac conscientia testimonio, quod nos
 cogit

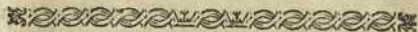
cogit supremum quemdam malorum vindicem timere, & bonorum largitorem colere, in extremo mortis periculo so-
 terem invocare. Nonnulli etiam cum Cartesio ex idea clara, distincta, neces-
 saria & immutabili, quæ de ente sum-
 me perfecto & illius existentia nobis est
 indita ab ipsa natura, Deum demonstra-
 ri non sine omni fundamento existimant.
 Demonstrata vero Dei existentia, posita-
 que illa Divinitatis notione, qua omnes
 Dei nomine intelligimus *Ens in omni
 genere summe perfectum*, reliquæ perfectio-
 nes, quæ *Attributa* Dei solent adpellari,
 facile deducuntur: I. *Esse unum*. Nam ea
 entis summe perfecti conditio est, ut
 ab alio adæquari nequeat: vel si adæ-
 quetur, summe perfectum esse jam desi-
 nat. Quapropter *Deos esse multos per-
 inde est, ac nullos dicere*, acute scribit
 Athanasius (n): II. *Deum esse Spiritum,
 eumque simplicissimum*; quum enim sit
 ens in omni genere summe perfectum,
 nequit esse corpus, utpote quod in mul-
 tis deficere cernimus: neque composi-
 tum. Nam *in quolibet genere*, ait Do-
 ctor Angelicus (n): *tanto aliquid est no-
 bilius, quanto simplicius: nobilissimum*
 igit

(n) *Lib. contra Gentil. 18.*

igitur ens in omni genere, simplicissimum quoque oportet esse. III. *Omnia posse, omnia scire.* Si enim aliquid, quod non repugnat, facere non posset, hoc in genere non foret summe perfectus: si autem esset aliquid, quod nesciret, qua ratione illud posset perficere? IV. *Esse immensum & æternum;* exigit enim summa perfectio ejus præsentiam in omni tam loco quam tempore, quum in omni loco & tempore omnia & in omnibus operetur. V. *Nec posse mutari.* Quum ens summe perfectum nec in melius nec in pejus mutari queat. VI. *Esse summe verum, summe bonum, justum, misericordem, providum, infinitum &c.* quia in omni genere summe perfectum, atque ita nec ullis limitibus circumscribendum. Cætera quæ Deum concernunt, Philosophia Theologiæ, cui sedulo famulatur, examinanda lubens relinquunt: ipsa vero suos intra fines Logicæ nimirum, Physiæ ac Metaphysicæ, quarum hucusque brevem synopsis dedimus se se continet. Superest modo nobilissima Philosophiæ pars, scilicet *Ethica* seu *Moralis.* Dum enim priores ejusdem partes faciunt nos scientes, hæc sapientes efficit, immo homines. Nam absque ea neque humanum commercium neque

que consortium firmo pede potest consistere. De hac igitur sit

C A P U T VII.

ETHICA SEU PHILOSOPHIA MORALIS.

§. I.

Ejus origo ac partitio.

XXXIV.

Quemadmodum Dialecticæ institutum est, ut intellectum dirigat ad veritatem indagandam, & consequendam, ita Ethicæ officium est, ut voluntatem ad morum honestatem sectandam comparandamque velut manu ducat. His enim duabus humanæ vitæ potentiis, intellectu & voluntate, rite conformatis prodibit opus numeris suis absolutum, scilicet *homo*, qui sine veritatis luce, sine honestate vitæ a brutis vix differt; certe nomen hominis tam sublime, ac supra res omnes inferiores dominans non meretur. Hoc inter Dialecticam Ethicamque discrimen simul ac comparationem

nem disertis verbis docuit Tullius (o): *Una pars Philosophiæ differendi, altera vivendi.* Origo autem nobilissimæ hujus scientiæ merito ad Socratis ævum refertur: hic ubi præcedentes se Philosophos in rerum natura vestiganda, iisque quæ extra hominem sunt, cognoscendis & explicandis totos esse conspexit, ipse ad sui curam & culturam, moresque hominum formandos sese convertit incredibili studio, & fructu eo majore, quo latius postmodum propagato. *A Socrate,* inquit idem Tullius (p) *omnis, quæ est de vita & moribus, Philosophia manavit.* Et vero tantam labore isthoc suo admirationem plausumque apud omnes Vir iste consecutus est, ut familiare quoddam Numen adstiteri ipsi existimarent: Plato *Genium* vocabat: Tertulianus (q) & Lactantius (r) dicebant verum fuisse *dæmonem* seu spiritum: Maximus Tyrius secretum quemdam *conscientiæ ductum* credebat, quo promoveretur ad bonum, & a malo avocaretur. Sunt qui Socratis ipsius commentum ad majorem sibi fidem faciendam fuisse censent, quemadmodum Legislatores quosdam, uti Numam Pompilium, Minoem &

(o) *Lib. 5. de fin.*(p) *Lib. 3. Tuscul.*(q) *In Apolog.*(r) *Lib. 2. Institut. c. 24.*

& Lycurgum arcana cum Diis aut Deabus commercia ad auctoritatem legibus a se conditis conciliandam finxisse memoriæ proditum est. Certe Socrates philosophiam, in cœlis & elementis hucusque peregrinantem, illinc ethica sua scientia in domos & civitates abduxisse dictus est. Numeravit autem post se tot Instituti sui cultores, quot Philosophos, qui tunc relicta mundi hujus sterili contemplatione morum doctrinæ totis viribus se impenderunt. Inter hos eminuit Plato, qui ædificium a Socrate Magistro cœptum perfecisse visus est, dum per suas, quas immiscuit ideas, quamlibet virtutem ad eum, ad quem evehi potuit, supremum apicem deducere conatus est eo ipso tempore, quo caput erexerunt Sophistæ, qui in mores æque ac in rationem grassabantur, quales fuerunt omnium calculo Protagoras & Diogenes, quorum postremus mimum potius in regno morum, quam Magistrum se præbuit; nam paupertatem quam profitebatur, ingenti fastu, & moderationem animi maledicentia grandi corrupit, plusque illi nequitix in dolio, quam sapientix in cerebro fuit. *Cynicorum natio ait Cicero (s) inimica verecundiæ.* Verum
Plato

Plato hæc vitia emendavit in sua morali doctrina, cujus fundamentum firmissimum posuit opinionem de immortalitate animæ, quam ipse a Socrate, hic a Pythagora, iste ab Ægyptiis, hi ab Abrahamo per Ægyptum peregrinante hausserunt. Atque ex hoc fundamento alia facile principia mores concernentia deduxit, quibus virtutem potenter commendabat exspectatione præmii, & a vitio deterruit proposito pœnæ metu. *Plato multa dicit de immortalitate animorum, & reliqua post mortem tranquillitate bonorum, pænis impiorum (t).*

Sat si mo pede consilere videri potuit Viri hujus Ethica, si non eam Stoicorum & Epicureorum secta magnis ausibus eversum ivisset. Stoici quidem duce ac capite Zenone teste Tullio (u): *Summum bonum nulla in re nisi in natura quærendum esse* docuerunt, ita ut beate vivere idem ipsis esset, ac secundum naturam vivere. Præterea eodem teste *placuit Stoicis omnia peccata esse pavia*: tranquillitatem vero mentis in eo sitam esse credebant, si hæc ad bonum æque ac ad malum exterius se haberet, & in rebus omnibus seu prosperis seu
adver-

(t) Cicero l. 2. de Leg. (u) *Quæst. Acad. l. 1. & l. 4.*

adversis nullum quasi sensus indicium, certe quemdam sensus stuporem præferret, quam Græci Apathiam vocant:

*Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.*

Ita regnum sapientiæ nescio quod, profecto imaginarium, sibimetipsis condiderunt stoici, quos Zeno *mundi Dominos* adpellare consuevit, eamque adfectarunt *sapientiam, quam adhuc nemo mortalis est consecutus.* Aliam inivere viam Epicurei, quorum Princeps Epicurus multa quidem severe, multa præclare dixit, patrocinium tamen voluptatis sensus moventis non raro suscepisse, & sine hac summum posse bonum obtineri negasse videtur: sunt tamen, qui non corporis sed animi se ipso contenti voluptatem exoptasse illum censent. Id certum, sequaces Epicuri ejus doctrina morali ad omne genus luxuriæ ac deliciarum fuisse abusos. In qua re vero summum bonum consisteret, postea tot quæstiones a Philosophis excitatæ fuerunt, ut Varro teste D. Augustino (x) fere ducentas & octoginta octo diversas opiniones numerarit. Sic nobilissimam quæstionem, & totius Ethices principium involverunt

(x) *Lib. 19. de Civit. Dei cap. 1.*

potius tenebris & erroribus, quam explicarunt. His omnibus longe saniores Ethicam excoluit Aristoteles, uti ætate, ita etiam sapientia reliquos supergressus. Quippe Platonis principia & oeconomiam secutus (nam *idem finis erat utriusque, eadem rerum expetendarum partitio*) (y) scientiam hanc ope Analyticæ adeo sibi familiaris in methodum certam non minore ingenio quam industria redegit. In hac per notiones admodum claras optime distinxit non solum inter virtutem publicam & privatam, sed etiam inter prudentiam Principis in constituenda republica, & inter prudentiam patrisfamilias in gubernatione domus. Unde nata est divisio vulgata Ethicæ in *Ethicam* proprio nomine dictam, quæ privatim cujusque animum ac mores informat: in *Oeconomicen* seu quæ familiam componit: & in *Politicen*, quæ cætus congregationesque populorum regit.

Porro Ethicam suam Aristoteles decem libris (seu ad Nicomachum filium scriptis, seu ab ipso Nicomacho conscriptis) complectitur, statuendo finem ultimum, & media ad illum perveniendi. In primo dari aliquam beatitudinem, cujus homo capax est, multis argumentis docet: in reliquis

ocho

(y) *Cic. l. i. Quest. Acad.*

octo subsidia declarat, quibus homo ad illum promovetur: in ultimo demum ostendit, quod beatitudo hæc in actione nobilissima consistat, qua ad summum ac perfectissimum bonum sese convertat. Fate-ri oportet, in Aristotelis morali nihil deesse methodo doctrinæ; adeo ad leges analyticæ exacta est; multum vero pietati ac disciplinæ morum. Quippe non desunt viri magni, qui censent, Aristotelem ad popularem sensum se accommodasse, in hac vita duntaxat quæsisse beatitudinem: alteri nihil reliquisse, quum tria statuatur bonorum genera, animi, corporis & vitæ: docuisse virtutem in mediocritate positam, nempe inter duo extrema, ex quo consequitur, moderate quibusvis voluptatibus corporis uti licere: fortitudinem versari circa terribilia non quævis, sed in periculis bellorum, qua ratione nec Martyres, nec viri pro republica mortem obeuntes vere fortes dici possent: magnanimitatem sitam esse in cupiditate magnorum bonorum, quum potius in honoribus contemnendis quam expetendis conspiciendam se præbeat &c. Non minus Cicero, qui omnium ante se Philosophorum moralium doctrinam & opiniones scite refert, hac in re plane desultorius est, & plerorumque errorum participem se reddit, dum

modo hujus, modo illius de virtutibus & vitiis, de fine bonorum & malorum, sententiis maxime contrariis adhærere videtur.

XXXV.

Sed quid mirum, allucinatos fuisse hoc in negotio Gentiles, utpote veræ fidei luce destitutos, qua deficiente virtutis potius umbram sectati sunt, quam ipsum corpus? Quid mirum, quod a fine scilicet summo bono multum aberrarint, quem non penitus, vel omnino non cognoverunt? adjuncta illum consequendi talia statuerint, quæ non ad eum ducunt, sed magis per avia & invia abducunt hominem a fine suo ultimo? ejusmodi principia stabilire conati sint, quæ cum principiis Christianismi, & prima morum regula pugnant? Certe omnis morum doctrina, quam excoluerunt Pagani, ubique aliquid grande, elatum & sublime, ne dicam sæpe vanum & superbum præferret, dum Christiana per modestiæ, sinceritatis & proprii commodi contemptus professionem se commendabilem reddit. Et vero totum veteris hujus Philosophiæ moralis ædificium subtracto veluti fundamento subvertit. *Æterni Patris Verbum, & ipsa Veritas ac Sapientia Christus Jesus illo sermone, quem ad*
disci-

discipulos in monte habuit, quove beatos pronuntiavit pauperes spiritu, humiles, mites, misericordes, lugentes &c. Ex hoc fonte hauserunt admirabilem suam morum disciplinam Apostoli, quam quum Gentiles frustra imitari conarentur, in novos errores inciderunt, præsertim ostentationem & vanitatem. Severitas morum & tolerantia, qua Christiani utebantur, in Stoicorum sensa eos præcipites dabat. Sectabantur nomen virtutis, sed ad ipsam virtutem haud pervenere. Hanc melius docuit, & vivis characteribus expressit primorum Christianorum vita simplex adhuc & pura, nec obnoxia pravis affectionibus. Contempserunt enim dignitates, opes ac voluptates: ignoscebant facile inimicis, quin & diligebant eos, a quibus odio habebantur: nulla in iis fastus aut intemperantiæ nota, nulla ambitio: Humilis ubique vitæ conditionem sunt amplexi: charitatis vinculo tam arcto inter se colligabantur, ut non solum omnia bona corporis inter eos essent communia, sed etiam cor unum & anima una esse viderentur. Interea ob veræ fidei odium a sævientibus in se tyrannis & lictoribus non tam ad tormenta & necem rapiebantur, quam ipsi properabant plusquam heroica fortitudine, & e vita mortali crudelissimis modis

modis exturbabantur læti, quia certi, coronam immortalem in altera se adepturos, & summo bono se perpetuo fruituros. Hæc quotidie spectabant Pagani, ignari qua e schola admirabilem hanc morum disciplinam hauserint Christiani: hinc nescio quibus præstigiis & incantationibus eorundem constantiam, fortitudinem, aliasque virtutes adscripsere. Nolim tamen hæc ita intelligi, ac si Veterum Philosophorum Ethica omnino foret superstitiosa, fallax, vana, & idcirco penitus contemnenda. Absit, multa eaque præclara morum principia naturæ lumen & pertinax, quod impendebant, studium ipsis detexit, quemadmodum in Platone ac Aristotele cuius patet, quorum alter methodo construendæ, prior affectibus sciendis plurimum operæ dedit, & dum ille intellectum convincere, hic voluntatem expugnare conatus est. Monstret igitur morum Magister Christianus discipulis suis, leges quasdam honestatis admodum puras, & principia vivendi sublimia in illis Auctoribus contineri, ita ut intelligant, virtutem non esse merum nomen, neque officia religionis vitæque civilis esse inventa quædam humana & politicas artes ad multitudinem intra limites moderationis & obedientiæ continendam: sed simul
 ostendat.

ostendat, has omnes leges, morum præcepta, & hominis officia intra naturæ sinum esse inclusa, & dei tanquam naturæ authoris supra hominem molitionibus accenseri debere: præsertim vero adjungere ac immiscere studeat ea principia, quæ lex Evangelica suppeditat, eo magis sincera, quo e fonte puriori, doctrina scilicet ipsius Dei-Hominis, Apostolorum, primorumque Christianorum manarunt, & exemplis sublimissimis stabilita fuerunt. Qua in re nostris etiam temporibus & in media Evangelii luce haud defunt in Anglia, Gallia, Germania, qui denuo in Veterum quorundam errores non sane leves cæci prolabuntur, quum in scriptis librisque suis, illecebrarum linguæ ac styli plenis, doctrinam morum vendant atque propinent, maxime juvenibus, talem qua non tam boni sint, quam esse appareant, & corticem frangere discant, nunquam vero ad nucleum penetrent. Abstinentes enim a fundamentis veræ religionis vitæque christianæ, mortuam quandam virtutis effigiem, non ipsam virtutem exhibent, ad exteriorem speciem mores componere docent, incurii culturæ interioris; & artibus instruunt, quibus magis aliorum indolem explorare, quam nosmetipsos intime nosse liceat: denique rationibus illis supersedent,

&

& incitamenti sublimibus ac supra naturam positis, quibus ad virtutem amplectendam, vitamque placitis divinis ac legibus christianis conformandam impellamur.

§. II.

Ethica seu Monastica.

XXXVI.

Ut autem propius ad institutum nostrum accedamus, brevi calamo delineare juvat, qua methodo, quoque ordine nobilissima hæc Philosophiæ pars seu morum scientia in bene ordinatis Catholicorum scholis pertractari soleat. Atque imprimis meminisse oportet illius, de qua nuper dixi, hujus disciplinæ distributionis in *Ethicam* seu *Monasticam*, quæ sui curam gerit, & mores hominis informat: in *Oeconomicam*, quæ familiæ regendæ modum tradit, & mutua conjugum, parentum, liberorum, Minorum ac servorum erga se invicem officia exponit: in *Politicam* seu *Civilem*, quæ optimam rempublicam instruit, ejus recte gubernandæ rationem profert, eoque hominem dirigit, ut bono communi ac reipublicæ utilitati tanquam membrum corpori servire discat. Jam vero *Ethica* seu *Monastica* primo loco
agit

agit de bono tum univerſim, tum ſpeciali-
tim conſiderato: bonum univerſim eſt id,
quod omnes adpetunt, quoniam ubique
ratio vel ſpecies ſaltem boni quaeritur. quis
enim non abhorret a malo, quod tanquam
malum ipſi proponitur? Eſt autem bonum
aliud ſupremi ordinis, quale ſolus Deus
eſt: alia bona ſunt inferioris, uti bona
corporis, bona animi, & bona fortunæ.
hæc vero dicuntur bona, quatenus ad
finem ſupremum perducunt: ſecus ſi ab
eo abducant, mala ſunt. Porro quam-
vis fines peculiare ſint ſine fine, unicus
tamen eſt, quem *ultimum* dicunt, & ad
quem omnia referri debent, uti probe
agnovit ipſe Ariſtoteles (2). Si enim nul-
lus eſſet ultimus finis humanæ vitæ, ap-
petentia illa, quam cujuſvis menti natu-
ræ author impreſſit, irrita foret & in-
anis, quum nunquam ſatiari, nec in re
ulla quietem invenire poſſet: non in di-
vitiis, uti exiſtitant homines avari, quo-
rum Deus eſt Mammon. hæ enim in vita
plerumque ſunt irritamenta malorum, &
in comitatu ſuo habent curam ſervandi,
augendi ſcitim, atque metum amittendi;
in morte verbò tanquam ſpolia ridentibus
ſæpe ac ingratis hæredibus, aliisque har-
piis ſunt reliquendæ: non in honoribus,
ut

(2) 1. *Ethiſ.* 2.

ut credunt ambitiosi; quippe horum ratio pendet ab opinione hominum semper lubrica & instabili, ut plurimum fallaci, ac in extremam non raro ignominiam desinunt, & cum vita veluti fumus igne subtracto evanescent: non in potentia, ut sibi persuadent Politici quidam; utpote quæ nunquam est sine satellitio curarum ac timorum, protegit malos, bonis nocet, & non raro viam sternit Principi ad ruinam.

*Tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant.*

Non in voluptatibus corporis, uti perperam jactant Epicurei; quoniam hæ sunt communes brutis, corpus enervant, rationem opprimunt, & in scædissima quæque scelera præcipitant: non denique in ipsa virtute, quemadmodum multis explicant Stoici, quum virtus duntaxat via sit ad veram felicitatem, quæ proemium est virtutis, & hac præditi ad ulteriora sublimioraque bona sibi comparanda suspirent. Atque ex his facile patet, supremum ultimumque finem ac felicitatem numeris omnibus absolutam in solo Deo positam esse; hic enim quum summum bonum sit, velut in sinu suo omne bonum complectitur, & quidquid boni est, in

in eo inveniri potest, nec quidquam mali admixtum habet, uti habent cuncta, quæ extra ipsum vagantur, bona: ex quo consequitur, solum Deum satiare posse appetitum rationalem, dicente Augustino: *Fecisti nos Domine ad te, & irrequietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

Nunc post bonum hætenus explicatum plana via est ad mali naturam intelligendam. Hoc enim est, quod omnes fugiunt, si ut malum proponitur, & externa species boni, quam sæpe præferunt, velut larva detrahatur. Contingit enim non raro, ut malum vocetur bonum cum appendice: *bonum apparens.* Ut autem ratio mali penitus inspiciatur, malum est quod bono, & verum malum, quod summo bono opponitur: unde morbum, paupertatem, ignominiam, bellum, pestem, mortem mala dicimus, quatenus adversantur bono sanitatis, opulentiae, honoris, affluentiae, pacis, vitæ, quamvis hæc omnia inter bona recensenda sint, si ad summum bonum acquirendum nobis serviant; si vero ad hoc amittendum, malis merito adnumerentur. Quemadmodum igitur unicum est verum & summum bonum, scilicet Deus, ita unicum est verum & summum malum, nempe peccatum, quod solum Deo opponitur: reliqua enim ma-

la hic velle potest tanquam instrumenta, quibus homines ad se utpote ultimum finem adducat; peccatum autem nunquam velle potest, quod ab ultimo fine abducit, sed permittere duntaxat, constituto semel humanæ libertatis regno.

Hæc de bono & malo universim spectato: jam de utroque speciatim considerato agendum. Quamobrem *Ethica* virtutes morales proponit, quibus finis ille, de quo dixi, obtinetur, nec omittit vitia contraria, quibus perditur. Illarum plurimæ sunt, quæ tamen ad quatuor principes reducuntur, quas *Cardinales* appellant. Prima est *Prudentia*, & quidem merito suo, quoniam virtutes reliquæ omnes si extra prudentiæ fines evagantur, virtutes esse desinunt, & potius in vitia degenerant. Hæc docet in omni occurrente negotio ductum rectæ rationis & honestatis sequi, ita ut quæ cogitamus, loquimur vel agimus, fiant circumspicte ac cum præmeditatione, sic prosequendo bona, ut assequamur; mala fugiendo, ut evitemus. Sed melius intelligitur ejus indoles ex actionibus sibi propriis, quales sunt inquisitio mediorum ad finem conducentium, eorundem delectus, & vis illa, quæ executioni mandet ea, quæ maturo judicio constituta fue-

fuerunt; ad quæ opus est vel maxime memoria præteritorum, intelligentia præsentium, & providentia futurorum. Ejus filia præclarissima est moderatio judicii, quam *directionem* vocant; quandoque etiam *epiikia* seu æquitas, ad quam legislatoris mentem revocamus & benigne interpretamur. Late autem regnat Prudentia, extenditque se ad monastica circa sui ipsius regimen: ad œconomica circa bonum familiæ, ad politica circa Principis erga subditos, & subditorum erga Principem officia: ad Polemica circa militem in disciplina continendum, & Ducem cautum ac providum faciendum &c. Peccant vero contra virtutem hanc seu per defectum seu per excessum vecordes, præcipites, versipelles, inconstantes & negligentes &c. Proximum post prudentiam locum obtinet *Justitia*, cui elogium hoc tribuit Philosophus (a): *Quod sit præclarissima virtutum, & neque Hesperus neque Lucifer sit adeo admirabilis.* Hæc fines admodum latos habet, & distribuitur in legitimam seu *Legalem*, quæ partem ordinat ad totum, tacitque ut membrum communitatis exequatur ea omnia, quæ ad bonum commune pertinent: in

Com-

(a) *Lib. 5. Ethic.*

Commutantem seu *Commutativam*, qua pars parti se accomodat, neminem laudando, & suum cuique tribuendo: in *Distribuentem* seu *Distributivam*, quæ totum indulget parti, seu honores, beneficia, munera & magistratus distribuendo pro cujusque meritis, seu in noxios & sceleratos animadvertendo, quod ultimum dum facit, vindicans sive *Vindictiva* proprio nomine adpellatur. Cætera amplum virtutum comitatum post se tradit, scilicet Religionem, qua debitum Deo cultum & honorem exhibemus: pietatem, qua parentes, patriam & principes complectimur: observantiam erga majores vel ætate vel dignitate ac virtute præcellentes: gratitudinem, quam in bene de nobis meritos exercemus: liberalitatem, qua non solum nobis, sed & aliis prodesse studemus elargiendo facultates: veritatem, qua quis verbis & factis talem se demonstrat, qualis est, ita ut cor, os, & opus conspirent: amicitiam, quæ mutua est duorum vel plurimum inter se benevolentia, certis legibus finita, quas qui transgreditur, amicitia vinculum solvit. Atque ex his virtutibus vitia Justitiæ opposita intelligere licet, nempe superstitionem, impietatem, irreverentiam, ingratum animum, prodigali-

galitatem, avaritiam, fraudem & fallaciam, malam fidem &c. *Temperantia.* Hæc strictim accepta moderatur voluptatem, quæ gustu & tactu percipitur: late vero sumta cupiditates atque affectiones quasvis minus ordinatas temperat & refrenat, præsertim eas, quæ homini cum belluis communes sunt. Præclaras autem comites habet, quarum ministerio in omnes pravas cupiditates dominatur; nimirum abstinentiam & sobrietatem, queis oblectationem immoderationemque in cibo & potu castigat: internos animi motus ex ira vel vindicta ortos mansuetudine, externos vero corporis pudori adverterantes aut omnino lascivos continentia coercet: affectiones alias extra orbitam saltantes lege necessitatis & honestatis circumscribit. Denique temperantia Eutrapeliam sibi familiarem habet, dum etiam in ludis, jocis & conversationibus moderatione utitur. Ultimo loco memoranda venit *Fortitudo*, quæ in animi firmitate consistit, ad ardua strenue suscipienda, & adversa fortiter sustinenda, ita ut nec indigno timore, nec audacia temeraria ab officio virtutis deflectamus, id quod Romani diverbio expresserunt: *Fortia agere & pati.* Hoc ut adsequatur, in subsidium vocat fidentiam & securitatem,

roborando mentem spe, ac excludendo curas inuiles: quodsi de rebus grandibus ac difficilibus superandis agatur, magnanimitatem in subsidium vocat; patientia vero & æquanimitate velut scuto se tuetur in malis tolerandis & periculis subeundis: constancia demum superat virtutis impedimenta, & opus semel rite cœptum coronat. Elucet autem fortitudo apud homines Christianos potissimum in ultimo vitæ actu, dum mors, quam Aristoteles *terribilissimum omnium terribilissimorum* adpellat, aut fidei ac religionis, virtutisve amore contemnitur, aut æternæ vitæ consequendæ spe cum magna animi tranquillitate excipitur. Hostes tamen non paucos numerat, scilicet ignaviam, animi abjectionem, temeritatem, levitatem, ac desperationem, cum quibus perpetuo ipsi pugnandum est, ne succumbat, aut in portu naufragium patiatur.

XXXVII.

Hæc de virtutibus & vitiis ad mores spectantibus. At inter hæc mediam veluti viam, tenent animi affectiones, quas Græci vocant *πάθη*, vulgus *passiones*. Equidem his virum sapientem penitus vacare volentes Stoici conabantur introducere

ἀπάθεια seu mentis tranquillitatem, nullis affectuum motibus obnoxiam; sed superiore imperio, quam lapsa post primam sui originem humana natura patiatur: mitius sensere Platonici ac Peripatetici, cum Christianis asserentes, non posse hominem quantumvis sapientem his affectibus, tanquam communis naufragii reliquiis, omnino carere; circumfert enim secum corrupta natura, quocumque se vertat, peccati fomitem. Quare ad vitia revocari possunt *passiones*, si jugum ab illis imponi nobis patiamur: contra ad virtutes, si moderari eas noverimus, & rectæ rationi servire cogamus, uti præclare docet Augustinus, dum ait: *Cupiunt, timent, latentur & boni & mali: sed illi bene, isti male; sicut hominibus seu recta seu perversa voluntas est.* Recenset autem undecim ejusmodi affectiones D. Thomas, sex quæ ad Facultatem appetentem seu partem *concupiscibilem*, quinque vero, quæ ad irascibilem seu partem *irascibilem* pertinent. prioris generis sunt amor, odium, desiderium, fuga, gaudium & tristitia: posterioris autem spes, desperatio, timor, audacia, ira. Turbam hanc affectuum semper inquietam & intra nos tumultuantem melius sentimus, quam explicamus. De harum do-

minio illud dicere licet, quod apud Virgilium Neptunus de ventis, & fluctibus maris cecinit:

*Quos ego! sed motos præstat componere
fluctus.*

Evellere una cum radice affectiones ad malum inclinantes, tam parum nobis fas est, quam parum naturam exuere:

*Naturam furca expellas, tamen usque
redibit.*

Moderari tamen, atque intra honestatis limites eas cohibere possumus, quod Ethica nos docet, non illa quidem Gentilium Philosophorum, sed Christiana, & ad leges Evangelicas composita. Illi enim utut ingenio & prudentia præstantes nihilominus nunquam perfectam virtutem, sed virtutis umbram uti sectabantur, ita sunt adsecuti, cujus rei causa videtur fuisse, quia quoties operam dabant coercendæ alicui perturbationi, non id faciebant solo amore virtutis, aut ut Deo id per lumen naturæ suggerenti obsecundarent, sed amore nimio sui, humanarumque laudum incitati stimulo. Unde quoties se offerebat materia ardua & difficilis, si ex ea sperabant redundare in se magnam apud homines laudem, admira-

tio-

tionem, opinionem virtutis, strenue se in ea etiam cum periculo sanitatis, fortunarum, & aliquando vitæ exercebant: si vero nulla spes honoris affulgebat, illico deserebant tanquam inutilem, quod non solum in Diogene Cynico, sed vel in Socrate, Platone & Catonibus Laertius, Theodoretus, & Lactantius observarunt, quorum postremus de his veterum sapientibus vere pronunciavit: *Fuisse Magistros virtutum, quibus ipsi cavebant* (b); exemplisque in medium allatis docet, eos fuisse obstinatos, arrogantes, iracundos, vindictæ cupidos, & libidini deditos, qui sapientiæ externa quadam specie ac pallio sua obtexerint flagitia, domique fecerint, quod publice in foro & scholis reprehendebant. Si vero intueamur prodeuntes e schola Christi & Evangelii discipulos, Apostolos, Martyres, Anachoretas, aliosque viros sanctos, quin & scæminas lectissimas, quis est, qui non fateatur quod motus omnes seu corporis seu animi velut in potestate habuerint, se suamque naturam superarint, & omni virtutum genere fuerint exornati?

Recensitis virtutibus, vitiis & affectionibus, monstrat Ethica primam & proximam

(b) *Lib. 3. Divin. instit. cap. 15.*

mam actionum humanarum regulam. Dicuntur autem actiones humanæ, quæ ex deliberata voluntate procedunt; unde duo in genere morum principia nascuntur: *voluntarium* ut vocant, & *liberum*. Illud est, *cujus principium est*, secundum Aristotelis placitum, *ex agente cum cognitione finis*; atque huic adversatur tum violentia, tum ignorantia, quæ vinci nequit: duo hæc *voluntarium* omnino perimunt, metus vero minuit, non tollit; *concupiscentia* autem seu cupiditas potius facit & adjuvat. At liberum dicitur id, *quod positis omnibus prærequisitis esse potest vel non esse*. Nulla fere fuit ætas, qua non heterodoxi quidam libertatem hominis, præstantissimam illam animæ dotem cœlitus concessam, impugnarunt: at veritas Catholica & fides eo firmiter semper stabilivit hoc dogma de libertate, non solum ea, quæ a coactione, sed etiam quæ a necessitate immunis est. Hanc S. Scriptura, hanc Patres, hanc Concilia, hanc ipsa experientia & ratio palam faciunt. Ad quid enim monita, leges, vituperia, præcepta, supplicia, præmia, si impetu quodam ac fatali necessitate agamur? *Si non voluntate male facimus, nemo objurgandus omnino, aut monendus: quibus sublati*
Cbri-

Christiana & disciplina omnis religionis auferatur necesse est, ait S. Augustinus (c). Jam vero actiones humanæ sic, ut dixi, voluntariæ ac liberæ regulam certam exigunt, a qua si recedant, malæ: cui si conformentur, bonæ sunt. Hæc autem prima & suprema est non alia, nisi lex æterna Dei, quam Augustinus vocat summam rationem, cui obtemperandum est. Equidem præcipiuntur aliqua, quia honesta: alia prohibentur, quia inhonesta, atque ita naturæ rationali conveniunt vel non conveniunt; sed hanc ipsam naturam rationalem necesse est æterna lege moderari ab illo, qui eam condidit primus ac supremus omnium rerum opifex. Proxima vero regula est præscriptum seu dictamen conscientia ut adpellant, quod intra humanæ mentis sinum latet, dictatque voluntati, quid sit bonum, quidve malum. Quapropter prout voluntas se conformaverit vel non conformaverit huic regulæ ac normæ (si recte constituta sit) monstranti aliquid esse honestum vel inhonestum, actio quoque hominis honestatis vel inhonestatis nota insignietur.

§. III.

§. III.

Oeconomica.

XXXVIII.

Hæcque de *Ethica* proprie dicta, seu *Monastica*, quæ mores hominum informat: sequitur *Oeconomica*, quæ familiæ regendæ modum, mutuaque officia explanat. Est autem familia consociatio quædam ex triplici hominum genere, scilicet conjugum, liberorum (si qui sint) & servorum, ita ut regimen sit penes Patrem & Matrem familias: filii & filia subsint: his omnibus servi famulentur. Totius vero regiminis finis est felicitas privata seu domestica, quæ rem familiarem parando, paratam conservando, & conservatam augendo amplificandoque obtinetur. *Ethica* relictis aliis, quæ ad possessiones, acquisitiones, ædificationem, totiusque contubernii ordinationem pertinent, potissimum considerat officia mutua, quæ intercedunt inter conjuges, & inter hos ac liberos, & inter utrosque. Basis familiæ est conjugium a Deo ad generis humani propagationem institutum: inde veniunt legitimi liberi, & propter hos maxime famulatus cum reliquo adparatu œconomico. Firmissimum

num autem conjugii vinculum est mutus amor & auxilium cum fidelitate ac patientia sociatum : quapropter mariti est sustentare ac protegere uxorem, honorifice de ea sentire ac loqui, verecunde cum illa vivere, reverentiam potius quam metum sui conciliare, vel certe extra orbitam saltantem suaviter coercere. Hinc solite monet Apostolus (d) : *Viri diligite uxores vestras - - qui suam uxorem diligit, se ipsum diligit.* Itaque non ut ancillam, sed ut sociam habere debet; quippe e viri latere eductum fuisse mulierem recte observat Doctor Angelicus (e) ad socialis vitæ argumentum, ne si educta esset ex capite, viro dominari cuperet; si ex pedibus, eam vir servilem in modum aut nimis aspere tractaret. Contra vero uxoris est obedire marito : *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino, quoniam vir caput est mulieris,* ait idem Apostolus l. c. custodire domum, castimoniæ studere, labores domesticos dispensare, non alienis negotiis se immiscere, nec imitari hirundines loquacitate. Sic igitur concordia inter utramque partem non violanda; uxor viro placere studeat, vir imperet, sed non cum despicientia, neque sit uxorius. Ita fiet, ut licet di-

versa

(d) *Ad Ephes. 3.* (e) *1. p. 7. 91. 4. 3.*

versa sint utriusque munia, in unum tamen finem nempe in bonum familiae conspirent. Ubi vero conjuges incipiunt esse parentes, quod edita in lucem sobole contingit, commune illis officium est, sustentare prolem ac educare; Mater quidem recte faciet, si proprio infantem lacte nutriat, nec alienis admoveat uberibus, ut ille indolem & parentum amorem cum lacte sugat, nec vitiatos nutricis humores, ut sæpe fit, imbibat: Pater vero curas suas eo vertat, ut de necessariis ad vitam honeste sustentandam etiam in tempus futurum prospiciat, nec opes suas dilapidet, ut non tam liberos quam mendicabula post se relinquat. Prima tamen omnium sollicitudo parentum in bonam educationem prolis feratur, tanquam optimum patrimonium, quod relinquere possunt: cum Tobia seniore verum Numinis supremi cultum, amorem, timoremque a teneris instillent, retrahant ab otio, lusu, protervia, petulantia, mendacio, aliisque vitiis huic ætati familiaribus; præsertim curent, quod Satyricus monet:

*Nil dictu factum, visuque hæc limina
tangat,*

Intra quæ puer est.

Contra verbo & exemplo virtutes doceant Chriſtianas, & a teneris pietati, reverentiæ, ſacriſque religionis noſtræ myſteriis aſſuefaciant, in diſciplinis indoli ac ætati convenientibus inſtituant aut inſtitui curent, atque in morum civilitate ſedulo informent. Sit mater blanda, pater ſeverus, ut ætas hæc in omnem partem flexilis media inter limites iſtos conſiſtat, & recto velut vertice creſcat in ſpem patriæ ac parentum ſolatium. Non minora ſunt, quæ liberi genitoribus debent, quibus vitæ ſuæ poſt Deum authoribus ad nutum obſequantur, reverentiam exhibeant, amore illos genuino proſequantur, omneque genus officii, opis & auxilii præcipue ſenibus, aut cum morbo vel pauperie luçantibus præſtent cum Tobia juniore. Familia per ſobolem aucta vel etiam imminuta opus eſt pro domeſticis ſervitiis conducere famulos, & famulas, quum multa ſint officia, quæ parentibus aut liberis non convenient. Circumſcribitur autem hæc ſocietas tum imperio Heri, tum Servi obſequio. Hujus effigiem optimam vivis coloribus exprimit Apoſtolus (f) dum ait: *Servi obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore, in ſimplicitate*

(f) *Ad Ephes. 6.*

tate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino. Caveant igitur servi, ne sint harpaces, nugivendi, bibosi, rixosi; secus erunt, ut cum Plauto loquar, mastigiæ, verberones, flagriones, plagipatidæ, quos scilicet jure Heri verberibus, flagris, & plagis excipiant: sint potius boni & frugi, damnum familiæ avertant & bonum procurent, sint celeres in obsequiis cum dexteritate, obedientes cum reverentia, nec palam faciant, quæ intra domesticos parietes contineri oportet. Non minus Heri officium, quod servo debet, paucis explicat idem Apostolus (g): *Domini quod justum est & æquum, servis præstate. Æquitas autem postulat, ut victus congruus præbeatur, reddaturque suo tempore pactum salarium, ut servitium exigant non severe nimis, & cum grandi supercilio, ut non canum loco habeant verbis & verberibus, nec contumeliarum tempestatem in eos effundant ad iram præcipientes, ita ut Dominum suum colant potius famuli, quam metuant: denique ipsorum etiam moribus & saluti invigilent,*

(g) *Ad Coloss. 4.*

lent, uti monet memoratus Apostolus (h):
Siquis autem suorum & maxime domesti-
corum curam non habet, fidem negavit,
& est infideli deterior.

§. IV.

Politica.

XXXIX.

Oeconomica sic rite constituta progredia-
mur ad Politicam seu civilem, quæ
republicam optime instituit, ejusque
gubernandæ rationem docet. Regimen
politicum e geminis fontibus ortum
est. Primum quidem, quum homo na-
tura sua sit animal sociale, expetit vitam
vivere non in solitudine, ac ferarum in-
star circumvagari, sed in communitate,
ubi aliorum hominum societate adjavetur
in iis, quæ ad vitam humanam pertinent
pluribus indigentem, quibus comparandis
unus atque solus sibi non sufficit. Deinde
quia communitas hominum diu nequit
subsistere se sola, opus est potestate, quæ
gubernet communitatem. Sunt enim in
hac duo bona probe consideranda: unum
quidem singulare & privatam, de quo
singula-

(h) *Ad Timot.* 5.

singuli providere sibi possunt mutuo societatis vinculo colligati; alterum commune ac publicum, in quod omnes conspirare debent, quod absque facultate aliqua gubernante, quæ curam totius civitatis ac boni huic adhærentis gerat, fieri sane non potest. Unde Sapiens ait (i): *Ubi non est gubernator, populus corrumpet.* Inde nascitur Respublica, quæ aliud non est, quam consociatio multarum familiarum sub unum regimen, eo triplici consilio, ut primo omnes vitam degere possint tranquillam, quivis agat sua secure ac ordinatim, nec imbecillior opprimatur a potentiore: secundo, ut diversi sint ordines inter membra reipublicæ, alii præ sint cum potestate ac jurisdictione, subsint alii cum subjectione & obsequio: tertio demum, ut certis legibus & institutis omnes & singuli in unum corpus colligantur. Atque ut ab ultimo seu legibus initium ducam, sine quibus gubernandi potestas inanis atque inermis foret, humana lex non minus quam naturalis & divina, postquam rite lata ac promulgata est, atque ad subditorum notitiam pervenit, eos obligat in foro, ut ajunt, tum externo, tum interno (nisi mere pœnam intentet) dummodo justa sit, ad quod quatuor sunt, quæ

(i) *Proverb. ix.*

quæ requiruntur, scilicet ut rationi sit consentanea, ut religioni conveniat, ut sit utilis, ut saluti prospiciat. *Omnis anima, inquit Apostolus (k); potestatibus sublimioribus subditâ sit. non enim est potestas nisi a Deo: quæ autem sunt a Deo, ordinata sunt; itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.* Quamvis autem omnis potestas a Deo sit, hoc tamen non prohibet, quin facultas condendi leges humanas penes homines quosdam resideat: Itã Caput totius Ecclesiæ summus Pontifex, cui suas in terris vices demandavit Christus, facultatem habet amplissimam condendi leges quas vocant Ecclesiasticas, quibus parere tenetur tota Ecclesia: Civilium vero legum ferendarum potestas illi competit, qui supremum habet in communitate perfecta, qualis est civitas, regnum &c. jurisdictionem tum dirigentem tum cogentem: Hæc autem jurisdictio suprema in nullo homine singulari reperitur, quum quivis, si naturam spectes, nascatur liber, sed in ipso hominum communitatem perfectam constituentium cœtu: est enim corpus quoddam politicum, quod ubi coalescit, quamprimum quoque in eo potestas seipsum

(k) *Ad Rom. 13.*

sum regendi exsurgit. Quodsi ejusmodi communitas certam regiminis formam arbitrio suo semel eligat, ac Principem Supremum vel Regem &c. constituat, jam in eum dominationem ac regiminis jura transfert, seque illi subjicit, & libertate pristina exiit.

Quoniam autem (quod alterum caput erat) quidam in republica subsunt, præ sunt alii, triplex forma regiminis prodit: harum infima est *Democratia*, quando scilicet plebs ipsa permutat inter se officia per vices, & in conventu quodam quilibet e populo jus habet suffragii, quale imperium multitudinis olim fuit in exordio Romanæ Republicæ. Proxima forma regiminis dicitur *Aristocratia*, ubi Optimates seu viri virtute ac dignitate cæteris præstantes dominantur, & ad republicæ clavum sedent. Suprema vero est *Monarchia*, nempe si rerum potitur unus & solus, communemque utilitatem curæ suæ concreditam habet; secus si privatum commodum publico præhabeat, in Tyrannicum imperium degenerat. Quænam vero ex his tribus formis gubernandi præstantior sit, adhuc sub judice lis est: regimen Monarchicum, si ejus indoles spectetur, cæteris anteferendum esse creditur, utpote quod in Ecclesia sua re-
gen-

genda ipse Christus adhibuit, supremam potestatem conferens Capiti in omnia reliqua Ecclesiæ membra. Quoniam autem in Civili conditione difficile admodum est, tot ac tales invenire dotes, quales in Monarcha requiruntur, non desunt, qui autumant regimen ex Monarchico, Aristocratico & Democratico mixtum, seu Monarchiam reliquis duobus temperatam antecellere. Jam ut ad primam ordine inverso dotem reipublicæ progrediamur, ea est, ut omnes vitam degant tranquille, secure, ac ordinatim. Tranquillitas obtinetur per mutua civium inter se officia, præsertim amicitie cum æqualibus, cultus honoratoribus exhibiti, pietatis ac liberalitatis erga miseros & indigentes: Securitas per legum & justitiæ custodiam, fugam litium & seditionum, ac Magistratum vigilantiam: Ordo autem præcipuum reipublicæ ornamentum simul ac fulcrum est. exigit hic, ut alii civium sint Patritii, oriundi claris prosapiis, alii Ephori seu Optimates cooptati in magistratum seu suffragiis seu subfortitione, alii plebei, qui privata curent. Porro Magistratus conflatur ex Senatoribus publicæ salutis invigilantibus, Prætoribus, qui litigiis componendis sunt intenti, Ædilibus publicarum ædium cu-

ram gerentibus, & Tribunis plebis, quorum est populum in officio intra limites statutorum continere. Horum autem munus est multiplex: inprimis ut videant, ne republica capiat quid detrimenti, quod fieret, si permetterent cives otio enervari, luxu aut vestitu supra conditionem pretioso prodigere patrimonium, quæstum exercere malis artibus, commestationibus, & ganeis, aliisque inhonestamentis operam dare, aut si Magistratus ipse in distribuendis publicis functionibus & officiis non tam meritis, quam privatis favoribus & commodis operam daret. Præterea incumbit illis, severam legum rationem habere, ut ab omnibus sancte observentur, nec impune violentur a quocumque: justitiam administrare celeriter ac sapienter, & sine partium studio, maxime pupillis, viduis ac miseris: providere communitati de administrandis necessariis, de comæatu aliisque utensilibus per mercatores, proletarios, & omnis generis opifices. Denique quod inter primas curas esse debet, quam optima juventutis educatio constituenda est, ut per magistros, doctores, atque artifices, quantum fieri potest, selectissimos, in bonis artibus, literis & moribus ac religionis veræ dogmatibus solertissime erudiantur,

tur, e qua re salus vel interitus reipublicæ potissimum pendet. Atque hæc sunt, quæ Philosophia Moralis, scientia sane pulcherrima utilissimaque, in triplici Ethica, scilicet proprie tali, Oeconomica & Politica ampliore stylo ac sermone ingenuis cultoribus suis considerata proponit, & latissime explicat.

CAPUT VIII.
CRITICE PHILOSOPHICA.

§. I.

Temperies Philosophica.

XL.

Lustrata satis longo itinere universæ Philosophiæ Oeconomia, qua Logicam, Physicam, Metaphysicam atque Ethicam complectitur, operæ pretium esse videtur, ut in tanta, quæ modo ubique terrarum grassatur, opinandi ac philosophandi libertate, dicam an libidine, pauca quædam, quæ majoris momenti sunt, ad sanæ Critices trutinam expendamus, certamque temperiem Phi-

losophicam constituamus. Atque in-
 primis vela facienti per mare Philosophi-
 cum tam vastum, quam periculis ple-
 num, geminos evitari debere scopu-
 los contendo. Sunt nostris etiam
 temporibus, qui nimium tribuunt autho-
 ritati Veterum; sunt alii, qui nihil, vel
 certe parum. Primi Julianum Apostatam
 imitari videntur, qui Christi doctrinam
 tunc satis adhuc novam respere non
 dubitavit, ne dimittere eam, quæ Phy-
 thagoræ ac Socratis olim erat, cogere-
 tur, de quo Ammianus Marcellinus vere
 pronunciavit: *Loquax Talpa, purpurata*
simia, literio Græcus, homo brevis, Ido-
lianus. Si quid in medium proferatur,
 quod Peripatum non sapiat, quodque
 placitis Aristotelicis, quibus a teneris im-
 buti sunt, adversari ipsi quidem autumant
 continuo insurgunt caperata fronte ac
 clamitant, non secus ac si Hannibal ante
 portas: totam fusdeque verti Philoso-
 phiam, periclitari Theologiam, & ipsius
 veræ fidei dogmata labefactari. Sed ut
 cætera taceam, quis eorum vadem se
 nobis præbet, veram Aristotelis doctrinam
 atque sensum doctrinæ Aristotelicæ (idem
 esto iudicium de reliquis antiquis Philo-
 sophis) penes se velut custodes sacrarii
 Philosophici esse? Multa certe Aristoteles
 scri-

scripsit obscure admodum, non pauca, quæ diversis in libris inter se pugnare videntur, plura interpretes latini vel corruerunt, vel privatis suis opinionibus, prout primus quisque occupabat, servire coegerunt, maxime in rebus physicis. Quod autem omnium in Aristotelis seu intelligentia seu interpretatione difficillimum est, quis dictatoria potestate ausit pronunciare de plurimis, quæ idem incredibili labore ac studio indagat, atque explanat, num de his in sensu metaphyco vel potius physico locutus fuerit? profecto si hoc ultimum dicas, mundi latissime patentis universitas innumeris reculis, modulis, accidentibus & qualitatibus *realiter* ut ajunt Philosophi a *substantia* distinctis, nunc recens natis, nunc brevissimo tempore rursus interituris, referta erit, quæ alii non nisi corporum affectiones & modos esse volunt *formaliter* solum, & per intellectum distinctos a substantia. Exemplum habes in *duritie & mollitie corporis*, in *humiditate, siccitate*, in *magnitudine, superficie, mole ac figura*, fortassis etiam in *frigore atque calore* &c. Ausim dicere, *substantiva*, ut adpellant Grammatici, multos veterum Philosophorum, qui Aristotelis vestigia nimis presso pede sequebantur, vehementer de-

cepisse, credentes omnia hæc, quæ ille doctrinæ ac explicationis gratia non nisi cogitatione sua, sed admirabili quodam ordine divisit & discriminavit, re ipsa ab *adjectivis* esse distincta, nec tam affectiones rerum, quam reculas esse intime illis insitas, & ab iis omni loco omni tempore & sine fine progenitas. Illud dolendum, quod res hæc nulla satis ingenii acu tangenda tot retro seculis clamores inconditos, & lites nunquam finiendas in scholas nobilissimas invexerit, ac si non essent alia plurima gravioraque naturæ arcana, juvenum virorumque ingeniiis, studio, & honestissimis exercitationibus digna, quæ utilitatem simul adferant, ingenium acuunt, & disputationibus cruditis, quæ nunquam abesse debent, copiosam materiam præbeant. Mali autem hujus origo profluxit a nimium servili obsequio uni alterive Authori jurato. Ita Peripatus Aristotelem, Gassendus & Cartesius Dæmocritum & Epicurum, alii ipsum Gassendum, Cartesium, Wolfium velut super aram statuentes, ingenti sectatorum turba stipati rempublicam philosophicam magnis motibus concusserunt. Accedit & aliud malum, scilicet quod Præceptores unius vel alterius authoritati mordicus inhærentes

eandem ingenii pertinaciam discipulorum animis velut cum lacte instillent; unde nascuntur præjudicatæ opiniones, longissima serie integras scholas late inficientes, & ex his continua bella & lites, nemine etiam post graves allucinationes ejusmodi Authorum probe detectas cedere, quovis alteri resistere semper parato; quod jam pridem animadvertit Cicero (1) dum ait, *obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui docent.* Parum dico, qui hac zelotypia laborant, plerumque seu fastidiunt, seu dedignantur adversariorum doctrinam & causæ momenta intimius & seposito partium studio expendere, sed ante tabulas rite inspectas jam ferunt sententiam, damnantque quod non intelligunt: blasphemant, quod ignorant.

Alia ex parte, ut dixi, sunt, qui parum vel nihil tribuunt authoritati, nec limites aut fines ingenio suo ac opinionibus singularibus poni patiuntur. Imperium Monarchicum in Philosophia non ferunt, sed Democraticum amplexantur, ubi quivis prout lubet, sentire ac dominari potest. Equidem lues hæc primis jam Philosophiæ nascentis temporibus grassari cœpit. Plato, Pythagoras, Ocellus,

(1) *De nat. Deor.*

lus, Timæus, Leucippus, Parmenides, Hippocrates, Melissus, Democritus, Empedocles, Anaxagoras &c. quivis opiniones suas quasi merces venum exposuit, & famam simul ac clientelam aucupatus est: postea vero Philosophiæ solium ac sceptrum fere solus Aristoteles occupavit, nec sine quodam merito suo. Nam uti Josephus Scaliger, magni nominis Criticus, acute observat, plurimi Philosophorum levibus ducti rationibus dicunt ea, quæ ipsis placent: solus Aristoteles materiam, quam tractandam proposuit sibi, exhaustit: hanc enim præparavit destruendo id, quod alii perperam docuerunt: hinc Physicam suam aggressus est velut historica quadam narratione, recensendo omnia veterum & præcedentium Philosophorum sensa, quæ probe ponderata deinceps acriter refellit. Verum ultimis hisce seculis plerique Novatores junctis quasi signis in ipsum Aristotelem insurrexerunt, & omni propemodum autoritate in scholis exuere tentarunt: sua vero seu commenta, seu placita miris modis ac mutuis obsequiis extulerunt plaudentes sibi solis, alios omnes grandi supercilio despicientes. Si rem ut est fateri velimus, constantia, firmitas animi ac ingenii, atque studiorum

per-

pertinacia nos ævo nostro destituit, quibus tædium laboris, nausea veteris doctrinæ, cupiditas multa & nova sciendi sine delectu, sine solida methodo, sine longiori meditatione ac ruminacione successerunt: nimirum cibos amamus non nisi palato lapidos, eosque tanto numero ingerimus, ut iis concoquendis stomachus par non sit, delectationem quærentes, de justo nutrimento parum solliciti. Hinc volumina veterum Authorum averfamur, in quibus latens veritas per ambages & prolixum studium quærenda est: contra Recentiorum libros & scholia fugacibus oculis volvimus atque revolvimus, veluti prædæ inhiantes singulari cuidam ac novæ opinioni, aut systemati, quod multis fucatum ratiunculis dum speciem veritatis præbet, ab ea longissime recedit. Inde fit, ut graviores severioresque disciplinæ, quæ post Philosophiam sunt exantlandæ, puta Jus utrumque, aut Medicina vel Theologia, bono publico ac religioni adeo necessariæ, eadem qua Philosophia levitate percurrantur, cum insigni tribunalium, caussarum forensium, humanæ vitæ, sanitatis, & morum ac fidei doctrinæ dispendio. Nam ejusmodi quos dixi homines, qui Philosophicum Nilum duntaxat lambebant, non assueti rerum

rerum momentis rite ponderandis autem discernendis, obvia quavis seu ratione seu conjectura, etiam leviuscula, etiam sophistica in transversum acti causas male dijudicabunt, morbis quorum fontes ignorant, non tam medebuntur, quam suppetias ferent, & autoritate contempta sibi praesidentes commissas curae suae animas in gravissimos errores praecipitabunt. Quod autem maxime dolendum est, experimur his temporibus quotidie; ejusmodi male tinctos, quos sciolos adpellant, si oris volubilitas, sermonis adfectata mollities & audax crisis accedat, aliis vere doctis, in praestantium autorum monumentis probe versatis, & omni scientiarum genere imbutis non solum ab ejusdem furfuris hominibus non posthaberi, sed etiam praeferrari. Ita decipi ac decipere gaudemus. Certe antiqua Philosophia profunda fuit in suis cogitationibus, indefessa in veritatis indagine, firmaque in ratiocinationibus & placitis suis: nova vero in sola naturae curiosa consideratione occupatur, nec ultra superficiem progreditur: ubique festinat, nec aetas nec tempus idoneum indulgetur: exulat passim invicta methodus scholastica, tantaque rerum addiscendarum farrago objicitur, ut memoria potius quam

in

intellectus excolatur, & doctissimus ille fit, non qui plura scit, sed qui plura narrare novit. Antiqua Philosophia rei-publicæ tum sacræ tum profanæ omni tempore suppeditavit Legislatores, Consiliarios, Jurisconsultos, Theologos, quorum libri scientia, eruditione, doctrina pleni sunt, & quorum oracula etiamnum a sapientibus adorantur: contra nova literarium ac politicum regnum levidensibus, vagis, male criticis, & plusquam oportet sapientibus ingeniis ut plurimum implet, qui contempta Majorum disciplina bonum publicum turbant magis quam curant. Quare nostris etiam temporibus non nemo rerum peritissimus pronunciarere non dubitavit: *bonum iudicium primorum Philosophorum toti arti & toti concinnitati Novorum esse præferendum*; nisi forte malumus, antiquam nova sobrie ac prudenter temperatam amplecti, conando detegerè novas veritates absque neglectu veterum, nec destruendo res exploratas ad stabilienda minus certa, tuendoque libertatem, sed rationis usum non perdendo: verbo, merita seu Veterum seu Novorum probe ponderando. Et ne quis istud temere a me dictum existimet, novas opiniones atque sententias non esse passim contemnendas satis

docent omnes bonarum artium cultores, qui antiquitati bellum indixerunt, & inventis suis de literaria republica immortaliter meriti sunt. Certe in palæstra Eloquentiæ Tullius veterum Oratorum vitia palam fecit: in re poetica Mantuanus ab antiquorum vatum moribus & carmine procul recessit: in arte Medica rejectis antecedentium Medicorum aphorismis Hippocrates & Galenus novos sanioresque induxerunt: in Mathesi Ptolemæus & Alphonsus Rex plures Astrologorum quam astrorum errores derexerunt: in Ethicis aliam omnino a majoribus doctrinæ viam iniit Plato: in Physicis Aristoteles fere omnium priorum Philosophorum opiniones ac methodum eliminavit: in Theologia Magister sententiarum ac D. Thomas innumeras inanium & falsorum dogmatum tenebras nova luce veritatis dispulerunt. Modus igitur tenendus est, & grata temperies, nec sine delictu ac prudenti consilio quidquam novandum, præsertim a junioribus, quibus plerumque ad nova pruniunt aures & dentes:

*Pluraque canities novit, quam læta juven-
ventus (m).*

Censoria opus est virgula, optandumque, ut Sinarum mos in regnum quoque

(m) Nazianz. in carmin. Nicobuli,

que literarium introducat. Gens hæc Monarchico assueta imperio, & si quæ alia politicis artibus adprime dedita, quavis in urbe *Præfectos Novitatum*, ut vocant, habet, quorum munus est, quidquid novi contingit in regno, ad Regis tribunal & arbitrium deferre, etiam exigui & pene nullius momenti, quale illud fuit, quo Principem accusarunt, quod contra morem gentis comam raderet: neque delictum hoc impune abiit. Quapropter ut vera Philosophia facta rectaque servetur, ipsi Philosophantes in officio suo sunt continendi. Est enim reperire quosdam, qui in eas tantummodo res ingenii aciem intendunt, quæ manibus palpari, tractarique possunt, & quidquid sub sensum oculorum cadit, ac vulgi adprobationem conciliat, ambabus manibus arripiunt, parum solliciti, ut ipsa rerum principia intelligant, per quæ ad veritatem velut manuducantur. *Horum ratio & disciplina*, inquit eruditissimus Possëvinus (n) *tantam adfert rebus cladem ac ruinam, ut nulla unquam pestis major hominum vitam invaserit.* Nam lectores suos & discipulos per tot ambages

(n) *Tract. 2. de Platon. Philosophia cap. 3.*

ges & anfractus inutilium quæstionum ac ratiocinationum circumducunt, ut nulli firmum pedem figere ipsis liceat, nec ad illorum, quæ proponunt, veram intelligentiam pervenire. Longe melius sapiunt illi Philosophi, qui quæ oculis perspexere, ac curiosius contemplati sunt, ad interius conclave mentis secum abducunt, nec ad parvulam sensuum cynosuram dirigunt cogitata sua, sed ad clarissimos rationis septentriones convertunt, & causam ex causa repetentes, nectentesque non prius quiescunt, quam ad extremam rerum causam, ex qua omnia profluunt, solidis nixi principiis per occultas licet & obscuras vias pertingant. Atque ab his quidem Philosophis, ait memoratus Possevinus, magnas & immensas adipiscimus in vita utilitates.

§. II.

Ratio disceptandi, & norma tradendi hanc disciplinam.

XLI.

Temperie Philosophica sic constituta, ad crisin revocanda venit tum ratio disceptandi, tum norma tradendi hanc disciplinam. Effatum est sapientissimi ac in

in scientiis versatissimi Viri, sacra purpura insignis, Cajetani, quo de se ipso pronunciare non dubitavit: *Circulus & calamus me doctum fecerunt.* Nempe circulus, ut vocant Philosophi, quando velut in orbem consistentes discipuli nunc opponendo nunc respondendo exerceri solent: & calamus, quo Magistri vel Doctoris scripta & explicata excipiunt. Ad primum quod adinet, crebra disputatio de rebus vel in utramque partem dubiis, vel necdum sat cognitis tam necessaria est Philosopho, quam militi armorum exercitatio & velitatio. Cujus rei duplex causa est; primum quidem humanae mentis caligo, quae facit, ut veritatem non uti aquilae solem intueri valeamus: neque ista plerumque explicatam nobis frontem indulget, sed ulro citroque longiore disputationis serie primum se se evolvit. Quot & quanta non sunt, quae aut primo obrutu aut solitaria etiam ac diuturniore meditatione certa vel verosimillima pronunciamus; quodsi vero seriae disputationi subjiciuntur, dubia vel omnino falsa esse deprehendimus? Si prima fronte exercitum bene pastum, & vestibis armisque ad omnem elegantiam instructum videas, invictum esse credes; at ubi ex adversa parte pe spedi, & vir

viro committitur, ubi æquo Marte aliquamdiu certatum fuerit, victum sæpe dices, quem victorem credidisti. Si omne aliud hoc in negotio abesset, illud sufficeret, quod disputando non solum doctiores, verum etiam cautiores in proferendis opinionibus & placitis nostris efficiamur. Altera causa est, quod ad veritatis arcem non nisi per ambages & mæandros satis multos aditus pateat. Statuitur thesis: propugnantur a Petro: sed Paulus negat: producit ille argumenta sua, sed hic distinguit, vel omnino inficiatur: instat ille rursus, urget: refellit alter, vel propria in adversarium arma retorquet: tandem post varios assultus arx expugnatur, & in victoriæ præmium cedit veritas tantis quæsitâ studiis. Quod si dubia, ut non raro contingit, palma sit, illud saltem emolumentum percipimus, ut discamus doctè dubitare. Præterea expediti promptique sumus disputando ad firmandas sententias nostras, vel alienas opiniones refutandas. Hæc dos si absit, quis est, qui non videat omnem jacere Philosophiam, immo scientiam omnem? Quis enim vel asserat aliquid, vel neget prudenter, si rationem asserti sui asserre non possit, aut si nequeat reddere causam, cur neget? su-
pre-

premorum Principum est, non Philosophorum, dicere:

Sic volo, sic jubeo: stat pro ratione voluntas.

Veritas quantumvis nuda sit & aperta; fere nunquam sine comitatu disceptationis & ratiocinationis in publicum prodit. Dicat unus, solem circa terram moveri, alter terram circumire solem; si neuter habeat, quod opponat alteri, neuter quo effatum suum stabiliat, hærebunt ambo, nec quid sentiant, quid credant, habebunt. Quis suadere poterit, ne dicam, persuadere, quis decidere causas, quis convincere partem adversam, si non calleat artem disputandi, seu argumentis probandi firmandique asserta sua, aliena vero dissolvendi ac enervandi? Sola fides est, quæ cæcum poscit adsentiendi obsequium: nulla scientia sine dissensu. Demum disputatio est eos ille humani ingenii, quo excitatur vehementer, & acuitur, ipse fervor disputandi multa non raro suggerit seu ad veritatem propugnandam, seu ad falsitatem demonstrandam, quæ languida meditatio nunquam subministrasset; quæque alias in mentem nunquam venissent: dum cedere statim nolumus adversario, nec arena excedere,

intendimus vires omnes, omnemque tentamus vincendi aut certe non succumbendi aleam, & quod de furore dicitur:

Furor arma ministrat.

Quis non jam indignetur vehementer illi sophorum plebi, quæ hisce temporibus contra veterum morem & institutum prudentissimum fere omne disputationis genus e scholis & cathedris eliminare contendunt? Sunt, qui enthymemata, syllogismos tanquam pueriles nœnias rident, & indignas, ut in virorum doctorum confessu proferantur, quum tamen omni ævo, in omnibus Academiis & cædris, in ipsis, qui de rebus ad scholam pertinentibus agunt, voluminibus eruditissimorum hominum tanquam invicta ad disputandum, convincendum, & veritatem eruendam instrumenta fuerint semper habita & in usum deducta. Heterodoxorum fatilis & toties profligata hæc querela nunquam non fuit, probe cognoscendum, quantæ falsis dogmatibus suis strages hac disputandi methodo inferatur: nunc etiam, quod dolendum, ad male feriatos Orthodoxos transit, vel perverso quodam literarum sublimiorum gustu, vel imperitia tractandi ejusmodi armorum genus, vel mera novandi libidine laboran-

rantes. Alia sane mens fuit Sapientissimorum Principum, tum Catholicorum tum Aatholicorum, qui anno Christi 1601. colloquio Ratisbonæ celebrato præsidebant. In hoc Conlocutoribus (ut vocabant) lata lex fuit, *argumenta syllogismo, vel alia in Logicis probata argumentandi forma includere.* Aatholicis vero Theologis omnem scholasticorum formam procul ablegantibus, lex eadem renovata fuit in hæc verba: *singula argumenta in forma dialectica singulatim & seorsim discutiantur, & uno discusso ad alterum modo jam prædicto procedatur.* Sunt etiam, qui in publicis concertationibus post duos tresve syllogismos velut levi brachio excussos ad longas ultro citroque dissertationes seu narrationes historicas etiam voce patria, Italica, Gallica, dilabuntur, qua re quidem memoriæ vim & sermonis elegantiam palam faciunt, vix ullum tamen solidæ doctrinæ specimen præbent, non sine neglectu finis, quem disputationibus suis Majores nostri præfixerunt: qui plus garrivit, plus laudis obtinet, ac denique totus Actus adplausu finitur. Nolim autem heic vitia dissimulare, quibus non pauci nobilissimum disputandi opus deturpant & exosum reddunt. Aliqui de rebus sæ-

pe frivolis & inutilibus, quas quæstiones de nomine vocamus, quasi pro aris & focis certant: alii mirabilibus terminis, phrasibus, ac *distinctionibus* utuntur, quas nec ipsi intelligunt, & quibus quæ satis jam obscura sunt, adhuc reddunt obscuriora. Quidam ad ravim usque clamitant, & velut cæstro perciti nullum altercandi finem faciunt: modo qui præsidet, modo qui defendit, modo qui arguetur, modo omnes simul clamoribus aulam infestant, & velut campanarum in turri una pulsarum strepitu aures fatigant: nonnulli ipsas urbanitatis leges disceptandi rusticitate egrediuntur, eorumque argumenta & responsa non raro in convicia desinunt, eo turpiora, quo minus inter homines doctos & bene moratos ejuscemodi charites locum habere oporteret. Ajebat Joannes Picus Mirandulanus, homo ad miraculum doctus (o), eas disputationes prodesse, quæ placido animo ad vestigandam perquirendamque veritatem privatis in locis exercebantur; & illas obesse plurimum, quæ in propatulo fiebant ad captandam vulgi auram, atque imperitorum ad plausum, vixque fieri posse omnino censebat, ut honoris cupiditate, qua frontivagi illi disputatores exagitantur, inseparabili vinculo

(o) *In vita.*

culo annexum non sit illius, cum quo disputatur, desiderium infamiae confusio- nisque, lethale vulnus animae, venenum- que charitatis mortiferum. Hæc utique abesse debent longissime a tam gravi ne- gotio: rationibus agendum, quæ fortiter simul & clare proponantur, eademque cla- ritate ac energia refellantur: relinquatur utrique parti spatium loquendi, explican- dique tum argumenta tum responsa; me- minerit Præses se Doctorem esse: defen- dens discipulum: & opponens veritatis in lucem protrahendæ potius, quam vi- ctoriæ obtinendæ cupidum se common- stret. Ubi satis in hanc & illam partem controversa quæstio ventilata fuerit, facto silentio, qui præsidet mentem suam atque sententiam brevi ac nitida anacephalæosi aperiat, qua percepta Auditores judicare possint, quid sibi sentiendum sit, quam- que opinionem amplecti malint. Ista si fiant, innocentissima, utilissima & decen- tissima res erit etiam palam disputare, præ- fertim si honoratiores adsint Hospites, qui nunquam abesse deberent, tum ut honestis- simam e rebus, quas & ipsi quondam tra- ctabant, voluptatem capiant, tum ut præ- sentia sua Literatorum confessum cohone- stent, ac eruditas hujuscemodi concerta- tiones toti reipublicæ ac patriæ in pretio

esse demonstrent. Hæc de Cajetani circulo quem dixi :

XLII.

Jam ad calamum, nempe alterum instrumentum, quo se doctum evasisse professus est magnus ille Cajetanus. Quæstio heic occurrit multis studiis jam olim agitata: scilicet an præstet in Philosophica republica viva voce, an scripto excolere ingenia adolescentum. Juvat in utramque partem audire Duumviros omni scientiarum genere instructos, & libris editis celeberrimos, Antonium Possevinum, Mantuanum, & Sfortiam Pallavicinum postea S. R. E. Cardinalem, utrumque e Societate Jesu. Prior (p) vivæ vocis usum præfert, & ejusdem patrocinium suscipit: dictandis prælectionibus, ait, adolescentum ingenia premi potius, quam per veterum semitam deduci, dum viva vox latente quadam energia melius in discipulorum animos influit; in scriptis vero non raro aliena & mortua tanquam propria traduntur, aut certe sine delectu commiscuntur: dein vanam quandam in ejusmodi scriptis fiduciam poni a juvenibus, non tam sollicitis, ut res animo comprehendant, quam ut memoriæ, quæ dictata

(p) *Lib. de cult. ingen. c. 26.*

Etata sunt, imprimant: præterea scribendi celeritate characteres rite formandi vitium contrahi, ac sæpe brevitatis studio eleganti veterum dictioni barbaras voces substitui: ipsis qui prælegunt, occasionem demi, qua serio materias excutiant, contentis ea mandasse chartæ, quæ prope- rantibus occurrunt: demum temporis non modicum fieri dispendium, dum quæ in libris longe perfectioribus pridem edita fuerunt, novo & minus utili labore describenda veniunt. Quare jam olim anno 1355. in Academia Parisiensi lege cautum erat, ne Doctores, quos vocabant *Nominatores ad pennam*, auditorum manum potius exercerent, quam continentii explicatione mentem erudirent: idem a nostris factum Patribus in Lusitaniæ Academiis, ubi Philosophiæ naturalis partes e prelis emisere, tum ut subtraheretur scriptio, tum ut relinqueretur occasio prolixiori & accuratiori explanationi disputationique. In hanc fere sententiam de re præsentis scribit Possevinus. Contra Pallavicinus ætate posterior, acerrimi viri iudicii mentem suam sequentibus declarat (q): Experientia docemur, inquit, hoc est probatione omnium, si non potissima, certe clarissima, dictandi usum

ad

(q) *Lib. Vindicat. Societ. c. 26.*

ad Philosophiæ traditionem necessarium esse. Nam Magistrorum commentationes si auribus, non calamis committantur, velut crustularia in convivis simulacra non tam ad alimoniam sunt quam ad pompam. Nimum hebes est sensus & obli-
viosus aurium, per quas solas admissa doctrina brevi dissipatur & evanescit, priusquam ad mentem perveniat, & in ea radices figat. Adducit postea exemplum reliquarum Religiosarum Familiarum, immo & Jurisprudentiæ Doctorum, de quibus, inquit suo utique seculo, non tam facile videris, qui si minus publica, certe privata dictatione discipulos non erudiant, quum tamen huic arti, quæ vel maxime nititur authoritate, promptissimum foret aliena tantum prælegere atque exponere. Porro expedit, ut præter paucas quasdam opiniones & doctrinas ex veteribus quasi jure hæreditario acceptas quilibet Magistrorum habeat plures privatas ac proprias, suo ingenio excolendas, quum eadem semper dapes in mensa, eadem merces in taberna, eadem vestes in corpore denique nauseam creent, & vilescant. Has vero opiniones nisi scripto tradat, nunquam satis assequentur discipuli mentem & sententiam Magistri. Equidem fateri oportet, & Veterum & Recentium quorum-

rumdam Philosophorum libros multis parafangis esse meliores fcriptionibus Præceptorum; fed an ideo hæc contemnendæ vel abjiciendæ? neutiquam. Illorum libri validiora quidem funt arma, fed difcipulorum manibus & humeris non ferenda: plus interdum habent fucci, fuccum tamen illum infantia condifcentium ingenia pati & concoquere non poffunt. Multum intereft, an convivium inftuas Optimatibus, an vero lac pueris edentulis propines. Denique Philofopia ficut imber eft, qui fi largus fit ac præceps, diluit non imbuit: guttatim affiduus cadat necesse eft, ut in folum penetret, illudque aridum emolliat. Non minus commode irrigantur ingenia, fi Magifter in fingulos dies pauculum quid dicter atque enarret, quam fi longis ambagibus, magnoque fupercilio diffufam inftituat explanationem, eaque animos audientium obruat. Ita ratiocinatur Pallavicinus, Poffevino & rerum experientia & ingenio ac fcientiæ amplitudine nihilo inferior. Graves utrinque rationes in medium afferri non inficior: illud animadverto in præfenti negotio, Poffevinum eo fcripfiſſe ævo, quo, provectioris jam ætatis Alumni Literarij Philofophiæ ftudio admovebantur, & quidem per plures annos, nec tam feftinan-

ter,

ter, tamque cumulate, ut modo fit, tradebatur hæc scientia. Quapropter longiore ac repetita explicatione, & authorum & interpretum mens ac sententia facilius percipi potuit, nec opus erat, calamo in synopsis contrahere, quæ optima in libris reperiebantur & necdum sat maturis adolescentum in geniis adaptare. Pallavicino autem sexaginta fere annorum spatio nostris temporibus proximiori & experientia & usus postmodum in præcipuas scholas receptus, atque utilitas rei contrariam opinionem injecerunt. Damnanda igitur prolixior scriptio, quæ de rebus levis momenti fit, quave non pauci pretiosum tempus explicationi suffurantur, unde in invidiam incidit mos dictandi prælectiones: nequam autem e ludis & cathedris Philosophicis penitus proscribendus est, excutendusque e manibus juvenum calamus, quam parum militi gladius eripiendus etiam pacis tempore.

XLIII.

A calamo ad stylum progredior, cujus in philosophia seu dum scripto traditur, seu dum e libro prælegitur, usus est, non raro parum castigatus: & virgula censoria dignus. Certe subitus a studio amœniorum literarum transitus ad Philosophicum,

cum, id est, ad regionem ut plurimum siccam, spinosam, & salebrosam non paucos juvenum terret: quod si etiam stylus hispidus, & formulæ loquendi aut scribendi barbaræ ac inconditæ, & nec Scythicis Vandalicisque auribus ferendæ accedant, quid mirum, si penitus absterreantur, & a suscepto tramite retrahantur? Equidem fateri oportet, eam esse Philosophiæ, sicut & cæterorum, quæ sublimiora vocamus, studiorum naturam & indolem, ut flosculos & attici styli elegantiam respuant. Nam quemadmodum sanitati corporis, ita & soliditati spiritus nihil magis nocivum est, quam juvenes in perpetuis tenere deliciis, & adpositis bellariis quotidie pascere. Hac enim ratione contrahunt facile molliem quandam, & mentis debilitatem, quæ ineptos reddit ad quidquid forte est, aggradiendum, ad superandas, quæ in hac & aliis scientiis subtilioribus passim occurrunt difficultates, ad laborem in perscrutandis naturæ arcanis, ac rebus a corporis & sensuum contagio remotis. Quærere nil nisi delectationem animi in studio Philosophico, est velle quotidie lacte nutriri, & in cunis ac infantia fasciis morari. Æque tamen perniciosum est, omnem saporem ac gustum genui-

næ

næ latinæ ab adytis Sophiæ excludere, uti faciunt, qui sibi persuadent, totam philosophandi artem in discrimen adduci, nisi phrasibus a communi usu Latii procul recedentibus res obvias exponant, & vocibus pro lubricitate in omnem partem variatis, nunc prolongatis, abstractis, adulteratis frequentissime utantur, quibus affirmant, negent, distinguant, explicent &c. omnemque curam proprietatis abjiciant, qua re vel maxime fit, ut & qui docent, & qui discunt, plurimas voces & verba minus latina, exoleta, & barbara tam alte in animum demittant, atque imbibant, ut etiam quum sobria latinitas in colloquio aut libris adhibenda foret, prope invitis, certe non advertentibus similia excidant ore vel calamo, in quibus etiamnum pueri in schola Pœseos aut Rhetoricæ erubissent. Vitium hoc rei literariæ sane nocentissimum invaluit post ea tempora, quibus Gothi, Vandali aliæque gentes barbaræ Latium ceterasque regiones finitimas inundarunt; simulque linguam populorum corruerunt. Nam e communi sermone conspurcata latinitas illa diffudit se in libros quoque eorum, qui de humanioribus ac sublimioribus, & vel maxime de sacris disciplinis scripserunt;

præ-

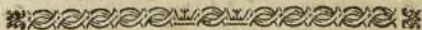
præsertim Monachorum, penes quos fere solos longo tempore scientiarum studium & emporium erat: atque ita ab ejusmodi librorum, etiam summo ingenii acumine in quavis literarum classe conscriptorum lectione ac meditatione in hanc usque diem dimanavit in Philosophiam & Theologiam deplorandum illud fatum, utramque paginam implendi vocibus, phrasibus, distinctionibus plane inconditis, nescio an brevitatis vel potius obscuritatis studio, vel utriusque ut Poeta canit:

*Brevis esse laboro,
Obscurus fio.*

Non ita primi & his proximi Sophi, Plato, Aristoteles, Cicero &c. qui cum severitate doctrinæ styli quoque nitorem conjungere: etiam aliqui, sed pauci fuerunt, qui post tristitia illa, de quibus dixi tempora veluti reliquias Danaum colligentes, stylo probe latino in literarum negotio usi sunt; in Humanioribus ac Philosophicis Joan. Ludov. Vives, & in Theologicis Melchior Canus. Absit tamen, ut damnare velim novas & his artibus proprias rerum adpellationes, quas *terminos technicos* vocamus. Cur enim has adhibere suo loco, & his mentem suam explicare non liceat Philosophis,

quum Pictoribus, omniumque artium & opificiorum cultoribus absque censura id liceat? *licet Themistocli, licet & Epaminondæ.* Exponat igitur Philosophus mercedem suam clare, strictim, nitide quantum potest & res patitur; caveat autem periodos, phaleras, & quidquid affectatum est in sermone, nec adeo religiose latinitatem sectetur, ut per ambages vocabulorum evolvat ea, quæ brevissima via *terminis technicis* complecti potuisset. Scientia enim hæc, uti sordes sermonis non amat, ita & pigmenta ac cerussam averfatur.

CAPUT IX.

METHODUS DISCENDI AC DOCENDI PHILOSOPHIAM.

§. I.

Methodus Analytica & Synthetica.

XLIV.

In intellectus humani post primi hominis lapsum ea est imbecillitas & humilis conditio, ut non secus ac homo ipse *in sudore vultus sui* (r) panem quærere, ita etiam scientias nonnisi magno labore ac studio comparare sibi cogatur. Hæ non amplius velut primo obtutu & in ideis primigeniis conspiciendas se præbent, sed per intervalla & ambages quasi e latibus ignorantia sunt protrahendæ. Nimirum janua ad veritatem, ad quam pervenire commune votum est omnium scientiarum, tot pessulis est obserata, ut nonnisi unam post alteram reserare oporteat. Per partes atque per gradus eundum est, & ex cognitis ad incognita
de.

(r) *Genesis* 3.

descendendum. Ad hoc autem consequendum uti cunctis aliis in scientiis, ita vel maximè in Philosophia, opus est certa probataque methodo, quæ non aliud est, quam ordo discendi docendique. Hæc si negligatur, pronum est in scepticismum prolabi, ubi veritas semper quæritur, nec invenitur, sed cum perpetua dubitatione luctamur. Quoniam autem prius est veritatem invenire, antequam inventa proponatur, iccirco Philosophi distribuunt *Methodum* in eam, quæ *inventionis*, & & illam quæ *doctrinæ* dicitur. Primæ officium est, ut ideas, judicia, & ratiocinationes ita disponere norit, ut latens veritas in apricum producat, quod fit ope *analysis* seu *resolutionis*, dividendo totum in partes, resolvendo composita in principia simplicia, & revocando effecta ad causas suas. Hac enim via optime veritas investigatur ac reperitur. Alterius munus est, veritatem inventam ac probe cognitam aliis quoque ita exponere, ut clare, distincte, ac solide percipiatur, id quod obtinetur per *synthesin* seu *compositionem*, dum a simplicibus ad composita, ab universalibus ad singularia, a primis principiis ad veritates minus notas veluti pede pressa progredimur. Utriusque hujus methodi Analyticæ

lyticæ ac Syntheticæ discrimen apta similitudine petita ex genealogia declarari potest. Quemadmodum enim ad invenendam stemmatis originem per gradus tum recta, tum per latera ascenditur, donec primus conditor reperiatur, quæ progressio analytica est; ita ad docendam originem jam cognitam sumto a majoribus initio per posteros paulatim descenditur, donec ad illum perveniatur, cujus origo demonstranda est, quæ ratio explicandi Synthetica vocatur. Sic D. Evangelista Matthæus (s) genealogiam Christi synthetice ab Abrahamo deducit: contra D. Lucas (t) analytice per Progenitores ad Abrahamum & ultra profequitur. Atque ex his patet, methodum Syntheticam exordiri ab eo, quod postremo loco inventum est ab Analytica, ibique finem facere, ubi ea initium duxit. Utraque methodus in scientiis seu comparandis seu tradendis summopere commendari meretur: Synthetica tamen Analyticæ in docendo præferri solet, quoniam ordine brevissimo ac solidissima ratione a primis & generalibus principiis ad rem propositam demonstrandam descendit. Non ita tamen religiose huic in-

hæ

(s) Cap. I. (t) Cap. 3.

246 Cap. IX. *Methodus discendi*

hærendum esse existimant non pauci, ut altera excludatur, sed utraque non raro, uti res demonstrabiles ac discantium ingenia postulant, utiliter commiscetur, unde methodus *mixta* exurgit. Ne autem ulla istarum trium vaga sit & incomposita, earundem dotes præcipuæ sunt memorandæ, ac certæ leges constituendæ, intra quarum limites contentæ eo certius utilitati ac necessitati tum docentium tum discantium serviant. Universe loquendo methodi decora sunt *perspicuitas, brevitatis & soliditas*. Ad primum obtinendum adhiberi debent claræ notiones seu *termini*, tales nimirum, qui rei cujusque propositæ notas & significantias nobis exhibeant, ad eam agnoscendam & ab aliis discernendam aptas. His enim si obscuris aut dubiis utamur, ipso statim in limine cæcitemus. Opus igitur erit, accurata definitione *terminos* omnes explicare. Tum ex his propositiones per proprias iis leges ita ordinentur, ut inter id, quod subjicitur, & quod prædicatur, clare adpareat convenientia vel discrepantia, & e notis seu præfixis seu tacitis tum generalia & singularia, tum affirmantia & negantia rite intelligantur. Demum ratiocinationes ea ratione pertractentur, ut constanter præcedant illa,
unde

unde cognitio sequentium pendet. Alterum seu *brevitas* habetur, si præmissa facili materiæ occurrentis distributione, velut corporis in membra, missis ambagibus & resectis inutilibus circa quasvis voculas altercationibus, singula nitide ac stylo rebus accomodato exponantur: si præmissis quibusdam principiis notis resecta veluti via ad inferendas veritates incognitas descendatur: si adsertiones illatæ paucis sed validis rationum momentis stabiliantur, unde vis omnis profluat ad ea refellenda, quæ in contrariam partem obijci possunt: si dicendorum ordo ejusmodi servetur, ne priora identidem repetere necessum sit. Denique tertium seu *soliditas*, ut obtineatur, oportet uti principiis nonnisi certis ac demonstratis, aut si pro materiæ conditione haberi demonstratio nequeat, quam fieri potest probabilissimis, satisque probatis; neque ulla probatio admittenda, si non ex ejusmodi principiis deducta sit. Probabilia vero a certis probe discernenda sunt, nec tanquam certum vendi debet, quod solum intra probabilitatis fines continetur. Præterea propositiones, quæ demonstrationem sequentem ingrediuntur, jam sint manifestæ ac demonstratæ in antecedentibus. Ad extremum ratiocinationes sic

disponantur ac promoveantur ita, ut posterior ab ea quæ præcedit, vim & robur, ac lumen accipiat, & prior posteriori loco principii serviat. In hac enim rationationum probationumque catena virtus omnis methodi consistit. Atque hæc leges ac præcepta sunt utrique methodo seu Analyticæ seu Syntheticæ communia; quamvis etiam quælibet ex his peculiariter quoque admittat.

§. II.

Methodus Mathematica & Scholastica.

XLV.

Nunc ad formam methodi. Ab omni retro tempore viguit, vigetque etiamnum in bene moratis disciplinarum sublimiorum domiciliis ea, quam *scholasticam* vocant; non tamen desunt, qui vel nominis hujus pertæsi toto conatu *maticam* substituunt. Hæc quæstionem propositam per definitiones, axiomata, postulata, hypotheses, consecutaria (vulgo *corollaria*) scholia seu animadversiones ad id usque perducit, quod erat demonstrandum. Illa vero, nimirum Scholastica, post accuratas definitiones, claras divisiones, & ratiocinationes legibus conformes per legitimam argumentationem

nem infert propositionem unam ex alia, & quæ opponuntur, refutat. Intercedit autem inter utramque non leve discrimen. Quippe Mathematica gaudet evidentiis, Scholastica ut plurimum probabilitate: hæc contentiosa est, & per syllogismos ac enthymemata procedit: illa vero demonstratione rei propositæ contenta est, nec plerumque se occupat dissolvendis iis, quæ opponuntur. Jam vero acris hodie fervet contentio, & velut pro aris & focis certatur inter Philosophos, quænam ex his aptior, immo aptissima sit ad scientias tradendas. Mathematicam methodum duce Wolfio usque ad sidera extollunt non pauci, nullamque veritatis inveniendæ ac docendæ viam certiozem esse breviorumque palam jactant, ita ut quidquid hac methodo scriptum non sit, Eruditis jure stomachum movere asserant. Fuerunt etiam (quod vitium est hominum majore ingenio quam prudentia prædiorum) fuerunt inquam, qui impetu quodam abrepti, & amore hujus methodi velut insipientes, eam non solum in Philosophiam, verum etiam in Jurisprudentiam, Theologiam, & in ipsas etiam sacras Cathedras invchere sunt conati: quo jure, quove emolumento, operæ pretium erit, breviter heic discutere. Equidem fateri

oportet, ubi veritas una ex altera evidenter deduci potest, ita ut in partem adversam nihil possit opponi ab ullo, qui notionum primarum vim & significationum coherentiam rite perspectam habet, methodo Mathematicæ vel maxime locus est, & quidem præcipuus, quum brevissimam & invictam demonstrandi rationem in se contineat. Ast ubi materiæ duntaxat probabiles occurrunt, uti fit in plerisque dogmatibus Philosophicis, aut ridiculum erit, affectare demonstrationis rigorem, eoque quandam evidentiae speciem velle effingere; aut inane quid ac tædio plenum est, notam rei probabilitatem per longas definitionum, axiomatum, hypothesium, consecutorum, scholiorum ambages circumducere, quorum nec singulis nec omnibus certum veritatis ac demonstrationis inest vestigium. Non omnis equus ad iter faciendum hippodromi legibus est regendus: nec ad severa militiæ præcepta miles in acie cum hoste conficiens adstringendus est, quemadmodum in castris & intra urbis moenia consistens. Et si diversis artibus ac officiis diversa sunt instrumenta, nec idem omnibus efficiendis sufficit, cur eadem scientias omnes pertractandi forma adhibeatur? ubinam in regno probabilitatis prin-

principia illa certa, definitiones, axiomata, hypotheses inconcussæ, super quas veritatis solum probabilis aut probabilioris demonstratio pede firmo consistere possit? Si autem ista deficient, nullus erit finis seu negandi seu probandi ipsas definitiones, axiomata, hypotheses &c. Non raro contingit, ut qui thesin aliquam probabilem defendit, adversarii argumentum patiens sustineat, nec explodat, quamdiu intra probabilitatis limites ille se contineat: at ubi demonstrare se velle jactat Adversarius, defendens illico negat ac pernegat id, cui probationis quidem vim inesse fatetur, neutiquam autem demonstrationis. Longe facilius, feliciusque negotium hoc conficit methodus Scholastica, dum a facilioribus ad difficiliora, a notioribus ad minus nota, a certis ad dubia velut recta via & presso pede per syllogismos aut alia ratiocinationum genera progreditur, attendens quid sibi negetur, quid concedatur, ita ut semper præcedens conclusio trahat sequentem, aut sequens confirmet præcedentem.

XLVI.

Ex his patet, minus commodam esse scientiis aliis, præsertim Philosophiæ,
Ma-

Mathematicam methodum. Sed plus dico: etiam noxia est, nimirum, illa, quam Wolfianam tanto cum plausu commendant docti cæteroquin viri, istius pedissequi. Neque desunt adfertioni huic gravissimæ rationes: primo quidem cruciandis potius discentium ingeniis, quam poliendis perficiendisque nata est. Circumducit enim Lectorem, dum dogma quoddam Philosophicum demonstrandum suscipit, per innumeros paragraphos, sæpe ad rem non facientes: nunc remittit πρότερον seu ad antecedentes paragraphos, nunc ὑστέρων ad sequentes; ab his iterum ad alios, neque solum in eodem, sed omnibus fere, quos de re Philosophica edidit, libris dispersos: ad Logicam, ab hac ad Ontologiam, ab ista ad Psychologiam, a Psychologia ad Cosmologiam, a Cosmologia ad Theologiam naturalem &c. Atque ita fit, ut quum in uno loco de inventa demonstratione securum te credebas, mox ad alium migrare cogaris, non secus ac Venator, quem fugax cervæ per cunctos sylvæ latissime patentis angulos circumagit, ac denique lassum omnis prædæ capiendæ spes destituit. Certe post longissimam indaginem vel non reperies demonstrationem promissam, vel in labyrintho

rintho locorum citatorum deprehensus oblivisceris prioris viæ ac reditus, vel non nisi tenue vestigium veritatis invenies, aut omnino extra semitam illius ad alia abriperis, quæ ad rem præsentem non pertinent. Quid obsecro id est, nisi cruciare ingenia, memoriam debilitare, ac demum tempus nobilissimum perderevolvendo & revolvendo libros omnes Wolfii. Quapropter aptam, licet non sine sale, crisin tulisse videtur D. de Crusaz seu Crusâ (u) scriptor Acatolicus, dum frequentes Wolfii paragraphorum circuitus vocat *circulos vitiosos*, ejusque methodum servire ait magis typographis & bibliopolis ad lucrum faciendum (quum omnia illius opera emi debeant ad invenienda, quæ ubique sparsim citat) quam discipulis ad veram studii Philosophici rationem: sub magno nomine Ontologiæ nil reperiri, nisi res inutiles: Logicam Wolfii ideis confusis esse refertam, aptissimamque, ut nauseam creet ob ambages, quibus utitur sæpissime in iis, quæ duobus verbis dici potuissent &c. Ita de *veriloquio & falsiloquio Tom. 3. de Jur. Nat. cap. 2.* propositiones centum sexaginta &

(u) In lib. *Observations Critiques sur l'Abregé de la Logique de Mons. Wolf.* à Geneve 1744.

& unam longissima serie velut catenam protendit, easque prolixis commentariis auget, ut tandem *mendacium esse licitum ob publicam necessitatem* grandiore mendacio evincat. Alterum, quod merito exosam reddit hanc methodum Wolfianam, est, quod lectorem semper suspensum teneat. Incipit enim, quin sciat, quo tendat: si in legendo pergat, mox nova sese res offert, sed denuo quo collineet, ignorat. Non ante præmonetur, de qua re tractandum sit: eundem ipsi per tenebrosos anfractus argumentorum sine prævio lumine, & ubi novi quid incipiat, non docetur, neque partium nexus ullibi adparet: sæpissime eadem res repetitur, demonstrantur longa serie, quæ nulla indigerent demonstratione, & ubi hac opus esset, vel saltem apta probatione, remittitur lector ad alios paragraphos, ad alias propositiones, ad alios libros, usquedum quærendo legendoque fessus succumbat, contingitque illi, quod viarum ignaro, qui ab uno itineris indice ad alium nunc dextrorsum nunc sinistrorsum ire jubetur, donec loco, ad quem tendit, penitus excidat, & in labyrinthum incidat. Quod autem absque bile audiri nequit, si qui viri in Philosophiæ ac

Mathe-

Mathesis studio clarissimi conquerantur, non reperire se veritates, quas tanquam demonstratas jactat Wolfius in libris suis, continuo grandi supercilio Wolfiani respondent, eos esse indociles, tardi ingenii, & ad penetrandas veritates minus apti, expertes methodi, ac in vera Logica, Metaphysica, Psychologia peregrinos. Nimirum unus fere Wolfius sapit, & in disciplina morum res quamplurimas, sine quibus hominum vita consistere nequit, antea ignoratas primus ipse velut terras incognitas methodi ope detexit, quemadmodum in præfationibus suis non obscure innuit. Quæ hæc jactantia! Denique, methodus Wolfiana etiam apud A catholicos prudentiores non solum parvo in pretio est, verum non modice quoque vapulat. Erudita quædam societas Lipsiensis scripto cuidam Periodico, quod *Hebdomadarium* vocant, inseruit hanc de Wolfii methodo crisin (x): *Nimum olet scholam, & absolutus est prædantismus, si mathematica methodus tam stupendo in pretio habeatur, existimeturque, nihil recte cogitari sine hac posse. Cicero, Plato, Aristoteles, Leibnitius omnium seculorum admirationi erant, etsi rigorosa hoc methodo*

thodo non conceperint cogitata. Admo-
dum pauci homines ea sunt patientia,
ut tractationem rigorosissima methodo ad
nauseam usque extensam perlegant. En!
pedantissimum plenis buccis alias crepant
 Philosophi heterodoxi, eumque regnare
 in scholis Societatis ad invidiam concitandam perpetuo vociferantur: nunc eorum in hortis crescit & dominatur hoc lolium. D. Crussaz loco superius citato apud Eruditum Desingium (y) ubi methodum Wolfianam perstringit: „quamlibet, inquit, scientiam tra-
 „ctare per definitiones, axiomata, theo-
 „remata, problemata, corollaria, scho-
 „lia, hoc reipsa nihil aliud est, quam
 „superficiem & corticem Geometriæ se-
 „ctari &c. Nihil legi potest obscurius &
 „implicatum magis, quam quæstio de
 „origine idearum, ut illam D. Wol-
 „fius exponit &c. Deceptionis & inver-
 „si ordinis adeo amans est, ut nullo
 „amplius hujus rei sensu tangatur. Nisi
 „tempus pretiosum esse & si fas esset
 „aliquot septimanas perdi facere ab ali-
 „quo tyrone meæ curæ commendato,
 „facerem ipsum percurrere omnes pa-
 „ragrphos, quos Wolfius allegat.
 „Hoc quidem malum esset pro tyrone
 meo:

(y) *Diatrabe de methodo Wolfii* c. 5.

„ meo: sed grande hic posset oriri bo-
„ num pro permultis aliis, qui hac ex-
„ perientia (stultorum magistra) con-
„ vinci possent, quam cæco impetu ju-
„ venes obsequantur hortationibus quo-
„ rundam *pedantum*: nimirum qui
„ D. Wolfii Logicam & Methodum
„ commendaverant.,, Hinc mirum ne-
mini videri debet, Wolfium, magnum
illud in ore multorum nomen, teatro
quod per tempus aliquod occupavit,
Philosophico sensim excedere, uti olim
Gassendo, Cartesio, & aliis Neotericis
contigit. Ferunt enim, ejus docendi
methodum in quadam regali ditione
acatholica Principis Magni jussu a scho-
lis prosriptam fuisse, tanquam noxiam
juventuti, ejusque ingeniis destruendis
potius, quam instruendis aptam. Hæc
tamen neutiquam officiunt famæ Wol-
fii, Viri in Mathematicis & Physicis di-
sciplinis admodum periti, sed methodum
ipsius in Physicis rebus tractandis dun-
taxat tangunt, atque perstringunt.

Quam diversa, meliorque facies est
methodi scholasticæ, tot jam seculorum
usu comprobatae in toto regno Litera-
rio? Quippe instructa est illis dotibus,
quæ ad bonam, immo optimam docendi

discendique rationem ab omnibus requiruntur. Clara est, Ordinata, & Solida. *Clara*, dum voces ac notiones suas, seu terminos perspicua definitione explicat & eorum vim ac potestatem declarat, certisque legibus circumscribit: dum totum in partes accurate distribuit, & a generalibus ad singularia descendit: dum *statum questionis* ut vocant, dilucide exponit: dum argumentationes adhibet breves, & intra regulas formæ syllogisticæ probe conclusas. *Ordinata*, siquidem Scholastici in ipso limine quo tendant, quamve in quæstionis alicujus tractatione rationem sint habituri, ante oculos ponere solent; quid primo quid secundo loco dicturi sint, enumerant, ut velut in digitos mitti omnia valeant: tum a facilioribus ad difficiliora, a notioribus ad ignota progrediuntur, præmissis quæ certa sunt, minus certa & dubia ad eum veritatis gradum, quem adsequi possunt, promovent per Conclusiones, quarum una post se trahat alteram, aut sequens confirmet præcedentem. *Solida*, nam ea, quæ demonstrationem admittunt, per varia ratiocinationum genera, præcipue per syllogismos validissime demonstrantur, nec minore vi, quam ipsa me-

methodus Mathematica suppeditare posset, quum Philosophia fatente etiam Wolfio (z) methodum suam non mutetur a mathefi, sed perinde ac mathefis eam ex veriori Logica hauriat. Illa vero, quæ probabilitatis fines non egrediuntur, argumentis minime dubiis ita firmat, ut prudentem assensum mereantur apud omnes, qui non sophismata & cavillationes amant. Demum quæ a parte adversa opponuntur, fortiter infringit atque refutat; secus ac Neoterici cum Wolfio faciunt, qui frequenter propositiones, quas ponunt, levi ratiuncula quadam velut obliquant, parum solliciti de refellendis gravibus argumentis, quæ adversarius intorquet. Patet igitur, quod initio dixi, Scholasticam methodum rigidæ illi Mathematicæ in Philosophica palæstra præhabendam esse, cui sententiæ subscribit Eminens purpura & scientia Philosophus Cardin. Ptolomæus S. J. (a) qui politiori Philosophiæ, præsertim Physicæ, quam *experimentalem* vocant, ex assè deditus, licet plurimum tribuat methodo geometricæ, fatetur tamen

(z) In Log. Ration. discurs. Prælim.

(a) Art. Log. l. 3. c. 4.

„men eodem loco: „Sobrie se in Philo-
 „sophia sua, & duntaxat ex parte uti
 „methodo geometrica; hoc enim ad
 „cavendum positum esse e regione pe-
 „riculum, si geometricè omnino Phi-
 „losophica pertractentur, quod usu
 „ipso & aliorum conatu compertum
 „sit, nec in omni passim proposito ad
 „philosophandum argumento præstari
 „posse, nisi tantum in speciem, efficta
 „videlicet, non inventa serie & pro-
 „pagine propositionum male invicem
 „aptatarum, & cohærentium: & ubi
 „methodum illam materia patiat,ur,
 „simplicitate ipsa sua implexam reddi
 „non sine tædio legentium, & memo-
 „riæ labe.„

CAPUT X.
EPICRISIS SUPER PHILO-
SOPHIAM UNIVERSAM.

§. I.

Philosophia Vetus.

XXLVII.

Non tantum seu ingenii seu authorita-
tis mihi arrogo, ut iudicium quasi
decretorium ferre velim in rebus
tam ambiguis, uti sunt Philosophicæ,
quis scriptorum, quæ methodus, quod-
que systema præferendum sit alteri,
quæve norma tradendi hanc scientiam
in regno hoc literario communibus stu-
diis & publicis suffragiis stabilienda sit.
Sufficiet sensa privata in hoc negotio
prodere, relicta cuivis aliter opinandi
iudicandique libertate. Quatuor autem
potissimum scientiæ hujus periodi consi-
derandæ veniunt: primam periodum
Philosophia Vetus: alteram varia illius
fors & mutatio: Tertiam ea, quæ Re-
centior dicitur, quartam Eclectica con-
stituit, quæ hodie dominatur. Anti-
quam fundarunt & monumentis post se
relictis illustrarunt scientiæ istius Princi-

pes Thales Mileſius, Pythagoras, Socrates, Plato & Ariſtoteles præter alios, de quibus in Hiſtoria Philoſophiæ mentionem feci. Thales ab Ægyptiis multa doctus, quæ ad Aſtronomiam & Geometriam pertinent, primum cœlo contemplando ſe applicuit, & obliquam Zodiaci viam, Tropicorum & Zonarum cœleſtium numerum, diametrum ſolis, ejusque curſum annuum, atque eclipses explanavit. Tum ad terreſtria converſus unicum ſtatuit rerum omnium principium, nempe aquam, teſte Tullio (b) quid autem aquæ nomine intellexerit, non ſatis conſtat; utique non ſolum hoc elementum, ſed fortaffe illam, de qua in mundi Opificio loquitur S. Scriptura *Genef. cap. 1.* quum & Ægyptii & Græci multa e Sacris Codicibus mutuarint. Nomen *Philoſophi* ſibi comparavit, dum ex principiis certis veritates deduxit aliarum rerum non ita certarum, quod proprie eſt Philoſophorum: nomen vero *Sapientis* ob moralem civilemque prudentiam, qua excelluit. Diſputationes ſuas literis mandavit, uti refert D. Auguſtinus (c), quæ tamen ultra Socratis & Platonis tempora non pervenerunt.

Pytha-

(b) *In Lucullo.* (c) *Lib. 8. de Civit. Dei*
cap. 2.

Pythagoras (qui Scholæ suæ reverentiam conciliavit discipulorum silentio religioso, quibus de hausta doctrina loqui fas non erat ante quinquennium) docendæ methodum tenuit reconditam ope geometriæ, per quam res sensibus obnoxias declaravit, & numerorum, per quos ea explicavit, quæ a sensibus sunt remota, & soli pervia intellectui. Melior fuit, magisque ad regulas composita Pythagoræ schola, quam illa Thaletis. Naturalem tamen doctrinam funestavit absurdo dogmate *περί μετεμψυχώσεως*, seu animarum ex uno corpore in aliud vaga migratione: moralem vero ea doctrina, quam de duobus principiis *bono* scilicet & *malo* tradidit, cui postea Manichæi sectam suam & errores superstruxerunt. Socrates, qui a Cicerone *primus Philosophiam devocasse e cælo* dicitur, præcedentium Philosophorum doctrinas satis dispersas in ordinem redigere cœpit, artemque ac scientiam ex illis construxit. Ita disputare solitus erat, ut parum affirmaret, plus vero refutaret. Socrates, ipse sibi detrabens, ait Tullius (d) *in disputatione plus tribuebat iis, quos volebat refellere.* Quare aptior erat ipsius Philo-

(d) *Lib. 4. Academ. Quæst.*

Philosophia destruendo falsum, quam verum stabiliendo. Fundamenta quidem jecit, & rudia velut lineamenta duxit Dialecticæ, Moralis, & Physicæ: ratiocinationis tamen felicitatem & famam posteris reliquit. Plato, quem *quemdam quasi Deum Philosophorum* adpellat Cicero (e), vir incredibili quadam ingenii vi præditus, postquam rediit in patriam, in *Academia* seu horto Athenis adyto, scholam discipulis fere innumeris undique convolantibus erexit, cujus limini jussit inscribi: *Nemo geometriæ ignarus ingreditur*. Quam disertus, floridus & magnificus erat in sermone (explicavit fere omnia per Dialogos) tam parcus fuit & timidus in doctrina sua stabilienda, quod vitium a Socrate Magistro suo traxisse videtur. Quippe *in Platonis libris nihil affirmatur, in utramque partem multa differuntur, nihil certi dicitur* (f). Aristoteles primus dispersa Philosophiæ membra in unum corpus collegit (g), artemque syllogisticam ex ingenio suo depromsit, per tot secula in scholis etiam celeberrimis dominantem. Hunc Plato *naturæ Spiritum*, Plinius summum in omni doctrina & immensæ subtilitatis virum adpellat; Averroes Aristotelis disciplinam asserit summam esse

(e) *Lib. 2. de nat. Deor.* (f) *Lib. Academ. quest.* (g) *Laertius lib. 5.*

esse veritatem, quoniam ejus intellectus fuit finis humani intellectus, datus nobis divina providentia, ut sciremus, quidquid sciri potest. Non tamen omnino caruit hic Philosophiæ sol maculis suis. Imprimis graves ei errores objectant non pauci, circa Authorem omnium, mundi originem, naturæ regnum, animæ immortalitatem, & circa mores ac pietatem; quamvis non desint viri magni, qui Aristotelem ab his criminibus absolvere conentur. Non minus in *Physicis* de motu ac æternitate illius, de tempore & loco, de cometis, iride, aliisque meteoris quibusdam, de cœlis & sphaera ignis supra lunam, de constructione corporis humani &c. eundem sæpius allucinatum fuisse multi credunt, licet non tam ingenio Aristotelis, ubique in suis ratiocinationibus æque fortis ac validi, quam defectui experimentorum, & rerum naturæ tam sagaci indagine necdum exploratæ tribuendum hoc esse censeant. Demum obscuritas in scribendo & explicando Aristoteli a plurimis vicio datur. uti enim Pythagoras plerumque symbolis, & Plato allegoriis, ita Aristoteles stylo nimium conciso sensa sua involvere videtur, non tam ad informandos sectatores suos, quam scholastico bello inter se commitendos, dum mentem suam aliis imper-

viam relinquit. Unde Laertius eum comparare non dabitavit pisci, qui aquam turbat ob metum, ne capiatur. Non desunt tamen, qui hanc caliginem non tam ab Aristotelis profundo ingenio, sed tum ex materiæ quas tractat, subtilitate, tum ex Commentatorum (ultra quingentos quidam numerant) dum lucem affundere studuerunt, tenebras adspersionum diversitate ortam fuisse existimant. Omnes vero hi Philosophiæ Principes antiqui ævi, Thales, Pythagoras, Socrates, Plato & Stagirta habuerunt sectatores & discipulos plurimos, qui non solum magistris suis, verum etiam eorum opinionibus mordicus inhæserunt. Hinc tot sectæ Philosophorum in lucem prodire, & cum sectis altercationes innumeræ. Nam ut recte notat Ludovicus Vives, multi horum in id acriter invigilarunt, qua ratione male a se prolata defenderent, ab aliis vero bene dicta impugnarent. Inter has autem rixas & diversa opinantium tumultus silere, quin & latere coacta est veritas cum ingenti discrimine genuinæ Philosophiæ, factumque, ut sequentibus temporibus Socratis, Timæi, Platonis, Plinii, Ciceronis & Senecæ scripta removerentur, quæ plurimum lucis ad naturæ arcana de cœlis, elementis, animalibus & stirpibus detegenda poterant

afferre, iique ut plurimum Aristotelis libri adsumerentur, qui rixantium circulis essent aptissimi, neglectis aliis, in quibus doctrinam de animalibus, problemata & meteora acute non minus quam docte exponit. ita qui promptissime poterant litigare, *ingenium metaphysicum* habere protinus dicebantur. Hæc de *antiqui ævi Philosophis.*

§. II.

Varia fors Philosophiæ.

XLVIII.

Sub *medium*, uti varia fuit fortuna Philosophiæ, ita & scriptorum diversæ opiniones ac sensus fuerunt. Initio quidem Peripateticorum secta fere sola principatum etiam Romæ obtinuit, ubi doctis eam commentariis illustrarunt Athenodorus Tharsensis, Nicolaus Damascenus sub Augusto Imperatore, sub Adriano Favorinus, sub Marco Aurelio & Lucio vero Sossigenes, sub Marco Antonino Galenus, sub Gratiano Dydimus S. Hieronymi Præceptor &c. At aliquo post Christum natum tempore Platonicæ sensim caput erexit, & ab ipsis Christianis ad religionem adversus Idololatrias defendendam culta fuit: Multis tamen er-

roribus detectis Tertullianus, Firmianus Lactantius, Arnobiusque eam vehementer impugnare cœperunt. Et reipsa similitudine quadam hujus sectæ cum Christiana minus cautos decipiente, priscaurum omnium hæresum, quæ primis tribus seculis exortæ fuerunt, historia palam facit, Simoniacos, Valentinianos, Marcionitas, Manichæos ac cæteros non aliunde quam ex commentis Platonice subornatos fuisse ad fabricanda illa errorum monstra, ad quæ debellanda Patres illi arma stringere coacti sunt. Non tamen defuerunt alii Patres, sacrique Scriptores, qui plus Platoni quam Aristoteli adhæserunt, a cujus Philosophia alienum conceperunt animum propter temporum illorum hæreticos, qui armis sophisticis e logica Aristotelica depromptis tum ad errores suos tuendos, tum ad Christianos simplices seducendos frequenter usi sunt. Hinc primi Ecclesiæ Patres ac Scriptores, uti eorum in libris licet deprehendere, Platonice quoque stylum ac methodum adhibuerunt, sermone amplo & ad motum potius affectumque, quam præciso & acuminato ad leges dialecticas composito. Neque gravibus censuris abstinere, quibus Aristotelem ejusque doctrinam perstrinxerunt. Tertullianus (h): *Inferrunt,*

(h) *Lib. de præscript. cap. 7.*

runt, inquit *Aristotelem*, qui illis *Dialecticam instituit, artificem struendi & destruendi verisipellem, in sententiis coactam, in conjecturis duram, in argumentis operativam contentionem, molestam etiam sibi ipsi, omnia retractantem, ne quid omnino retractaverit.* Faustinus adversus Arianos scribens ait; *ubi nunc sunt impia illa vestra sophismata, quæ Aristotelis Episcopi vestri magisterio didicistis?* D. Ambrosius (i): *Sic enim Arianos in perfidiam ruisse cognovimus &c. Reliquerunt Apostolum, sequuntur Aristotelem.* Eo denique res devenit, ut & Aristotelis & Platonis schola, utraque mutuis vicissitudinibus propemodum extincta fuisse visa fuerit. Nihilominus brevi mutata est sinistra de Aristotelis doctrina opinio: præcipue *Dialecticam* ejus summi inter Christianos Viri mirum in modum commendarunt, inter quos D. Hieronymus & Augustinus: Severinus vero Boetius Aristotelis opera incredibili studio primus latinitate donavit, quæ tamen rursus bonis literis per Barbarorum incurfiones susdeque versis Arabes duo Philosophi Avicenna & Averroes obscurarunt, quorum alter *græcæ linguæ ignarus* Cœlio Rhodigino, alter D. Thomæ non tam *Peripateticus, quam Peripateticæ depravator* audit. Porro e
fre

(i) *In Psalm. xix.*

frequenti cum Arabibus commercio novum Philosophiæ genus Raymundus Lullus moliri cœpit, scilicet Chymicum, immo & Cabalisticum, quod promoverunt per aliquod tempus adscita in partem laboris mechanica Cardanus & Paracellus. Sed hoc quoque somniis, mysteriis, & arcanis nescio quibus divinationibus plenum, vix bene ortum ætatem non tulit, sed brevi interiit, nonnisi fumo post se relicto. Prodierunt denique illo maxime seculo, quo in Galliis vapulabat Aristotelis Philosophia, Viri omni exceptione majores Albertus M. D. Thomas Aquinas, & Alexander Alensis, qui eam magnopere depravatam atque corruptam doctissimis commentariis illustrarunt; unde orta est *Scholastica*, seu Philosophia Aristotelica in scholas introducta, & communibus suffragiis recepta. Hæc ipsa tamen in tres denuo sectas & scholas abiit: prima, quam *Thomisticam* nuncuparunt ab Auctore suo D. Thoma, oriundo e comitibus de Aquino, Doctore *Angelico*: alteram erexit Joannes Duns natione Scotus, scilicet *Scotisticam*, Doctor *Subtilis* adpellatus. Tertiam seu *Nominalem* Guilielmus Ochamus fundavit, quem Doctorem *Singularem* & *invincibilem* dixerunt. Thomistica latissime per Academias & cathedras publicas dominata est ob ingenii

genii aciem & doctrinae soliditatem. Scotistica plus privatos intra parietes cultorum suorum constricta fuit, subtilitate sua commendanda: Nominalis vero una cum nominibus, quibus ubique adhaerebat, multum clamoris parum utilitatis intulit scholis. Horum omnium praesidio potenti fulta *Scholastica* per plura secula in Philosophorum gente principatum obtinuit; ob mutuas tamen *Thomistarum*, & *Scotistarum*, *Nominalium* & *Realium* pugnas & bella civilia, nimiamque in argutiis & subtilitatibus metaphysicis sectandis contentionem, criminationum & odiorum femina in se jam tunc excitasse visa est. Intercessere illi, quos *Recentiores* vocant, quique nulli certae sectae ex professo addicti sunt, nec in verba Magistri jurare solent. Hoc nomine designarunt praecipue Societatis Jesu homines, qui in varias & clarissimas Europae Academias, earumque cathedras recepti saniora Aristotelis placita, & Doctoris Angelici dogmata ut plurimum secuti sunt cum magno Peripati splendore ac incremento. Studuerunt enim clara simul & contracta methodo sensa sua explicare, doctrinam latissime sparsam in ordinem redigere, & discentium utilitati ratione qua poterant optima consulere, ita ut Viros in republica sacra & profana ma-

ximos

ximos ex horum scholis prodiisse apud omnes in confesso sit. Philippus Alegambe (k) quadraginta quinque numerat societatis hujus, qui in universam Philosophiam commentati sunt; septuaginta quinque vero, qui varias partes Logicam, Metaphysicam, Ethicam, Politicam, oeconomicam editis in lucem libris illustrarunt. Inter hos eminuerunt notissima orbi literato nomina: Franciscus Suarius, Gabriel Vasquez, Franciscus Oviedo, Thomas Comptonus, Petrus Hurtado de Mendoza, Sfortia Pallavicinus, Toletus, & Ptolomæi, tres Purpurati Patres. Opposuerunt tamen totis viribus Aristotelicæ doctrinæ, maxime ejus Dialecticæ illi, quibus formidandam se præbuit, nempe Lutherus, Calvinus, Bucerus, aliique errorum magistri, probe agnoscentes, arte syllogistica & disputandi methodo fraudes suas detegi ac everti. Nec minus Janseniana factio, quidquid fellis est, in Aristotelem ejusque sequaces dudum evomuit. Certe hac de re seculo nostro notissimus & eruditissimus Scipio Maffejus in *Jansenismo novo* n. 2. ita scribere non dubitavit: „Cum
 „ vere inter omnes antiquos speciatim re-
 „ plendeat Aristoteles, inque celeberrimis
 „ suis

(k) *In Bibl. Script. Societ. usque ad annum 1676.*

” suis tractatibus præcipua cum veterum
” tum recentiorum sectariorum axiomata
” funditus evellat, ac destruat, in Aristo-
” telem potissimum ipsorum (Janseniano-
” rum) invectivæ ac tela torquentur. Credi
” volunt hunc Philosophum sentinam om-
” nium hæresum, & fontem gravium om-
” nium in rebus credendis offensionum, vi-
” denturque sibi, quando ostenderunt opi-
” nionem aliquam a peripateticis non dissi-
” dere doctrinis, eadem etiam opera hanc
” Christianam non esse demonstrasse,, .
Pergit idem Auctor ita loqui n. 5. ” Quan-
” doquidem autem hodie nonnullorum ope-
” ra adeo divulgata fuit execratio Aristo-
” telis, adeoque invaluit opinio, quod
” ad hæreses viam sternat, abs re non fue-
” rit, ostendere, in quanto hi homines
” versentur errore, & quomodo ex adver-
” so nemo gentilium ad doctrinas Catho-
” licas propius illo accesserit,, . Ad fi-
nem autem n. 4. affert testimonium Lau-
noii, accerrimi cæteroqui hostis Sta-
giritæ, qui *in lib. de varia Aristotelis for-
tuna in Universitate Parisiensi c. 17.* refert,
Facultatem Theologiam ad annum 1624.
solemni decreto proscripsisse propositiones
aliquas *quod essent ex professo contra doctri-
nam Aristotelis omnium Philosophorum sine
controversia principis.* Quare mirum vi-

deri non debet, nihil hac in re a sanioribus scholis mutatum, sed potius cautum, ne respublica Catholica detrimenti aliquid patiatur.

§. III.

Philosophia Neoterica.

XLIX.

Postquam Aristotelica, ut dictum est, Philosophia per *medium ævum* late regnavit, limites ei posuit *novum* sive Recens, quo seu tædium Logicarum ac Metaphysicarum subtilitatum, quibus multi Peripateticorum collotenus se immerferunt, seu honestissima voluptas in detegendis ope studii physici arcanis naturæ, permultos ad novam philosophandi rationem concitavit. Primi, qui magno rem arduam conatu aggressi sunt, fuerunt Franciscus Baconus de Verulamio in Anglia, & Galilæus de Galilæis in Hetruria, quibus accessit Robertus Boyleus Anglus. Hi triumviri labore improbo totam naturæ penum excussere, ac physicam ad staticæ ac mechanicæ leges composuerunt, additis inventis plurimis. Novitas rei & nominis fama continuo excitavit alios bene multos, ingenio, manu & calamo præstantes viros, qui operam

omnem protrahendis in lucem rerum naturalium abditis thesauris impenderunt, ita ut brevi tempore aliam mundus Philosophicus faciem induisse sit visus. Commercium cum cœlestibus per Telescopia instituit Galilæus, maculas & faculas in sole detexit Christophorus Scheinerus S. J. comites Jovis idem Galilæus, & satellites Saturni Cassinus: in Luna terras & maria, montes & valles Hevelius, Keplerus, Grimaldus S. J. Hugenius &c, motuum leges sideribus, præcipue planetis præscripserunt Tycho Brahe, Ricciolus S. J. Copernicus &c. Aeris æquilibrantis naturam & stupendam vim elasticam in Antlia pneumatica deprehendit Otto Guericcius, & Casparus Schottus S. J. Aquæ indolem, gravitationem, & pondus explorarunt multi nauticæ artis peritissimi, præsertim Angli & Hollandi: in fontium origine detegenda plurimum desudarunt Cabeus, Bernoullius, Mariote, Cassinus, Falckius S. J. de maris æstu reciproco, ejusque caussis præclare scripserunt Galilæus, Cartesius, Kircherus S. J. de Chales S. J. & Newtonus. Terræ absconditos thesauros, salium & mineralium virtutes, fossilium & metallorum præstantiam detexere nobis magno numero Chymicæ & Alchymicæ periti: magnetis vero stupendam vim doctissimis commentariis illu-

strarunt de Chales S. J. Purchotius, Muschbroechius, Hugenius, Daniel Stadlerus S. J. Ignis pondus, ejusque dotes exploravit Cafati S. J. ac vim urendi per specula caustica Tschirnhusius. Stupenda vero electricæ machinæ, lucem ac ignem vomentis, ac fulminantis, phœnomena detexerunt Hauksbecus & Grayus Angli, Du Fay Gallus: Joan. Gabriel Doppelmayr, Andreas Gordon O. S. B. Christian. August. Hauffenius, Joan. Henricus Wincklerus. J. H. Weitzius, Christian. Gottlieb Krazensteinus, Germani. Plantarum, animalium & corporis humani anatomicam Raius, Willisius, Malpighius, Afelius, Pequetius, Hoffmannus: sanguinis in venas & arterias per orbem circuitum Harveius, & Fabri S. J. alii alia quam plurima hæctenus incognita orbi palam fecere. In ipsum adeo mundum *Subterraneum*, ut vocant, itinere ecstático penetravit Kircherus, & Franciscus de Lana S. J. integrum naturæ ac artis Magisterium condidit. Vix ipsa natura melius se potuisset nobis explicare, quam summi hi Viri doctissimis lucubrationibus, & solertissimis experimentis eam ante oculos posuerunt.

Quin etiam nova Philosophiæ systemata hisce temporibus in publicum prodire. Petrus Gassendus sex libris scientiam hanc complexus Democriti ac Epicuri vestigia

& atomos secutus, horum quidem errores emendavit, novos tamen non paucos immiscuit, Aristoteli ultra modum & meritum offensus: nec facile quisquam Philosophorum est hac ætate, qui ejusdem doctrinæ subscribat. Renatus Cartesius ex milite Philosophus & Mathematicus novam mundi fabricam molitus est, modesto *hypotheseos* nomine velatam, qua mire gloriati sunt ejus Affectuæ, pulchras ideas ac imaginationes Ducis sui pro veris rebus atque principiis vendentes. Acris & subtilis ingenii fuit Cartesius, aptissimique ad detegenda varia naturæ arcana: palam tamen est, eum in multis gaviter allucinatum esse, præcipue circa motum, gravitatem ac levitatem corporum, circa fluxum ac refluxum maris, circa effectuum causas, quas non nisi certæ figuræ, certo motui, certæque *extensioni* tribuebat. At nullibi magis ridiculum se præbuit Cartesius, quam dum animæ humanæ regiam sedem exstruxit in glandula cerebri, quam *pinealem* vocant Medici, negans illam per totum corpus diffundi, sed ex hoc velut folio in reliquis corporis partes dominari asserens. Heic, si credimus huic Philosopho, sedet reginæ instar, & regni habenas tenet, nimirum *nervos sensorios*, per quos spiritus vitales, qui e corde per arterias *carotides* ascendunt,

& dum ex aliis particulis sanguinis crassioribus sese extricantes in animales transeunt, tanquam celeres cursores ad omnes regni sui provincias quaquaversum emittit. Mobilem esse glandulam istam vult, quo anima illam movens spiritus animales ad influendum in hos potius quam illos *musculos* determinate possit. Sed infelicem animæ Cartesianæ sortem! dum regiam illi struit, in cisternam ignarus demittit: est enim hodie Anatomicis certum, glandulas omnes nonnisi receptacula esse humorum, qui a contiguis partibus advecti secernuntur ibidem; præcipue vero in glandulam pinealem a subjacentibus arteriis non spiritus sed serum superfluum exonerari. Quare cloacæ similior est, quam regiae sedi. Et qua ratione heic anima in reliquas partes exerceret imperium, quum uti denuo Anatomia recentior & accuratior demonstrat, neque mobilis sit hæc glandula, neque nervi, spirituum viæ, eidem implantentur? atque ita captivæ similior heic foret anima quam Regiæ. Cætera constat, scripsisse Cartesium plura, non quæ re ipsa sensit, sed quæ seculi sui genio novorum cupido, veri specie quadam contento satisfacerent. Isaacus Newtonus aliam philosophandi viam ingressus est; rejectis enim hypothesebus, quas alii non eadem felicitate, qua ingenii

commendatione sibi ipsis fabricarunt, ex ipsis experimentis & phœnomenis leges, quas natura operibus suis præscripsit, investigare ac eruere conatus est, mutuaque corporum in se gravitantium vim & fluxum quemdam materiæ, quo invicem sese attraherent, intimeque complecterentur, præter alia nobilissima phœnomena detexit, vir a perspicacia & sublimitate ingenii maxime conspicuus; quamvis ut alii, suos quandoque manes patiatur. Nullam enim Newtonus causam physicam virtutis attrahentis adsignat, quod tamen præcipuum Philosophi munus est: corporibus vim attrahentem simul & repellentem tribuit, ubi dum primam quasi in infinitum se porrigere docet, nullum secundæ spatium relinquit: planetas, solem v. g. & saturnum in se mutuo agere contendit, licet spatium intermedium potissimam partem sit vacuum; qua ratione actio, quam Philosophi *in distans* vocant, quamque communissime rejiciunt, evitari sane nequit &c.

§. IV.

Philosophia Eclectica.

L.

Inter hæc Recentiorum docta molimina, & ingentia novandi studia, dum inter se non raro dissiderent, nata tandem est, quæ

hodie regnat, Philosophia Eclectica, seu quæ nullius obnoxia seu authoritati seu doctrinæ libertatem quamdam sobriam profitetur, optima quæque maturo consilio & profunda meditatione seligendi atque sectandi, neque admittendi aliorum Philosophorum placita, si non clare ac solide probata fuerint. Hanc tum præterito, tum hodierno seculo amplexi sunt, & amplectuntur viri præstantissimi Franc. Baconus de Verulamio, velut Antesignanus, Robertus Boyleus, Sturmius, Purchotius, Gravesandius, Leibnitius, Muschenbrœchius, Du Hamelius, Nolletus: alii quoque e diversis sacris Familiis Mersennus, Maignanus, Corfinus, Fortunatus a Brixia &c. & e nostra societate Patres Fabri, Kircherus, Schottus, Franc. de Lanis, Card. Ptolomæus, Regnault, Falckius, Josephus Mangold, Bartholdus Hauser, Josephus Kell, Josephus Zanchi, Carolus Scherffer &c. Neque defunt integræ Eruditorum Societates in Anglia, Gallia, Italia, Germania, quæ infinitis laboribus, editisque in lucem quamplurimis novis inventis Philosophiam hanc, quam dixi Eclecticam, illustrare pergunt. Atque ex his hucusque de præcipuorum Authorum charactere commemoratis facilior via patet ad iudicium ferendum de systematum diversitate, de metho-

do & norma tradendi hanc scientiam. Antiquo jam ævo, ut vidimus, tot pene sectæ quot Philosophi erant: hi partim mutuis bellis semetipsos atriverunt, partim ab Aristotele, qui omnium ante se lapsus & errores diligenter notabat & refellebat, fuerunt debellati, ita ut in medio ævo fere solus scholæ suæ autoritatem arte Dialectica & methodi soliditate sustentarit, quamvis variantem, ut dixi, sæpius fortunam sit expertus. Instauratum tamen majoribus viribus est bellum ævo posteriore. Insurrexere *Cartesiani* magno numero, magnamque breve intra tempus regni Philosophici partem occuparunt: *Gassendistæ* & *Atomistæ* non minore vi corpusculis suis omnem late regionem Peripati inundarunt. *Mechanici* quoque ac *Chymici* suppetias tulerunt, suis furnis, machinis ac experimentis in publicum prolatis. *Wolfiani* vocata in subsidium mathesi novam struxere methodum. *Historici* demum quidam citra omnem ratiocinationem ac disputationem conati sunt planam narratiunculis Philosophiam reddere, firmissimumque argumentationis munimentum solo æquare. Omnes, diversis tamen viis ac studiis, Philosophiam ad perfectionis apicem perducere adlaborarunt. Num autem attigerint votorum suorum ac promissorum metam, sub

judice lis est. Tot enim nova systemata, novæ opiniones, novæ methodi hisce temporibus in conspectum prodeunt, & aures circumsonant, ut sapienti plane consilio opus sit, eligere ex his ea, quæ optima, & verosimillima sunt. Unum tamen est, quod animadversione videtur egere: nimirum quod scriptores illi & sectatores, de quibus primum ante memini, junctis veluti signis in Aristotelem, in Peripatum, & in Societatis nostræ scholas facundissime declament, ac si nil nisi stramen & quisquillas Philosophicas suis cultoribus proponerent, utramque paginam rixosis & inanibus quæstiunculis & argutiis ubique implerent, & vix ullo in pretio studium physicum ac *experimentale* haberent. Verum qui has movent querelas sine testibus, sine tabulis, vel peregrini sunt in Peripato & scholis nostris, vel malitiosi homines, adplausum sibi suisque mercibus inde nundinantes, ut quisque acrius in Jesuitas tanquam Aristotelis & Peripati patronos fuerit debacchatus. A seculo jam & amplius non defuerunt, qui Peripatum expurgarunt a loliis & inutilibus, quos aliqui miscuerunt, sententiis; qui amœnioris Philosophiæ placita magnis curis tradiderunt, qui plurimis novis inventis ac experimentis Physicam ditaverunt. Quis ausit injuriam hanc

im-

imponere summis viris, Suario, Vasquio, Comptono, Semery, Pallavicino, Toletto &c. quos reliqui velut Magistros secuti sunt, eosque nugarum, rixarum & inanitatatis postulare, quando agitur de dogmatibus Philosophicis firma, solida & inconcussa doctrina illustrandis? quis dicam scripserit Kircherus, Fabri, Schotto, de Lanis, Regnaultio, Ptolomæo, qui si non primi parentes, certe proximi adjutores fuerunt illius, quæ tantopere celebratur, *Physicæ practicæ, mechanicæ, experimentalis*? Non dubito asserere, quod ipsemet olim sedula investigatione deprehendi, scilicet ex horum libris præclarissimis Neotericos, præsertim A catholicos, pleraque mutuasse inventa, & speciosioribus induta coloribus ac parergis quibusdam exornata in pascua Philosophiæ suæ transtulisse, quæ si quisque illorum, quorum memini, Authorum sua sibi vindicaret, instar corniculæ deplumis nuda omnium conspectui pateret. Eruditis hæc loquor, & facile persuadeo: Sciolos & malevolos non curo, qui criminandi detrahendique finem nunquam facient. Longe aliud loquuntur & testantur Musea & Armaria omnis generis instrumentis ad experimenta faciendâ fabricatis plena, quæ in præcipuis Academiis & Lyceis nostris per Galliam, Italiam, Germaniam

niam exstructa visuntur: testantur publicæ concertationes, in quibus coram doctissimorum hominum confessu quidquid amœnioris florentiorisque Philosophiæ est, in medium profertur, & sobria disputandi methodo in utramque partem excutitur.

LI.

Quid obsecro habent Neoterici, quod adeo displiceat in Philosophia nostra? & quid, quod tantopere suam extollant cum insigni contemptu alterius? in Logica, clamant, nimium tribuitur litigiis & contentionibus, atque maturius quam oportet: Physica sterilis est, & expers recentium inventorum: in Metaphysica ordo deest: moralis Philosophia & jus naturæ primum in Theologia docetur. Sed parum provide, minus vere. Quam ita deprædicant logicam suam, si ad substantiam attendatur, a nostra vix differt, nisi quod aliis vocibus utatur, & quod parte optima, nempe argumentis formandis dissolvendisque careat. Metaphysica nostra longe præstat ea, quam ipsi tradunt, dummodo quæ ad Ontologiam & Psychologiam pertinent, ex Logica nostra majore, ac ex ea Physicæ parte, quæ de causa prima & anima agit, in Metaphysicam transferan-

ferantur. Theologia naturalis illorum ac Jus naturæ miserum est, & pro Lunæ incolis scriptum videtur, dum felicitatem ponunt nonnisi temporariam, ac *statui naturæ puræ*, ut loquimur (qui nunquam fuit, nec erit) non autem *statui naturæ elevata*, in quo vivimus, convenientem, atque ita ad nil aptam, quam ut hominem ad speciem bonum progignat. Ethica & Politica, qua parte bona & utilia exhibet, congeries est deprompta ex libris Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Senecæ ac D. Thomæ. Physica illorum talis est, quæ ab aliis inventa, quemadmodum superius dixi, sparsim colligit, & absque profundiore indagine ac ratiocinatione proponit. Nihil ex his omnibus intactum relinquit Philosophia nostra, uti ævo isthoc traditur, sed insuper decenti ordine, clara paraphrasi, & solidis rationibus illustrat ea, quæ profert. Patent hæc & plura lustrantibus scripta & libros Nostrorum, quod tamen homines isti facere dedignantur, ne vel pravum ac temerarium iudicium suum deponere, vel a præjudicata opinione, qua tot querelas falso effutiunt, discedere cogantur. Si lubet auscultare, dicam quod sentio, remque apta ut spero similitudine declarabo, quamvis hæc, uti omnia alia claudicet. Nolim enim, ut quis existimet,

stimet, me rem hanc tot diversis judiciis obnoxiam cum alia summi momenti atque certissima ex æquo comparare velle: Videtur itaque mihi Philosophiam Aristotelicam simili fato subjacere, cui Ecclesia Catholica est exposita. Nullo pene seculo defuerunt, qui ejus fidei ac morum doctrinam acerrime impugnarent, turbarent, ac novare conarentur, unde tot hæreses & schismata fuerunt exorta. Ut nihil dicam de Gnosticis, Valentinianis, Novatianis, Donatistis, nihil de Ario, Nestorio, Eutychete, Manichæis, Pelagianis, Iconoclastis aliisque, qui antiquiora Ecclesiæ secula funestarunt; ultimis temporibus in eam insurrexere Lutherus, Calvinus, Zwinglius &c. e quorum nido tot aliæ prodierunt sectæ, doctrina quidem dispares, sed odio in Catholicam fidem pares. Hi omnes novam sibi Ecclesiam fabricare, nova dogmata spargere cœperunt. Ita etiam Philosophiam Aristotelicam vix non omni seculo quidam Novatores acriter aggressi sunt, aliamque ab ea condere adlaborarunt: postremis præsertim seculis, ut uberius dictum est, Cartesius, Gassendus, Atomistæ, Wolfius &c. in diversas divisi sectas illam pene funditus pessum dedere. Porro quemadmodum Ecclesiæ Catholicæ hostes, dum ob errores

quos.

quosdam pravosque abusus, qui tamen fidei substantiam non attingebant, sed disciplinam duntaxat ac mores, eam se reformatum ire clamabant, re ipsa studebant penitus evertere, ita etiam Neoterici propter quorundam seu docentium seu scribentium argutas nimium, ac profundas quæstiones, inanesque quas vocant speculationes (an omnes, quas perstringunt, tales sint, heic non disputo) Philosophiæ reformandæ manus adjiciunt, eo tamen consilio, ut fundamenta ipsa convellant, & suo in cerebro male natam superstruant. Illud tamen non inficio, quod sicuti cæteræ hæreses aliquando ad reformandam Ecclesiam in iis, quæ ad morum disciplinam, & consuetudines quasdam pertinent, profuerunt, ita etiam Novatorum hypotheses, dogmata, & præclara alia inventa ad Philosophiam, uti nunc castigata traditur, multum contulerint. Denique quemadmodum doctrina Catholicæ Ecclesiæ, licet per tot secula & a tot hæreticis validissime oppugnata, tamen quod dogmata fidei & bonos mores concernit, semper infracta stetit, nec expugnari potuit, ita etiam doctrina Aristotelica, quantum adinet ad Dialecticam, ad ratiocinandi leges, & Metaphysicam, & ad docendi discendique methodum tot inter adversario-

rum

rum insidias, & detectas fraudes ac machinas ad hæc usque tempora apud sanio-rem hominum vere doctorum partem incolumis & invicta perstitit, reliquis fere omnibus Novatorum ætatem non ferentibus.

Quare, ut concludam, Eclectica Philosophia præ aliis merito eligenda videtur, nimirum ea, quæ *Primo* pedissequa non est, sed libera, ita ut nullius in verba Magistri juret. Fieri enim non potest, ut in tanta Authorum dissensione unus semper vera, alter semper falsa doceat. Aristotelis dialectica, quæ veluti succum solidæ ratiocinationis, ad omnes quoque alias scientias acquirendas necessariæ, in se continet, omnino retinenda est: non minus Metaphysica ejusdem, quæ res a sensibus nostris abstractas explicat, & sine qua præstantissima pars hominis, nempe mens & intellectus, altiora se penetrare, immo ne quidem recte novit concipere; modo nimis subtilitatibus & longiore in his mora sobrie abstinenceatur. Physica servato ordine novis inventis, naturæ phænomenis, quæ indies plura deteguntur, meteoris ac experimentis adscita in consortium Thechnologia, Statica, Hydraulica & Optica large ditetur. Ipse Aristoteles, si viveret, multa emendaret in libris suis
 phyl-

phyſicis, ſi quæ ſeculo ſuo ignota, noſtro nunc ſatis perſpecta ſunt, intueretur. *Secundo*, quæ rationi ſimul & experientiæ plurimum tribuit. His geminis columnis ſane herculeis Philoſophia nitatur oportet: experientia ſine ratione velut equus ſine freno per prata Philoſophica vagatur; ratio ſine experientia ſterilis eſt, & expers mirabilium naturæ operum. *Tertio*, quæ nec inutilia admittit, nec quæ ſolide probata non ſunt, recipit. Inutilia ſunt, vel quæ neque ad eruditionem philoſophicam, nec ad ſcientiam rerum naturalium pertinent, vel licet utiliſia ſint, nonniſi per ambages, & argumentorum in contrariam partem adductorum integra plauſtra circumducuntur. Sunt, qui gemmam ex aurea corona perdidiffe ſe autumant, ſi quæſtionacula vel minima de re propoſita ipſos prætereant. Hinc coacervant has cum non modico principum quæſtionum detrimento. Solide autem probata ſunt, quæ aut communi Auctorum ſenſui ſuffragantur, aut rationibus convincentibus vel verosimillimis ſtabiliuntur, ita ut certum aut ſatis firmum adverſus quosvis inſultus fundamentum præbeant. *Quarto*, quæ methode Ariſtotelica, qua melior hucusque inventa non eſt, ſcilicet clara, brevi, & ſolida utitur, diſcentium ingenio & pro-

BIBLIOTH. DOMEST. LIB. VIII. I lectui

fectui accomodata, non hispida illa, anfractibus plena, & plura quam valet promittente: quæve in disputando non clamoribus & rixis omnia implet, sed per argumenta clare ac nervose proposita ad veritatem, vel saltem limina veritatis alacri passu contendit. His dotibus si prædita sit Philosophia, quam Eclecticam dicimus, displicere nemini potest, plurimum autem emolumenti præ reliquis omnibus asserre, quemadmodum in bene moratis atque florentibus Academiis & Lyceis optimus Magister usus docet, modo civitate donatus.

INDEX

RERUM ET VERBORUM

LIBRI VIII.

L. Indicat Librum. N. Numerum Libri.

A.

Academia unde sic adpellata. L. 8. N. 5.

Ægyptii primi Philosophiam coluisse traduntur: doctrinam suam involverunt arcanis signis & hieroglyphis. L. 8. N. 5.

Aeris natura & officium: ejusdem gravitas & elasticitas, variaque experimenta.

L. 8. N. 23.

Æquilibrium solidorum & fluidorum. L. 8.

N. 21.

Æstus marinus: opiniones de eo Galilæi, Cartesii, Newtoni, Kircheri, de Cbales.

L. 8. N. 25.

Ætheris indoles & officium. L. 8. N. 23.

Affectiones seu passiones animi: earumque dominium.

L. 8. N. 37.

Index Rerum

- Analytica methodus describitur.* L. 8.
N. 44.
- Angeli ab antiquis Genii seu Intelligentiæ
dicebantur.* L. 8. N. 32.
- Eorum ordines, motus, & loquela.* L. 8.
N. 32.
- Anima rationalis, ejusque dotes.* L. 8.
N. 31.
- Animalium genesis, & variæ species.* L. 8.
N. 28.
- Aquæ natura, color, gravitas &c.* L. 8.
N. 25.
- Aristotelis artificium: schola Peripateti-
ca: Philosophia moralis: ejus errores.*
L. 8. N. 5. 34. 40. & 47.
- Atmosphæra aeris, & tres regiones.* L. 8.
N. 19.
- Avicenna & Averroes, Philosophi.* L. 8.
N. 48.

B.

- Boetius (Severinus) primus Aristotelis
libros in latinum sermonem transtulit.*
L. 8. N. 48.
- Bruta non esse mera automata contra Car-
tesianos ostenditur.* L. 8. N. 28.

& Verborum Lib. VIII.

C.

- Cajetani* (*Cardin.*) *effatum* : *circulus & calamus me doctum fecerunt.* L. 8.
N. 41.
- Cassini nova experimenta in caelestibus.* L. 8.
N. 49.
- Cartesius* (*Renatus*) *novum mundi systema excogitavit : ejusdem errores.* L. 8.
N. 11. & 21.
- Characteres veterum Philosophorum.* L. 8.
N. 7.
- Cometarum genesis : variae de iis opiniones.* L. 8. N. 22.
- Commercium inter animam & corpus.* L. 8. N. 31.
- Copernici* (*Nicolai*) *systema de terrae motu.* L. 8. N. 19.
- Corporis humani aconomia : ejus regiones ac partes.* L. 8. N. 29.
- Cusani* (*Nicolai*) *Cardin. doctrina de terrae motu circa solem.* L. 8. N. 19.
- Cynica Philosophia auctore Diogene Cynico & Crate Thebano.* L. 8. N. 7.

D.

- Deorum multitudinem Socrates, Plato, Cicero, Aristoteles & Plinius exposuerunt.* L. 8. N. 2.

177
Index Rerum

- Dei attributa explicantur.* L. 8. N. 33.
Dialectica necessaria ad alias scientias.
 L. 8. N. 2.
Dialectici insignes. L. 8. N. 9.
*Dictatio an præferenda prælectioni in scho-
 lis maxime philosophicis, disputatur in
 utramque partem.* L. 8. N. 42.
*Disputationis necessitas in scholis philoso-
 phicis: fuites contra illam querela:
 ejus vitia.* L. 8. N. 41.
*Dogmata Philosophiæ Cynicæ, Stoicæ,
 Scepticæ, Eclecticæ.* L. 8. N. 7.

E.

- Eclectica seu Electiva Philosophia auctore
 Potamone Alexandrino.* L. 8. N. 7.
*Eleaticam Philosophiam quinam amplexi
 sint.* L. 8. N. 5.
Electricitas corporum, ejusque phænomena.
 L. 8. N. 21.
Elementa quatuor, eorumque indoles. L. 8.
 N. 19.
*Epicurei in voluptatibus summum bonum
 constituerunt.* L. 8. N. 34.
*Ethica seu Monastica docet, in quo sum-
 mum bonum, & ultimus finis consistat.*
 L. 8. N. 36.
Existen-

& Verborum Lib. VIII.

Existentia Dei demonstratur. L. 8. N. 33.
Experimenta nova circa elementa & plantas cum auctoribus suis recensentur. L. 8.
N. 19.

F.

Fabri (Honorati) S. J. systema de primis corporis principiis. L. 8. N. 21.
Figura telluris sphaeroidica. L. 8. N. 48.
Fluminum origo & circuitus. L. 8. N. 19.
& 25.
de Fontium origine varia opiniones. L. 8.
N. 25.
Fulguris & Fulminis genesis, & virtus.
L. 8. N. 24.

G.

Galilaei nova experimenta in caelestibus.
L. 8. N. 49.
Gassendus (Petrus) Epicuri & Democriti systema excitat. L. 8. N. 11. & 21.
Gustaphus Adolphus proscribit e regno suo Logicam & Metaphysicam. L. 8. N. 3.

I.

Ignis natura, & causa generationis & corruptionis, atque locus. L. 8. N. 24.

Index Rerum

- Ingeniorum diversitas in rebus philosophicis.* L. 8. N. 16.
Ingenia heteroclitata: Lullus, Cardanus, & Paracelsus. L. 8. N. 10.
Insectorum species diversissima. L. 8. N. 28.
Ionica Philosophia, ejusque principes. L. 8. N. 5.
Italica Philosophia, ejusque principes. L. 8. N. 5.

L.

- Libertas humana ad bonum & malum.* L. 8. N. 37.
Liquorum & Liquidorum gravitas. L. 8. N. 25.
Logica est instrumentum ad omnes scientias. L. 8. N. 15.
Ejus divisio, & vis in intellectum. L. 8. N. 15. & 16.
de Lunicolis fabula. L. 8. N. 20.

M.

- Maffejus (Scipio) insigne elogium scribit Philosophiæ Aristotelicæ.* L. 8. N. 48.
Magnetis indoles & virtus. L. 8. N. 26.
Meta-

& Verborum Lib. VIII.

- Metaphysica entis cognitionem & doctrinam complectitur.* L. 8. N. 30.
- Methodi Syllogisticae artificium ab Aristotele excogitatum commendatur.* L. 8. N. 15.
- Methodus Wolfii in philosophicis rejicitur multas & graves ob causas.* L. 8. N. 46.
- Methodi dotes tres: perspicuitas, brevitatis & soliditas.* L. 8. N. 44.
- Methodus Scholastica & Mathematica expenditur.* L. 8. N. 45. & 46.
- Mineralia terrae triplicis classis recensentur.* L. 8. N. 26.
- Moralis Philosophia exculpta a Platone, corrupta a Protagora & Diogene, expurgata ab erroribus per doctrinam Christi.* L. 8. N. 34. & 35.
- Moses ante Aegyptios & Graecos Philosophiam tradidit: Ejus Philosophia elegans in libro Genesis.* L. 8. N. 6.
- Hæc ab Hebraeis ad Chaldaeos, Aegyptios & Graecos transit.* L. 8. N. 6.
- Mundi divisio in subterraneum, sublunarem, & caelestem.* L. 8. N. 18.
- Singulorum descriptio.* L. 8. N. 18. 19. & 20.
- Mundi systemata: Ptolomaicum, Copernicanum, & Tyconicum.* L. 8. N. 22.

Index Rerum

Mundus elementaris artificiosus. L. 8.
N. 24.

N.

Newtonus profundus Philosophus. L. 8.
N. 11.

Novitas non omnis est rejicienda. L. 8.
N. 40.

*Multa detecta temporum tractu fuisse ex-
emplis ostenditur.* L. 8. N. 40.

Nutritionis historia in corpore humano.
L. 8. N. 29.

O.

*Oeconomica docet officia mutua inter Con-
juges, inter liberos & parentes, inter
servos & heros.* L. 8. N. 38.

P.

*Patres studuerunt philosophiæ ad refellen-
dos gentiles philosophos.* L. 8. N. 9.

*Philolaus Pythagoricus solem stare, & ter-
ram circumire primus docuit.* L. 8.
N. 19.

Philosophiæ pretium & necessitas. L. 8.
N. 1. & 2.
Philo-

& Verborum Lib. VIII.

- Philosophiæ & Philosophorum nomen unde originem traxerit. L. 8. N. 4. & 5.*
- Philosophorum veterum tres sectæ: Jonica, Italica, & Eleatica. L. 8. N. 5.*
- Philosophia post Platonem & Aristotelem degeneravit ob invidiam, & superbiam Philosophorum. L. 8. N. 7.*
- Philosophiæ Ethnicæ falsa dogmata & errores: ab hac non pauci fidelium decepti sunt. L. 8. N. 9.*
- Philosophi Christiani veteres recensentur. L. 8. N. 9.*
- Philosophiam novam construxerunt Lullus chymicam, Cardanus cabalisticam, Paracelsus mechanicam. L. 8. N. 10.*
- Philosophia experimentalis condita seculo XVI. circa medium in Italia, Germania, & Belgio. L. 8. N. 11.*
- Recensentur illius Auctores præcipui. L. 8. N. 11.*
- Philosophiæ veteris partitio in naturalem, moralem, & dialecticam. L. 8. N. 13.*

Index Rerum

- Ejusdem partitio recentior in Logicam, Physicam, Metaphysicam, & Ethicam.* L. 8. N. 13.
- Neoterica divisio in varias species.* L. 8. N. 14.
- Philosophi Morales ethnici exterius solum virtutem & honestatem colebant.* L. 8. N. 37.
- Philosophia antiqua præstantes in omnibus scientiis viros genuit.* L. 8. N. 40.
- Philosophiæ prima periodus sub Thalete, Pythagora, Socrate, Platone, Aristotele.* L. 8. N. 47.
- Secunda periodus, & varia illius fors.* L. 8. N. 48.
- Tertia periodus amœnioris Philosophiæ.* L. 8. N. 49.
- Quarta periodus, seu Philosophia Eclectica: quinam hanc maxime excoluerint.* L. 8. N. 50.
- Ejus quatuor dotes.* L. 8. N. 51.
- Physicæ experimentalis incrementum ultimis duobus seculis.* L. 8. N. 12.

& Verborum Lib. VIII.

- Pici Mirandulani judicium de disputande
norma.* L. 8. N. 41.
- Plantarum origo, nutritio, propagatio,
virtutes, & anatomia.* L. 8. N. 27.
- Platonis Academia & doctrina.* L. 8.
N. 47.
- Plato pro Ethicæ fundamento posuit im-
mortalitatem anime.* L. 8. N. 34.
- Porphyrii quinque universalia.* L. 8.
N. 30.
- Ptolomæi Cardin. sensus de methodo geome-
trica.* L. 8. N. 46.
- Pyrrho Philosophus de omnibus dubitavit.*
L. 8. N. 7.
- Pythagoras instituit Philosophiam Itali-
cam: ejus methodus philosophandi.* L. 8.
N. 5.
- Multa invenit ope Geometricæ: metem-
psychosin docuit.* L. 8. N. 47.

R.

- Rationis usus in philosophia stabilitur.*
L. 8. N. 21.

Regula

Index Rerum

- Regula prima & proxima humanarum
actionum.* L. 8. N. 37.
- Respirationis humanæ negotium.* L. 8.
N. 29.
- Romani Athenas profecti philosophiæ operam
dederunt.* L. 8. N. 8.

S.

- Salomon petiit a Deo scientiam philosophi-
cam.* L. 8. N. 3.
- Sanguinis circulatio describitur.* L. 8.
N. 29.
- Sceptica Philosophia auctore Pyrrbone.* L. 8.
N. 7.
- Scheinerus (Christophorus) S. J. maculas
solis primus detexit.* L. 8. N. 49.
- Scriptores Philosophiæ recentioris.* L. 8.
N. 50.
- Sidera fixa, & errantia: eorum nume-
rus, motus, & asterismi.* L. 8. N. 20.
- Sinenses habent præfectos novitatum, quo-
rum munus est denunciare, si quid no-
vetur in regno.* L. 8. N. 40.

Socra-

Et Verborum Lib. VIII.

Socrates Philosophiam e caelo devocavit, ut ait Cicero. L. 8. N. 47.

Stili ratio in philosophicis observanda. L. 8. N. 43.

Stoica Philosophia antesignano Zenone. L. 8. N. 7.

Systemata varia recentioris Philosophiæ. L. 8. N. 49.

T.

Temperies grata inter Philosophiam novam & veterem. L. 8. N. 40.

Terræ figura, de qua multa commenti sunt veteres & recentiores Philosophi. L. 8. N. 19.

Terræ motus origo & vis. L. 8. N. 26.

D. Thomas optime Aristotelem interpretatus est, ejusque doctrinam instauravit. L. 8. N. 10.

V.

Vapores quid sint, & unde proveniant. L. 8. N. 23.

Ven-

Index Rerum & Verb. Lib. VIII.

Ventorum origo & vis. L. 8. N. 26.

Voluntarium & liberum explicatur. L. 8.
N. 37.

W.

Wolffius novam methodum, nempe geometricam in Philosophiam induxit minus felici successu. L. 8. N. 12. & 46.

X.

Xenophanes Philosophiam Eleaticam instituit. L. 8. N. 5.

Z.

Zeno Philosophus virtutes falsas proposuit. L. 8. N. 7.

